

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, Президент Асоціації університетів
України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН, завідувач кафедри теоре-
тичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ
Корецький М. Х.,
д.держ.упр., професор, Заслужений діяч науки і
техніки України

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., доцент, професор
кафедри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор
з наукової роботи Академії муніципального управ-
ління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу
ДУ «Інститут економіки природокористування та
сталого розвитку НАН України»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Гречан А. П., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Київського національного університету технологій
та дизайну
Груба Г. І., д.держ.упр., доцент, професор кафедри
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор
кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, директор Науково-
навчального інституту Академії муніципального
управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор ка-
федри Київського національного університету тех-
нологій та дизайну
Ємельянов В. М., к.т.н., доцент, проректор-
директор Інституту державного управління
Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач
кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., завідувач кафе-
дри Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник
декана Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Плакід В. Т., д.держ.упр., доцент, професор ка-
федри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач
кафедри Чорноморського державного університету
імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор
кафедри Полтавського університету економіки та
торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач
кафедри Дніпропетровського державного аграрно-
економічного університету
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний
депутат України
Федоренко С. В., к.т.н., доцент Київського націо-
нального університету будівництва та архітектури
Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор
кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2014 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(постанова президії ВАК України № 1-05/2
від 27.05.2009 р.),*

ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*(постанова президії ВАК України № 1-05/2
від 27.05.2009 р.)*

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Комп'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність
рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 27.03.14 р.

Підписано до друку 27.03.14 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 31,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2703/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2014

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Іщенко М. І., Нусінов В. Я.

Оцінка ефективності інвестиційного проекту з позиції зміни фінансового стану підприємства 6

Царенко О. В., Шпак Л. О.

Розробка механізму залучення фінансових інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону 11

Козаченко А. А.

Стратегічні орієнтири інвестування виноробної галузі України 15

Шевченко Н. В.

Методика оцінювання інвестиційної діяльності банків України шляхом використання фрактального аналізу 19

Сакір-Молочко Н. В.

Аналіз рівня інвестиційної привабливості регіону 24

Гальчинська Ю. М.

Обґрунтування механізму ціноутворення та формування маркетингової цінової політики 27

Андрющенко К. А.

Місце виробничого інфраструктурного комплексу в національній економіці 31

Чук О. В.

Оцінка використання виробничих запасів в олійному виробництві та формування системи аналітичних показників 38

Чевганова В. Я.

Узагальнююча класифікація криз, що загрожують діяльності підприємства 43

Мадяф Р. О.

Обґрунтування стратегії економічного розвитку України в умовах поглиблення інтеграційних та глобалізаційних тенденцій 49

Абакуменко О. В.

Концептуальні підходи до вибору режимів антимонопольного регулювання конкуренції на фінансовому ринку України 56

Лобов С. П.

Оцінка економічного ефекту, який надають АІС планування та контролю в режимі реального часу 64

Хайлук С. О.

Методи оцінки структурної ефективності банківської системи 69

Семенченко Н. В.

Аналіз інституціональної структури економіки України 75

Буркова Л. А.

Оцінка економічних результатів діяльності підприємства з урахуванням структури його фінансового стану 79

Андрієнко В. М.

Вітчизняний досвід стандартизації безпеки праці на будівельних підприємствах 90

Максимова А. В., Філіпенко В. В.

Методичні та практичні аспекти аналізу дебіторської заборгованості підприємства 95

Пап В. В., Лендел В. А.

Формування стратегії удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні 100

Савчук Т. В., Богославець О. Ю.

Особливості оцінки, розрахунку та обліку товарних втрат від нестач у торгівлі 107

Сіренко К. Ю.

Тенденції інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості Чернігівського регіону 112

Довга Т. А.

Сучасні проблеми документування виробничих запасів на підприємстві, перспективи їх вирішення 118

Мельник В. В.

Удосконалення методів оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів довірчого управління майном (СДУМ) 123

Тимченко І. П.

Стан та перспективи інноваційного розвитку вугільної промисловості 126

Мельнікова Ю. І.

Кластерно-логістичний підхід як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємств

АПК Дніпропетровського регіону 129

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2014 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Гафіблі Емін Абил оглы

Генезис геоэкономики и тенденции мирохозяйственного развития 133

Вагабзаде Нигяр Миргасым кызы

Функции управления коммерческим банком 136

Державне управління

Груба Г. І.

Забезпечення реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні 139

Якимчук А. Ю.

Державний екологічний моніторинг у системі збереження біорізноманіття України 144

Вайсман Е. Я.

Механізм залучення інвестицій в економіку регіону на основі державно-приватного партнерства 149

Пугач А. М.

Система наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом 154

Дзюнь О. Б.

Захист прав споживачів небанківських фінансових послуг в системі державного управління 159

Камінський А. І.

Інституційне забезпечення державного управління розвитком регіональної інноваційної системи в сучасних умовах 164

Фірсова О. Д.

Актуальні питання реалізації європейської стратегії "Здоров'я-2020" 169

Баранова Д. А.

Інструменти та напрями розвитку системи державного фінансового контролю в Україні 173

Маланчук Л. О.

Історіографічний аналіз головних чинників державного управління у сфері використання та видобутку мінерально-сировинних ресурсів 178

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі A-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 6 / 2014

CONTENTS:

Economy

Ischenko M., Nusinov V.

EVALUATION OF THE INVESTMENT PROJECT IN TERMS OF CHANGES IN THE FINANCIAL CONDITION
OF THE ENTERPRISE 6

Tsarenko O., Shpak L.

DEVELOP MECHANISMS TO ATTRACT FINANCIAL INVESTMENT 11

Kozachenko L.

STRATEGIC GUIDELINES OF INVESTING IN UKRAINIAN WINE-MAKING SECTOR 15

Shevchenko N.

THE METHOD OF EVALUATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF UKRAINIAN BANKS BY USING FRACTAL ANALYSIS 19

Sakir-Molochko N.

ANALYSIS OF THE LEVEL OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGION 24

Galchynska J.

RATIONALIZATION AND FORMATION OF THE MECHANISM OF MARKETING PRICE POLICY PRICING 27

Andriushchenko K.

PLACE INDUSTRIAL INFRASTRUCTURE COMPLEX IN THE NATIONAL ECONOMY 31

Chuk O.

EVALUATION OF THE USE OF INDUSTRIAL STOCKS IN OIL PRODUCTION AND FORMATION SYSTEM OF ANALYTICAL
INDEXES 38

Chevhanova V.

THE GENERALIZED CLASSIFICATION OF CRISES THAT THREATEN THE ENTERPRISE 43

Madyar R.

THE REASONING OF THE UKRAINE'S ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY UNDER THE CONDITIONS OF DEEPENING
INTEGRATION TENDENCIES 49

Abakumenko O.

CONCEPTUAL APPROACHES TO A CHOICE OF ANTIMONOPOLY REGULATION MODES OF THE COMPETITION IN THE FINANCIAL
MARKET OF UKRAINE 56

Lobov S.

ESTIMATION OF ECONOMIC EFFECT WHICH IS PROVIDED BY AIS OF PLANNING AND CONTROL IN REAL TIME 64

Khayluk S.

THE METHODS FOR ASSESSING THE STRUCTURAL EFFICIENCY OF THE BANKING SYSTEM 69

Semenchenko N.

ANALYSIS OF THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY OF UKRAINE 75

Burkova L.

ESTIMATION OF ECONOMIC RESULTS OF ACTIVITY OF ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT THE STRUCTURE OF HIM
THE FINANCIAL STATE 79

Andrienko V.

NATIONAL EXPERIENCE OF SAFETY'S STANDARDIZATION IN CONSTRUCTION ENTERPRISES 90

Maxymova A., Filipenko V.

METHODICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ENTERPRISE'S RECEIVABLES ANALYSIS 95

Papp V., Lendel V.

FORMING OF STRATEGY OF IMPROVEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES IS IN UKRAINE 100

Savchuk T., Bohoslavets O.

FEATURES OF VALUATION, CALCULATION AND ACCOUNTING OF COMMODITY LOSSES BECAUSE OF LACK OF TRADE 107

Syrenko K.

INNOVATION DEVELOPMENT TRENDS OF LIGHT INDUSTRY CHERNIHIV REGION 112

Dovga T.

MODERN PROBLEMS OF DOCUMENTATION OF INVENTORY ON THE ENTERPRISE AND THE PERSPECTIVES OF THEIR
SOLVING 118

Melnik V.

IMPROVEMENT OF METHODS OF FINANCIAL SECURITY ASSESSMENT OF TRUST PROPERTY MANAGEMENT SUBJECTS 123

Tymchenko I.

CONDITION AND PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT COAL INDUSTRY 126

Melnikova Y.

CLUSTER AND LOGISTIC APPROACH AS A FACTOR TO IMPROVE COMPETITIVENESS OF AIC ENTERPRISES IN DNIPROPETROVSK
REGION 129

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 6 / 2014

CONTENTS:

Economy

Garibli Emin Abil

GENESIS GEOECONOMICS TRENDS AND DEVELOPMENT WORLDECONOMY 133

Nigar Vahabzade Mirqasim qizi

THE MANAGEMENT FUNCTIONS OF COMMERCIAL BANK 136

Public administration

Gruba G.

PROVISION OF PUBLIC POLICY OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE 139

Yakymchuk A.

THE STATE ENVIRONMENTAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINIAN BIODIVERSITY PRESERVATION 144

Weisman E.

MECHANISMS TO ATTRACT INVESTMENTS TO THE REGIONAL ECONOMY THROUGH PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP 149

Pugach A.

SYSTEM OF SCIENTIFIC SUPPORT GOVERNMENT AGROINDUSTRIAL PRODUCTION 154

Dzyun O.

CONSUMER PROTECTION OF NON-BANKING FINANCIAL SERVICES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM 159

Kaminsky A.

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF REGIONAL INNOVATION SYSTEMS
IN MODERN CONDITIONS 164

Firsova O.

CURRENT ISSUES OF IMPLEMENTATION OF THE HEALTH 2020 EUROPEAN STRATEGY 169

Baranova D.

TOOLS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE 173

Malanchyk L.

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS THE MAIN FACTORS OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF THE USE AND PRODUCTION
OF MINERAL RESOURCES 178

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

М. І. Іщенко,
к. е. н., член правління, Директор Гірничодобувного дивізіону ТОВ "МЕТІНВЕСТ
ХОЛДІНГ"
В. Я. Нусінов,
д. е. н., проф. зав. кафедрою обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств
гірничо-металургійного комплексу ДВНЗ "Криворізький національний університет"

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ З ПОЗИЦІЇ ЗМІНИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

M. Ischenko,
PhD in Economics, Board member, director of Mining Division of "METINVEST HOLDING" LLC
V. Nusinov,
doctor of Economics, Professor, head. Department of accounting, analysis, auditing and administration of the enterprises of a
mining and metallurgical complex, State higher educational institution "Kryvyi Rih National University"

EVALUATION OF THE INVESTMENT PROJECT IN TERMS OF CHANGES IN THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE

У статті проведено огляд найбільш поширених показників ефективності використання інвестицій. Встановлено, що величина інвестованого капіталу та економічного прибутку, на підставі яких визначаються чиста теперішня вартість, економічна додана вартість, додана ринкова вартість інвестиційного проекту, потребують коригувань. Обґрунтовано, що при аналізі інвестиційної діяльності підприємства необхідно враховувати зміну фінансового стану за період впровадження проекту. Запропоновано коригувати величину інвестованого капіталу на суму інвестицій, по яких ще не настала дата введення в експлуатацію згідно з інвестиційним проектом. Розроблено показник поточного фінансового стану, на підставі якого визначається дефіцит прибутку для погашення понаднормативних зобов'язань та нормалізації фінансового стану. Виконано оцінку інвестиційного проекту гірничодобувного дивізіону холдингу, до якого входять більшість гірничо-збагачувальних комбінатів України.

The article presents a summary of the most common indicators of efficiency of use of investments. It is established that the value of the invested capital and economic profit, on the basis of which are determined by the net present value, economic value added, the added market value of the investment project, subject to adjustments. It is proved that, at the analysis of investment activity of the company should take into account the change in the financial status for the period of implementation of the project. Asked to adjust the value of invested capital to the sum of investments that are not yet effective date of commissioning according to the investment project. Developed indicator of current financial status, on the basis of which is determined by the deficit profit for the repayment of excessive commitments and normalizing financial condition. The estimation of the investment project of the mining division of the holding, which includes most of the ore mining and processing enterprises of Ukraine.

Ключові слова: інвестиції, чиста теперішня вартість, економічна додана вартість, додана ринкова вартість, фінансовий стан.

Key words: investments, net present value, economic value added, the added market value, financial condition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одна з особливостей функціонування гірничо-збагачувальних комбінатів України полягає в тому, що

більшість з них є учасниками вертикально інтегрованих структур. Наслідком цього є те, що зазначені підприємства здійснюють свою діяльність у відповідності зі

стратегією холдингу. Зокрема ГЗК, що є учасниками холдингу, не є центрами прибутку, а лише центрами витрат та інвестицій, оскільки значну частку своєї продукції відвантажують металургійним комбінатам цього ж холдингу. Ціни та обсяги реалізації продукції встановлюються самим холдингом. Тому при оцінці результатів операційної діяльності некоректно використовувати традиційні показники прибутку, оскільки ГЗК не можуть вплинути на ціни та обсяги реалізації, їх зоною відповідальності є прямі та змінні витрати. Також певні особливості має оцінка ефективності використання інвестицій в умовах підприємств — учасників вертикально інтегрованих структур. Розглянемо сучасні підходи до оцінки інвестиційних проектів та особливості їх застосування в умовах ГЗК України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільш поширеним серед усіх показників економічної ефективності інвестицій є NPV [4]. Проте його недоліком є те, що він не забезпечує порівняльності різних за величиною інвестицій проектів.

Дану проблему дозволяє вирішити застосування показника економічної доданої вартості (EVA) [3], який визначається як різниця бухгалтерського прибутку та альтернативних витрат інвестора (втраченого прибутку інвестора по інших інвестиціях з більш низьким рівнем ризику). EVA визначається як різниця рентабельності інвестицій (ROI) та середньозваженої вартості капіталу WACC, помножена на величину інвестованого капіталу I:

$$EVA = (ROI - WACC) \times I \quad (1).$$

Наведена формула (1) вказує на головну перевагу показника EVA перед показниками NPV.

Також в сучасній практиці широко застосовується додана ринкова економічна вартість (MVA):

$$MVA = \sum_{t=1}^T \frac{EVA_t}{(1 + WACC)^t} \quad (2).$$

Цей показник доцільно використовувати як аналог NPV при оцінці економічної ефективності інвестицій. При цьому в більшості випадків, NPV має від'ємне значення в перші роки впровадження проекту та не дозволяє робити висновки про ефективність використання інвестицій, в той час MVA надає таку можливість.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка економічної ефективності інвестиційного проекту ГЗК — учасників холдингу з урахуванням зміни їх фінансового стану.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При оцінці ефективності інвестицій величину інвестованого капіталу необхідно скоригувати на вартість незавершеного будівництва та враховувати її у періоді введення в експлуатацію відповідних об'єктів будівництва.

Показники, що характеризують зміну фінансового стану підприємства за період впровадження інвестиційного проекту, є не менш важливими показниками ефективності інвестицій. При оцінці фінансового стану підприємств поширеним є показник боргового навантаження, що визначається як співвідношення величини зобов'язань підприємства та EBITDA. Але для досягнення нормативів фінансового стану достатньо забезпечити погашення лише тієї частини зобов'язань підприємства, що перевищують нормативи фінансового стану. Отже, пропонуємо визначати коефіцієнт поточного фінансового стану (Кпот) як співвідношення величини EBITDA та понаднормативних зобов'язань підприємства:

Таблиця 1. Коригування сумарних активів на початок інвестиційного проекту на величину незавершеного будівництва, млн дол.

Підприємства	Величина сумарних активів (інвестованого капіталу)	Незавершене будівництво	Скоригована величина інвестованого капіталу
ПАТ «Іл'ГЗК»	2569	93	2476
ПАТ «ПівнічГЗК»	2483	286	2197
ПАТ «ЦГЗК»	1093	45	1047
всього	6145	425	5720

Таблиця 2. Показники ефективності інвестиційного проекту гірничовидобувного дивізіону холдингу

Назва показника	За загальноприйнятою методикою	За запропонованою методикою
Чистий приведенний дохід, млн дол.	6130	5593
Дисконтна ставка, %	13%	13%
Індекс доходності, частка од.	1,63	1,50
Дисконтований період окупності, років	5	5
Внутрішня норма рентабельності, %	30,5%	30%

зобов'язань підприємства та EBITDA. Але для досягнення нормативів фінансового стану достатньо забезпечити погашення лише тієї частини зобов'язань підприємства, що перевищують нормативи фінансового стану. Отже, пропонуємо визначати коефіцієнт поточного фінансового стану (Кпот) як співвідношення величини EBITDA та понаднормативних зобов'язань підприємства:

$$K_{\text{пот}} = \frac{EBITDA}{З\text{над}} \quad (3),$$

де Знад — понаднормативні зобов'язання підприємства, грн.

Звідси, величину нестачі EBITDA (H_{EBITDA}) визначаємо за формулою:

$$H_{EBITDA} = \begin{cases} З\text{над} - EBITDA, & \text{якщо } З\text{над} > 0 \\ 0, & \text{якщо } З\text{над} \leq 0 \end{cases} \quad (4).$$

У таблиці 1 визначено величину інвестованого капіталу на початок інвестиційного проекту та проведено її коригування на вартість незавершеного будівництва. Отже, скоригована величина інвестованого капіталу складає 5,7 млрд дол.

Показники ефективності інвестиційного проекту за загальноприйнятою та запропонованою методикою наведено у таблиці 2.

Таблиця 3. Розрахунок величини інвестованого капіталу по інвестиційному проекту гірничовидобувного дивізіону холдингу, млн дол.

Показники	Величина показника
Інвестиції, здійснені протягом проекту	10 133
Сума амортизацій	11063
Величина інвестованого капіталу на початок проекту (за залишковою вартістю)	5720
Величина інвестованого капіталу на кінець проекту (за залишковою вартістю)	4788

Таблиця 4. Розрахунок чистого приведенного доходу та економічної доданої вартості по інвестиційному проекту гірничовидобувного дивізіону холдингу

Показники	Показники
Обсяг видобутку руди, млн т	1 789
Операційний прибуток, млн дол.	37 599
EBITDA, млн дол.	48 663
Приріст внутрішньої кредиторської заборгованості з урахуванням втрат, млн дол.	1 947
Скоригована величина EBITDA, млн дол.	46 716
Накопичений чистий приведений дохід (NPV) на початок проекту, млн дол.	-5720
Накопичений чистий приведений дохід (NPV) на кінець проекту, млн дол.	5593
Дисконтовані інвестиції на початок проекту, млн дол.	5720
Дисконтовані інвестиції на кінець проекту, млн дол.	9 544
Економічна додана вартість (EVA), млн дол.	19 057
Накопичена ринкова економічна вартість (MVA), млн дол.	5593

Таблиця 5. Показники ефективності інвестиційного проекту по ГЗК-1

Назва показника	За загально-прийнятою методикою	За запропонованою методикою
Чистий приведений дохід, млн дол.	2618	2318
Дисконтна ставка, %	15%	15%
Індекс доходності, частка од.	1,70	1,61
Дисконтований період окупності, років	5	5
Внутрішня норма рентабельності, %	33%	30,7%

У таблиці 3 проведено розрахунок величини інвестованого капіталу на весь період життєвого циклу інвестиційного проекту.

При цьому в 2013—2014 рр. суму інвестицій збільшено на вартість незавершеного будівництва по об'єктах, які вводяться в експлуатацію у зазначені роки.

Величина інвестованого капіталу зменшується на суму амортизації, тому що далі ця величина враховується при визначенні показника економічної доданої вартості (EVA), в якому інвестований капітал враховується за залишковою вартістю.

У таблиці 4 наведено розрахунок чистого приведенного доходу та економічної доданої вартості по досліджуваному інвестиційному проекту.

При цьому операційний прибуток збільшується на величину амортизації та визначається загальноприйнятий показник EBITDA. Загальна величина EBITDA по проекту складає 48,6 млрд дол.

Але даний показник потрібно зменшити на величину приросту внутрішньої кредиторської заборгованості з урахуванням втрат. Скоригована величина EBITDA по проекту складає 46,7 млрд дол.

У інвестиційному проекті не планується залучення банківських кредитів, тому чистий грошовий потік визначається як різниця між величиною EBITDA та сумою інвестицій. Далі визначається чистий приведений дохід як дисконтований чистий грошовий потік.

Як видно з цієї таблиці, чистий приведений дохід за запропонованою методикою на 537 млн дол. менший, ніж за загальноприйнятою. Також за запропонованою методикою дещо нижчий індекс доходності проекту, що складає 1,59. Це пов'язано з тим, що величину EBITDA та, відповідно, чистий грошовий потік було зменшено

на приріст внутрішньої кредиторської заборгованості.

У таблиці 4 проведено також розрахунок показників економічної доданої вартості (EVA) та ринкової економічної вартості (MVA). Як зазначалося вище, показник MVA представляє собою суму дисконтованих величин EVA. Як видно з таблиці 4, його величина по проекту в цілому дорівнює чистому приведенному доходу (NPV) та складає 5,6 млрд грн.

Але перевагою MVA є те, що його величина по роках є більш стабільною, ніж величина NPV. Це пов'язано з тим, що при розрахунку чистого грошового потоку умовно вважається, що усі активи підприємства умовно інвестуються у першому році проекту, а протягом періоду життєвого циклу вкладаються лише додаткові інвестиції. Це призводить до зниження накопиченої величини NPV у перші роки проекту та завищення у останні роки. Як показують проведені розрахунки, накопичена величина NPV у 2012—2015 рр. має від'ємне значення. Тому використання показника NPV може призвести до обмеження інвестиційної активності підприємства у перші роки проекту.

Тому для оперативного контролю по окремих роках проекту більш адекватними є показники EVA та накопиченої величини MVA, в яких враховується вартість усього інвестованого капіталу в кожному році інвестиційного проекту. Зазначені показники мають стабільне позитивне значення протягом усього життєвого циклу проекту.

Отже, усі показники як за загальноприйнятою, так і за запропонованою методикою свідчать про високу економічну ефективність досліджуваного інвестиційного проекту та доцільність його впровадження на підприємствах гірничовидобувного дивізіону холдингу. Хоча за запропонованою методикою, ці показники дещо нижчі.

Аналогічні розрахунки було проведено також і по кожному ГЗК холдингу окремо.

Загальна величина EBITDA по проекту, що впроваджується на ГЗК-1, складає 19,3 млрд дол. Але даний показник потрібно зменшити на величину приросту внутрішньої кредиторської заборгованості з урахуванням втрат. Скоригована величина EBITDA по проекту складає 18,5 млрд дол.

Показники ефективності інвестиційного проекту по ГЗК-1 за загальноприйнятою та запропонованою методикою наведено у таблиці 5.

Як видно з цієї таблиці, чистий приведений дохід за запропонованою методикою менший, ніж за загальноприйнятою. Також за запропонованою методикою дещо нижчий індекс доходності проекту, що складає 1,61 та внутрішня норма рентабельності (30,7%). Це пов'язано з тим, що величину EBITDA та, відповідно, чистий грошовий потік було зменшено на приріст внутрішньої кредиторської заборгованості.

Слід зазначити, що усі показники як за загальноприйнятою, так і за запропонованою методикою свідчать про високу економічну ефективність досліджуваного інвестиційного проекту та доцільність його впровадження на ГЗК-1.

Величина EBITDA по проекту ГЗК-2 становить 21,2 млрд дол. Скоригована величина EBITDA по проекту складає 20,4 млрд дол. Показники ефективності інвестиційного проекту по ГЗК-2 за загальноприйнятою більший, ніж за запропонованою.

Так, індекс доходності проекту складає 1,67 та внутрішня норма рентабельності (31,5%). Проте одержані показники знаходяться в межах допустимих значень.

Далі проведемо оцінку економічної ефективності інвестиційного проекту з позиції зміни фінансового стану підприємств. У 2011 р. по ГЗК-1 суттєво погіршився фінансовий стан та має місце значна нестача EBITDA. Як видно з таблиці 6, скоригована величина EBITDA по проекту складає 18,5 млрд дол. Чистий приведений дохід по проекту дорівнює 2,3 млрд дол.

Отже, запропонований інвестиційний проект генерує значний чистий грошовий потік, який може бути спрямований на погашення понаднормативних зобов'язань підприємства. Як видно з табл. 5, протягом 2012—2017 рр. планується погашення 900 млн дол. зобов'язань підприємства. Розглянемо, як це вплине на фінансовий стан підприємства.

Результати розрахунку величини понаднормативних зобов'язань по інвестиційному проекту ГЗК-1 наведено у таблиці 7.

Як показують розрахунки, у 2012 р. повністю погашаються найбільш термінові зобов'язання на суму 129 млн дол., при цьому понаднормативні зобов'язання по цієї групі знижуються до нуля. Також у 2012 р. дещо знижуються термінові та середньотермінові зобов'язання, що призводить до відповідного зниження понаднормативних зобов'язань по цих групах. Понаднормативні зобов'язання в 2012 р. знижуються на 179 млн дол.

У 2013 р. далі продовжують знижуватись термінові та середньотермінові зобов'язання. При цьому по тер-

Таблиця 6. Розрахунок чистого приведенного доходу по інвестиційному проекту ГЗК-1

Показники	Величина показника
Обсяг видобутку руди, млн т	714,7
Операційний прибуток, млн дол.	15040
EBITDA, млн дол.	19 301
Приріст внутрішньої кредиторської заборгованості з урахуванням втрат, млн дол.	772
Скоригована величина EBITDA, млн дол.	18 529
Накопичений чистий приведений дохід (NPV) на початок проекту, млн дол.	-2476
Накопичений чистий приведений дохід (NPV) на кінець проекту, млн дол.	2318
Зміна власного капіталу, млн дол.	18 529
Зміна зобов'язань, млн дол.	-900
Зміна необоротних активів, млн дол.	3 180
Зміна оборотних активів, млн дол.	14 450

мінових зобов'язаннях понаднормативні зобов'язання вже відсутні, по середньо термінових зобов'язаннях відбувається подальше зниження. Понаднормативні зобов'язання в 2013 р. порівняно з 2012 р. знижуються на 195 млн дол.

У 2014 р. термінові та середньотермінові зобов'язання продовжують далі знижуватись. При цьому понаднормативні зобов'язання вже відсутні по усіх групах. Отже, період нормалізації фінансового стану за рахунок впровадження інвестиційного проекту складає 4 роки (2011—2014 рр.).

У таблиці 8 наведено коефіцієнти поточного фінансового стану ГЗК-1, визначені за формулою (3).

Як видно з цієї таблиці, коефіцієнт поточного фінансового стану перевищує норматив (1,0) вже у 2012 р., що свідчить про покращення фінансового стану з нормально стійкого до абсолютно стійкого. При цьому величина нестачі EBITDA має від'ємне значен-

Таблиця 7. Розрахунок величини понаднормативних зобов'язань по інвестиційному проекту ГЗК-1

Показники	Норматив	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Найбільш ліквідні активи (A1), млн дол.		0	670	1 020	1 776
Найбільш термінові зобов'язання (З1), млн дол.		129	-	-	-
Понаднормативні зобов'язання (Знад1), млн дол.	0,10	128	-	-	-
Швидко реалізовані активи (A2), млн дол.		1 478	1 478	1 478	1 478
Термінові зобов'язання (З2), млн дол.		970	920	720	693
Понаднормативні зобов'язання (Знад2), млн дол.	2,00	231	181	-	-
Повільно реалізовані активи (A3), млн дол.		-	-	-	-
Середньо термінові зобов'язання (З3), млн дол.		194	173	73	-
Понаднормативні зобов'язання (Знад3), млн дол.	3,00	194	173	73	-
Важко реалізовані активи (A4), млн дол.		1 091	1 216	1 547	1 682
Довготермінові зобов'язання (З4), млн дол.		8	8	8	8
Понаднормативні зобов'язання (Знад4), млн дол.	5,00	-	-	-	-
Загальна величина понаднормативних зобов'язань по коефіцієнтах ліквідності (Знад. лик.), млн дол.		410	231	37	-
Середньозважений коефіцієнт терміновості для оборотних активів (Ксер. об.), частки од.		0,74	0,65	0,50	-
Понаднормативні зобов'язання по коефіцієнту маневреності (Знад. ман.), млн дол.	0,20	50	-	-	-
Понаднормативні зобов'язання по коефіцієнту забезпеченості власними оборотними коштами (Знад. об.), млн дол.	0,10	-	-	-	-
Середньозважений коефіцієнт терміновості для усіх активів (Ксер. заг.), частки од.		0,74	0,65	0,50	-
Понаднормативні зобов'язання по коефіцієнту автономії (Знад. авт.), млн дол.		6	-	-	-
Загальна величина понаднормативних зобов'язань (Знад. заг.), млн дол.		410	231	37	-

ня, що свідчить про наявність запасу EBITDA у розмірі 28 млрдол. Отже, період нормалізації фінансового стану за цим показником складає 2 роки (2011—2012 рр.).

У 2013 р. відбувається подальше збільшення коефіцієнту поточного фінансового стану та зниження нестачі EBITDA. У 2014 р. понаднормативні зобов'язання відсутні, тому коефіцієнт поточного фінансового стану має нескінченно велику величину і вказує на абсолютно стійкий фінансовий стан.

ВИСНОВКИ

Таким чином, при проведенні оцінки інвестиційних проектів необхідно коригувати величину інвестованого капіталу на суми інвестицій у незавершене будівництво, запаси матеріальних ресурсів, обладнання до монтажу, які зроблені протягом досліджуваного періоду та по яких ще не настала дата введення в експлуатацію згідно інвестиційного проекту. Величина прибутку повинна бути зменшена на величину приросту внутрішньої кредиторської заборгованості з урахуванням втрат, що виникають при несвоєчасному фінансуванні інвестиційних програм. Крім того, при оцінці ефективності використання інвестицій доцільно враховувати вплив проекту на фінансовий стан підприємства або групи підприємств.

Проведені розрахунки показали, що показники ефективності інвестицій за традиційними методиками дещо вище показників, одержаних з урахуванням запропонованих коригувань. Проте в процесі впровадження розглянутого інвестиційного проекту нестача EBITDA стабільно знижується, що вказує на покращення фінансового стану та високу ефективність інвестиційного проекту і за критерієм зміни фінансового стану.

Література:

1. Olsen E. Shareholder Value Metrics. Boston Consulting Group Report / M. Joiner, E. Olsen, G. Hansell, B. Banducci. — Boston: Boston Consulting Group, 1996. — P. 21—102.
2. Rappaport A. Creating Shareholder Value: The New Standard for Business Performance / A. Rappaport. — New York: Free Press, 1986. — P. 52—68.
3. Stewart B. The Quest for Value: A Guide for Senior Managers / B. Stewart. — New York: Harper Business, 1999. — P. 24—29.
4. Бланк И.А. Управление прибылью / Бланк И.А. — К.: Ника-Центр, 2007. — 766 с.
5. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов / Р. Брейли, С. Майерс; пер. с англ. — М.: Олимп-Бизнес, 2008. — 1008 с.
6. Волков Д.Л. Теория ценностно-ориентированного менеджмента: финансовый и бухгалтерский аспекты. — СПб.: Высшая школа менеджмента, 2008. — 320 с.

Таблиця 8. Коефіцієнти поточного фінансового стану ГЗК-1 в період впровадження інвестиційного проекту

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Коефіцієнт поточного фінансового стану, частки од.	0,83	1,12	6,98	+∞
Рівень фінансового стану	НС*	АС	АС	АС
Величина нестачі EBITDA, млн дол.	71	-28	-219	-258
Величина зниження нестачі EBITDA, млн дол.		99	191	39

* АС — абсолютно стійкий фінансовий стан;
НС — нормальний фінансовий стан;
+ ∞ — нескінченно велика величина.

7. Денисенко М.П. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М.П. Денисенко, Л.І. Михайлова. — Суми: Університетська книга, 2008. — 1050 с.

8. Йескомб Э.Р. Принципы проектного финансирования / Э.Р. Йескомб; пер. с англ. — М.: Вершина, 2008. — 481 с.

9. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Мурин.; пер. с англ. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Олимп — Бизнес, 2008. — 576 с.

10. Скворцов І.Б. Ефективність інвестиційного процесу: методологія, методи і практика / І. Б. Скворцов. — Л.: Львівська політехніка, 2003. — 311 с.

References:

1. Olsen, E. Joiner, M. Hansell, G. and Banducci, B. (1996), Shareholder Value Metrics. Boston Consulting Group Report, Boston Consulting Group, Boston, USA.
2. Rappaport, A. (1986), Creating Shareholder Value: The New Standard for Business Performance, Free Press, New York, USA.
3. Stewart, B. (1999), The Quest for Value: A Guide for Senior Managers, Harper Business, New York, USA.
4. Blanc, I.A. (2007), Upravlenie pribylju, [Profit management], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine.
5. Brejli, R. Majers, S. (2008), Principy korporativnyh finansov [Principles of corporate Finance] Olimp-Biznes, Moscow, Russia.
6. Volkov, D.L. (2008), Teorija cennostno-orientirovannogo menedzhmenta: finansovyj i buhgalterskij aspekty, [Theory of value based management: financial and accounting aspects], SPb: Vysshaja shkola menedzhmenta, Moscow, Russia.
7. Denysenko, M.P. Mykhajlova, L.I. (2008), Investytsijno-innovatsijna diial'nist': teoriia, praktyka, dosvid [Investment and innovation activity: theory, practice, and experience], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
8. Yeskomb, E. R. (2008), Pryntsyipy proektnoho fynansyrovanya [Principles of project financing], Vershy-na, Moscow, Russia.
9. Kouplend, T. Koller, T. and Murin, J. (2008), Stoimost' kompanij: ocenka i upravlenie [The cost of companies: assessment and management], 3rd ed, Olimp-Biznes, Moscow, Russia.
10. Skvortsov, I. B. (2003), Efektyvnist' investytsijnogo protsesu: metodolohiia, metody i praktyka [Efficiency investment process: methodology, methods and practice], L'viv'ska politekhnika, Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2014 р.

УДК 338.48(477)

О. В. Царенко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку,
Академія муніципального управління
Л. О. Шпак,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Академія муніципального управління

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС РЕГІОНУ

O. Tsarenko,
Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Accounting Academy of Municipal Management
L. Shpak,
PhD, Associate Professor of Accounting, Academy of Municipal Management

DEVELOP MECHANISMS TO ATTRACT FINANCIAL INVESTMENT IN TOURISM THE REGION

У статті розкриваються особливості розробки державних інвестиційних програм туристично-рекреаційного комплексу, що передбачають систему пільг, державну підтримку і гарантії учасникам інвестиційної діяльності відповідно до інвестиційної стратегії туристично-рекреаційного комплексу.

In this article the features of the development of public investment programs of the tourism sector, providing a system of incentives, government support and guarantees to the participants of the investment activities in accordance with the investment strategy of the tourism industry.

Ключові слова: регіональний туристично-рекреаційного комплекс, інвестиційна привабливість, інвестиційна стратегія, туристична інфраструктура, туристичні ресурси.

Key words: regional tourism and recreation complex, investment attraction, investment strategy, tourism infrastructure, tourism resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відзначимо, що в сучасних умовах функціонування туристично-рекреаційного комплексу актуальною проблемою є пошук шляхів підвищення інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу. На основі проведених досліджень, що стосуються проблем підвищення інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу і розроблюваних теоретичних, методичних і практичних положень, можна зробити наступні висновки. Скорочення інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс через недостатність ресурсів, низької рентабельності вкладеного капіталу, високого рівня ризику призвели до порушення технологій обслуговування туристично-рекреаційного комплексу, зростанню кількості зношеного та морально застарілого об-

ладнання, зниження фондівіддачі і як наслідок, зниження якості наданих послуг туристично-рекреаційного комплексу, погіршення фінансового становища підприємств туристично-рекреаційного комплексу.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї статті розвиток і вдосконалення інвестиційної політики туристично-рекреаційного комплексу, що має сприяти піднесенню та розширенню діючого туристично-рекреаційного комплексу, радикальної модернізації та реконструкції підприємств туристично-рекреаційного комплексу з метою підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів, досягнення ринкової стійкості та фінансової стабільності підприємств туристично-рекреаційного комплексу, тобто успішному подоланню кризових явищ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою впорядкування інвестування туристично-рекреаційного комплексу і досягнення позитивного економічного і соціального ефекту за обмежених фінансових ресурсах, необхідно розглядати інвестиційну політику туристично-рекреаційного комплексу як цілісну систему економічних відносин, яка передбачає вирішення таких завдань, як створення сприятливого інвестиційного клімату туристично-рекреаційного комплексу, формування фінансової бази, державне регулювання інвестиційної діяльності підприємств туристично-рекреаційного комплексу [4]. Створення сприятливого інвестиційного клімату туристично-рекреаційного комплексу слід починати з правового оформлення інвестиційної діяльності туристично-рекреаційного комплексу. Необхідно розробити державну інвестиційну програму туристично-рекреаційного комплексу, що передбачає систему пільг, державної підтримки і гарантій учасникам інвестиційної діяльності відповідно до інвестиційної стратегії туристично-рекреаційного комплексу. Формування інвестиційної політики туристично-рекреаційного комплексу має супроводжуватися створенням відповідних структур, в обов'язки яких будуть входити рішення завдань з реалізації інвестиційного процесу туристично-рекреаційного комплексу, і наділення їх відповідними повноваженнями. Необхідно в законодавчому порядку визначити статус цих організацій і систему їхніх взаємин, а також відносин з потенційними інвесторами і замовниками. Ефективність інвестиційної діяльності туристично-рекреаційного комплексу багато в чому залежить від інформаційної забезпеченості, доступності та достовірності інформації про інвестиційну привабливість підприємств туристично-рекреаційного комплексу [2]. Це вимагає створення спеціалізованого інформаційно-аналітичного центру, завданнями якого будуть збір, обробка інформації, прогноз, і економічне обґрунтування прийнятих інвестиційних рішень. Складовим елементом інвестиційної політики туристично-рекреаційного комплексу є нова стратегія формування інвестиційних ресурсів, яка повинна спиратися на реалізацію принципу саморозвитку туристично-рекреаційного комплексу, створення умов для зростання туристично-рекреаційного комплексу, що утворюють базу оподаткування. Разом з тим, саморозвиток туристично-рекреаційного комплексу має спиратися на використання сучасних способів залучення інвестицій таких, наприклад, як іпотечне кредитування, вдосконалення лізингових відносин, розвиток кредитної кооперації, проектне фінансування, залучення іноземних інвестицій, а також на створення механізму контролю за цільовим використанням інвестиційних ресурсів туристично-рекреаційного комплексу. У цілому, на наш погляд, основою формування ефективної інвестиційної політики розвитку туристично-рекреаційного комплексу є побудова стратегії розвитку інвестиційної сфери та використання якісної методики визначення інвестиційних пріоритетів туристично-рекреаційного комплексу.

Моделі формування сприятливого інвестиційного клімату і механізму залучення фінансових коштів розглянемо на прикладі міста Ялта. Важливою частиною фінансового забезпечення соціально-економічного роз-

витку м. Ялта є залучення в кримський регіон українських і зарубіжних інвестицій. У сучасних умовах фінансові вкладення і інвестиції в основний капітал на території регіону украї недостатні і не можуть служити чинником, що забезпечує швидкий розвиток міста-курорту Ялта. Проте адміністрація міста виробляє напрями інвестиційної політики, здійснює конкретні заходи по її реалізації. Приведемо деякі показники інвестиційної діяльності на території м. Ялта.

При загальній річній потребі у фінансових вкладеннях і інвестиціях в основний капітал в сумі не менше 7,5 — 8 млрд грн., фактично ці вкладення за 2012 р. склали 2,5 млрд грн. Залучені кошти в інвестиції основного капіталу склали більше 3/4 усіх вкладень, власні засоби — тільки 23,8 %. Бюджетні кошти незначні — менше 14%, у тому числі засоби державного бюджету — 7,3 %, а бюджетів інших регіонів і того менше — 2,6 %. Мізерні вкладення кредитів банків — 0,3%. Якщо в цілому оцінити ситуацію з інвестиціями м. Ялта, то можна зробити висновок про те, що є великі невикористані можливості для залучення в цей унікальний регіон великих інвестиційних ресурсів.

В які ж сфери спрямовуються інвестиції? Зрозуміло в ті, які найбільшою мірою потребують їх і які дають економічну віддачу і ефект. Передусім, на розвиток галузей, що роблять ринкові і неринкові послуги: розвиток охорони здоров'я, фізкультури і соціальне забезпечення (36% усіх інвестицій), житлово-комунальне господарство (близько 26%), у будівництво (близько 15%), виробництво промислової продукції (близько 11%) і т.д. Що стосується іноземного капіталу, то його залучається, на нашу думку, абсолютно недостатньо. Таким чином, навіть короткий огляд інвестиційної ситуації показує, що проблема активізації інвестиційної діяльності для регіону залишається виключно важливою, оскільки без цього неможлива реалізація якої-небудь програми соціально-економічного розвитку міста.

Залучення додаткових коштів є необхідною умовою для розвитку курортного міста Ялта. І світова і українська практика показують, що одним з найширше використовуваних інструментів для вирішення цього завдання є випуск регіональних боргових зобов'язань — позик.

Як показує досвід, територіальні запозичення завжди мають дві мети: по-перше, акумулювати гроші регіонально і місцево значимих інвестиційних проектів і, по-друге, компенсувати дефіцити відповідних бюджетів. У сучасній Україні випуск муніципальних цінних паперів переслідує переважно другу з цих цілей. Скорочення дефіциту місцевих бюджетів було б украї односторонньо, адже такі цінні папери несуть з собою великий інвестиційний потенціал.

Дані папери, що емітуються органами місцевого самоврядування, зайняли своє особливе місце і на фондовому ринку, і в структурі фінансових механізмів, що ініціюють економічну активність, і що стабілізують тим самим соціальну і політичну ситуацію в державі та регіонах. Це стосується того, що українські муніципальні цінні папери оцінюються, як засіб мобілізації інвестицій, і в першу чергу, в найбільш важливі для місцевих органів влади соціальні об'єкти, інструмент перетворення май-

нових прав і фінансових ресурсів, що знаходяться у веденні місцевої влади, в стимул в такій мобілізації.

З іншого боку, муніципальні цінні папери можуть стати і каналом залучення засобів населення в активний внутрішньо регіональний оборот. Така практика вже має місце в деяких територіях, що використовують інвестиційні і соціальні позики. Перші, як відомо, служать для фінансування соціально-економічних проєктів, житлобудівництва і розвитку місцевої інфраструктури. Соціальні позики націлені на захист заощаджень населення від інфляції, реалізацію соціальних програм, створення нових робочих місць, рішення екологічних проблем.

Найбільш поширеними сьогодні є житлові позики, що займають найбільшу питому вагу (понад 50%) в загальному числі випусків цінних паперів. За обсягом емісій їх доля не така висока, що пояснюється невеликими розмірами житлових позик, які випускають, в основному, органи місцевого самоврядування.

Для курортної зони, де витрати місцевої влади носять сезонний характер, залучення позикових коштів в якості джерела поповнення бюджету розвитку і поточного бюджету особливо актуально [1]. Для умов Ялтинсько-курортної зони можуть бути виділені три основні мети випуску боргових зобов'язань:

1. Фінансування поточного бюджету. Враховуючи сезонний характер бюджетних витрат, додаткові кошти можуть використовуватися для разової мобілізації фінансових ресурсів при проведенні великих позикових операцій.

2. Згладжування коливань при надходженні податкових платежів до бюджету. В даному випадку позикові кошти використовуються для ліквідації касових розривів.

3. Фінансування підтримки і розвитку курортної інфраструктури і капіталомістких проєктів.

Необхідно відмітити, що разом з перерахованими цілями випуск регіональних боргових зобов'язань вирішує ще цілий ряд економічних, соціальних і політичних завдань [3]. До них можна віднести:

- захист засобів інвесторів, у тому числі населення, від інфляції і недобросовісних учасників ринку цінних паперів;

- завоювання місцевими органами влади репутації надійних позичальників;

- поліпшення інвестиційного клімату в регіоні і розширення географії інвесторів.

Основні параметри позики:

1. Обсяг емісії. Обсяг випуску повинен визначається виходячи з потреб бюджету і першочергових інвестиційних проєктів, кола потенційних інвесторів, включаючи населення, наявність грошових коштів в регіоні. Для першої позики рекомендується обмежитися мінімально можливим об'ємом емісії.

2. Потенційні інвестори. Досвід проведення муніципальних позик в Україні показує, що найвагомішими інвесторами є банки і відносно благополучні підприємства регіонів і населення. Для м. Ялта важливе також залучення власників санаторно-курортних об'єктів.

3. Термін звернення боргового зобов'язання, порядок випуску в звернення і форма випуску. При визна-

ченні терміну звернення боргового зобов'язання необхідно в першу чергу враховувати тривалість реалізації інвестиційних проєктів, передбачених в позиції. Термін їх окупності не повинен перевищувати двох років. При нагоді формування портфеля проєктів з терміном окупності в один рік, таким же встановлюється і термін звернення облігацій.

4. Випуск в звернення доцільно здійснювати декількома траншами. Кожен транш повинен випускатися під певну мету і проєкти і умови випуску повинні варіюватися з орієнтацією на конкретних інвесторів і певні проєкти. Досвід показує, що найбільш доцільною формою випуску боргових зобов'язань за участю фізичних осіб є готівкова у вигляді облігацій з купонами. Виплату по купонах доцільно здійснювати поквартально. Номінальна вартість облігацій повинна встановлюватися виходячи з можливостей потенційних інвесторів від 200 грн. до 1000 грн. і вище.

5. Купонна ставка повинна прив'язуватися до ставки Ощадбанку України. Вона може бути встановлена як плаваюча і варіюватися для різних траншей. Наприклад, може бути передбачений спеціальний випуск для населення з максимальною купонною ставкою. Для окремих категорій інвесторів слід передбачити спеціальні випуски і ставка може бути встановлена на мінімально можливому рівні за домовленістю з ними.

6. Гарантії по боргових зобов'язаннях і пільги для інвесторів. Основними гарантіями позики мають бути бюджет м. Ялта і резервний фонд позики. Емітент може надавати податкові канікули облігаціонерам в частині сум призначених для сплати до місцевого бюджету.

Загальноукраїнська значущість курортної зони Ялта дозволяє сподіватися на отримання пільг від Уряду України. У їх число можуть входити:

- введення спеціального податку для обслуговування боргових зобов'язань за рішенням мера міста;

- надання податкових канікул інвесторам позики в частині сум, призначених для сплати державних податків;

- звільнення від оподаткування доходів по купонах;

- звільнення засобів, банківських установ, що направляються на купівлю облігацій позики від обов'язкового резервування у НБУ;

- прийняття облігацій позики в залік засобів по обов'язковому резервуванню, встановленому для банківських установ;

- звільнення від оподаткування прибутку, отриманого в ході управління резервним фондом.

Напрями використання зібраних в ході первинного розміщення коштів. Засоби позики, мобілізовані шляхом продажу облігацій, повинні використати для формування резервного фонду в розмірі не менше 50% від засобів, виручених в ході первинного розміщення облігацій, на фінансування бюджетних потреб і на реалізацію інвестиційних проєктів, передбачених в проспекті емісії позики. Фінансова ситуація в країні така, що інвестиційні проєкти повинні реалізовуватися переважно на поворотній основі. У зв'язку з цим і до вибору проєктів слід підходити виходячи з можливостей швидкого повернення вкладених коштів, мен-

ше 50% від зібраних в ході первинного розміщення коштів. Засоби резервного фонду слід використати у високо ліквідних, і надійних фінансових інструментах — гривневих і валютних банківських депозитах. Частина коштів резервного фонду може бути спрямована для здійснення високо прибуткових фінансових і торгових операцій.

Генеральний дилер позики повинен здійснювати первинне розміщення облігацій, управління резервним фондом, виплату по купонах і погашення облігацій в якості агента по платежах. Генеральний дилер також повинен забезпечувати контроль за ходом позики і звітність перед місцевою владою. При виборі Генерального дилера перевага повинна віддаватися місцевим банківським установам.

Джерелами коштів для оплати купонів і повернення основного боргу мають бути:

- резервний фонд і прибуток, отриманий від управління їм;
- бюджетні кошти, у разі, якщо виручка від продажу облігацій використовувалася для фінансування поточних потреб бюджету;
- повернення засобів від реалізації інвестиційних проектів;
- засоби, отримані від введення податку на обслуговування боргових зобов'язань.

Рекомендовано основні стадії реалізації програми позики:

1. Розробка проектної документації, включаючи підготовку проспекту емісії, комплексу необхідних договорів і форм звітності, призначення Генерального дилера і агента по платежах.
2. Реєстрація проспекту емісії позики.
3. Укладення необхідних договорів.
4. Проведення рекламної компанії.
5. Друк і доставка облігацій.
6. Розміщення облігацій.
7. Реалізація програм розвитку курортної зони.
8. Управління резервним фондом.
9. Оплата купонів і основного боргу.
10. Контроль за реалізацією програми позики.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання регіональних і муніципальних позик стримується нерозвиненістю механізмів звернення відповідних цінних паперів і вузькістю їх вторинного ринку. Останній нині складається з біржового і позабіржового оборотів даних боргових зобов'язань. Хоча біржовий оборот в торгівлі місцевими цінними паперами росте, проте існує коло облігацій які на біржовому ринку не звертаються. Наявність позабіржової торгівлі обумовлена рядом особливостей сучасного ринку муніципальних позик — значною питомою вагою порівняно невеликих за об'ємом емісій; поширенням цільових позик, що погашаються в не грошовій формі; використанням закритих схем розміщення позик серед вузького круга привілейованих інвесторів.

Друга проблема пов'язана з тим, що територіальній владі доки не вдалося задіяти інструменти, які були б привабливі для учасників фондового ринку. Майже усі

позики відрізняють недостатня надійність з точки зору великих інвесторів, невисока доходність і недосконала система розміщення, звернення і обліку облігацій. Низька ліквідність і нерозвиненість вторинного ринку не дають можливість вести спекулятивну гру, що сильно знижує привабливість облігацій для великих інституціональних інвесторів.

Зрозуміло, що питання про гарантії — головне для будь-якої позики. Система-гарантій виконання зобов'язань по позиках включає різні види активів і майнових прав аж до бюджетних гарантій. Часто при емісії облігацій як покриття виступає майно, що знаходиться у власності місцевої влади. Проте інвестори мало схильні розглядати запоруку нерухомості як надійну і достатню гарантію позики, адже виникає проблема адекватної і оперативної реалізації цього майна, що не завжди можливо в найкоротші терміни. Тому для створення додаткових гарантій місцева влада прибігає до створення резервних(страхових і викупних) фондів, які можуть створюватися шляхом розміщення частини притягнених коштів у високонадійні і ліквідні цінні папери. Усе це надає гарантіям деякий офіційний статус і підвищує рейтинг позик. Останнім часом емітенти найчастіше прибігають до комбінованих гарантій, що підвищують в очах інвесторів якість і надійність облігацій.

Література:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник [для студ. высших учеб. заведений по специальности "География"] / А.Ю. Александрова. — М., 2002. — 337 с.
2. Бойко М.Г. Туристична привабливість України: закономірності формування та орієнтири розвитку / М.Г. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 16. — С. 34.
3. Староверова Г.С. Економічна оцінка інвестицій: навч. посібник / Г.С. Староверова, А.Ю. Медведєв, І.В. Сорокіна. — М.: КНОРУС, 2006. — 312 с.
4. Цехла С.Ю., Башта А.И. Инновационное развитие рекреационных объектов / С.Ю. Цехла, А.И. Башта // Развитие туристического бизнеса: I Міжнародна науково-практична конференція, 17—19 березня, 2011 р.: матеріали. — Донецьк, 2011, 167—169 с.

References:

1. Aleksandrova, A. Y. (2002), "Mezhdunarodnyy turizm" [International tourism], Moscow, Russia.
2. Boyko, M.G. (2009), "Tourist attractiveness of Ukraine: patterns of formation and benchmarks", Investments: Practice and Experience, vol. 16, p. 34.
3. Staroverova, G.S. (2006), Economic evaluation of investment, Textbook, G.S. Staroverova, A.Y. Medvedev, I.V. Sorokin, pp. 312.
4. Tsehla, S.Y. Bashta, A.I. (2011), "Innovative development of recreational objects", Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij naukovopraktichni konferentsii [collection of papers of international scientific-practical konferentsiyi], Mizhnarodna naukovopraktichni konferentsiya [International Scientific Conference], Donetsk, Ukraine, pp. 167—169.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2014 р.

УДК 330.3:663.25

Л. А. Козаченко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та кредиту, Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини ВНЗ Університету "Україна"

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ІНВЕСТИВАННЯ ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

L. Kozachenko,
Candidate of Economy, Associate Professor of Finance and Credit Department
Mykolayiv Interregional Institute of Human Development University "Ukraine"

STRATEGIC GUIDELINES OF INVESTING IN UKRAINIAN WINE-MAKING SECTOR

У статті проаналізовано сучасний стан виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України, розглянуто фактори, що зумовлюють зниження виробництва винопродукції. Досліджено економічні умови та чинники впливу на інвестиційну діяльність в країні, які забезпечують інвестиційну привабливість виноробної галузі. Обґрунтовано стратегічні орієнтири для потенційних інвесторів різного масштабу інвестування та різного ступеня особистого залучення, що можуть запропонувати вітчизняні винороби, зокрема у винну колекцію, у капітал виноробного господарства або у бізнес. Зазначені напрями дозволять конкретизувати мету господарської та інвестиційної діяльності виноробних підприємств та досягти безпечних обсягів власних і позикових джерел формування інвестицій. Також увага приділяється проблемам розробки державою механізмів щодо регулювання та державної підтримки підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу, що сприятиме збільшенню надходження інвестиційних ресурсів для розвитку та ведення ефективної господарської та фінансової їх діяльності.

In the article modern state of wine-growing and wine-making subcomplex in Ukrainian agricultural sector has been analyzed, and factors causing wine-making decreasing have been examined. Business conditions and factors of investment activity influence in the country, which provide wine-making sector investment attractiveness have been investigated. Strategic guidelines for potential investors of different investment scales and personal involving degree, which can be suggested by domestic wine-makers, particularly: in wine collections, in wine-making enterprises' capital or business have been substantiated. Above-named ways of investing will allow to concretize the purposes of wine-producing enterprises economic and investing activity and reach safe volumes of own and borrowed sources of investments forming. Also, the attention is paid to the problems of government working out of tools for state support and regulation of wine-making subcomplex enterprises, that should stimulate the increasing of investment flows for their development and conducting effective economic and financial activity.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, виноробна галузь, винопродукція, стратегія.
Key words: investing, investing climate, wine industry, wine products, strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інноваційного розвитку економіки України першочерговим вирішенням проблем ефективного виробництва на підприємствах виноробної галузі є забезпечення дієвих механізмів щодо підвищення фінансових можливостей для виготовлення й постачання на ринок якісного конкурентоспроможного продукту.

Виноробство України сьогодні не тільки перспективна галузь економіки, а і значущий елемент української історії та культури. Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування сировини, багаті історичні традиції виробництва і споживання вина нібито повинні спонукати до розвитку виноробної галузі. Однак значні систематичні зниження площ виноградників, викорчування старих посадок, великі витрати господарств на закупівлю садивного матеріалу, відсутність інвестицій, на-

явність фальсифікованої продукції тощо негативно впливає на результати діяльності виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України [1].

У зв'язку з цим, обираючи стратегічні орієнтири, перед виноробною галуззю, постає нагальна потреба у підвищенні інвестиційної привабливості. Так, формуючи інвестиційну стратегію, на основі впровадження інновацій та усунення перешкод для виробництва продукції високої якості, виноробам доцільно врахувати фактори, що забезпечують акумуляцію або перешкоджають залученню інвестиційних ресурсів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розв'язання проблеми ефективного залучення інвестицій виноробними підприємствами досліджено у працях Б.В. Буркинського, А.А. Вдовічен, О.М. Гаркуші,

Таблиця 1. Виробництво винограду в Україні за категоріями господарств, тис. т.

Категорія господарств	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	Відхи- лення 2012 р. у % до 2000 р.
Сільськогосподарські підприємства	360	258	282	310	260	337	293	-18,6
Господарства населення	154	185	133	159	148	185	163	5,8
Всього	514	443	415	469	408	522	456	-11,3

Джерело: складено та розраховано за даними Держстат України — 2012 р. [Інтернет ресурс].

Таблиця 2. Виробництво готової виноробної продукції в Україні, млн дал

Роки	Вино виноградне	Шампанське	Коньяк
1980	54,6	3,6	1,2
1985	48,8	3,9	0,8
1990	27,2	3,7	1,1
1995	13,8	4,8	0,6
2000	9,5	3,8	1,6
2005	16,4	4,4	2,4
2008	21,0	4,0	3,9
2009	23,1	4,2	3,1
2010	29,6	4,2	3,6
2011	16,9	3,7	4,7
2012	12,8	3,3	4,6
2012 у % до 1980	23,4	91,7	383,3
2012 у % до 2005	78	75	191,7

Джерело: складено та розраховано за даними Держстат України — 2012 р. [Інтернет ресурс].

Н.М. Давиденко, А. Дрич, О.В. Лужецької, Д.Ф. Харківського. Багатоаспектність наукових досліджень авторів зробили вагомий внесок в розвиток виноградарської та виноробної галузей. Однак невирішеність багатьох питань щодо вибору стратегічних орієнтирів інвестування саме виноробної галузі АПК надалі потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Важливим на сучасному етапі господарювання у виноробній галузі АПК є побудова комплексного підходу до визначення стратегічних орієнтирів, що забезпечить залучення інвестиційних ресурсів держави і приватних інвесторів. З огляду на це, метою статті є аналіз виноробної галузі України та опрацювання пропозицій щодо вибору стратегічних орієнтирів її інвестування.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток виробництва вин починається з виноградарства, яке визначає обсяги виробництва, оскільки виноград є головною сировиною для виробництва цього напою, асортименту та якості кінцевої продукції. Значимо, що площі, які займають виноградники, не в повному обсязі характеризують обсяг фактично отриманого врожаю. Через те, що врожайність винограду залежить від агрокліматичних умов, рівня використання добрив, культури землеробства тощо [1].

Найбільшу питому вагу за площами виноградників в Україні має Одеська область — 39,8 %, Крим — 39,1 %, Миколаївська область — 7,5 %, Херсонська — 6,6 %, Закарпатська — 4,9 %. Урожайність винограду коливається від мінімального значення у 2000 р. — 51,7 ц/га

до максимального — 75,5 ц/га у 2011 р. У 2012 році цей показник склав 67,2 ц/га. Суттєвим зниженням є і обсяги зниження виробництва винограду [2].

Дані таблиці вказують на зниження виробництва винограду в Україні у 2012 р. на 58,0 тис. т (11,3%) у сільськогосподарських підприємствах (18,6%). Цей факт зумовлений зменшенням площ виноградних насаджень у 2012 р. на 29,9% порівняно з 2000 роком. Згідно з даними Міністерства аграрної політики і продовольства України площі нових насаджень вже в 2013 році склали всього 500 га, показники попередніх років становили 4000—4500 га. Однак підвищення врожайності винограду зумовило збільшення обсягів виробленого винограду на 5,8% у господарствах населення.

Сформована ситуація вплинула і на показники ефективності виробництва винограду, які формують ціну сировини для виноробних підприємств і, отже, впливають на ціну виноградної сировини, завантаженість виробничих потужностей, собівартість вина і, таким чином, на показники ефективності формування капіталу. Зменшення обсягів виробництва винопродукції призводить до скорочення обсягів її реалізації. До того ж, обсяг продажу вина пов'язаний з великою кількістю платежів, вимагає від підприємств значних витрат. У зв'язку із неплатоспроможністю багатьох виноробних заводів переважна частина їх продукції залишається давальницькою і не надходить в області, які не виробляють виноград. Внаслідок цього, в ці райони спрямовуються потоки імпортової продукції. Вітчизняні ж підприємства втрачають внутрішній ринок і нерідко змушені здійснити переорієнтування у безалкогольні напої, горілку, іншу продукцію і навіть припинити своє виробництво.

Динаміка виробництва готової продукції виноробства в Україні представлена у таблиці 2.

Дані таблиці 2 свідчать про позитивні зміни стосовно виробництва коньяку, так з мінімального значення за досліджуваний період у 1995 році (0,6 млн дал) його виробництво у 2011—2012 рр. становить 4,6—4,7 млн дал відповідно. Обсяги виробництва вина виноградного в Україні мають тенденцію до суттєвого зменшення, особливо критичний стан спостерігається у 2000 році, в якому було вироблено всього 9,5 млн дал. вина. У період з 2000 р. по 2012 р. обсяги випуску даного виду продукції коливаються від 29,6 до 12,8 млн дал, але досягти результатів 1995 р. (54,6 млн дал) не вдалося.

На рівень зниження виробництва продукції виноробних підприємств вплинуло зменшення валового збору винограду, що зумовлено зміною площ виноградних насаджень, рівень врожайності виноградників, зменшення обсягів виробництва виноматеріалів. Зазначені

Таблиця 3. Структура використання винограду для виробництва виноматеріалів по регіонах України у 2012 р. (%)

Регіони	Власновирощений виноград	Закуплений виноград
АР Крим	45	55
м. Севастополь	98,2	1,8
Херсонська обл.	23,2	76,8
Миколаївська обл.	7,6	92,4
Одеська обл.	22,4	77,6
Закарпатська обл.	11,4	88,6

Джерело: Держстат України — 2012 р. [Інтернет ресурс].

чинники впливають на об'єм сировини, яка використовується у виробництві виноробної продукції. Створені умови уповільнюють розвиток виноробної галузі і змушують закуповувати виробників сировину за кордоном, що підтверджують дані таблиці 3

Дані таблиці 2 свідчать, що доля власної сировини постійно зменшується. За останні роки вона дорівнює 28—34 %. Обсяги закупленого винограду в 2012 р. зросли на 3,9 % проти 2006 р. У 2012 р. на підприємства Одеської області припадало 22,4 % вирощеного власноруч винограду та 77,6 % закупленого. Найменша частка власного винограду була використана підприємствами Миколаївської (7,6 %) та Закарпатської (11,4 %) областей.

Слід відмітити, що виноробні підприємства з метою забезпечення максимального завантаження наявного виробничого обладнання використовують купівельну сировину. Залежність виробничої діяльності виноробних підприємств від винограду, що постачається зі сторони, на нашу думку, наражає підприємства на значні ризики. Ефективний розвиток виноробних підприємств потребує використання власного винограду [1].

Виновиробництво як один із секторів повного виробництва має ряд специфічних ознак, а саме: повна залежність виробництва від якості і кількості винограду; поділ виноробства на первинне і вторинне; виготовлення високоякісних марочних вин, шампанського за класичною технологією і коньяків потребує довготривалого часу, що налічує роки; довго тривалість виготовлення вищезазначених вин уповільнює оборотність оборотних засобів, тому виноробні підприємства потребують їх в більших обсягах; необхідність використання спеціальної тари для розливу для збереження і транспортування виноматеріалів [1].

Враховуючи вищесказане, очевидно, що вітчизняні виробники вина мають дві основні проблеми. По-перше, це забезпечення високоякісною сировиною, по-друге, відсутність ефективних стратегій залучення інвестицій для їх фінансової стабілізації.

Інвестиції відіграють виключно важливу роль у діяльності підприємства, вони необхідні перш за все, для простого і розширеного відтворення виробництва, структурних змін, максимізації прибутку, а також для забезпечення нормального функціонування підприємства в майбутньому, стабільності його фінансового стану. Та не зважаючи на історично сформовані привабливі умови для вирощування і переробки винограду в Україні, спостерігаємо незначне надходження інвестицій в цю галузь. Тобто відсутність сприятливого інвестиційного клімату для виноробних підприємств не дають їм змогу розвиватися.

Інвестиційна привабливість функціонує на різних рівнях і взаємодіє з різними об'єктами, зокрема країна, галузь, регіон, підприємство тощо. Звичайно підприємство в цій системі є кінцевою точкою вкладення коштів, де впроваджуються конкретні проекти. А привабливість кожного інвестиційного проекту буде визначатися привабливістю всіх зазначених складових [3].

За даними газети "The Scotsman" найприбутковішою інвестицією на світовому ринку за підсумками останніх 10 років стали вкладення у вино. Ціни на преміальні вина з 2000 року виросли набагато більше, ніж на акції найуспішніших компаній, нафта, нерухомість і предмети мистецтва. Ящик з 12 пляшок Lafite Rothschild, яке вважають одним із найкращих вин з Бордо, на електронній біржі Liv-Ex подорожчав на 857 %. Акції British American Tobacco, чи не найприбутковіші цінні папери, виросли за той же період на 454 %. Золото за 10 років додало в ціні 297 % [4].

Отже, створивши інвестиційні привабливі умови для виноградно-виноробної галузі, ми зумовлюємо потік фінансових ресурсів, як вітчизняних, так і закордонних інвесторів в українське виноробство. Розглянемо деякі стратегічні орієнтири для потенційних інвесторів різного масштабу інвестування та різного ступеня особистого залучення, що окреслені Беатрис Александер, і які можуть запропонувати вітчизняні винороби потенційним інвесторам. Так, актуальними у даній галузі є три напрями, зокрема у винну колекцію, у виноробне господарство як у капітал, у виноробне господарство як у бізнес.

Перший стратегічний орієнтир для інвесторів, інвестування коштів у винну колекцію, цікавий у тому випадку, коли вино можна дуже швидко реалізувати, тобто перетворити на дохід. В умовах вітчизняного господарювання придбати винну колекцію дорого, необхідні умови для її правильного зберігання та і охочих купувати вино не завжди знайдеш. Відповідно, і покупку, і продаж вина необхідно провадити на західних торговельних майданчиках (Berry Bros. & Rudd, Farr Vintners, Vinfoli, Sokolin тощо).

Другий стратегічний орієнтир для інвесторів, інвестувати ресурси у вітчизняне виноробне господарство як у капітал, безпосередньо у виноробство. Тобто, через придбання акцій виноробних підприємств або орендувати виноградники із правом отримання прибутку від продажу вина, отриманого із цього винограднику. А також, стати співвласником виноробного бізнесу. При цьому можна бути тільки співвласником бізнесу (участь у прибутках), сформувати команду менеджерів для управління та залучити до роботи професіоналів виноробів.

Третій стратегічний орієнтир для інвесторів, інвестування у виноробне господарство як у бізнес, поширений у Франції спосіб капіталізації засобів — придбання шато (невеликого виноробного господарства). Такі інвестиції для інвесторів є досить надійною капіталізацією засобів але фактично в Україні приватні винороби можуть продавати свої напої тільки при дегустаційних заходах чи на фестивалях. Державна підтримка в цьому прошарку виноробної галузі України відсутня [4].

Таким чином, необхідність державного регулювання ринку є очевидною. Держава повинна створити такі інвестиційні умови, при яких підприємства всіх органі-

заційно-правових форм змогли б ефективно діяти. Вона повинна виступати у ролі регулюючого, спостережного і контрольного органу та у ролі розробника стандартів господарської діяльності. Але це не означає, що в умовах структурної перебудови економіки не потрібна ринкова самоорганізація. Державна аграрна політика не повинна стримувати підприємницьку ініціативу, а повинна створювати умови для сприятливої інвестиційної діяльності, що, передусім, досягається завдяки широкому освоєнню технологічних інновацій [5].

Як зазначив Вдовічен А.А., сприятливий інвестиційний клімат в Україні повинен забезпечити захист інвестора від інвестиційних ризиків. Адже інвестиційний ризик — це можливість не досягнення запланованих цілей інвестування (таких як прибуток або соціальний ефект) і отримання грошових збитків [6].

Також, суттєве значення відіграє наявність в Україні могутнього природно-ресурсний потенціал, основу якого складають земельні, мінеральні та рекреаційні ресурси. До сприятливого інвестиційного клімату держави відносимо і наявність стабільної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити захист учасникам інвестиційної діяльності і створити умови виконання цих норм. Важливим чинником впливу на інвестиційну діяльність у країні є податкова політика держави, а саме забезпечення рівномірністю розподілу податкового навантаження, повнота та відсутність суперечностей податкового законодавства, високою тінізацією економіки тощо [5].

Досягнення у країні соціальних цілей є безумовно вагомим показником економічного розвитку держави. Отже, інвестор ідентифікує рівень життя населення зі станом робочої сили. Однією з причин несприятливого інвестиційного середовища можна назвати і імідж держави, що характеризує її політичне становище і рівень корумпованості. Оскільки капітал вкладається за умови прозорих і передбачених законів господарювання, де інвестиції можуть принести високі прибутки, необхідно формувати цивілізований ринок з єдиними правилами функціонування та самодостатньою ринковою інфраструктурою [3].

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз стану виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України та опрацювання стратегічних орієнтирів щодо підвищення інвестиційної привабливості виноробних підприємств дає можливість зробити такі висновки:

1. Аналіз виноградарсько-виноробного підкомплексу АПК України в період з 2000—2012 рр. свідчить про негативні тенденції виробництва продукції, за рахунок зниження площ виноградників, викорчування старих посадок, великих витрат на закупівлю садивного матеріалу, відсутність інвестицій в галузь, наявність фальсифікованої продукції на ринку тощо.

2. Значну роль в забезпеченні фінансової стабільності підприємств виноробної галузі відіграє створення умов для їх інвестиційної привабливості. Тому окреслено стратегічні орієнтири для потенційних інвесторів різного масштабу інвестування та різного ступеня особистого залучення, що можуть запропонувати вітчизняні винороби, зокрема: у винну колекцію, у виноробне

господарство як у капітал, у виноробне господарство як у бізнес.

3. Через те, що інвестиційна привабливість виноробної галузі України формується під впливом великої кількості чинників, зокрема: природно-ресурсний потенціал, стабільна нормативно-правова база, податкова політика держави, соціальні орієнтири та імідж держави тощо, постає необхідність у наступних дослідженнях проведення комплексного аналізу їх рівня та наслідків впливу на рішення потенційних інвесторів.

Література:

1. Экономические проблемы виноградарства и виноделия / Б.В. Буркинский, И.Н. Агеева, А.А. Бревнов и др.: коллективная монография / под ред. Б.В. Буркинского. — Харьков: ООО "Издательство Бурун Книга", 2008. — 222 с.

2. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Дрич А. Основні способи досягнення інвестиційної привабливості України / А. Дрич // Вісник НБУ. — 2010. — С. 40—41.

4. 3 + 1 стратегія винного інвестування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://blogovine.ru/31-strategiya-vinnogo-investirovaniya/>

5. Гаркуша О.М. Формування ефективного виноградарсько-виноробного під комплексу АПК України / О.М. Гаркуша. — Миколаїв: МДАА, 2001. — 281 с.

6. Вдовічен А.А. Формування інвестиційного клімату / А.А. Вдовічен, О.В. Соколюк // Інвестиції, інновації в економіці. — 2010.

7. Давиденко Н.М. Активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України / Н.М. Давиденко // Агроінком. — 2007. — С. 73—77.

References.

1. Burkinskij, B.V. Ageeva, I.N. and Brevnov, A.A. (2008), *Jekonomicheskie problemy vinogradarstva i vinodelija* [Economic problems of viticulture and wine-making], ООО "Izdatel'stvo Burun Kniga", Kharkiv, Ukraine.

2. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 Jan. 2014).

3. Drych, A. (2010), "The main ways to achieve the investment attractiveness of Ukraine", *Visnyk NBU*, pp. 40—41.

4. Blogovine (2014), 3+1 wine investment strategy, [online], available at: <http://blogovine.ru/31-strategiya-vinnogo-investirovaniya/> (Accessed 28 Jan. 2014).

5. Harkusha, O.M. (2001), *Formuvannia efektyvnoho vynohrads'ko-vynorobnoho pid kompleksu APK Ukrainy* [Forming effective viticulture and wine subcomplex of AIC Ukraine], MDAА, Mykolaiv, Ukraine.

6. Vdovichen, A.A. and Sokoliuk, O. V. (2010), "Formation of of investment climate", *Investytsii, innovatsii v ekonomitsi*, vol. 2, pp. 169—173.

7. Davydenko, N.M. (2007), "Activization of investment activities in the agricultural sector of Ukraine", *Ahroinkom*, pp. 73—77.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014 р.

Н. В. Шевченко,
аспірант, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ФРАКТАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

N. Shevchenko,
PhD student, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

THE METHOD OF EVALUATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF UKRAINIAN BANKS BY USING FRACTAL ANALYSIS

У статті проаналізовано та узагальнено методичні підходи оцінки інвестиційної діяльності комерційних банків в умовах посткризової економіки, запропоновано вдосконалену методику на основі застосування інноваційних методів аналізу та прогнозування інвестування в рамках антициклічного та антикризового управління банківськими установами.

This paper analyzes and summarizes the methodological approaches of assessments of the investment activities of commercial banks in terms of the post-crisis economy, describes an improved method that is based on the usage of innovative methods for the analysis and prediction of investment activity under conditions of anticyclical and counter crisis management of banks.

Ключові слова: інноваційні методи, інвестиційна діяльність, волатильність, антициклічне управління, антикризове управління, комерційний банк.

Key words: innovative methods, investments, volatility, anticyclical management, counter crisis management, commercial bank.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах подолання наслідків світової фінансової кризи та формування умов стійкого економічного зростання інноваційні методи оцінки та прогнозування інвестиційної діяльності комерційних банків були розроблені для більш ефективного та адекватного стратегічного планування. Сучасні інформаційні засоби та програмне забезпечення дозволило розглядати динаміку економічних показників як систему зі стохастичним рухом. Для України актуальним є питання впровадження інноваційних методів оцінки та аналізу інвестиційної діяльності українських банків. Важливим завданням є вивчення особливостей волатильних інвестиційних процесів українських банків, визначення характеристик та факторів впливу, адаптація та впровадження інноваційних методик аналізу та прогнозування інвестиційної діяльності в рамках антициклічного та антикризового управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні дослідження проблеми фінансової кризи є надзвичайно актуальними, у зв'язку з чим увага вчених спрямована на з'ясування її причин, наслідків і шляхів подолання. Протягом останнього п'ятиріччя центральні банки більшості країн світу зазнали не тільки масштабний економічний спад, але й зіткнулися з використанням нетрадиційних монетарних методів подолання наслідків кризи, а саме: кількісне пом'якшення, яке використовується центральними банками для стимулювання націо-

нальних економік через зниження облікових ставок, купівлю короткострокових державних облігацій та активів з метою утримання інфляції та зниження короткостроковий процентних ставок. В угоді Базель III запропоновані методичні та практичні заходи, які передбачають управління банківськими установами в контексті антициклічності та макропруденційного регулювання, а саме: увага зосереджена на ліквідації дисбалансів та системних ризиків банківської системи, які можуть призвести до економічних криз; формуванні механізму аналізу, контролю і моніторингу системних ризиків, що дозволить завчасно виявити фактори і сектори вразливості фінансової системи, зв'язки між ними з метою прийняття та реалізації превентивних заходів; впровадження стрес-тестів та методів управління ліквідністю та резервами банків з метою стимулювання банківської діяльності [11].

Питанням моделювання та прогнозування економічних процесів за допомогою часових рядів та фрактального аналізу присвячено значна кількість наукових праць як зарубіжних (Б. Мандельброт [6], Р. Енгл [12], Е. Петерс [7], так і вітчизняних вчених (Н.К. Максишко [5], І.В. Шелевицький [9], П.І. Бідюк [1], І.В. Буртняк [2]). Світова фінансова криза 2008 р. поставила ряд нових завдань для науковців, які вивчають тенденції економічного розвитку глобальних та національних економічних систем, в першу чергу, до них відносяться питання щодо визначення циклічних особливостей економічних процесів в турбулентному глобальному середовищі за допомогою інноваційних методів аналізу та прогнозування.

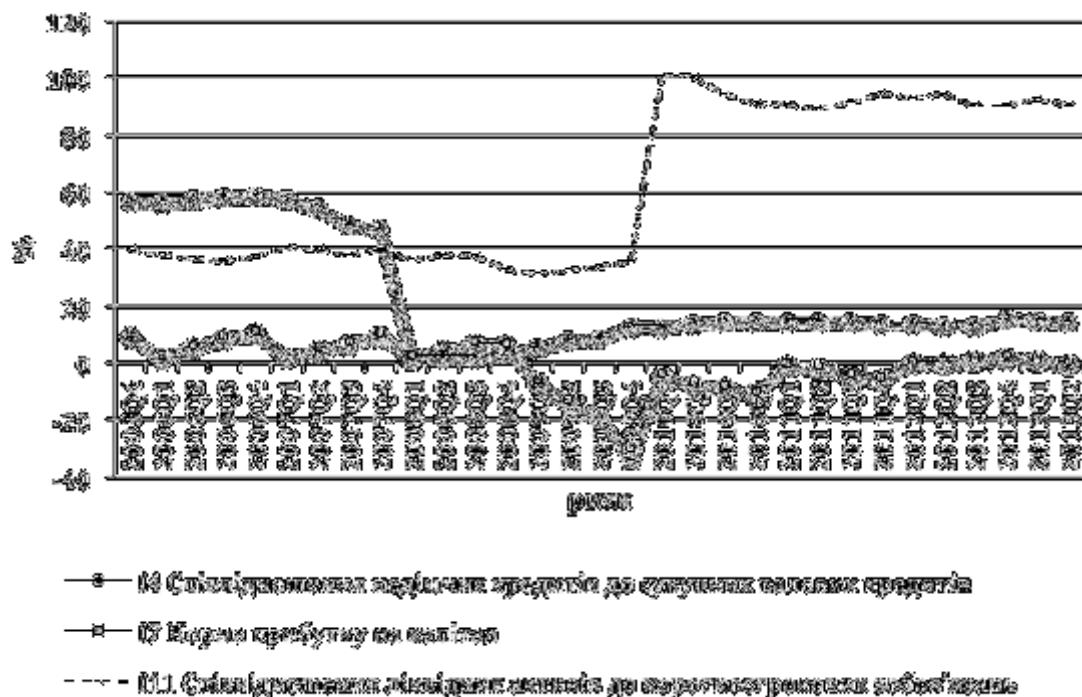

Рис. 1. Динаміка індикаторів фінансової стійкості банківської системи України, у процентах

Примітка: побудовано автором за даними НБУ [8].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є обґрунтування шляхів удосконалення методичного забезпечення та впровадження інноваційного системного підходу оцінки інвестиційної банківської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Необхідність інноваційного системного підходу до оцінки банківської діяльності є нагальною на мікро- та макrorівнях. Так, з метою покращення банківського нагляду НБУ, за рекомендацією Міжнародного валютного фонду [3], запровадив статистику індикаторів фінансової стійкості банківської системи, яка враховує сукупний вплив екзо- і ендогенних факторів та скорочує розрив між макроекономічною статистикою і мікропруденційними даними. Індикатори включають як агреговані дані по окремим банківським установах, так і показники, що дають уявлення про ринки, на яких здійснюють свою діяльність ці установи. МВФ пропонує використовувати всього 40 індикаторів, де 25 — для сектору депозитних корпорацій. Індикатори розроблені для використання в макропруденційному аналізі з метою оцінки та контролю за сильними та вразливими сторонами банківських систем та для підвищення її фінансової стійкості, зокрема, зниження ймовірності настання економічної кризи, що призведе до краху національної економіки [3].

За допомогою запропонованих індикаторів можна прослідкувати структурні зрушення в діяльності банківських установ. Динаміка щоквартальної зміни трьох з запропонованих індикаторів фінансової стійкості: І14 "Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів", І17 "Норма прибутку на капітал", І111 "Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань" протягом періоду з 1-го кварталу 2005 р. по 2-ий квартал 2013 р. наведена на рисунку 1.

Аналіз одержаних даних показує, що до першого кварталу 2008 р. частка недіючих кредитів банків зберігалась на рівні 50%, тоді як вже на початку 2008 р. частка залучених недіючих кредитів різко впала до 5%, а на кінець року досягла 7%. Помірний темп зростання індикатора І14 після 2008 р. протягом 2009 р. характеризує спад кредитної діяльності банків та впровадження регулятивних заходів щодо ліквідації недіючих кредитів. В 2012 р. НБУ змінено правила класифікації кредитів, що штучно збільшило частку недіючих кредитів, однак їх розмір в абсолютних показниках зменшився (126,3 млрд грн. станом на 1 січня 2012 р. та 118,5 млрд грн. станом на 1 жовтня 2012 р.). Поступово кредитна діяльність банків активізується, свідченням тому є зростання на 1 березня 2013 р. частки недіючих кредитів до 15,2% в загальній сумі валових кредитів.

Індикатор І17 "Норма прибутку на капітал" має найбільшу волатильність. Кумулятивний характер показника дає змогу виділити 2009 р. як найгірший рік в банківській діяльності, оскільки показник досяг свого мінімуму в (-33%), тобто банківська діяльність була неефективною та банківські установи одержували значні збитки. Лише в 1-му кварталі 2012 р. вперше після 2008 р. показник став додатний, що свідчить про покращення та перші прояви виходу з кризи, однак необхідно звернути увагу, що показник не перевищує 2%.

Тенденція зростання індикатора І111 "Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань" відображає втрату банківськими установами ліквідності та послідовність розв'язання цієї проблеми, а саме, в 2009 р. за допомогою купівлі державних облігацій та диверсифікації своєї діяльності вони забезпечили 100% покриття короткострокових зобов'язань ліквідними активами. З 2010 р. індикатор змінюється в діапазоні 90—95%, що свідчить про намагання банків обмежити ризики активних операцій та підтримувати ліквідність на безпечному рівні.

Рис. 2. Етапи проведення оцінки інвестиційної діяльності комерційних банків України з використанням фрактального аналізу

Джерело: власна розробка автора.

З огляду на запропоновані індикатори необхідно зауважити, що вони є визначеними "орієнтирами", на які банківські установи повинні спиратися, однак ця система індикаторів не включає вплив макрофакторів, а також не враховує їх взаємозалежність та циклічність.

Існуючі методики оцінки інвестиційної діяльності банків формуються на основі динамічно-структурного аналізу активів і пасивів банків та їх портфелів цінних паперів, тоді як банко центрична модель фінансової системи вимагає системного аналізу взаємодії не тільки ендогенних показників банків, але й врахування впливу екзогенних макрофакторів. Вважаємо, що використання інноваційних методів оцінки та прогнозування дозволить вдосконалити запропоновану раніше методику, що базується на дослідженнях А.С. Криклія [4, с. 16], для більш детальної оцінки зазначених вище аспектів інвестиційної діяльності комерційних банків. Удосконалена методика має 6 етапів (рис. 2), що досліджують інвестиційну діяльність банку з точки зору мікрорівня (перший, другий, третій етапи) та макrorівня (четвертий, п'ятий, шостий етапи). Зв'язки між етапами, які позначені пунктиром, відображають необхідність комплексного сприйняття результатів оцінки та аналізу на визначеному етапі та надають можливість крос етапного дослідження.

На першому етапі визначають загальні тенденції та аналізують динаміку інвестиційних процесів за участю комерційних банків України. Цей етап полягає у характеристиці інвестиційної діяльності комерційних банків без диференціації за активами.

Другий етап зосереджений на оцінці складових кредитно-інвестиційного портфелю. Характерною рисою для другого етапу є визначення пріоритетних напрямів національної економіки та активів, які користуються попитом серед банківського інвестування. Другий етап досліджує, які види економічної діяльності є найбільш привабливі для банків-інвесторів.

Третій етап включає в себе розрахунок темпових та структурних характеристики, кореляційний аналіз показників інвестиційної діяльності банків та монетарних факторів. Темпові характеристики відображають темп приросту інвестицій за рахунок кредитів банків, скорегований на індекс споживчих цін та індекс цін виробників промислової продукції. Сукупність темпових характеристик є необхідною для визначення реального темпу приросту інвестованих коштів в промислову або в будь-яку іншу галузь національної економіки.

Структурні характеристики відображають концентрацію інвестицій відповідно до кредитів та депозитів банків. Таким чином, можна визначити наскільки банківський сектор заохочує залучення тимчасово вільних

Таблиця 1. Статистичні характеристики капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків

Статистична характеристика	Капітальні інвестиції за рахунок кредитів банків	Темп росту капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків
Математичне очікування	16590	1,33
Стандартне відхилення	11990,97	0,39
Коефіцієнт варіації	143783465	0,15
Коефіцієнт асиметрії	0,90	0,39
Коефіцієнт ексцесу	-0,08	-0,46

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [8].

коштів в інвестиційний процес. Завершальною процедурою третього етапу є кореляційний аналіз, завдяки якому визначають головні монетарні фактори впливу держави на інвестиційну діяльність комерційних банків.

На четвертому етапі використано інвестиційні мультиплікатори, які характеризують здатність трансформації інвестованих коштів в фінансовий результат та прибуток. Система інвестиційних мультиплікаторів базується на трьох основних економічних показниках ефективності інвестиційного процесу: прибуток від інвестиційної діяльності, Cash-Flow від інвестиційної діяльності та приріст власного капіталу. Зазначені показники характеризують ефективність інвестиційної діяльності комерційних банків з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків.

П'ятий етап методики оцінки інвестиційної діяльності комерційних банків базується на дослідженні ефективності структурних зрушень інвестиційної діяльності. Згідно з твердженням Фещенко О.Л., структурні зрушення — це концентроване вираження результатів взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин, які склалися в суспільстві, та політики держави, її стратегічних цілей, пріоритетів, засобів економічного впливу [10, с. 18]. Ефективність структурних зрушень оцінюють як співвідношення приросту значення інвестиційного мультиплікатора до приросту питомої ваги інвестицій в активах банківської установи.

Шостий етап методики зосереджен на прогнозуванні динаміки інвестиційної діяльності комерційних банків за допомогою фрактального аналізу. Останній етап поєднує аналіз парних кореляцій та автокореляційних функцій, а також розглядає динамічні тренди в межах часових лагів та визначення циклічних тенденцій шляхом виконання фрактального аналізу часових рядів. Все це дозволить визначити макрофактори впливу на інвестиційну діяльність банків, а також циклічні особливості національної економіки з метою отримання системи індикаторів раннього прогнозування ймовірності настання економічної кризи.

Для адекватного прогнозу на шостому етапі необхідно провести попередній економетричний аналіз та оцінку об'єкту, як статистичної вибірки. Н.К. Максишко пропонує використовувати предпрогнозний аналіз статистичної вибірки [5]. Для визначення характеру динаміки показників інвестиційної діяльності комерційних банків, було сформовано вибірку з 30 спостережень, які були зафіксовані через однакових проміжків часу (щоквартально) за період 2007 — 2013 рр. Враховуючи

кумулятивних характер показника капітальних інвестицій банків було запропоновано використовувати темпові характеристики для кореляційного аналізу. При використанні не темпових показників дослідження стає не адекватним, оскільки динаміка процесу є залежною від розкладу фінансової звітності.

У ході предпрогнозного статистичного аналізу динаміки капітальних інвестицій банків було визначено математичне очікування, стандартне відхилення, коефіцієнти варіації, асиметрії та ексцесу (табл. 1). Наведені статистичні характеристики дають змогу визначити особливості процесу та статистичної вибірки, й будуть використанні в процесі побудови економетричної моделі та для прогнозування.

Математичне очікування та стандартне відхилення використовуються для визначення амплітуди коливання показників, коефіцієнт варіації, характеризує величину відносно відхилення випадкової величини [5]. Таким чином, можна зробити висновок, що кількісний показник має більшу волатильність ніж темповий показник, що є результатом нівелювання чотирьохквартального тренду в темповому показнику.

Коефіцієнт асиметрії свідчить про те, що більшість спостережень знаходиться праворуч від математичного очікування. Коефіцієнт ексцесу є від'ємний для обох показників, що свідчить проте що мода статистичної вибірки зустрічається рідше ніж при нормальному розподілі. За допомогою проведеного статистичного аналізу можна зробити висновок, що використання функції нормального розподілу є недоцільним для даного показника. Для опису функції капітальних інвестицій банків необхідно використовувати модель "коричневого" шуму, яка має схожий коефіцієнт ексцесу та буде побудована на основні статистичних характеристик (математичного очікування, стандартного відхилення та коефіцієнту варіації) показника капітальних інвестицій банків України.

Оцінювання структурних зрушень в активах та пасивах комерційних банків дає можливість окреслити перелік факторів, які впливають на інвестиційну діяльність комерційних банків. У ході дослідження було виділено дев'ять факторів: облікова ставка НБУ, процентні ставки за депозитами та кредитами, індекс споживчих цін, індекс цін виробників промислової продукції, індекс ПФТС, валютні курси Євро, Долару США, Російського Рубля.

Однією з процедур шостого етапу є кореляційний аналіз з врахуванням часових лагів, необхідність даної процедури продиктована причинно-наслідковими зв'язками між показниками, а також дає можливість розглядати макроекономічні "ланцюги" впливу на інвестиційну діяльність банків. Під час фрактального аналізу використовуються отримані результати предпрогнозного статистичного дослідження.

ВИСНОВКИ

За умов існування банкоцентричної моделі фінансової системи України, важливим є банківська інвестиційна діяльність та пов'язане з нею подальше економічне зростання. Існуючі методики оцінки інвестиційної діяльності банків формуються тільки на основі динамічно-структурного аналізу активів і пасивів банків та їх

портфелів цінних паперів. Все це актуалізує застосування інноваційних методів оцінки інвестиційної діяльності задля врахування взаємодії не тільки ендегенних показників банків, але й врахування впливу екзогенних макроректорів.

За результатами дослідження методик оцінки інвестиційної діяльності комерційних банків було удосконалено методику, яка дає змогу усунути виявленні недоліки та особливості якої є використання фрактального аналізу. Удосконалення методика дає змогу комплексно діагностувати інвестиційні тенденції та виявляти передумови розвитку інвестиційної діяльності комерційних банків. В подальших дослідженнях буде розглянуто питання релевантності сукупності макроекономічних факторів в рамках макропроденційного регулювання.

Література:

- Бідюк П.І. Моделювання і короткострокове прогнозування гетероскедастичних процесів / П.І. Бідюк, О.А. Кожухівська // Індуктивне моделювання складних систем: Зб. наук. пр. — К.: МННЦ ІТС НАН та МОН України, 2012. — Вип. 4. — С. 48—63.
- Буртняк І.В. Дослідження волатильності за допомогою модифікації моделі Блека-Шоулза / І.В. Буртняк, Г.П. Малицька // БизнесИнформ. — 2011. — № (5)1. — С. 72—75.
- Керівництво з компіляції індикаторів фінансової стійкості (МВФ, 2007) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>>
- Криклий А.С. Стан та перспективи розвитку інвестиційної діяльності банків в Україні / А.С. Криклий, В.А. Криклий // Фондовий ринок. — 2008. — № 36. — С. 14—18.
- Макшишко Н.К. Фазовые траектории как инструменты прогнозирования коротких экономических временных рядов с памятью / Н.К. Макшишко, В.А. Перепелица // Новое в экономической кибернетике: сб. науч. тр. / общ. ред. Ю.Г. Лысенко; Донецкий нац. ун-т. — Донецк: ДонНУ, 2005. — № 1. — С. 14—22.
- Мандельброт Б., Хадсон Р. Л. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах. — М.: Вильямс, 2006. — 400 с.
- Петерс Э. Фрактальный анализ финансовых рынков: Применение теории Хаоса в инвестициях и экономике / Эдгар Петерс. — М.: Интернет-трейдинг, 2004 — 304 с.
- Національний Банк України. Статистичні матеріали з офіційних сайтів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua;
- Шелевицький І.В. Порівняльний аналіз застосування сплайнів і GARCH — моделей для дослідження показників волатильності / І.В. Шелевицький, В.В. Кононенко, О.О. Бондаренко // Вісник східноукр. нац. унів. — 2011. — № 2 (156). — С. 34—40.
- Фещенко О.Л. Методологія та методи оцінки ефективності структурних зрушень / О.Л. Фещенко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2003. — № 11 (30). — С. 18—23.
- Basel Committee on Banking Supervision, Basel III: the liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>
- Engle, R.F., Econometrica. Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation, vol. 50, No. 4 (Jul., 1982), pp. 987—1007, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jstor.org/stable/1912773> (Accessed: Oct. 13, 2013).

References:

- Bidiuk, P.I. (2012), "Modeling and short-term forecasting of heteroscedastic processes ", Induktyvne modeliuвання skladnykh system [Inductive modeling of complex systems], Kyiv, Ukraine, no. 4, pp. 48-63.
- Burtiak, I.V. (2011), "Study of volatility through modification of the Black-Scholes model", ByznyesYnform, no. (5)1, pp. 72—75.
- International Monetary Fund (2007), "Guidelines for compiling financial soundness indicators", available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf> (Accessed 10 February 2014).
- Kryklyj, A. S. (2008), "Current state and prospects of investment banks in Ukraine", Fondovyy rynek, no.36, pp.14—18.
- Maksyshko, N.K. and Perepelitsa, V.A. (2005), "Phase trajectories as forecasting tools of economic short time series with memory", Novoe v ekonomicheskoy kybernetyke [New in economic cybernetics], National University, Donetsk, Ukraine, no.1, pp.14—22.
- Mandelbrot, B. and Hadson, R. L. (2006), (Ne) poslushnye rynki: fraktal'naja revolyuciya v finansah [(Not) compliant markets: fractal revolution in finance], Vyl'iams, Moscow, Russian Federation.
- Peters, E. (2004), Fraktal'nyj analiz fyansovykh rynkov: Primenenie teorii Haosa v investiciyah i ekonomike [Fractal analysis of financial markets: Application of the chaos theory in investment and economy], Internet-trading, Moscow, Russian Federation.
- The official site of National Bank of Ukraine (2014), "Bank supervision", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76262&cat_id=36794 (Accessed 10 February 2014).
- Shelevyts'kyj, I.V. Kononenko, V.V. and Bondarenko, O.O. (2011), "Comparative analysis of application of splines and GARCH for research of volatility indexes", Visnyk skhidnoukrainskogo natsional'nogo universiteta, [Online], no. 2 (156), available at: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum%20/VISUNU/2011_2_1/05_kononenko.pdf (Accessed 10 February 2014).
- Feschchenko, O.L. (2003), "Methodology and methods of evaluation of the effectiveness of structural changes", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini, no. 11 (30), pp. 18—23.
- Basel Committee on Banking Supervision (2013), "Basel III: the liquidity Coverage Ratio and liquidity risk monitoring tools", available at: <https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf> (Accessed 10 February 2014).
- Engle, R.F. (1982), "Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation", available at: <http://www.jstor.org/stable/1912773>. (Accessed 10 February 2014).

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.

Н. В. Сакір-Молочко,
аспірант кафедри макроекономіки та державного управління,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

АНАЛІЗ РІВНЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНУ

N. Sakir-Molochko,
postgraduate student of Macroeconomics and Public Administration Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ANALYSIS OF THE LEVEL OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGION

Регіональний економічний розвиток є складним, багатограним та багатоаспектним процесом. Механізм поєднання і взаємодії процесів та явищ, що визначають успішність економічного розвитку регіону є особливим для кожного окремо взятого регіону. Проте високий рівень інвестиційної привабливості регіону є універсальною запорукою ефективного розвитку, в тому числі й економічного розвитку будь-якої адміністративної території. Мета статті полягає у дослідженні та аналізі існуючих моделей визначення інвестиційної привабливості регіонів, у визначенні ключових чинників, що впливають на рівень інвестиційної привабливості регіону та у виявленні взаємозв'язку між рівнем інвестиційної привабливості регіону та обсягом інвестиційних надходжень у даний регіон. Всі дослідження у даній статті проводяться на прикладі Чернігівської області.

Regional economic development is a complex, multifaceted and multidimensional process. The mechanism of the combination and interaction of processes and phenomena that determine the success of economic development is special for each individual region. However, the high level of investment attractiveness of the region is a universal key to effective development, including economic development, of any administrative territory. The purpose of this article is to research the models of the definition of investment attractiveness of regions, to identify the key factors that affect the level of investment attractiveness of the region and to identify the relationship between the level of investment attractiveness of the region and the amount of investment income in the region. All researches in this article are conducted by the example of Chernihiv region.

Ключові слова: регіон, інвестиції, інвестиційна привабливість, економічний розвиток.

Key words: region, investments, investment attraction, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рівень інвестиційної привабливості регіону може бути визначений на основі багатьох методів та підходів, з використанням різноманітних показників. Низка провідних науковців та організацій розробили власні методи підрахунку рівня інвестиційної привабливості регіонів з використанням показників, які на їх думку, є визначальними у цьому аспекті. У кожному методі сукупність даних показників є унікальною, проте є окремі показники, що є спільними для всіх методів. Визначення рівня інвестиційної привабливості регіону за допомогою використання різноманітних методів та підходів дає можливість побачити можливі перспективи розвитку регіону, проте навіть достатньо високий рівень інвестиційної привабливості адміністративної території не гарантує значного обсягу інвестиційних надходжень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням визначення рівня інвестиційної привабливості регіонів займаються вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Асаул, М. Бутко, С. Зеленський, О. Акименко, Д. Гамалій; а також державні та приватні організації: Державна служба статистики України, Державне агентства з інвестицій та уп-

равління національними проектами України, Київський міжнародний інститут соціології, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, компанія "Омега-Інвест".

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проведено багато досліджень на предмет доцільності використання тих чи інших показників при підрахунку рівня інвестиційної привабливості регіону, проте недослідженим залишається питання впливу рівня інвестиційної привабливості регіону на обсяг залучених інвестицій, що спостерігається на практиці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Головною метою роботи є виявлення реального впливу рівня інвестиційної привабливості регіону на обсяг залучених інвестицій. Дане дослідження здійснено на прикладі Чернігівської області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Спробу систематизації сукупності показників, за якими науковці та аналітики пропонують визначати рівень інвести-

Таблиця 1. Динаміка основних соціально-економічних показників Чернігівської області

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість населення, тис. осіб	1135,9	1121,3	1109,7	1098,2	1088,5
Густота населення, чол. на км ²	36	35	35	34	34
Чисельність економічно активного населення у розрахунку на 1 км ²	17,01	16,92	16,8	16,62	16,52
Рівень зайнятості в регіоні, %	58,3	58,3	59,2	59,5	60,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	1370	1465	1711	1974	2308
Величина доходів на 1 особу, грн.	2851	2751	3470	4392	4581
Середній рівень заощаджень на душу населення, грн.	2957	3647	4886	3859	3364
Сукупні витрати домогосподарств в середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство, грн.	2336,9	2685,82	2973,21	3376,42	3496,86
Роздрібний товарооборот, грн. на 1 душу населення	7376	7492	9069	11503	13384
Обсяг реалізованих послуг, грн. на 1 душу населення	1921	1955	2129	2436	2686
Обсяг науково-технічних робіт на душу населення, грн.	34	36	30	29	30
Кількість спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи на 10 тис. чол. економічно активного населення	0,0108	0,0104	0,0105	0,0088	0,0083
Густота залізниць на 1000 км ² території	27	27	27	27	27
Густота автомобільних шляхів із твердим покриттям на 1000 км ² території	226	226	226	227	227
Криміногенна ситуація (кількість злочинів)	7026	8780	9503	9330	8221

ційної привабливості регіону, зробив російський вчений А. Асаул. Автор виділив три групи факторів, що є вагомими для інвестора при визначенні інвестиційної привабливості регіону: фактори, які мають вплив на рівень інвестиційного потенціалу регіону (природно-географічний, трудовий, виробничий, інноваційний, інституціональний, інфраструктурний, фінансовий, споживчий потенціали); фактори, які визначають рівень некомерційних інвестиційних ризиків (законодавчі, політичні, соціальні, економічні, екологічні та кримінальні ризики); інвестиційна активність (концентрація і розподіл інвестиційного капіталу, активізація впровадження нових виробничих потужностей, розвиток прямих і портфельних інвестицій).

Державна служба статистики України для визначення рівня інвестиційної привабливості регіонів бере до уваги наступні показники: інвестиції в основний капітал, у розрахунку на 1 чол. середньорічної чисельності наявного населення; інвестиції у житлове будівництво, в розрахунку на 1 чол. середньорічної чисельності наявного населення; обсяг приватних іноземних інвестицій, у розрахунку на 1 чол. середньорічної чисельності наявного населення; зміна обсягу приватних іноземних інвестицій, у розрахунку на 1 чол. середньорічної кількості наявного населення; густота автомобільних шляхів загального користування з твердим покриттям; обсяг експорту товарів, у розрахунку на 1 чол. середньорічної чисельності наявного населення.

Вітчизняні науковці М. Бутко, С. Зеленський та О. Акименко пропонують виділити фактори (і коло показників, що їх характеризують), які в комплексі цікавлять інвесторів і безпосередньо визначають обсяги інвестиційних надходжень. До таких факторів вони відносять: економіко-географічне положення (його можна оцінити за такими критеріями як близькість регіону до кордонів держави, міра розвитку виробничої інфраструктури, зокрема, наявність транспортних коридорів, прикордонних терміналів, нафто-, газопро-

водів, ЛЕП загальнодержавного значення, близькість до Києва та інших розвинутих промислових центрів України тощо); природно-ресурсний потенціал (економічна оцінка мінеральних, земельних, лісових, рекреаційних ресурсів); трудовий потенціал (наявність трудових ресурсів, освітньо-кваліфікаційний рівень трудових ресурсів, вартість робочої сили — середньомісячна номінальна зарплата працівників); економічний потенціал (обсяги ВДВ на душу населення); місткість споживчого ринку (сукупні витрати домогосподарств, роздрібний товарооборот, обсяг реалізованих послуг); інфраструктурний потенціал (густина автомобільних шляхів і залізниць, місткість АТС, вартість основних засобів виробництва, розподіл електроенергії, газу і води); науково-технічний потенціал (кількість спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, обсяг наукових і науково-технічних робіт, обсяг затрат на НДДКР); інвестиційні переваги (наявність вільних економічних зон, територій пільгового інвестування в регіоні); інвестиційні ризики (політичний ризик, економічний ризик, соціальний ризик, екологічний ризик).

Д. Гамалій у своїх наукових працях наводить приклад системи оцінки інвестиційної привабливості регіонів, що була розроблена та використана компанією "Омега-Інвест". У цьому випадку оцінку проводять у формі ранжування регіонів за такими синтетичними (узагальненими) показниками: рівень загальноекономічного розвитку регіонів; рівень розвитку інвестиційної інфраструктури; оцінка демографічної характеристики регіону; рівень розвитку ринкових відносин; рівень екологічних та криміногенних ризиків.

На замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій було підготовлено рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. Використана методика розрахунку рейтингу передбачає, що чинники інвестиційних рішень можна поділити на дві великі групи за критерієм незмінності/змінності в часі: жорсткі фактори та м'які фактори. До жорстких факторів належать: географічне розташування області та її площа, природні ресурси, робоча сила, R&D потенціал, розмір ринку: споживчий сек-

Таблиця 2. Динаміка обсягів інвестицій в економіку Чернігівської області

Показник	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
Інвестиції в основний капітал, млн грн.	3053	1588	1891	2397	2737
Прямі іноземні інвестиції, млн дол США	96,1	103,9	88,8	94,9	100,9

тор, розмір ринку: бізнес-сегмент, інфраструктура. До м'яких факторів відносять декілька підгруп: діловий клімат, правила та процедури, відкритість влади, діловий оптимізм, успішний досвід реалізації інвестиційних проектів.

Не зважаючи на різноманітність підходів та різномірність факторів визначення рівня інвестиційної привабливості регіонів, можемо виділити ряд компонентів, які визнані вагомими більшістю науковців, аналітиків та організацій. Наведемо динаміку значень цих компонентів за останні 5 років на прикладі Чернігівської області (табл. 1).

З наведених в таблиці даних можна зробити висновок, що ряд показників мають позитивну динаміку, а саме: чисельність економічно активного населення у розрахунку на 1 км², рівень зайнятості в регіоні, середньомісячна номінальна заробітна плата, величина доходів на 1 особу, середній рівень заощаджень на душу населення, сукупні витрати домогосподарств в середньому за місяць у розрахунку на 1 домогосподарство, роздрібний товарооборот на 1 особу, обсяг реалізованих послуг на 1 особу. Проте дані показники носять характер номінальних, а не реальних, тому позитивна динаміка не є однозначною.

Деякі з наведених показників мають негативну динаміку: кількість населення, густота населення, чисельність економічно активного населення у розрахунку на 1 км², обсяг науково-технічних робіт на 1 особу, кількість спеціалістів, що виконують науково-технічні роботи на 10 тис. чол. економічно активного населення, криміногенна ситуація.

Показники густоти залізниць та автомобільних шляхів із твердим покриттям впродовж періоду, що аналізується, залишилися незмінними.

Наскільки рівень інвестиційної привабливості регіону впливає на обсяг інвестицій, залучених в економіку адміністративної території, можна виявити, дослідивши динаміку обсягів інвестицій в Чернігівську область за аналогічний період (табл. 2).

Як обсяг інвестицій в основний капітал, так і прямих іноземних інвестицій не мають сталої тенденції до зростання чи до зниження.

Порівнявши узагальнену тенденцію динаміки основних соціально-економічних показників та тенденцію динаміки обсягу інвестицій, можемо зробити висновок, що прямого взаємозв'язку між ними не існує (рис. 3).

Відсутність прямої залежності обсягу інвестицій від інвестиційної привабливості регіону можна пояснити тим, що у даному випадку ми проаналізували лише статистичні показники, не враховуючи показники, які неможливо виразити кількісно.

ВИСНОВКИ

Отже, регіональний економічний розвиток залежить від рівня інвестиційної привабливості регіону, яка може бути визначена кількома методами з урахуванням низки показників. Проте висока інвестиційна привабливість регіону не гарантує високого обсягу інвестицій в регіон.

Література:

1. Асаул А. Систематизация факторов, характеризующих инвестиционную привлекательность регионов // Региональная экономика. — 2004. — № 2. — С. 53—62.
2. Бутко М.П. Сучасна проблематика оцінки інвестиційної привабливості регіону / М.П. Бутко, С.М. Зеленський, О.Ю. Акименко // Економіка України. Політично-економічний журнал Міністерства економіки України, Міністерства

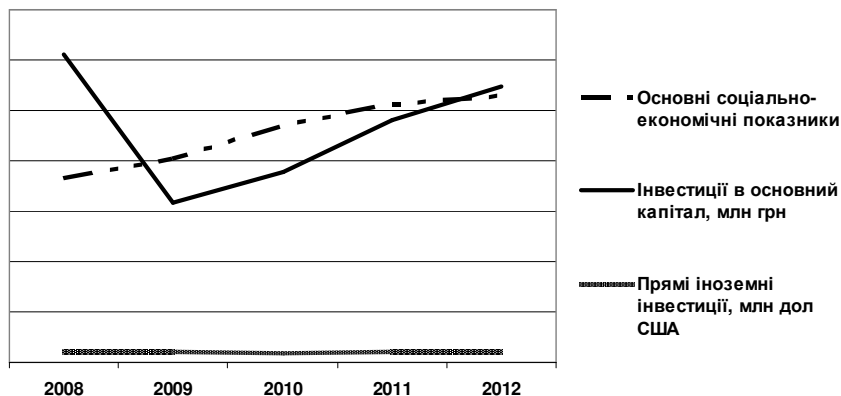

Рис. 1. Залежність обсягу інвестицій від рівня інвестиційної привабливості регіону (на прикладі Чернігівської області)

фінансів України та НАН України. — 2005. — № 11. — С. 30—37.

3. Гамалій Д. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України // Вісник НБУ. — 1998. — № 12. — С. 51—54.

4. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку. Наказ Держкомстату України № 114 від 15 квітня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/

5. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. Підготовлено Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України. Київ — 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_.pdf

6. Державна служба статистики України. Статистичний збірник "Регіони України" (2 частини). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References:

1. Asaul, A. (2004), "Systematization of the factors that characterize the investment attractiveness of regions", *Regional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 53—62.
2. Butko, M.P. Zelens'kyj, S.M. Akymenko, O.Yu. (2005), "Modern problems of evaluation of investment attractiveness of the region", *Ekonomika Ukrainy. Politychno-ekonomichnyj zhurnal Ministerstva ekonomiky Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy ta NAN Ukrainy*, vol. 11, pp. 30—37.
3. Hamalij, D. (1998), "Rating of investment attractiveness of regions of Ukraine", *Visnyk NBU*, vol. 12, pp. 51—54.
4. State Statistics Service of Ukraine (2003), "Resolution of the State Statistics Service of Ukraine "On approval of the method of calculation of integrated regional economic development indices"", available at: http://uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/ (Accessed 11 February 2014).
5. The official site of State Agency for Investment and National projects of Ukraine (2013), "Rating of investment attractiveness of regions", available at: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investiciynoyi_privablivosti_regioniv_.pdf (Accessed 11 February 2014).
6. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2013), Statistical publication "Regions of Ukraine" (2 parts), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 11 February 2014).

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014 р.

Ю. М. Гальчинська,
к. е. н, доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОБГРУНТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЦІНОУТВОРЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ

J. Galchynska,
Ph.D., Associate Professor, Department of marketing and international trade
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

RATIONALIZATION AND FORMATION OF THE MECHANISM OF MARKETING PRICE POLICY PRICING

У статті обгрунтовано механізм ціноутворення та формування маркетингової цінової політики. Досліджено основні підходи до визначення поняття "маркетингова цінова політика".

The article covered pricing mechanism and formation of marketing pricing. The main approaches to the definition of "marketing pricing".

Ключові слова: ціноутворення, маркетингова цінова політика, принципи, цілі, завдання, чинники.
Key words: pricing, marketing pricing policies, principles, goals, objectives, factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування ринкової економіки передбачає погодження суспільних, колективних та особистих інтересів, реалізація якого підтримується постійним функціонуванням економічних механізмів і, зокрема, механізму ціноутворення. За допомогою механізму ринкового ціноутворення відбувається поєднання інтересів споживачів і продавців (виробників) товарів та суспільства в цілому, забезпечується розв'язання суперечностей у їхніх взаємовідносинах. Так, загальносуспільний економічний інтерес полягає в ефективному розвитку виробництва з метою найповнішого задоволення потреб суспільства, суб'єктів господарювання та окремих індивідів. Від рівня його розвитку значною мірою залежить зростання добробуту суспільства в цілому, кожного колективу і кожного індивіда. Водночас загальносуспільний інтерес не може виражатися у централізації надмірної частини чистого доходу, що не стимулює виробничу діяльність [1, с. 81].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням формування цінової політики досліджувалися в працях зарубіжних та вітчизняних науковців: М.М. Артуса, Л.Г. Бабур, Л.В. Балабанової, М.І. Белєвцева, В.Р. Боева, С.С. Гаркавенко, С.І. Дугіної, Е.П. Уткіна, Л.О. Шкварчук та інших науковців. Проте обгрунтування цінової політики з точки зору застосування принципів та інструментів маркетингу з позицій нинішніх економічних викликів потребують додаткових досліджень.

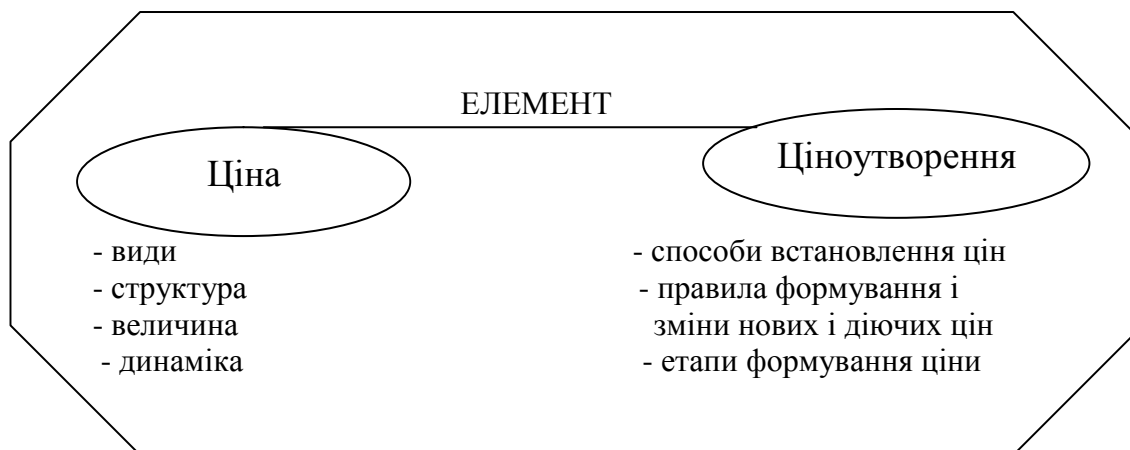
МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є висвітлення теоретико-практичних аспектів формування маркетингової цінової політики та механізму ціноутворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Механізм ринкового ціноутворення функціонує не ізольовано, а в спільній взаємодії з іншими складовими господарського механізму. Тому було б помилкою у відображенні суспільних інтересів і стимулюючого впливу на суспільне виробництво покладатися лише на ціновий механізм. Забезпечення інтересів суспільства через ціни надзвичайно важливе. Але повною мірою дієвість механізму цін виявляється лише тоді, коли його функціонування пов'язується і узгоджується з усіма складовими господарського механізму [7, с. 54].

Інтереси товаровиробників виражаються в реалізації найбільшого обсягу виготовленої продукції з найвищим рівнем рентабельності. Такі інтереси товаровиробників можуть не задовольняти як суспільство, так і покупців. Споживачі, навпаки, бажають купити товар за ціною, що нижча рівня його вартості. В свою чергу, це не може задовольняти виробників. Усе це зумовлює необхідність запровадження таких форм економічного керівництва, які б найбільшою мірою сприяли реалізації інтересів усіх суб'єктів ринку. Відсутність досвіду ефективного господарювання в умовах ринкової економіки створює певні труднощі для багатьох підприємств щодо правильної орієнтації в ціновій кон'юктурі ринку вільного ціноутворення. У ціновому механізмі слід

Рис. 1. Ціновий механізм

Джерело: побудовано автором на основі [8, с. 8].

розрізняти два взаємопов'язані та взаємодіючі елементи, що і зображено на рисунку 1.

Діяльність підприємства в сфері ціноутворення підпорядкована певній ціновій політиці [2, с. 60]. Обґрунтована методика встановлення цін, системний підхід до формування цінової політики і послідовна реалізація всіх її етапів є необхідними умовами ефективної діяльності підприємств в умовах ринку.

Механізм ціноутворення — послідовність різних етапів формування цін та їх встановлення, а також комплекс методів, які при цьому застосовуються насамперед у межах великих монополістичних (у т.ч. олігополістичних) компаній розвинених країн світу [6, с. 502]. Зазначене визначення механізму ціноутворення дещо звужує розуміння його сутності унаслідок обмеження методів великими монополістичними компаніями розвинених країн. З урахуванням специфіки сільського господарства України та різноманітності організаційно-правових форм підприємств, слід наголосити, що механізм ціноутворення включає також способи і правила встановлення цін на продукцію невеликих підприємств, хоча й з врахуванням зовнішнього впливу.

Поширене нині уявлення про ефективність використання маркетингового ціноутворення лише в умовах насиченого ринку є справедливим, якщо вбачати у маркетинговій ціновій політиці тільки знаряддя конкурентної боротьби. Але як показує досвід господарської практики, маркетингове ціноутворення за будь-якого ступеня насиченості ринку здатне коригувати поведінку економічних суб'єктів, споживачів і виробників у вигідному для всіх напрямках. Спрямованість, структура та більша частина методів маркетингового ціноутворення цілком придатні й для економіки України, для підприємств будь-якої форми власності та будь-яких масштабів господарської діяльності. Маркетингове ціноутворення — комплекс заходів щодо визначення цін, цінової стратегії і тактики, умов оплати, варіювання цінами залежно від позиції на ринку, стратегічних і тактичних цілей фірми [4]. Керівники вітчизняних підприємств змушені приймати рішення з ціноутворення в умовах невизначеності наслідків таких рішень. Невизначеність часто пов'язана не стільки з недосконалістю господарського механізму та законодавства, скільки із браком економічних, комерційних знань і практичного досвіду. Така ситуація призводить до того, що багато підприємств внаслідок недостатнього аналізу критичних для виживання чинників зовнішнього середовища (поведінка споживачів, способи та методи роботи конкурентів, зміна кон'юнктури ринку, поява нових товарів тощо) постійно змушені працювати в умовах підвищеного ризику. Методи маркетингового ціноутворення дають змогу ефективно пристосовувати виробництво до умов зовнішнього сере-

довища, насамперед до запитів і вимог споживачів [5, с. 6].

Можна виділити наступні причини підвищення значення цінової політики підприємства в умовах ринку: по-перше, у результаті глибоких економічних спадів на початку 80-х і 90-х рр. знизилась купівельна спроможність населення, внаслідок чого зросла цінова чутливість споживачів. Другою причиною підвищення значущості цінової політики є зовнішня конкуренція. Так, упровадження на ринок України дешевих іноземних товарів обумовило необхідність прийняття обґрунтованих цінових рішень у підприємствах з урахуванням зовнішніх факторів. Третій фактор, що вплинув на підвищення важливості ціноутворення, — диференціація багатьох ринків на сегменти, що потребують різноманітних рівнів цін. Це обумовило необхідність розробки підприємствами різноманітних варіантів цінових рішень, орієнтованих на окремі ринкові сегменти. Четвертою причиною росту значення цінової політики виступало перегулювання цін, що призвело до загострення цінової конкуренції на ринку. П'ятою причиною підвищення значущості цінової політики виступає її подвійна роль в умовах ринку. Так, з одного боку, ціна є основним чинником довгострокової рентабельності підприємства, а з іншого, є інструментом стимулювання попиту при збуті товарів. До того ж, вірно встановлена ціна забезпечує фінансову стабільність підприємства та його здатність іти на фінансовий ризик, що є дуже важливим у мінливих ринкових умовах.

Проблеми, пов'язані з формуванням цінової політики підприємств, є об'єктом дослідження вчених у галузі економіки підприємств, менеджменту, маркетингу, фінансів, бухгалтерського обліку. Це обумовлює багатоваріантність підходів до трактування поняття "цінова політика", до визначення основних етапів цінової політики та їх змісту. На цей час існують різноманітні наукові підходи до визначення поняття "цінова політика". Основні з них наведені в таблиці 1.

З врахуванням вимог системного підходу, можна стверджувати, що найбільш повним є визначення цієї категорії, надане С.С. Гаркавенко. Проте його слід доповнити переліком чинників, що впливають на формування цінової політики. Таким чином, маркетингову цінову політику підприємства можна визначити як систему принципів, методів і етапів прийняття рішень з комплексу заходів щодо визначення цін, цінової стратегії і тактики, умов оплати, коригування цін залежно від позиції на ринку, стратегічних і тактичних цілей фірми, витрат виробництва, цін конкурентів, величини попиту, транспортних, збутових і комунікаційних витрат, надбавок і знижок, митних та інших зборів, психологічної реакції покупців.

Економічний зміст ефективної цінової політики полягає у встановленні таких цін, які забезпечували б завоювання

певного сегменту ринку, вирішували стратегічні та оперативні завдання з питань реалізації продукції для досягнення запланованих обсягів прибутку та можливості варіювати ними, своєчасно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку (попиту та пропозиції) [3]. Розглянемо загальні принципи цінової політики, яких підприємство дотримується під час встановлення цін на свою продукцію [1; 5; 8]. До них зокрема належать:

- забезпечення відповідності напрямів і змісту цінової політики з напрямками та стратегією економічного розвитку підприємства. Цінова політика є складовою загальної економічної політики підприємства, тому мета і завдання їх мають бути однакові, причому цінова політика залежить від економічної політики підприємства. Крім того, цінова політика має доповнювати і конкретизувати економічну політику підприємства з урахуванням насамперед життєвого циклу товару та підприємства;

- забезпечення зв'язку цінової політики із кон'юктурою ринку відповідних товарів і змін, що відбуваються. Такий зв'язок дозволяє врахувати не лише характер поточних коливань попиту на відповідну продукцію, а й визначити відповідний сегмент ринку, на якому діє виробник, характер зміни цього сегмента та цін, що йому відповідають;

- забезпечення зв'язку цінової політики із видами і формами збуту, кількостями каналів збуту. При різних формах і напрямках реалізації цінової політики необхідно забезпечити її узгодження щодо збутової мережі (оптових посередників, роздрібні торговельні підприємства, населення), відповідної упаковки, рекламування, також врахувати форми розрахунку за товар (попередня оплата, кінцева оплата, надання товарного кредиту);

- забезпечення зв'язку цінової політики із особливостями продукції, що реалізується. При формуванні цінової політики мають бути враховані роль продукції у споживанні, рівень її якості та дизайну, ступінь її новизни для споживача. Це досягається використання нових технологій, нового обладнання;

- забезпечення зв'язку цінової політики із якістю передпродажного обслуговування покупців. Цей зв'язок обу-

Таблиця 1. Визначення поняття "цінова політика"

№	Автори	Визначення
1	І.Ф. Бланк	Цінова політика – обґрунтування системи диференційованих рівнів надбавки на товари, які реалізуються, і розробка заходів щодо забезпечення оперативного їх коригування залежно від зміни ситуації на споживчому ринку та умов господарювання
2	В.П. Градова	Цінова політика – визначення рівня цін і можливих варіантів їх зміни залежно від цілей і завдань підприємства в короткостроковому періоді та на перспективу
3	А.В. Кузьмін	Цінова політика – визначення ціни на товар з урахуванням витрат виробництва, цін конкурентів, величину попиту, транспортних витрат, надбавок і знижок, митних та інших зборів, витрат на рекламу й стимулювання збуту, психологічної реакції покупців та ін.
4	В.В. Благоев	Цінова політика – створення й підтримка оптимальної структури цін і динаміки зміни за часом з товарів і ринків
5	І.П. Денисов	Цінова політика здійснює свідоме керівництво діяльністю з встановлення ціни
6	С.С. Гаркавенко	Цінова політика – комплекс заходів щодо визначення цін, цінової стратегії і тактики, умов оплати, варіювання цінами залежно від позиції на ринку, стратегічних і тактичних цілей фірми
7	Л.Г. Бабур, О.Г. Лялюк	Цінова політика підприємства являє собою комплекс заходів щодо встановлення цін реалізації на підприємстві, які мають бути зорієнтовані на максимальне задоволення потреб споживачів та отримання бажаного прибутку від реалізації продукції на ринку
8	Л.О. Шкварчук	Суть цінової політики полягає у встановленні на товари фірми таких цін і вмінні так варіювати ними залежно від стану на ринку, щоб оволодіти його певною часткою, забезпечити намічений обсяг прибутку і вирішувати інші стратегічні та оперативні завдання

Джерело: розроблено автором на основі [2, 3, 5, 6, 8].

мовлюється дією двох основних факторів. З одного боку, більш високий рівень обслуговування покупців, надання їм широкої номенклатури послуг протягом всього процесу реалізації і експлуатації придбаних товарів дозволяють забезпечити відповідні конкурентні переваги. З іншого боку, більш високий рівень обслуговування покупців потребує відповідних додаткових витрат з боку продавця, що мають компенсуватись за рахунок ціни;

- гнучкість політики ціноутворення. Це забезпечується швидкістю реагування розробленої цінової політики на зміну внутрішніх умов розвитку підприємства та факторів зовнішнього середовища, тобто, своєчасним переглядом окремих її параметрів відповідно до зміни кон'юнктури ринку (застосування різних знижок з ціни товару для різних споживачів), стадії життєвого циклу підприємства, оновлення асортименту і інших умов господарювання.

Рис. 2. Алгоритм формування цінової політики підприємства

Таблиця 2. Класифікація найпоширеніших цілей цінової політики

Цілі цінової політики	
Зорієнтовані безпосередньо на прибуток	Максимізація поточного прибутку
	Швидке отримання готівки
	Отримання прибутку
	Стабільність прибутку
Зорієнтовані на збут (опосередковано на прибуток)	Завоювання певної частки ринку
	Збільшення обсягів продажу (частки ринку)
	Завоювання лідерства з показників частки ринку
	Завоювання лідерства з показників якості товару
	Завоювання нових ринків збуту
	Виведення на ринок нового товару
	Стимулювання комплексного продажу
	Обмеження попиту
	Збереження споживачів
	Розпродаж товарних запасів
Зорієнтовані на становище на ринку	Створення привабливішого економічного капіталу
	Виживання (забезпечення існування) фірми на ринку
	Підвищення престижу, іміджу фірми (товару) на ринку
	Перемога над конкурентом (конкурентами)
	Слідування за лідером
	Відповідність вимогам конкуренції

Джерело: [8].

З метою розробки якісної політики ціноутворення підприємству необхідно визначити відповідні її функції. Класифікацію основних функцій цінової політики підприємства з урахуванням маркетингової спрямованості можна представити наступним чином:

- збір інформації про ринок, конкурентів, підготовку до продажу та пропонування нових товарів, а також оптимальну організацію збуту;
- урахування потреб споживачів;
- визначення основних цілей і завдань;
- визначення стратегічного і тактичного напрямів ціноутворення;
- розробка заходів щодо забезпечення процесу реалізації продукції;
- контроль за цінами.

Виходячи з розглянутих принципів, процес формування цінової політики відповідно до цілей і завдань підприємства включає в себе чотири основних етапи (рис. 2) [2, с. 62].

На сьогоднішній день використовується багато підходів до визначення цілей цінової політики підприємства, але визначити цілі цінової політики досить складно. Насамперед, підприємство повинно врахувати не тільки необхідну відповідність між різними цілями ціноутворення та основними цілями підприємства, а й обмеження, зумовлені впливом маркетингового середовища та ринку на процес реалізації продукції. Сама ціна певним чином визначає поведінку споживача при прийнятті ним рішення відносно придбання продукції та впливає на характер формування відносин між підприємством і суб'єктами маркетингового середовища. Значною мірою від ціни залежить рівень прибутку від реалізації продукції на ринку. Все це потребує особливого підходу до дослідження цілей цінової політики та їхнього формування.

У сучасних умовах багатьма вченими розглядаються та застосовуються велика кількість підходів до визначення цілей цінової політики підприємства, що зумовлено особливостями його маркетингової діяльності у процесі реалізації продукції. Аналіз цих підходів показав, що найзагальнішим і таким, що відповідає умовам формування ринкової економіки в Україні, є підхід Дж. Еванса, Б. Бермана. З достатнім ступенем умовності вони виокремили три основні групи цілей, заснованих на: 1) отриманні прибутку; 2) попиту; 3) становищі на ринку. При цьому залежно від встановле-

них цілей цінова політика набуває специфічних особливостей. Найзагальніше класифікація цілей цінової політики представлена в таблиці 2.

Більшість підприємств своїм першочерговим завданням ціноутворення вбачають максимізацію поточного прибутку. Вони визначають величину попиту та витрат виробництва і вибирають ту ціну, яка забезпечує їм максимальний поточний прибуток, надходження готівки чи оборот капіталу. І це, вважається, є проявом короткозорості, коли компанія задоволена максимальним поточним прибутком і не піклується про довгострокові досягнення та про майбутнє.

ВИСНОВКИ

Досвід господарської практики свідчить, що маркетингове ціноутворення за будь-якого ступеня насиченості ринку здатне коригувати поведінку економічних суб'єктів, споживачів і виробників у вигідному для всіх напрямках. Спрямованість, структура та більша частина методів маркетингового ціноутворення мають загальний характер, тому вони цілком придатні й для економіки України, для підприємств будь-якої форми власності та будь-яких масштабів господарської діяльності.

Література:

1. Артус М.М. Функціонування системи цін у фінансовому механізмі ринкової економіки України. Монографія / М.М. Артус. — К.: Новий Світ. 2008. — 306 с.
2. Бабур Л.Г. Ціни і ціноутворення: навчальний посібник / Л.Г. Бабур, О.Г. Лялюк. — Вінниця: ВНТУ, 2004. — 119 с.
3. Белєвцев М.І. Маркетингова цінова політика: навчальний посібник / М.І. Белєвцев, І.В. Петренко, І.В. Prozorova. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 332 с.
4. Гаркавенко С.С. Маркетинг: підруч. [для студ. екон. спец. виш. навч. закл.] / С.С. Гаркавенко — [6-е вид., доп.]. — К.: Лібра, 2008. — 720 с.
5. Дугіна С.І. Маркетингова цінова політика: навч.-метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни / С.І. Дугіна. — К.: КНЕУ, 2002. — 358 с.
6. Економічний енциклопедичний словник / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій]. Т. 2. — Львів: Світ, 2006. — 544 с.
7. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс / Ф. Котлер. — М.: Изд-во Вильямс, 2007. — 656 с.
8. Литвиненко Я.В. Маркетингова цінова політика: навч. посіб. / Я.В. Литвиненко. — К.: Персонал, 2008. — 244 с.

References:

1. Artus, M.M. (2008), *Funktsionuvannia systemy tsin u finansovomu mekhanizmi rynkovoї ekonomiky Ukrainy* [The functioning of the price mechanism in the financial market economy in Ukraine], Novyj Svit, Kyiv, Ukraine.
 2. Babur, L.G. and Lyaluk, O.G. (2004), *Tsiny i tsinoutvorennia* [Prices and Pricing], VNTU, Vinnitsa, Ukraine.
 3. Belevcev, M.I. Petrenko, I.V. and Prozorova, I.V. (2005), *Marketynhova tsinova polityka* [Marketing pricing], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
 4. Garkavenko, S.S. (2008), *Marketing* [Marketing], Libra, Kyiv, Ukraine.
 5. Dugina, S.I. (2002), *Marketynhova tsinova polityka* [Marketing pricing], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 6. Mochernyi, S.V. Larina, Y.S. Ustenko, O.A. and Uriy, S.I. (2006), *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Encyclopedic Dictionary of Economics], Svit, Lviv, Ukraine.
 7. Kotler, F. (2007), *Osnovy marketynha* [Marketing basics], Vilyams, Kyiv, Ukraine.
 8. Lutvunencko, Y.V. (2008), *Marketynhova tsinova polityka* [Marketing pricing], Personal, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 11.02.2014 р.

К. А. Андрющенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
ДВНЗ "Київський університет управління та підприємництва" м. Київ

МІСЦЕ ВИРОБНИЧОГО ІНФРАСТРУКТУРНОГО КОМПЛЕКСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

К. Andriushchenko,
candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of department of economy of enterprise,
State higher educational establishment is the "Kyiv university of management and enterprise" Kyiv

PLACE INDUSTRIAL INFRASTRUCTURE COMPLEX IN THE NATIONAL ECONOMY

Визначено трансформацію розуміння виробничого інфраструктурного комплексу як сфери обігу системи виробничого обслуговування в національній економіці. Визначено чинники перехідного до ринку періоду, які впливають на місце виробничого інфраструктурного комплексу в національній економіці та обґрунтовано класифікацію за напрямом обслуговування.

Defined transformation understanding of industrial infrastructure complex as the sphere of circulation of industrial services in the national economy. The factors of transition to market economy that affect local production infrastructure complex in the national economy and reasonable classification for direction service.

Ключові слова: виробничий інфраструктурний комплекс, національна економіка, системи виробничого обслуговування, класифікації економічних ресурсів, організаційно-економічні відносини.

Key words: industrial infrastructure complex national economy, the production of services, classification of economic resources, organizational and economic relations.

ВСТУП

Важливим об'єктом вивчення національної економіки є виробничий інфраструктурний комплекс. У розвитку будь-якої країни він повинен забезпечити нормальні умови виробничої діяльності в галузях основного виробництва та процесу суспільного відтворення в цілому. Важливість значення виробничого інфраструктурного комплексу в національній економіці визначається галузями, що входять до її складу, зокрема такими, як електроенергетика, будівництво, транспорт, зв'язок.

Проте в дослідженнях, присвячених проблемі розвитку і розміщення продуктивних сил у виробничому інфраструктурному комплексі як самостійному об'єкта національної економіки вивчення приділяється недостатня увага. У практиці територіального планування, їй

відводиться пасивна роль де вважається, що якщо виробничий інфраструктурний комплекс обслуговує основне виробництво, то і розвиватися повинна відповідно до вимог останнього. При цьому в першу чергу прийнято розглядати перспективи розвитку і розміщення основного виробництва, виходячи з росту його потреби в інфраструктурному обслуговуванні, і плануються заходи з розвитку виробничого інфраструктурного комплексу.

Таке ставлення до виробничого інфраструктурного комплексу як об'єкту вивчення національної економіки та планування негативно позначається на узгодженості її розвитку з основним виробництвом, не дозволяє реалізувати всі економічні переваги, пов'язані з її використанням при розміщенні виробництва, і різко обмежує можливість комплексності та

ефективності розвитку національної економіки в цілому.

Отже, необхідно докорінно змінити ставлення до виробничого інфраструктурного комплексу як об'єкту національної економіки. Тільки при такому підході виробничого інфраструктурного комплексу як об'єкта раціонального вивчення і планування буде приділено належну увагу з боку дослідників і практиків, тільки такий підхід буде відповідати йому як комплексному фактору розвитку національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки проблемі виробничого інфраструктурного комплексу присвятили свої праці такі українські та російські вчені, як Абрамов Д., Білоусова Н., Васильєва Е., Глушич Н., Грачов В., Золотов А., Журавин Ю., Кондаурова І., Миколаєва Н., Терехов А., Федюкович Є. В., Чудакова Є., Шабалін А., Цінзак М., Хечієв В., Яновський В. в більшості випадків у дослідженнях вищезазначених вчених переважає галузевий підхід, пошук взаємозалежності між станом виробничого інфраструктурного комплексу та результатами основного виробництва тощо Питання національної виробничої інфраструктури розроблені в працях Далісової Н., Висоцької Т., Гукової А., Мальцева І., Чіханчін А.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження питань визначення ознак виробничого інфраструктурного комплексу, відповідність її класифікації потребам основного виробництва національної економіки у вирішенні проблеми досягнення сталого економічного зростання.

РЕЗУЛЬТАТ

На наш погляд, місце виробничого інфраструктурного комплексу в процесі суспільного виробництва національної економіки можна показати за допомогою схеми. З неї виходить, що процес виробництва продукції в матеріально-речовій формі забезпечують базисні галузі матеріального виробництва (промисловість, сільське господарство, будівництво). Причому обіг продукції забезпечується галузями виробничого інфраструктурного комплексу, реалізація предметів споживання є сферою діяльності соціальної інфраструктури, а процес розподілу здійснюють організації інституційної інфраструктури.

Господарської діяльності підприємств інфраструктури притаманний і ряд особливостей. Зокрема результат їх діяльності не можна резервувати або складувати, він проявляється у формі процесу переміщення, зберігання, передачі інформації тощо. Тобто продукція галузей інфраструктури не існує самостійно поза виробничого процесу. З цим пов'язана інша особливість — просторова невзаємозамінні елементів виробничого інфраструктурного комплексу [1].

Процес споживання послуг нерозривно об'єднан з процесом їх виробництва, концентрація галузей інфраструктури в будь-якому одному місці не може компенсувати недолік в іншому місці. Саме властивість просторової взаємозалежності такого роду послуг визначає

важливість розгляду національних проблем інфраструктури.

Ще одна особливість галузей інфраструктури полягає в тому, що їхня продукція має загальний характер. Зокрема транспорт та інші галузі інфраструктури обслуговують діяльність всіх виробників. Вироблений продукт тільки тоді стає продуктом для споживання, коли він доставлений споживачу.

Якщо підприємства базових галузей постачають свою продукцію, як правило, обмеженому числу споживачів, то виробничі зв'язки галузей інфраструктури набагато ширше, її продукція носить загальний характер.

Продукція галузей інфраструктури не матеріалізується у речі, а виступає у вигляді корисної дії і зникає разом з цими дією, зумовлює особливу форму резервів в інфраструктурі. Тут має відбуватися не резервування продукції як в базисних галузях матеріального виробництва, а резервування виробничих потужностей — пропускну здатності, рухомого складу, трудових ресурсів.

Інфраструктура піддається трансформації разом з розвитком суспільного виробництва.

На теперішній час доцільно виділяти два поняття: виробничий інфраструктурний комплекс і система виробничого обслуговування.

До першого належать об'єкти, функціональним призначенням яких є створення сприятливих умов для здійснення процесу суспільного відтворення шляхом звернення матеріальних благ (засобів виробництва), тобто їх транспортування, накопичення, зберігання і реалізація.

Друге поняття — система виробничого обслуговування — більш широкого плану. Вона призначена для створення сприятливих умов постійного відновлення процесу виробництва найбільш раціональним чином і охоплює, крім елементів сфери обігу, також елементи які виробляють сфери (капітальний ремонт, автосервіс тощо) [2].

Сьогодні відбувається трансформація розуміння виробничого інфраструктурного комплексу як сфери обігу в розумінні її як системи виробничого обслуговування.

Тому надалі ми вживаємо ці поняття як синоніми, стверджуючи, що система виробничого обслуговування є той стан, до якого прагне виробничий інфраструктурний комплекс в своєму розвитку.

Таким чином, головним завданням виробничого інфраструктурного комплексу є забезпечення зв'язків між підприємствами, створення матеріальних передумов для об'єднання їх в єдиний, господарський організм з метою ефективного функціонування економіки.

Виробничий інфраструктурний комплекс доцільно класифікувати за просторово-виробничому і галузевим ознакам. Просторово-виробнича характеристика включає: виробничий інфраструктурний комплекс підприємства, регіону, держави.

За галузевим складом у виробничому інфраструктурному комплексі виділяються: транспорт (транспортні комунікації); енергогосподарство (енергетичні комунікації); зв'язок (інформаційні комунікації); водопостачан-

ня та каналізація, збутова торгівля, матеріально-технічне забезпечення.

Галузевий склад виробничого інфраструктурного комплексу постійно змінюється в міру розвитку економіки, науково-технічного прогресу, еволюції характеру суспільного виробництва (змінюється питома вага її галузей, виникають нові галузі). Ця тенденція в світі особливо помітно проявляється в останні десятиліття. Спостерігаються кардинальні зрушення в характері розвитку транспорту, оптової торгівлі та зв'язку, значно розширився діапазон наданих ними послуг. З'явилося дуже багато нових галузей — управлінське консультування, послуги баз даних, маркетингові послуги, інжиніринг, лізинг, надання робочої сили на час тощо. Нові галузі відкривають небачені раніше можливості підвищення ефективності як самого виробничого інфраструктурного комплексу, так і всієї економіки в цілому.

З урахуванням класифікації економічних ресурсів можуть бути сформульовані наступні функції виробничого інфраструктурного комплексу [3]:

1. Забезпечення руху матеріальних засобів:
 - природних ресурсів;
 - енергії;
 - готових товарів.
2. Забезпечення руху робочої сили (трудових ресурсів).
3. Забезпечення руху виробничих фінансів.
4. Забезпечення руху виробничої інформації.

Управління процесом формування і розвитку виробничого інфраструктурного комплексу є не просто набір функцій та принципів. Це досить складний механізм, який дозволяє визначити виробничий інфраструктурний комплекс як систему функціональних ланок ринкового господарства та відповідну їм сукупність підприємств, що забезпечують нормальне функціонування всіх складових елементів сфери матеріального виробництва.

Тут ми бачимо, що між галузями та елементами виробничого інфраструктурного комплексу існує тісний зв'язок, що відображає рівень спеціалізації і кооперування виробництв і що впливає на національний відтворювальний процес в економіці.

З метою системного аналізу та планування розвитку виробничого інфраструктурного комплексу необхідно ширше використовувати поняття інфраструктурного комплексу, підкреслюючи тим самим складність і тісне переплетіння між собою елементів, які входять сюди.

Економічні відносини з приводу виробничого інфраструктурного комплексу можна підрозділити на організаційно-економічні та соціально-економічні.

Організаційно-економічні відносини з приводу функціонування виробничого інфраструктурного комплексу можна класифікувати за ознаками:

- видам послуг;
- організаційним типам підприємств виробничого інфраструктурного комплексу;
- секторам реалізації послуг.

Виробничий інфраструктурний комплекс як організаційно-економічна система має внутрішні взаємозв'язки і взаємозалежності, які входять до складу її елементів і знаходяться в безпосередній взаємодії з іншими сис-

темами економіки, а також з'єднані з ними прямими і зворотними зв'язками, що змінюються у часі і просторі.

До соціально-економічних відносин з приводу функціонування виробничого інфраструктурного комплексу слід віднести, насамперед, відносини за формами власності.

До основних показників, що характеризують соціально-економічні умови функціонування виробничого інфраструктурного комплексу, слід віднести:

- оцінку якості людського потенціалу (чисельність населення, рівень освіти, кваліфікації кадрів тощо);
- оцінку матеріально-технічної бази розвитку (обсяг основних фондів, енергоозброєність, наявність транспортних засобів, протяжність доріг тощо);
- оцінку інвестиційного потенціалу, що дозволяє визначити інвестиційну привабливість у виробничий інфраструктурний комплекс (частка інвестицій, що спрямовуються в різні сфери виробничого інфраструктурного комплексу, абсолютні розміри цих інвестицій та інше);
- оцінку стану економіки країни;
- рівень управління в національній економіці;
- соціально-економічний стан у країні.

В даний час зростає значення виробничого інфраструктурного комплексу як джерела надзвичайно важливих для сучасного етапу соціально-економічного розвитку виробничої сфери, помітно посилюється її вплив на міжфірмові зв'язки, на підвищення ефективності та якісних характеристик суспільного виробництва.

Також інтенсифікується вплив виробничого інфраструктурного комплексу на суспільне життя, насамперед через галузі зв'язку та інформаційного обслуговування.

Процес формування виробничого інфраструктурного комплексу визначається рівнем розвитку ринкових відносин, що, цілком зрозуміло, визначає необхідність комплексного підходу до розробки системи елементів виробничого інфраструктурного комплексу. Важливе значення набуває проблема еволюційного розвитку виробничого інфраструктурного комплексу в умовах виникнення ринку. Функціонування інфраструктури взагалі й виробничої, зокрема, в умовах розвинутого ринку і в перехідній економіці має суттєві відмінності.

Специфіка виробничого інфраструктурного комплексу з урахуванням умов централізовано керованої економіки досліджена в багатьох вітчизняних і зарубіжних роботах. У головних рисах специфіка інфраструктури зберігається в нових умовах господарювання. До них можна віднести [4]:

- невіддільність процесів виробництва і споживання інфраструктурних послуг;
- мережевий характер багатьох підсистем інфраструктури; високу інерційність інвестиційних процесів внаслідок великої капітало-фондомісткості інфраструктурних об'єктів;
- наявність значних зовнішніх ефектів тощо.

Зазначені вище чинники перехідного до ринку періоду впливають на комплекс виробничого інфраструктурного комплексу в цілому та його окремі підсистеми, причому не тільки ускладнюють облік відомої підсисте-

ми, яка властива інфраструктурі з її специфікою, а й зумовлюють зміни її старих властивостей або, можливо, появу нових.

Так, в умовах формування ринкових відносин вимагає уточнення структура собівартості продукції інфраструктурних підсистем, поняття різних зовнішніх (позаінфраструктурних) ефектів і витрат в національній економіці, пов'язаних з інфраструктурою, можливості відображення цих категорій в цінах і тарифах на інфраструктурні послуги.

Важливими складовими розрахунку показників забезпеченості є зовнішні (позаінфраструктурні) ефекти і втрати національної економіки, пов'язані з недостатнім рівнем розвитку інфраструктури та неефективним її використанням. Під зовнішніми розуміються такі ефекти від діяльності інфраструктурного комплексу в цілому, окремих його галузей або об'єктів, які не знаходять повного відображення у статистичних характеристиках інфраструктури. Значимість урахування зовнішнього ефекту випливає з особливої природи інфраструктурних галузей.

На даний час в українській економіці склалися диспропорції між інфраструктурними та іншими галузями національної економіки, багато в чому зумовлені недостатністю виділення на розвиток інфраструктури інвестиційних ресурсів, де особливу роль відіграє індикатор втрат.

У виконаних дослідженнях поняття втрат трактується досить широко (з включенням прямих втрат готової продукції, перевитрати будь-яких видів витрат, недовироблення продукції з вини інфраструктури та тощо), розроблена детальна класифікація видів втрат, запропоновані методологічні та методичні підходи до визначення втрат як узагальненої вартісної характеристики якості.

Однак, в реальній ситуації існуючі форми обліку охоплюють лише незначну частку втрат, де дозволяють з достатнім ступенем точності встановити джерело їх виникнення [5].

Слід підкреслити, що протягом кількох років у вітчизняних дослідженнях з інфраструктури розвивалася концепція зовнішніх ефектів і втрат, також як і ряд інших методологічних положень в цій галузі, в умовах перехідного до ринку періоду потребує переосмислення. Можливо, буде потрібно корегування деяких елементів цієї концепції, перш за все, це пов'язано з формуванням рівноважних цін.

Певний досвід накопичений щодо формування показників ресурсоемності інфраструктурних послуг. Виконаний у цих роботах аналіз приватних характеристик ресурсоемності (фондо-, трудо- і матеріалоемності) за декілька років показує, що їх зміни пов'язані як з наявністю багатьох чинників, що мають різноспрямовану динаміку, так і зі складною структурою розглянутого економічного об'єкта.

Автором пропонується для характеристики цілісної картини ресурсоспоживання спеціальний показник узагальнюючого типу — інтегральна ресурсомісткість (як відношення вартісних оцінок величини витрат усіх видів ресурсів до величини сумарного обсягу інфраструктурних послуг) і методика його аналізу та прогнозування.

По суті справи ця ж методика (з необхідними модифікаціями) була застосована для аналізу та формування нормативної бази з транспорту, що використовується в розрахунках міжгалузевого балансу (МГБ).

Для крупно агрегатної вартісної моделі МГБ були розроблені методи формування коефіцієнтів рядка з транспорту (питомих транспортних витрат на одиницю валової продукції галузей національної економіки), які дозволяють, на відміну від раніше прийнятих способів, аналізувати їх динаміку з урахуванням основних факторів, що впливають із структурних компонентів.

Слід зазначити, що МГБ є частиною системи національних рахунків (що пред'являє додаткові вимоги до створюваної системи вітчизняної статистики) і широко використовується в практиці країн з ринковою економікою. Тому для нашої країни, з урахуванням інтенсифікації включення її в світогосподарські зв'язки і переходу до ринку, проблема формування системи інфраструктурних показників для МГБ дуже важлива в нових умовах.

Зауважимо, що центральним елементом розрахунку як внутрішніх, так і зовнішніх економічних індикаторів діяльності виробничого інфраструктурного комплексу є визначення оцінок ефективності інвестиційних заходів у цій галузі.

На основі вищесказаного стосовно характеристики індикаторів розвитку виробничого інфраструктурного комплексу, визначимо напрям її розвитку в контексті економічних умов, що дозволяють забезпечити ефективність функціонування різних ланок виробничого інфраструктурного комплексу.

Автором пропонується Програма розвитку виробничого інфраструктурного комплексу, яка повинна включати наступні напрями:

- цілі, основні завдання;
- методи і терміни досягнення мети;
- визначення пріоритетних напрямів;
- форми власності;
- інвестиційну політику;
- формування бюджету;
- соціальний захист населення;
- формування владних функцій.

Автором запропоновано до методів розробки Програми розвитку виробничого інфраструктурного комплексу, включити наступні складові:

- цілісний характер;
- облік таких специфічних особливостей країни, як географічне положення, природні, національні, історичні, психологічні та інші фактори;
- поетапність реалізації програми;
- визначення оптимальних шляхів для досягнення цілей.

Виключно важливе значення отримує розробка ефективного механізму розвитку об'єктів виробничого інфраструктурного комплексу.

Автором розроблено та запропоновано алгоритм регулювання, розвитку та створення об'єктів виробничого інфраструктурного комплексу, що містить в собі наступні основні етапи:

- аналіз процесів регулювання та стану сформованих об'єктів виробничого інфраструктурного комплексу;

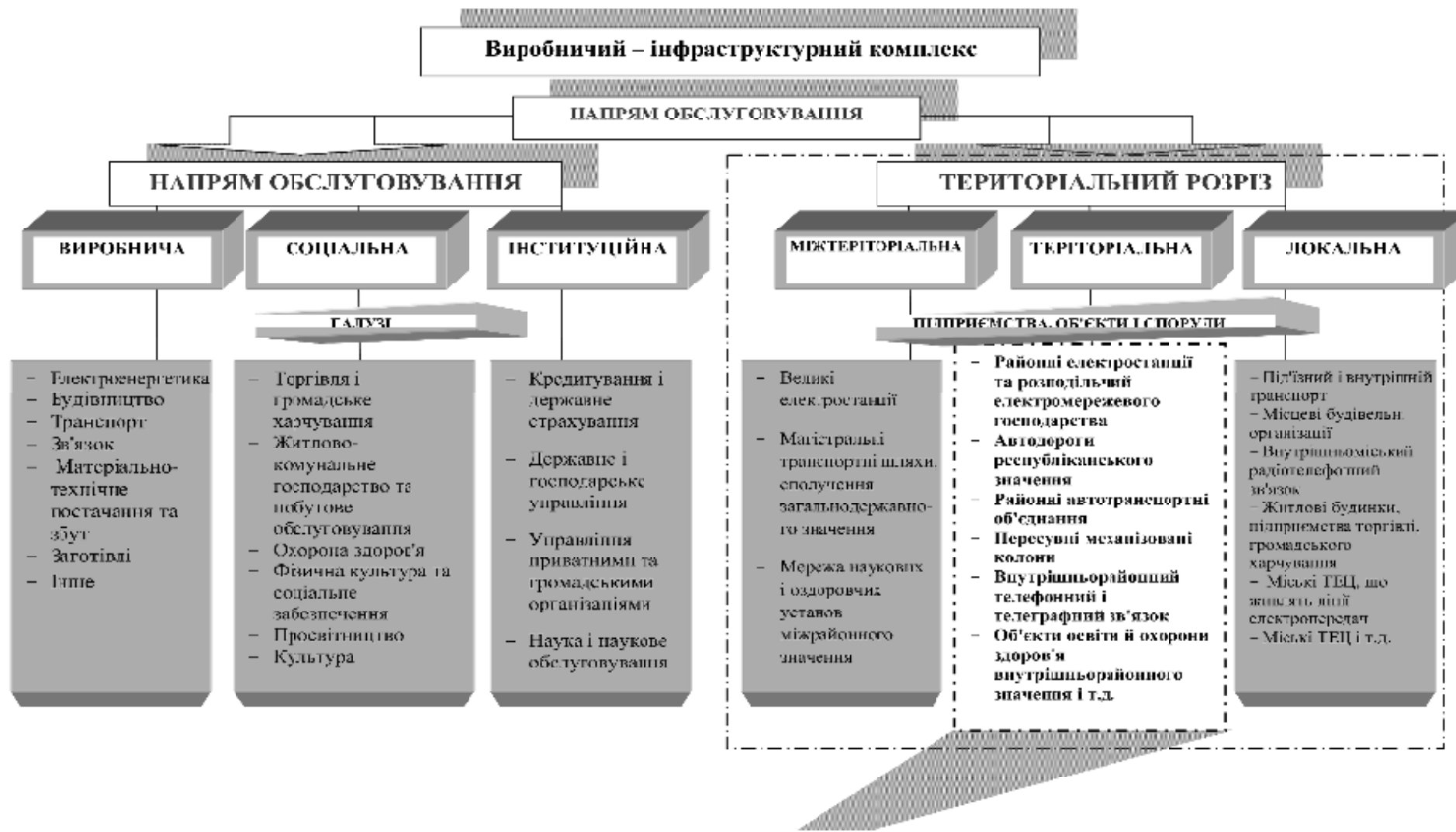

Рис. 1. Класифікація виробничого інфраструктурного комплексу за напрямом обслуговування

— розробка концепцій створення ефективного механізму регулювання;

— правове забезпечення механізму регулювання, розвитку об'єктів виробничого інфраструктурного комплексу;

— оцінка ефективності діяльності елементів виробничого інфраструктурного комплексу;

— прогнозне обґрунтування доцільності створення нових об'єктів виробничого інфраструктурного комплексу.

Для оцінки ефективності діяльності різних елементів виробничого інфраструктурного комплексу необхідно використовувати такі кількісні показники:

— чисельність зайнятих на підприємствах сфери матеріального виробництва;

— обсяг валового національного продукту;

— кількість підприємств, за обсягом виробленої продукції;

— продуктивність праці.

Усі об'єкти виробничого інфраструктурного комплексу України в залежності від величини цих визначених показників за окремими критеріями можуть бути ранжовані і об'єднані в групи.

Для об'єктів з приблизно однаковими значеннями показників за окремими критеріями можуть бути зроблені рекомендації, які сприятимуть розвитку і вдосконаленню діяльності всіх ланок виробничого інфраструктурного комплексу.

При цьому особлива роль повинна бути відведена місцевим органам влади та державним органам, що здійснюють контроль над діяльністю елементів виробничого інфраструктурного комплексу.

У зв'язку з цим, в сучасних умовах з координації діяльності складових виробничого інфраструктурного комплексу, винятково важливе значення набуває створення цілісної організаційної структури, здатної включити планування, прогнозування, економічне регулювання в систему управління, інтегруючи планові і ринкові відносини змішаної економіки в цілісність.

Причому планування має розглядатися не як рух "згори вниз" і "знизу вгору" завдань, показників і даних про їх виконання, а як рух всеосяжної інформації, як органічне поєднання планових та ринкових відносин.

Державна планова інформація, правові та економічні норми і нормативи, державна підтримка, організація, захист покликані сформувати творчу атмосферу в механізмі функціонування виробничого інфраструктурного комплексу.

Одночасно підвищення ролі і розширення прав органів державного управління передбачає посилення їх відповідальності за комплексний розвиток виробничого інфраструктурного комплексу. Органи державного управління повинні використовувати всі прогресивні форми організації виробництва, торгівлю, сферу послуг, активізувати підприємницьку діяльність.

Як показує світовий досвід, в країнах з розвинутою ринковою економікою держава приділяє значну увагу розвитку виробничого — інфраструктурного комплексу, що пояснюється її величезною роллю в розвитку національної економіки. При цьому виробничий інфраструктурний комплекс ділиться на дві скла-

дові: це пряма участь державних органів у розвитку інфраструктури і непрямий вплив (рис. 1). Тільки комплексний підхід до класифікації інфраструктури в галузевому та територіальному розрізі дозволить системно підійти до проблеми її розвитку в національній економіці [6].

Під прямою участю розуміється участь держави в розвитку інфраструктурного комплексу, що виявляється у фінансуванні, будівництві об'єктів інфраструктури, проведенні інноваційної політики, реалізації антимонопольної політики і сприянні малому бізнесу.

Пряме державне регулювання важливо зберігати на тих напрямках розвитку виробничого інфраструктурного комплексу, де дія ринкових механізмів ще недостатньо ефективна або вона вступає у протиріччя з інтересами населення.

Непрямий вплив виражається в наданні пільгових кредитів, встановленні цін на послуги, визначенні структури послуг через систему ліцензування, територіальні програми розвитку національної економіки.

Використання непрямого впливу в процесах управління в умовах перехідної економіки є проблематичним. Світовий досвід показує, що принципи і методи непрямого впливу на економіку ефективні тоді, коли вона сформована як ринкова.

Ефективна перебудова управління виробничої інфраструктури на державному рівні передбачає виконання комплексу досліджень з метою створення організаційно-методичного забезпечення розвитку інфраструктури.

Практика показує, що освоєння і розширення виробництва нових видів продукції, введення в експлуатацію та освоєння нових потужностей, нової техніки, посилення соціальної спрямованості економічного розвитку неминує вимагати прискореного розвитку виробничого інфраструктурного комплексу.

На жаль, при формуванні господарських відносин не завжди враховується та обставина, що підприємства, розміщені на території конкретного регіону, є не тільки первинною ланкою національної економіки, але і входять в структуру адміністративної одиниці.

Забезпечення потреб підприємств у кадрах, енергії, воді, зв'язку, а їх працівників у житлі, комунальному, побутовому, транспортному видах обслуговування залежить від можливостей і зацікавленості кожної конкретної території.

У зв'язку з цим, стійка діяльність підприємства значною мірою залежить не тільки від рівня керівництва, дотримання договірної дисципліни постачальниками і замовниками, але й від державних резервів і стимулів.

Найважливішим оціночним критерієм якості діяльності виробничого інфраструктурного комплексу є необхідний рівень і своєчасність матеріального, енергетичного та інформаційного забезпечення галузей матеріально-речового виробництва і самого інфраструктурного комплексу безпосередньо на робочих місцях. Призначення інформаційної системи — створювати суспільно нормальні умови відтворення, тобто виробництва та обігу продукції в національній економіці шляхом забезпечення його інформацією.

Інформаційна підсистема впливає на ефективність суспільного виробництва не тільки шляхом поліпшен-

ня показників діяльності базисних галузей матеріального виробництва, а й шляхом вдосконалення діяльності галузей виробничого інфраструктурного комплексу [7].

Зокрема для ефективного функціонування виробничого інфраструктурного комплексу вельми важливу роль відіграє необхідна в даний момент комерційна інформація — сукупність відомостей, що дають можливість діловій людині орієнтуватися у сфері його власного виробництва. Що виробляти, як виробляти, з якими якісними характеристиками і споживчими властивостями, де і як реалізувати товар, де є особлива (в порівнянні з іншими ринками) потреба в такому товарі, як (та й взагалі — чи варто) рекламувати товар — за всіма цими проблемами (як і по інших, що залишилися за рамками даного перерахування) підприємець приймає рішення, лише виходячи з наявної в його розпорядженні інформації.

ВИСНОВКИ

Аналіз існуючих розробок економічних концепцій розвитку виробничого інфраструктурного комплексу показує, що вони носять занадто загальний характер і придатні практично для будь-якого регіону, що не дозволяє їх реалізовувати, тому що є величезна кількість специфічних проблем, що накладають свій відбиток, а часто і гальмують процес перетворень.

Автором пропонується для сталого розвитку національній економіці, необхідно звернути особливу увагу на сучасні тенденції розвитку галузей виробничого інфраструктурного комплексу:

- формування в ході перетворень нових типів господарських відносин, ускладнення системи господарських регуляторів;

- впровадження в громадський сектор ринкових підходів, стимулів, механізмів; умов, форми і межі дії ринкових елементів і відносин;

- результативність організаційно-господарських перетворень в економіці, їх вплив на ефективність витрат ресурсів і на кількісні та якісні параметри розвитку галузей інфраструктури, на ступінь їх відповідності потребам суспільства.

Таким чином, перспективи розвитку виробничого інфраструктурного комплексу в національній економіці залежать від багатьох взаємозалежних факторів: географічного, національного та демографічного стану; економічного потенціалу та природних ресурсів; економічного стану як середовища розвитку і виживання людського суспільства.

Отже, необхідно забезпечити таку систему функціонування виробничого інфраструктурного комплексу, щоб елементи національної економічної політики були взаємопов'язані і мали пріоритети в рамках цілого (національної економіки), з тим, щоб ініціювати комплексне економічне зростання.

Література:

1. Дітер Б. Інфраструктура як інструмент політики національного та регіонального розвитку Європейського Союзу та України // Україна на шляху до Європи / За редакцією Л. Хоффмана, Ф. Мьюллерс. — К.: Видавництво "Фенікс", 2001. — С. 106—131.

2. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта як чинник державотворення. Монографія. — К.: Видавництво НАДУ, 2006. — 252 с.

3. Послання Президента України "Модернізація України — наш стратегічний вибір" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dokument.ua/modernizacija-ukrayini-nash-strategichnii-vibir>

4. Розпорядження КМУ від 28 листопада 2011 р. № 1329-Р "Деякі питання реалізації інфраструктурних проєктів у сфері транспорту" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1329-2011-p>

5. Рибчук А.В. Глобальна виробнича інфраструктура як об'єкт економічної безпеки світового співтовариства // Актуальні проблеми економіки. — № 1 (91). — 2009. — С. 49—57.

6. Серебряков Л.Г. Современная инфраструктура и устойчивое социально-экономическое развитие региона / Научно-практический журнал. Управленческое консультирование. Серия "Власть и экономика". — № 4. — 2010 — С. 113—130.

7. Ставнича М.М. Сутність та причини міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку // Науково-виробничий журнал. Держава та регіони. Серія "Економіка та підприємництво". — № 2. — 2009 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_2/index.html

References:

1. Dieter, B. (2001), "Infrastructure as a policy tool for national and regional development of the European Union and Ukraine", *Ukraina na shliakhu do Yevropy*, pp.106—131.

2. Kryukov, A.I. (2006), *Polityko-upravlins'ka elita iak chynnyk derzhavotvorennia*, [Politico-administrative elite as a factor in state-], Vydavnytstvo NADU, Kyiv, Ukraine.

3. President of Ukraine (2012), "Modernization of Ukraine — our strategic choice", available at: <http://dokument.ua/modernizacija-ukrayini-nash-strategichnii-vibir-doc53248.html> (Accessed 22 August 2012).

4. Resolution of the Cabinet of 28 lystopada 2011 (2012) № 1329-P "Some aspects of the implementation of infrastructure projects in the transport sector", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1329-2011-%D1%80> (Accessed 22 August 2012).

5. Rybchuk, A.V. (2009), "Hlobalna production infrastructure as an object of economic security of the international community", *Aktual'ni problemy ekonomiky*. Vol.1 (91), pp. 49—57.

6. Serebrjakov, L.G. (2010), "Sovremennaya infrastructure and sustainable socio-economic development of the region", *Nauchno-praktycheskyj zhurnal. Upravlencheskoe konsul'tyrovanye*. Seryia Vlast' y ekonomyka, vol. 4, pp.113—130.

7. Stavnicha, M.M. (2009), "Sutnist the reason mizhregionalnoї diferentsiatsії sotsialno-ekonomichnogo rozvitku", *Naukovo-vyrobnychij zhurnal. Derzhava ta rehiony*. Seriiia "Ekonomika ta pidpriemnytstvo", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_2/index.html (Accessed 22 February 2010).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014 р.

О. В. Чук,

к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ В ОЛІЙНОМУ ВИРОБНИЦТВІ ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ АНАЛІТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

O. Chuk,

Ph. D. in Economic, Assistant Professor of Department of Accounting, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

EVALUATION OF THE USE OF INDUSTRIAL STOCKS IN OIL PRODUCTION AND FORMATION SYSTEM OF ANALYTICAL INDEXES

Процедури аналізу ефективності використання виробничих запасів на підставі їх класифікації за видами економічної діяльності дозволяють запровадити такі нові індивідуальні показники матеріаломісткості олійно-жирових підприємств як насіннемісткість виробництва сирової олії, оліємісткість виробництва олій рафінованих, майонезу та оліфи, напівфабрикатомісткість виробництва маргарину і гліцерину, жиромісткість виробництва мила.

Procedure analysis of efficiency of use of industrial stocks on the basis of their classification by kind of economic activity to introduce such new modes of individual indices of oil-fat enterprises as: seed content production of crude oil, oil content, refined oil production, mayonnaise and drying oils, half-stuff content of margarine manufacturing and glycerin, fat content of the soap production.

Ключові слова: облік, аналіз, виробничі запаси, SWOT-аналіз, олійно-жирове підприємство.

Key words: accounting, analysis, industrial reserves, SWOT-analysis, fat and oil production.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз наукових і методичних праць із питань обліку виробничих запасів свідчить про багатовекторність досліджень. Питання обліку виробничих запасів були висвітлені в працях вітчизняних учених Ф.Ф. Бутинця, М.П. Войнаренка, А.М. Герасимовича, С.Ф. Голова, В.І. Єфіменка, М.П. Кужельного, Ю.А. Кузьмінського, В.Г. Линника, В.В. Сопка, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко, російських та зарубіжних фахівців В.Ф. Палія та Я.В. Соколова, Р. Ентоні, Дж. Риса, У. Хорнгрена та Дж. Фостера, Б. Нідлза, Х. Андерсона, Д. Колдуела.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розглянути підходи щодо оцінки використання виробничих запасів в олійному виробництві, які доповнено процедурами SWOT-аналізу ринку олійної сировини, що дозволяє прогнозувати та нейтралізувати вплив сезонності коливання цін ринку олійно-жирової сировини на матеріаломісткість виробництва олійно-жирових підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Одне з центральних місць у загальній стратегії ведення бізнесу та правильності складання бюджетів займає вибір методик аналізу для оцінки ефективності роботи підприємства. Результати аналізу сприяють зрос-

тання поінформованості адміністрації підприємства й інших користувачів економічної інформації про стан їхніх об'єктів. Цілі суб'єктів аналізу можуть бути різними, але основна мета — це одержання оптимального числа аналітичних показників, що дозволяють дати точну оцінку поточного стану об'єкта і перспектив його розвитку.

На підставі ґрунтовного вивчення відповідної теоретичної літератури та публікацій науковців можна стверджувати, що аналіз виробничих запасів з урахуванням стратегії розвитку підприємства на сьогодні є недостатньо дослідженим. Зокрема автори Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній та ряд інших фахівців загалом розглядають аналіз виробничих запасів лише у трьох напрямках [1, с. 214—225]:

1. Розрахунок та аналіз показників оборотності виробничих запасів (інтенсивності використання): коефіцієнта оборотності виробничих запасів; коефіцієнта закріплення виробничих запасів; тривалості (періоду) обороту виробничих запасів.

2. Розрахунок та аналіз узагальнюючих показників ефективності використання виробничих запасів: матеріаломісткості; матеріаловіддачі; питомої ваги матеріальних витрат у собівартості продукції; коефіцієнта використання матеріалів; коефіцієнта відходів; рентабельності використаних виробничих запасів (прибутку на гривню матеріальних витрат).

Таблиця 1. Вимоги до системи стратегічних аналітичних показників ефективності використання виробничих запасів олійно-жирових підприємств

Критерій вимоги	Характеристика вимоги
1. Багатфункціональний характер	Показники повинні будуватися на основі даних про діяльність всього олійно-жирового підприємства, а також по центрах відповідальності
2. Обмежений обсяг показників	Скорочення вибраних показників до обмеженого числа найбільш важливих, таких, що є наочними і такими, що широко інтерпретуються
3. Наявність динаміки	Динаміка показників забезпечує дослідження тенденції розвитку аналізованого показника, можливість виявити тренд
4. Зв'язок з центами відповідальності	Показник повинен використовуватися з врахуванням діяльності конкретного центру відповідальності підприємства
5. Порівняльний характер показників	При виборі показників слід враховувати економічну природу їх формування. Це дає можливість здійснювати факторний аналіз і досліджувати їх в часі
6. Характер раннього попередження	Можливість оперативного визначення рівня даного показника

3. Факторний аналіз матеріаломісткості.

Необхідно підкреслити, що застосування узагальнюючих показників в аналізі дозволяє отримати лише загальне уявлення про рівень інтенсивності і ефективності використання виробничих запасів і резерви їх підвищення. Більш детальну інформацію забезпечує аналіз індивідуальних показників, які залежать від специфіки галузі та технології виробництва.

Враховуючи той факт, що аналіз ефективності використання виробничих запасів значною мірою пов'язаний з дослідженням матеріаломісткості виробництва продукції, пропонується запровадити такі нові індивідуальні показники олійно-жирової галузі:

- насіннємісткість виробництва сирової олії;
- оліємісткість виробництва рафінованої олії;
- напівфабрикатомісткість виробництва маргарину;
- оліємісткість виробництва майонезу;
- жиромісткість виробництва саломасу, мила;
- напівфабрикатомісткість виробництва гліцерину;
- оліємісткість оліфи.

Такі показники дозволять пов'язати вартісні показники матеріаломісткості виробництва продукції олійно-жирових підприємств з натуральними, що дозволить проаналізувати структуру показника, виявити рівень споживчих властивостей виробничих запасів.

Необхідно зазначити, що ефективність використання виробничих запасів відповідно до обраної стратегії ведення бізнесу можна оцінити лише за допомогою системи стратегічних показників.

Тому важливим попереднім етапом аналізу є обґрунтований вибір стратегічних показників або системи показників. Системи стратегічних показників і показники окремо повинні відповідати певним вимогам. Ці вимоги з урахуванням специфіки діяльності олійно-жирових підприємств згруповано у таблиці 1 за певними критеріями.

Виходячи з особливостей олійно-жирового виробництва та вимог, що ставляться до стратегічних показників ефективності пропонується перелік показників використання виробничих запасів для олійно-жирових підприємств доповнити такими стратегічними показниками:

1. Ієрархічність номенклатурних позицій виробничих запасів при відпуску у виробництво.
2. Дефіцитність номенклатурної позиції виробничого запасу.

3. Режим транспортування виробничих запасів.

4. Практика придбання виробничих запасів (цільова орієнтованість на попит споживачів олійної продукції або на пропозиції поставальників насіння та сирової олії);

5. Сезон заготівлі виробничих запасів.

Структурно-логічну факторну модель аналізу матеріаломісткості докладно описано науковцями С.З. Мошенським та О.В. Олійник, в якій здійснено деталізацію факторів за допомогою прийому розширення (рис. 1).

Математична інтерпретація факторної моделі аналізу матеріаломісткості, що пропонується Г.В. Савицькою [3, с. 216], показана у формулі 1.

$$M_m = \frac{\sum K \times PB^n \times H^n \times C^n}{\sum K \times PB^n \times C_m} \quad (1),$$

де M_m — матеріаломісткість продукції, грн. — результат Р;

K — обсяг виробництва продукції (в одиницях) — фактор Ф1

PB^n — питома вага п-виду продукції у загальному випуску — фактор Ф2;

H^n — норма витрачання п-матеріалу на одиницю продукції (у натуральних вимірниках) — фактор Ф3;

C^n — ціна одиниці п-виду матеріалу за період, що аналізуються, грн — фактор Ф4;

C_m — відпускна ціна на одиницю продукції, грн. — фактор Ф5;

При цьому для розрахунку впливу факторів рекомендується застосовувати прийом ланцюгових підстановок, за допомогою якого визначають вплив таких 5-х факторів: вплив обсягів виробництва у натуральному вимірі (в одиницях); вплив структури виробництва продукції; вплив питомої витрати сировини і матеріалів; вплив цін на сировину і матеріали; вплив цін на готову продукцію

На рисунку 2 згруповано фактори, що можуть впливати на зміну норми витрат сировини і матеріалів на олійно-жирових підприємствах.

Необхідно підкреслити, що в умовах загострення конкурентної боротьби на ринку олійної продукції одним з напрямів зниження матеріаломісткості виробництва на олійно-жировому підприємстві повинен бути не тільки аналіз внутрішнього середовища, але й постає необхідність аналізу зовнішнього середовища, котрий є важливим фактором у визначенні можливостей та загроз для стратегії розвитку підприємства.

До зовнішніх факторів, що можуть вплинути на матеріаломісткість олійного виробництва належать зміна ринкових цін на насіння або сирову олію в залежності від сезону, невиконання поставальниками зобов'язань за термінами, розмірами і номенклатурою поставок, а також за якістю олійного насіння.

У конкурентному середовищі значної ролі набуває стратегічна оцінка використання виробничих запасів у

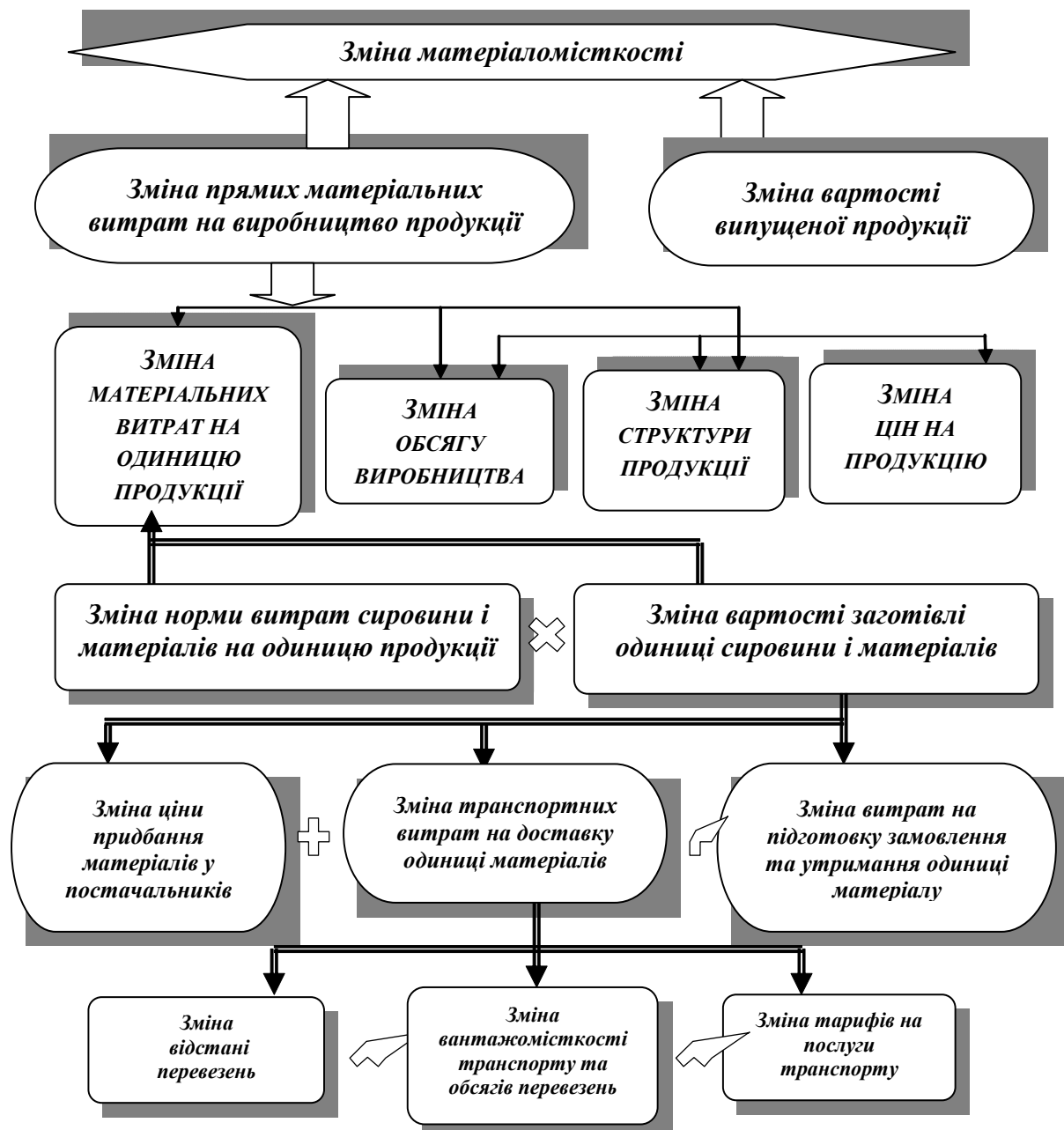

Рис. 1. Структурно логічна модель факторного аналізу матеріаломісткості

Джерело: [2, с. 348].

олійному виробництві, що потребує формування нової системи аналітичних показників, котра забезпечує підтримку прийняттю в організації стратегічних рішень.

До основних напрямів, що характеризують систему стратегічного оцінювання виробничих запасів олійно-жирових підприємств пропонується віднести:

- пошук інформації за межами підприємства (зовнішньої) про конкурентів на ринку олійної сировини і її аналіз;
- визначення залежності між стратегічною позицією, обраною олійно-жировим підприємством щодо обсягів інвестування у виробничі запаси і очікуваним коливанням цін насіння або сирової олії з урахуванням сезонності;
- одержання конкурентної переваги за рахунок аналізу способів скорочення витрат і ланцюжку цінності й оптимізації факторів витрат.

Отже, в сучасному механізмі господарювання метою оцінки використання виробничих запасів у олійному виробництві стає формування інформації про можливі пріоритетні напрями розвитку стратегії олійного бізнесу шляхом виявлення причинно-наслідкових зв'язків при зіставленні даних про матеріальні витрати, ціни на насіння та сирову олію, попит, оборотності виробничих запасів з аналогічними даними конкурентів. А також уживання заходів по регулюванню виниклих відхилень і оптимізації співвідношення "матеріальні витрати — маржинальний прибуток".

Щоб отримати оцінку можливостей підприємства у напрямі мінімізації матеріальних потоків та вивченні ситуації на ринку олії пропонується використовувати методику SWOT-аналізу. SWOT-аналіз допоможе визначити сильні і слабкі сторони підприємств олійно-жирової промисловості, а також можливості і загрози, що

Рис. 2. Логічна факторна модель аналізу норми витрат олійної сировини на олійно-жирових підприємствах

впливають на них із зовнішнього середовища. SWOT-аналіз є важливою процедурою, своєрідною бізнес-технологією, яка містить оцінку стану підприємства, наявних ресурсів і загроз діяльності підприємства, що дозволяє мінімізувати матеріаломісткість.

Такий аналіз — винятково ефективний, доступний, дешевий спосіб оцінки стану проблемної й управлінської ситуації підприємства. Це універсальний метод, що може використовуватися для аналізу діяльності конкретних підрозділів. Так, застосування технології SWOT-аналізу маркетинговою службою при оцінці основних конкурентів створює прекрасні передумови для розробки тактики конкурентної боротьби й забезпечення конкурентних переваг. У менеджменті така методика допоможе систематизувати проблемні ситуації, краще усвідомити структуру виробничих запасів, на які варто опиратися в удосконалюванні діяльності й розвитку організації.

SWOT-аналіз набув значної популярності, хоча, як вважають деякі дослідники, зміст цього методу аналізу та варіанти його практичного застосування є дискусійними. Теоретичне розуміння та методики проведення SWOT-аналізу в трактуванні різних авторів відмінні, не існує єдності поглядів і щодо його практичного застосування. На наш погляд, метод SWOT-аналізу діяльності підприємств є загальною схемою, яку кожного разу необхідно пристосовувати до конкретних умов (галузевої відмінності, тип та масштаби виробництва, особливості національного законодавства) та до рішення певних завдань (наприклад, діагностика потенціалу підприємства). Частіше за все такими завданнями є формування комплексу дій щодо перетворення слабкостей підприємства

на переваги, загроз на можливості, а також розвитку сильних позицій у межах існуючих можливостей.

Зазвичай, SWOT-аналіз виконується у наступній послідовності:

1. Визначення найважливіших факторів зовнішнього середовища та вибір тих, які найбільшою мірою впливають на об'єкт аналізу згідно з його галузевою приналежністю, масштабами та типом виробництва з метою локалізації існуючих і потенційних загроз та розробка системи заходів з їх попередження та нейтралізації.

2. Визначення серед встановлених факторів зовнішнього середовища тих, що сприяють розвитку підприємства з метою розробки системи заходів на умовах використання наданих можливостей для зміцнення конкурентних позицій об'єкта.

3. Аналіз сильних сторін конкурентної позиції підприємства з урахуванням позитивного впливу пасивних та активних елементів зовнішнього середовища.

4. Аналіз слабких сторін конкурентної позиції підприємства з урахуванням негативного впливу пасивних та активних елементів зовнішнього середовища.

5. Аналіз обмежень, що накладає вплив пасивних та активних елементів зовнішнього середовища на рівень використання існуючого потенціалу конкурентоспроможності та можливості втілення потенціалу розвитку підприємства.

SWOT-аналіз може бути застосований на всіх рівнях стратегічного управління підприємством, але з дотриманням такого правила: можливе фрагментарне використання методів корпоративного стратегічного планування на нижчому стратегічному рівні, але є неприйнятним їх фрагментарне використання на рівні вирішення проблем, що

Таблиця 2. SWOT-матриця для стратегічної оцінки використання виробничих запасів підприємств олійно-жирової промисловості України

	Можливості: - збереження зайнятих позицій на ринку; - освоєння нових ринків збуту; - розробка нових економічно вигідних технологій; - залучення інвестицій	Загрози: - імпорт аналогічних товарів; - конкуренція з боку закордонних підприємств; - залежність від врожайності та природнокліматичних умов
Сильні сторони: - висока прибутковість виробництва; - розвинута інфраструктура та логістика; - сталий попит на продукцію на зовнішньому та внутрішньому ринках; - здатність конкурувати на світовому ринку	Поле СІМ створення холдингів, що забезпечить власною сировиною та потужною інфраструктурою олійно-жирові підприємства та підвищить їх конкурентоспроможність	Поле СІЗ - розвиток інтеграції; - залучення нових та збереження старих постачальників матеріальних ресурсів; - просування старої продукції на нові ринки
Слабкі сторони: - значний знос основних фондів, що використовуються у виробничому процесі; - висока чутливість до змін умов кредитування; - залежність від державної підтримки; - масова збитковість сільськогосподарських підприємств, що є виробниками сировини; - чутливість до політичної ситуації в країні	Поле СЛІМ - прогнозування витрат підприємства; - прогнозування попиту на новий продукт; - пошук інвестицій на переобладнання та оснащення основними фондами	Поле СЛІЗ - патентний пошук та отримання ліцензій; - створення нових видів екологічно чистих продуктів, які відповідають міжнародним стандартам; - фінансування науково-технічних розробок

стосуються підприємства у цілому. Таким чином, на цьому рівні для підприємства є обов'язковим використання повної методології стратегічного маркетингового планування та SWOT-аналізу зокрема, оскільки використання фрагментів аналізу може призвести до закладання невірної інформації в стратегічні плани та, як наслідок, обрання хибного напрямку розвитку підприємства.

Дж. Еткінсон та И. Уілсон зазначають, що обмеження стратегічного аналізу лише методом SWOT не забезпечує достатньої обґрунтованості планів. "Якщо необхідно зрозуміти внутрішні можливості (компетенції) підприємства, які живлять його конкурентні переваги, то необхідно йти далі звичайного підходу "списку для шопінгу", який передбачає звичайний SWOT-аналіз".

Але ж головна мета SWOT-аналізу — не встановити хто кращий, а виробити план заходів розвитку функціональних елементів носіїв вартості та змін зовнішнього середовища таким чином, щоб забезпечити, за будь-яким співвідношенням долі ринку та прибутку підприємства, стабільну необхідну й достатню конкурентну позицію у найближчому майбутньому та на перспективу, яка піддається дослідженню.

Таким чином, до характерних рис SWOT-аналізу як методу стратегічної оцінки, можна віднести такі:

1) даний метод є переважно методом експертних оцінок;

2) експертами виступають співробітники підприємства або зовнішні експертні групи;

3) він не надає детального опису всіх сильних та слабких сторін підприємства, можливостей та загроз у навколишньому середовищі, а лише загальні обставини тенденції змін, напрями дій;

4) цей метод є одним з засобів аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, і має альтернативи

Дослідження сильних і слабких сторін олійно-жирових підприємств дозволило побудувати SWOT-матрицю ринку олійної сировини [4, с. 227].

Дана матриця дозволяє спрогнозувати та нейтралізувати вплив сезонності коливання цін та визначити їх вплив на матеріаломісткість виробництва продукції (табл. 2).

Варто відзначити, що основна цінність SWOT-аналізу полягає в тому, що він є інтуїтивним методом оцінки

операційної діяльності за умов застосування в дослідженнях величезного обсягу інформації. При цьому агрегування та синтез значного масиву даних трансформуються на кінцевому етапі в логічно впорядкований перелік недоліків та переваг на конкретному етапі розвитку суб'єкта господарювання.

ВИСНОВКИ

Підходи щодо оцінки використання виробничих запасів в олійному виробництві, які доповнено процедурами SWOT-аналізу ринку олійної сировини, дозволять спрогнозувати та нейтралізувати вплив сезонності коливання цін ринку олійно-жирової сировини на матеріаломісткість виробництва продукції олійно-жирових підприємств.

Література:

1. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. — К.: Знання, 2008. — 487 с.
2. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз: підручник / За ред. Ф.Ф. Бутинця. — Житомир: ПП "Рута", 2007. — 704 с.
3. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник. — 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Знання, 2007. — 668 с.
4. Цобер І.Ю. SWOT-аналіз підприємств олійно-жирової промисловості України / І.Ю. Цобер // Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету, 2009. — № 3. — Т. 2. — С. 226—228.

References:

1. Kindracka, G.I. Bilyk, M.S. and Zahorodniy, A.G. (2008), "Ekonomicznyy analys", Znanya, p. 487.
2. Moshenskiy, S.Z. and Oliynyk, O.V. (2007), "Ekonomicznyy analys", Pidruchnik, p. 704.
3. Savitskaya, G.V. (2007), "Ekonomicznyy analys diyalnosti pidpriemstva", Znanya, vol. 3, p. 668.
4. Cober, I.Y. (2009), "SWOT analys pidpriemstv oliyno-jirovoi promislovosti Ukraini", Ekonomichni nauki, № 3, vol. 2, pp. 226—228.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014 р.

УДК 338.124.4:664

В. Я. Чевганова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

УЗАГАЛЬНЮЮЧА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИЗ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

V. Chevhanova,
Ph.D., Associate Professor, Head of Department of Business Economics
and HR Poltava National Technical University named after Yuriy Kondratyuka

THE GENERALIZED CLASSIFICATION OF CRISES THAT THREATEN THE ENTERPRISE

У статті досліджуються фактори, що призводять до появи кризових явищ, оскільки правильна ідентифікація передумов виникнення криз дає змогу підприємству ефективно протидіяти негативним наслідкам. На основі аналізу та синтезу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених у роботі сформовано класифікацію факторів, які обумовлюють появу кризових явищ на мікрорівні. На основі систематизації факторів, які можуть викликати кризові явища, складено узагальнюючу класифікацією самих криз, яка охоплює біля двадцяти класифікаційних ознак криз на підприємстві. В роботі доведено, що кризи на кожному підприємстві мають індивідуальні характери, набір чинників може відрізнятися навіть на однотипних підприємствах.

The article investigates the factors leading to the emergence of the crisis, as the correct identification of preconditions management enables the company to effectively counteract the negative effects. Based on the analysis and synthesis of research of domestic and foreign scholars in the generated classification factors that determine the appearance of the crisis at the micro level. Based on the systematization of the factors that may cause the crisis, made the most generalized classification management, covering about twenty classifications management in the enterprise. It is proved that every enterprise crisis have individual characters, a set of factors can differ even for the same type of business.

Ключові слова: криза на підприємстві, фактори виникнення кризи на підприємстві, класифікація криз на підприємстві, види криз.

Key words: crisis in the company, factors of the crisis in the enterprise, the enterprise classification management, the types of crises.

ВСТУП

На теперішній час людство не дійшло в своєму розвитку до епохи, в якій будуть відсутні економічні кризи. Кризові явища мають місце в будь-якій соціально-економічній системі, чи буде це модель розвитку за К. Марксом — соціально орієнтована економіка, чи за ринковою моделлю. Криза може розвиватися як на рівні країни, на рівні регіону чи галузі, так і на рівні підприємства.

АКТУАЛЬНІСТЬ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОЗНАК КРИЗИ ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО ЦЕ Є ПІДГРУНТЯМ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСТАННЯ КРИЗИ ТА РОЗРОБЛЕННЯ АНТИКРИЗОВОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ

Практикою доведено, що період несприятливого розвитку можна прогнозувати, та вживати заходів по подоланню або повному анулюванню негативних наслідків.

Підприємство є первинною ланкою всієї економіки, воно — основа економічного розвитку країни. Настання кризи на підприємстві несе руйнівний характер як для економіки в цілому, так і для окремо взятого інвесторів. Тому класифікація криз на рівні підприємства має важливе значення для власників та менеджерів підприємств.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ

Класифікацію криз на підприємстві досліджували відомі економісти: А. Штейнгарт, А. Чернявський, М. Романишин, В. Козик, О. Андрушко, Е. Коротков, З. Шершньова, В. Василенко, А. Жадько, В. Подольська, О. Терещенко, Л. Лігоненко, С. Оборська та інші. Не дивлячись на те, що питання класифікації криз на підприємстві досліджено досить широко, класифікаційні ознаки і характеристики криз розпорошені і не мають системного характеру.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є систематизація факторів, що обумовлюють кризові явища на підприємстві, класифікаційних ознак та видів кризи підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Криза на рівні підприємства — це форма порушення параметрів життєздатності підприємства, яка проявляє себе протягом певного періоду, характеризується закономірністю та циклічністю виникнення, обумовлюється накопиченням протиріч у межах господарської системи та в перебігу її взаємодії з зовнішнім оточенням, має певні наслідки для можливостей його функціонування та розвитку [1].

Криза представляє собою характеристику ситуації функціонування будь-якого суб'єкта як наслідок невизначеності в його зовнішньому і внутрішньому середовищі [2].

В економічній літературі достатню увагу приділяється дослідженню факторів, що призводять до появи кризових явищ, оскільки правильна ідентифікація передумов виникнення криз дає змогу підприємству ефективно протидіяти негативним наслідкам [3].

У найбільш загальному вигляді кризові явища, обумовлені впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, які класифікуються за наступними основними причинами їх виникнення:

- непередбачувані обставини, які настали в зовнішньому середовищі (зміна політичної ситуації в країні (Помаранчева революція), зміна податкового законодавства (прийняття Податкового кодексу України), стрибки цін, коливання валютних курсів (глобальна фінансова криза 2008 року));

- зміна відносин суб'єкта управління з його контрагентами;

- зміни в середині суб'єкта управління;

- зміни завдяки науково — технічному прогресу, результатом чого є формування нових підходів, поглядів, орієнтирів [2].

Проаналізувавши роботи Л. Лігоненка, А. Жадько, С. Рамазанова, С. Іванюти, А. Чернявського та А. Штангерта умовно розподілено фактори на дві групи:

- зовнішні чинники, які не залежать від суб'єкта управління (складно піддається оцінці політика держави щодо формування економічної інфраструктури, пріоритети в розподілі державних замовлень і т. п.). У роботах А. Штангерта [3] та А. Жадько [12] наведений розподіл зовнішніх факторів, об'єднавши їх роботи, отримаємо більш повну характеристику: загальноекономічні (спад об'єму національного доходу, сповільнення платіжного обороту, зростання безробіття), ринкові (зниження місткості внутрішнього ринку, зростання пропозиції товарів — субститутів, зниження активності фондового ринку) та інші фактори. Л. Лігоненко [7] та С. Рамазанов [10] до зовнішніх факторів відносять: збільшення інфляції, недосконалість нормативно-правової бази, коливання на валютних ринках, політичну нестабільність в державі або в країнах контрагентів, зниження купівельної спроможності споживачів, монополізацію ринку, загострення конкуренції, появу кризи в галузі чи суміжних галузях, податковий тиск та тиск зі сторони органів управління, загрозу рейдерства, спади в економіці, слабку банківську систему, спади чи коливання в ринковій кон'юктурі, недостатній розвиток науки і техніки, слабкорозвинену інфраструктуру, несприятливі міжнародні події, погіршення демографічної ситуації, природно-екологічні проблеми тощо [11, 3, 13, 7, 10];

- внутрішні фактори, що залежать від суб'єкта управління (недостатність фінансових коштів на модернізацію обладнання, низький рівень кваліфікації кадрів, брак джерел достовірної інформації та ін.). На думку Штангерта А.М. [3] та Жадько А.О. [12] внутрішні фактори появи кризових явищ підприємства можна поділити на операційні (низький рівень використання основних засобів, велика частка постійних витрат в загальних, високий рівень страхових та сезонних запасів, недостатньо диверсифікований асортимент продукції), інвестиційні (неефективний фондовий портфель,

суттєве перевикористання інвестиційних ресурсів) та фінансові (надто велика частка позикового капіталу, висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу, зростання дебіторської заборгованості). Л. Лігоненко [7], С. Рамазанов [10], С. Іванюта [8] до внутрішніх факторів зараховують: неефективний процес управління (планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання), нераціональну організаційну структуру, малоефективний апарат управління, недостатність ресурсів належної якості (фінансових, матеріальних, трудових тощо), недостатню кваліфікацію працівників, збої у виробничо-технологічних процесах, слабку орієнтованість на інвестиції, недостатнє інформаційне забезпечення, низький рівень корпоративної культури, збої в процесах постачання і збуту, неякісні маркетингові дослідження, слабку інноваційну орієнтованість, незадовільну планово-аналітичну діяльність, зменшення частки ринку, погіршення фінансово-економічних результатів (збільшення собівартості, зниження показників ліквідності та рентабельності тощо) та ін. [2, 11, 3, 7, 8, 10].

У повсякденній діяльності всі суб'єкти управління відчувати на собі вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, які необхідно постійно відстежувати і враховувати. При цьому одним з найбільш важливих інструментів має бути їх постійний моніторинг [2].

У процесі моніторингу накопичується інформація, за якою суб'єкт управління обмінюється з зовнішнім середовищем, що дозволяє своєчасно визначати потенційні кризові явища і ситуації. [2]

Романишин М.І. [11] наводить розгорнуту узагальнену класифікацію факторів, які обумовлюють появу кризи на підприємстві. Подібна класифікація наведена у С. Кована, Л. Мокрова [4] та О. Скібітський [5]. На наш погляд, їх буде доцільно об'єднати в єдину систему (рис. 1) [11, 4, 5].

Основною причиною виникнення кризових явищ фахівці вважають невизначеність майбутнього розвитку економіки та виробничих відносин, яка обумовлює складності у прогнозуванні діяльності суб'єктів господарювання. Тому більшість фахівців основною якістю топ-менеджера вважають його здатність передбачати майбутній розвиток подій. Нами теж підтримується дане твердження, але вважаємо, що топ-менеджери повинні також вміло характеризувати дії підприємства й в ретроспективі, тобто робити висновки наскільки успішно було відпрацьовано даний період [2].

У країні зі стабільною економікою підприємство, котре відчуває незначні проблеми в розвитку і роботі, має можливість швидко й "безболісно" вийти з цього стану, за рахунок зовнішнього середовища. Але в ситуації, коли зовнішнє середовище незбалансоване і тяжко прогнозоване, можна очікувати, що і незначні проблеми переростуть в кризу певного напрямку, чи загальну кризу підприємства. Як приклад, кожного року 10—20 % малих підприємств потрапляють в кризові ситуації і в середньому близько 10 % з них перестають функціонувати [2].

Систематизувавши перелік факторів, які можуть впливати на підприємство і викликати кризові явища, вважаємо за доцільно провести класифікацію самих криз. Знаючи вид кризи, менеджери підприємства мають можливість розробити програму, яка буде максимально протидіяти негативним наслідкам кризи, а не проводити заходи "на осліп".

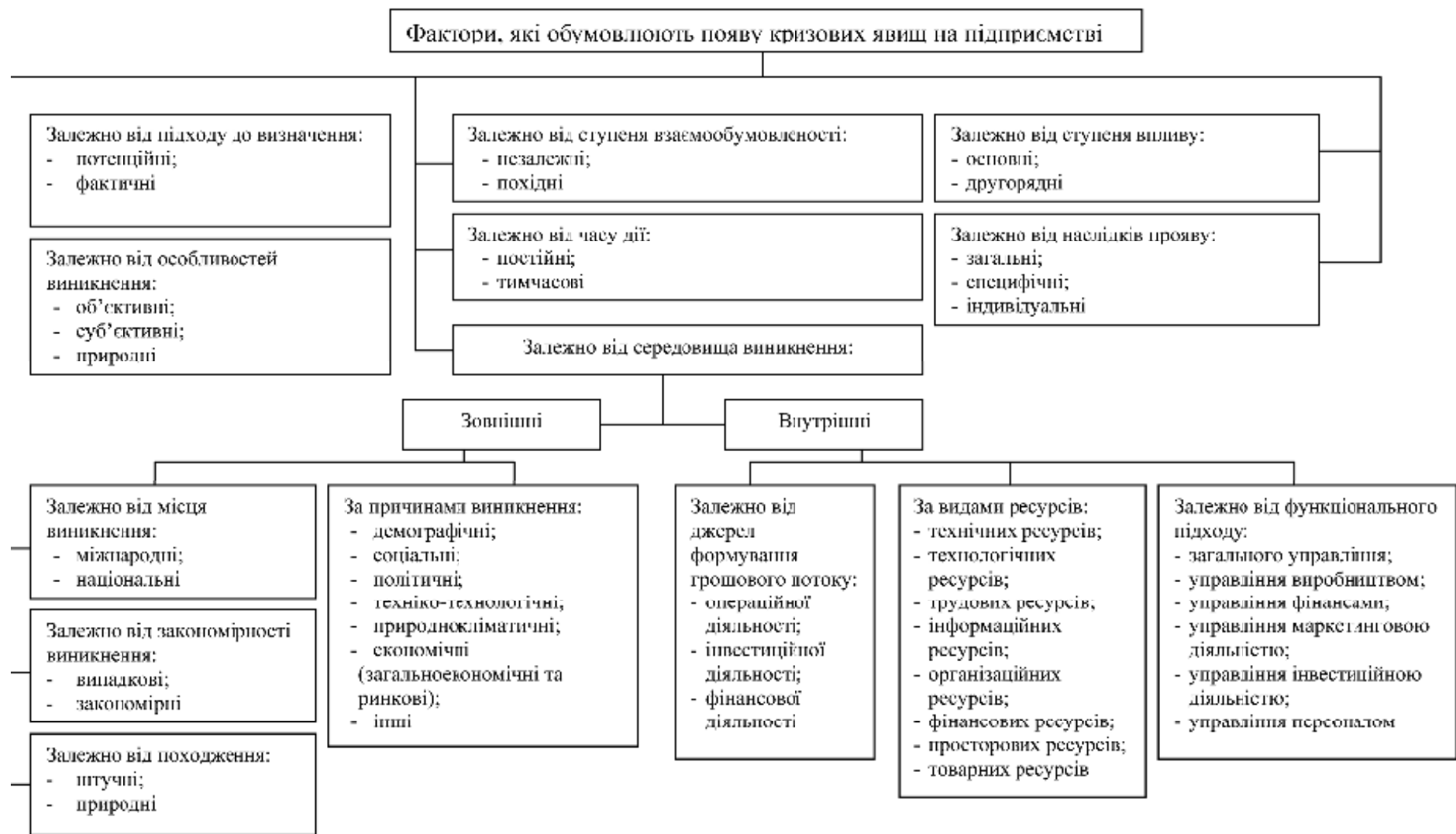

Рис. 1. Узагальнена класифікація факторів, що обумовлюють появу кризових явищ на підприємстві

Таблиця 1. Класифікація криз на підприємстві

Класифікаційна ознака	Види криз	Характеристики видів криз
Масштаб прояву	<i>Загальна</i>	Охоплює соціально-економічну систему
	<i>Довгасла</i>	Охоплює частину соціально-економічної системи
	<i>Кризове явище</i>	Охоплює певне явище в соціально-економічній системі
	<i>Економічна</i>	Відображає гострі суперечності в економічному стані окремих підприємств
	<i>Соціальна</i>	Виникає при загостренні суперечностей чи зліпненні інтересів різних соціальних груп чи утворенні на підприємстві
Структура відносин у соціально-економічній системі і диференціації проблематики	<i>Фінансова</i>	Зумовлюється пошкодженням ліквідності, фінансовою стійкістю, діловою активністю, майнового стану та рентабельності
	<i>Організаційна</i>	Проявляється як криза поділу й інтеграції діяльності, розподілу функцій, регламентації діяльності окремих підрозділів, як відокремлення адміністративних одиниць, філій чи дочірніх фірм
	<i>Кадрова</i>	Зумовлюється плинністю кадрів, нестачею кваліфікованих кадрів
	<i>Психологічна</i>	Криза в психологічному стані окремих людей, колективу чи групи
	<i>Технологічна</i>	Загострення суперечностей між тенденціями підприємства, можливостями та наслідками з умов як явно, так і прихованої потреби в нових технологіях
Характер зовнішнього впливу	<i>Церебруальна (закохана)</i>	Викликання об'єктивними причинами та нагромадженням факторів. Може бути цинічною та не цинічною
	<i>Несподівана (сюрприз)</i>	Переважно буває результатом грубих помилок в управлінні чи впливу природних явищ
	<i>Що реалізується</i>	Явище настало і менеджери реалізували заходи впливу
Фактор виникнення кризи	<i>Що не реалізується</i>	Явище не настало, або мало інший характер
	<i>Екстремна (супернормальна)</i>	Фактори, що спричинили кризу, залежать від підприємства
	<i>Екзотична (зовнішня)</i>	Фактори, що спричинили кризу, не належать від підприємства
Стадія життєвого циклу підприємства, на якій виникла криза	<i>Криза росту</i>	Основна причина – брак ресурсів для забезпечення росту
	<i>Стагнація</i>	Переважно причиною є відсутність перспектив розвитку
	<i>Загибель</i>	Безперспективність роботи підприємства
Ступінь наслідків	<i>Легка</i>	Безперспективно не загрожує функціонуванню підприємства. За умови переведення його на режим антикризового управління не впливає на існування та напрямки роботи підприємства в подальшому
	<i>Важка</i>	Загрожує подальшому існуванню підприємства і потребує негайної фінансової санатії. Сприяє зміні ліквідності та напрямку роботи підприємства
	<i>Катастрофічна</i>	Кризовий стан, який несумісний з подальшим існуванням підприємства і призводить до його руйнування як самостійної господарської одиниці
Фазы розвитку	<i>Криза кризовості</i>	Первинні збитки виходять з власних капіталів
	<i>Стратегічна криза</i>	На підприємстві зруйновано корисні потенції і відсутні довготривалі фактори успіху
	<i>Криза платоспроможності</i>	Періодичний дефіцит грошових коштів підприємства для виконання ним своїх зобов'язань та фінансування зовнішньої діяльності
	<i>Банкрутство (нестроможність)</i>	Неможливість підприємства надолужити втрачені кредитори протягом певного часу (3 міс.)
	<i>Катастрофа</i>	Кризовий процес, що піддається управлінському впливу
Рівень впливу на кризу	<i>Некритична</i>	Напрямок і характер кризового процесу можливо змінити у результаті управлінського впливу

Класифікаційна ознака	Види кризи	Характеристики видів криз
Локальна сфера прояву	<i>Криза попиту (ринкова криза)</i>	Викликана невідповідністю обсягу і структури попиту попущенню до обсягу і структури виробленої продукції
	<i>Виробнича криза</i>	Невідповідність виробничих можливостей підприємства ринковому попиту
	<i>Фінансова криза</i>	Неможливість одержання необхідних фінансових ресурсів
	<i>Криза менеджменту</i>	Невідповідність стилів, форм і засобів керування підприємством його статусу, можливостям та стратегічним цілям господарювання
	<i>Криза інформації</i>	Наявні функціональні зв'язки перекантажені інформацією, від чого вона має не своєчасний та викривлений характер
Характер та наслідки дії	<i>Руйнівна криза</i>	Тисне на собою ліквідацію соціально-економічної системи
	<i>Одновреща криза</i>	У соціально-економічній системі відбувається оновлення і зміцнення
Зонтичний прояв	<i>Прихована криза</i>	Не помітна менеджерам підприємства, особливо небезпечна
	<i>Очевидна криза</i>	Менеджери мають можливість вчасно реагувати на кризу
Інтенсивність дії на підприємство	<i>Сповітлена криза</i>	Кризові зміни мають слоні налений темп
	<i>Імпульсивна криза</i>	Має вагомий вплив на підприємство, існує необхідність швидких дій менеджерів
	<i>Реактивна криза</i>	Дії менеджерів повинні бути миттєві і безпомилкові
Залежно від наявності запізненості	<i>Штучна криза</i>	Криза на підприємстві штучно створена, для доведення його до банкрутства
	<i>Природна криза</i>	Настання пов'язано з циклічним розвитком підприємства
Можливості вирішення кризи	<i>Криза, що долається на основі використання тільки внутрішніх механізмів</i>	На підприємстві достатньо ресурсів для подолання кризи, не залучаючи сторонніх осіб
	<i>Криза, що долається за допомогою зовнішньої допомоги</i>	На підприємстві є дефіцит, за допомогою якого воно може вийти з кризи
	<i>Непереможна криза</i>	Недоліжно зберігати систему в іншому вигляді
За структурними факторами	<i>Спрощена неоптимальною структурою капіталу підприємства</i>	Відношення власних і позикових коштів не відповідає вимогам
	<i>Спрощена неоптимальною структурою активів підприємства</i>	Відношення оборотних і не оборотних активів не відповідає умовам галузі підприємства
	<i>Спрощена неоптимальною грошовим потоком підприємства</i>	Грошовий потік на підприємстві має від'ємний характер, великий обсяг дебіторської заборгованості
	<i>Спрощена неоптимальною структурою інших параметрів фінансової діяльності підприємства</i>	Інвестиції підприємства направлені не в актуальний сектор ринку
Період протікання	<i>Короткострокова криза</i>	Періодом протікання до 1 року
	<i>Середньострокова криза</i>	Періодом протікання кризи від 1 року до 3 років
	<i>Довгострокова криза</i>	Криза на підприємстві більше 3 років
Залежно від впливовості кризи	<i>Незалежна</i>	Поява кризи на підприємстві чи потрясіння певного сегменту
	<i>Ланцюгова</i>	Поява кризи відбулася в одній сфері, але за відсутності реагування на неї, перейшли і на інші

О.О. Терещенко [9] за глибиною фінансової кризи виділяє такі її види: стратегічна криза, криза прибутковості та криза ліквідності. За подібною ознакою Л.О. Лігоненко [7] виділяє фази розвитку кризи: прихована криза, криза платоспроможності та банкрутство. Власну думку щодо класифікації криз мають В.В. Козика та О.Б. Андрушко [13]. Узагальнення підходів цих науковців дало змогу запропонувати такі чотири фази фінансового кризового стану підприємства: криза прибутковості, стратегічна криза, криза платоспроможності та банкрутство.

У працях В.О. Василенка [6], А.Д. Чернявського [2], Л.О. Лігоненко [7], В.В. Козика, О.Б. Андрушко [13] та М.І. Романишина [11] визначені класифікаційні ознаки криз на підприємстві. Дані роботи є узагальненням більшості вітчизняних та зарубіжних праць економістів. На нашу думку доцільно буде проаналізувати їх і звести в єдину систему (табл. 1).

Наведена узагальнююча класифікація охоплює біля двадцяти класифікаційних ознак кризи на підприємстві.

ВИСНОВКИ

Викладене вище дозволяє зробити висновки:

1. Криза на рівні підприємства має складний, руйнівний вплив.
2. Криза може проявлятися як "хвороба" одного елементу система, так і комплексно.
3. Виникнення кризи в одному сегменті системи може зумовити настання кризи і в іншому.
4. Виникнення кризи на кожному підприємстві має індивідуальний характер, набір чинників може відрізнятися навіть на однотипних підприємствах.
5. Менеджерам підприємства доцільно проводити роботу з виявлення факторів, які призводять до появи кризи.
6. Витрати на попередження кризи, як правило, менші ніж витрати на ліквідацію її наслідків.
7. Розроблена нами узагальнююча класифікація надасть можливість менеджерам та власникам підприємств вчасно ідентифікувати кризу та розробити адекватну антикризову програму.

Література:

1. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська. — К.: Центр навчальної літератури, 2009. — 488 с.
2. Чернявський А.Д. Антикризисное управление: учебное пособие / А.Д. Чернявский. — К.: МАУП, 2000. — 208 с.
3. Штангерт А.М. Антикризове управління підприємством: підручник / А.М. Штангерт. — Львів: Українська академія друкарства, 2008. — 396 с.
4. Кован С.Е., Мокрова Л.П., Ряховская А.Н. Теория антикризисного управления предприятием / С.Е. Кован, Л.П. Мокрова, А.Н. Ряховская. — М.: КноРус, 2009. — 160 с.
5. Скібіцький, О.М. Антикризовий менеджмент: навч. посіб. / О.М. Скібіцький. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 568 с.
6. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / В.О. Василенко. — К. ЦУЛ, 2003. — 504 с.
7. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: підручник / Л.О. Лігоненко. — К.: Київ. нац. торг-екоп. ун-т, 2005. — 824 с.
8. Іванюта С.М. Антикризове управління: навч. посіб. / С.М. Іванюта. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 288 с.

9. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві / О.О. Терещенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 412 с.

10. Рамазанов С.К., Степаненко О.П., Тимошова Л.А. Методи антикризового управління: монографія / С.К. Рамазанов, О.П. Степаненко, Л.А. Тимошова. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Доля, 2004. — 192 с.

11. Романишин М.І. Фінансові кризи та кризові явища як загроза економічній стабільності підприємств / М.І. Романишин // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2010. — № 1. — С. 123—130.

12. Жадько А.О. Поняття "кризи" на підприємстві та необхідність ідентифікації її причин як визначальний фактор успішності підприємницької діяльності / А.О. Жадько // Вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. — 2009. — № 1. — С. 58—63.

13. Козик В.В. Базові положення теорії кризового стану підприємства / В.В. Козик, О.Б. Андрушко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2008. — № 1. — С. 13—19.

References:

1. Podol's'ka, V. O. (2009), Finansovyy analiz Financial Analysis, Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Cherniavskiy, A.D. (2000), Antykryzysnoe upravlenie Crisis management, MAUP, Kyiv, Ukraine.
3. Shtanhert, A.M. (2008), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom Crisis management enterprise, Ukrain's'ka akademiia drukarstva, L'viv, Ukraine.
4. Kovan, S. E. Mokrova, L. P. Riakhovskaia, A. N. (2009), Teoriya antykryzysnoho upravleniya predpriatiem Theory of crisis management company, Tsentr uchbovoi literatury, Moscow, Russia.
5. Skibits'kyj, O.M. (2009), Antykryzovyy menedzhment Crisis Management, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. Vasilenko, V.O. (2003), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom Crisis management enterprise, TsUL, Kyiv, Ukraine.
7. Lihonenko, L.O. (2005), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: pidruchnyk Crisis management enterprise, Kyiv. nats. torh-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
8. Ivaniuta, S.M. (2007), Antykryzove upravlinnia Crisis Management Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
9. Tereschenko, O.O. (2004), Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi Crisis financial management in the enterprise, KNEU, Kyiv, Ukraine.
10. Ramazanov, S.K. Stepanenko, O.P. Tymoshova, L.A. (2004), Metody antykryzovoho upravlinnia The methods of crisis management, SNU im. V. Dolia, Kyiv, Ukraine.
11. Romanyshyn, M.I. (2010), The financial crisis and the crisis as a threat to economic sustainability of enterprises, Visnyk Natsional'noho uni-versytetu "L'viv's'ka politekhnikha", vol. 1, pp. 123—130.
12. Zhad'ko, A.O. (2009), The term "crisis" in the company and the need to identify its causes as a determinant of successful entrepreneurship, Visnyk Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. vol. 1, pp. 58—63.
13. Kozyk, V.V. (2008), The basic tenets of the theory of the crisis of the enterprise, Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnikha". vol. 1, pp. 13—19.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2014 р.

Р. О. Мадяр,
к. е. н., доцент кафедри світового господарства та економічної теорії,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

R. Madyar,
Candidate of Economic sciences, Associate professor, Department of world economy and economic theory,
SHEE "Uzhhorod national university"

THE REASONING OF THE UKRAINE'S ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY
UNDER THE CONDITIONS OF DEEPENING INTEGRATION TENDENCIES

У статті обгрунтовано стратегію вибору економічного розвитку України в умовах поглиблення інтеграційних та глобалізаційних тенденцій. На основі порівняльного аналізу об'єктивно зважено ризики та економічні вигоди для України, пов'язані з можливістю поглибленої інтеграції з ЄС та РФ та її партнерами по Митному союзу. Відмічається відмінне ставлення ЄС і РФ до якості, характеру та змісту інтеграційного утворення з Україною. Прогнозуються перспективи та можливі наслідки реалізації євроінтеграційної стратегії України. Робиться наголос на гальмуючих чинниках реалізації даної стратегії.

The article presents the reasons for strategy selection of the Ukraine's economic development under the conditions of deepening integration and globalization tendencies. On the basis of comparative analysis the risks and benefits for Ukraine, connected with the possibility of deep integration in the EU and the Russian Federation (RF) and its partners in the Customs Union, are objectively weight up. The author mentions the very good attitude of the EU and RF towards the quality, character and content of the integration formation with Ukraine. The perspectives and possible consequences from realizing the Ukrainian European integration strategy are predicted. The author puts a great emphasis on the disincentive factors of realizing the given strategy.

Ключові слова: стратегія, економічний розвиток, нестабільність, інтеграція, Україна, Європейський Союз, Митний союз, економічні вигоди й ризики.

Key words: strategy, economic development, unstability, integration, Ukraine, European Union, Customs Union, economic benefits and risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В листопаді 2013 року на саміті у Вільнюсі очікувалось підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Міжнародно-правовий документ про асоціацію налічував понад тисячу сторінок, а за своєю структурою складається з преамбули, семи частин, 43 додатків та 3 протоколів.

Угода про асоціацію між Євросоюзом і Україною охоплювала такі аспекти співробітництва:

1. Зближення між Україною та ЄС на основі спільних цінностей, а також посилена участь України в програмах Європейського Союзу (дотримання прав людини та

фундаментальних свобод; верховенство права; створення найсприятливіших умов для розвитку та безпеки громадян; чесна виборча система, відкрита державна політика; доступні і зручні для громадян адміністративні послуги).

2. Транскордонне співробітництво в галузі зовнішньої політики та політики безпеки, зокрема — у попередженні конфліктів та у військовій сфері (безвізовий режим, можливість авіакомпаній здійснювати рейси без обмежень щодо вибору маршрутів та частоти польотів; запровадження бюджетних авіаліній з Євросоюзом; доступність вартості квитків середньостатистичному українцю).

3. Наближення України до європейських стандартів у галузі права та внутрішніх справ шляхом сприяння розвитку принципів правової держави, а також підтримки боротьби з корупцією, налагодження ефективної роботи органів юстиції та поліпшення захисту даних (справедливе і доступне правосуддя; посилена боротьба із корупцією; професійність державних службовців; дієве місцеве самоврядування; невтручання органів внутрішніх справ у сферу особистого життя громадян; унеможливлення кримінального переслідування без реальних правових підстав).

4. Посилення співпраці в галузі економіки шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною, налагодження секторальної співпраці в більше ніж 30 сферах, зокрема у сільсько-мисливському господарстві, енергозабезпеченні або в захисті прав споживачів (безмитний доступ до найбільшого в світі ринку для більшості українських продуктів; безпека продукції, вилучення небезпечних продуктів та товарів з ринку та відстеження їх походження, заборона їх продажу, протидія підробці та фальсифікації продукції; зниження цін на продукцію; нові робочі місця; захищеність прав інтелектуальної власності);

5. Налагодження нових форматів співробітництва, надання фінансового сприяння, створення платформи громадянського суспільства (створення та визначення функцій нових інституцій покликаних сприяти реалізації Угоди про асоціацію).

Українське суспільство розглядає Угоду про асоціацію як важливий крок до низки позитивних змін та широких можливостей для секторального співробітництва та наближення в перспективі до наступного етапу — підготовки до вступу в ЄС.

Однак українська влада різко змінила риторику і 21 листопада 2013 Кабінет міністрів України вирішив призупинити процес підготовки до підписання угоди з Євросоюзом, що породило масові протести.

Таким чином, гальмуючу роль в реалізації інтеграційної стратегії України відіграє не лише реформне, технологічне та інноваційно-інвестиційне й інше відставання економіки та суспільства від світових лідерів, але і свідоме блокування включення України в світову економіку з боку окремих суб'єктів, олігархічних кланів, країн, інтеграційних об'єднань, міжнародних інституцій та інших транснаціональних конкурентів.

Слід зауважити, що політика конвергенції ЄС, основною метою якої є вирівнювання диспропорцій між регіонами та країнами і підтримка менш розвинених регіонів, завжди була важливою в системі регулювання ЄС. Особливо це проглядається у регіональній політиці ЄС щодо розвитку транскордонного співробітництва, яке визначено одним із базових серед пріоритетних напрямів регіонального розвитку на перспективу до 2020 р. Але нині ми маємо Європу регіонів, та не маємо України регіонів, бо поки що це Україна олігархів із безправними, кволими, безініціативними та паразитуючими регіонами, які загніваються самі і не дають розвиватися найбільш динамічним і просунутим прикордонним регіонам, метою яких є транскордонна інтеграція і використання європейських коштів у рамках політики сусідства та транскордонного співробітництва, а не випрошування милості у центру.

У нових зовнішніх геополітичних реаліях, що знижують динаміку євроінтеграційних зусиль України, ще більш актуальними стають внутрішні системні реформи, які б забезпечили не декларативну, а реальну гармонізацію досі не збалансованих взаємозв'язків економічних, політичних і соціальних інституцій нації, що суттєво утримує і обмежує досягнення конкурентоспроможності країни в умовах посилення глобалізації та впливу глобальної економічної та фінансової кризи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Позитивним є новий масив публікацій українських вчених щодо загальноєвропейської економічної інтеграції. З-поміж них заслуговують на увагу монографічні дослідження і статті І.В. Артьомова, В.Г. Воронкової, О.О. Ковальової, В.В. Копійки, В.М. Нижника, В.І. Посельського, С.І. Радзівєвської, Т.І. Шинкаренка та ряду інших українських вчених.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даного дослідження є порівняльний аналіз ризиків та економічних переваг для України, пов'язаних з можливістю поглибленої інтеграції з ЄС та РФ і її партнерами по Митному союзу та впливаюча звідси необхідність обґрунтування стратегії економічного розвитку України в нових умовах поглибленої політичної та економічної нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом багатьох років правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). Ця угода започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Крім того, укладено низку галузевих угод та документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС. З травня 2009 року Україна співпрацює з ЄС в рамках проекту "Східне партнерство", одним із завдань якого є підготовка до вступу України до Європейського Союзу. Східне партнерство — це спільна ініціатива ЄС та східноєвропейських країн-партнерів, яка наближає їх до Європейського Союзу. У ній беруть участь шість країн: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна. Європейський Союз є найбільшим донором України, бо починаючи з 1991 року, загальний обсяг допомоги, наданої Україні з боку ЄС в рамках програми TACIS, макрофінансової та гуманітарної допомоги, складав понад 1 млрд євро.

У 2007 році ЄС реорганізував та об'єднав програму TACIS та інші супутні програми технічної допомоги ЄС, доступні для України, у новий Європейський Інструмент сусідства та партнерства — European Neighbourhood and Partnership Instrument. Фінансування в рамках Інструменту надається всім країнам в рамках ЄПС. Бюджет ЄСП 2007—2013 рр. становить приблизно 12 млрд євро, з них для України виділяється 494 млн євро в рамках Національної індикативної програми допомоги ЄСП. Окрім ЄСП, з 2007 року Україна отримала доступ до нових форм технічної допомоги ЄС. 22 листопада 2010 р. було також підписано Протокол до Угоди про партнер-

Таблиця 1. Динаміка питомої ваги експорту і імпорту товарів України до країн ЄС, %

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт	29,9	31,5	28,2	27,1	23,9	25,4	26,3	24,8
Імпорт	33,7	36,0	36,7	33,8	33,9	31,4	31,2	30,9

Джерело: розроблено на основі [7, с. 78].

ство і співробітництво про доступ України до програм ЄС. Принципово новими інструментами допомоги стали Інвестиційний Механізм Сусідства (Neighbourhood Investment Facility), бюджетом 700 млн євро на період 2007—2013 рр. та Механізм підтримки державного управління (Governance Facility) з річним бюджетом 50 млн євро. Із започаткуванням у 2009 році Східного Партнерства обсяги технічної допомоги ЄС для України, як і для інших східних сусідів ЄС зростають. Окрім скерування частини фондів ЄСП у розмірі 250 млн євро на період 2010—2013 рр. для потреб східних сусідів, додаткові 350 млн євро будуть надані цим країнам у період 2013—2020 рр. [1].

Найбільш суттєві зауваження Об'єднаної Європи до України можна звести до трьох: по-перше, європейці вважають Україну недостатньо демократичною, вони вказують на відсутність верховенства права, обмеженість свободи преси і т. д.; по-друге, в Україні велика доля бідних; по-третє, Україна відстає від Європи в технічному і технологічному оснащенні економіки.

На шляху україно-європейської інтеграції є усвідомлені чи неусвідомлені перешкоди, перш за все це належність до різних цивілізацій. Цивілізаційна невизначеність, притаманна Україні, приховує в собі альтернативи, пов'язані з різними геополітичними орієнтаціями, різними варіантами вирішення питання про місце та роль країни в системі міжнародних відносин і, природно, з різними зовнішньополітичними пріоритетами [2, с. 47].

Але головною проблемою є ситуація всередині країни. Необхідно якомога скоріше подолати внутрішньополітичну кризу, протистояння всередині владних структур, здійснити ряд внутрішніх реформ — у першу чергу, спростити податкове законодавство, провести адміністративні реформи, та, як наслідок, поліпшити інвестиційний клімат у країні.

На думку експертів, вступ України в ЄС повинен надати більше переваг, ніж ризиків.

Однак побутують і критичні ставлення щодо вступу України в ЄС. Здебільшого ця позиція базується на тому, що Україна має достатній потенціал для самостійного розвитку, але звичайно в тісному співробітництві з ЄС. Україна матиме вільний доступ до європейського ринку, зросте зарубіжне інвестування (після створення ЗВТ), спроститься процес пересування через кордон, але вступ в ЄС не є обов'язковим.

Не можна не враховувати певні економічні переваги для України, пов'язані з можливістю поглибленої інтеграції з Росією і її партнерами по Митному союзу. Зокрема, це можливість спільного розвитку авіабудування, машинобудування та інших галузей обробної промисловості в режимі міжнародної кооперації, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності; реалізація транзитного потенціалу України в торгівлі між Сходом і Заходом; можливість урізноманітнити структуру експорту послуг за рахунок науково-технічних,

освітніх, інженерних, будівельних та інших послуг, які наразі мають обмежений потенціал виходу на ринки ЄС; можливість залучення значних фінансових ресурсів РФ у ряд важливих галузей економіки України, причому на простіших умовах, порівняно з умовами залучення інвестицій з ЄС [4, с. 27].

Якщо проаналізувати структуру українського експорту до РФ, то на відміну від експорту до ЄС, тут присутні товари з підвищеним рівнем доданої вартості: у 2011 р. провідне місце в експорті до РФ посідали чорні метали та вироби з них (20,6%), транспортні засоби (19,4%), механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання (16,3%), мінеральні продукти (16,2%), продукція хімічної промисловості (6,1%), готові харчові продукти (5,4%) [5, с. 63]. На ринку ЄС-28 Україна відзначається підвищеним рівнем присутності за такими товарами, як чавун і сталь — 12,3% (друге місце у світі після РФ), олійне насіння та олійні плоди — 8,6%, олії та жири — 8,3%, пробка та лісоматеріали — 5,7%, руди та лом металів — 4,5%, вугілля, кокс і брикети — 3%, корми для тварин — 2,1% [6]. Але наврайд чи ці позиції визначають стратегію економічного розвитку країни.

Важливо оцінювати й ризики для України, пов'язані з можливістю поглибленої інтеграції з РФ та ЄП, серед яких особливе значення мають наступні: практичний зрив усієї системи домовленостей з ЄС стосовно політичної асоціації і прогресуючої економічної інтеграції; реальне істотне обмеження доступу України до програм і фінансових ресурсів розвитку ЄС; приплив російського капіталу на ринок України, зокрема, в визначальні для перспектив України галузі та наукоємні виробництва (енергетика, літакобудування, суднобудування, зв'язок, комп'ютерні, інженерні послуги) може сприяти прийняттю стратегічно важливих для України рішень на користь Росії та повній втраті контролю над ними з боку України. Таким чином, реалізація євразійського інтеграційного напрямку в його чистому вигляді — дуже суперечливий і ризикований для України варіант.

Отже, зараз перед Україною стоїть проблема вибору утворення зони вільної торгівлі з ЄС, або вступу до Митного союзу, який уже трансформувалася у ЄП і має трансформуватися у ЄЕС. Країни ЄС є споживачами значної частини українського експорту товарів, а значну частину українського імпорту складає їх продукція (табл. 1).

Торговельно-економічні зв'язки України з країнами ЄС розвиваються передусім за рахунок імпорту, стимулюючи розвиток інтеграційних процесів. Товарна структура експорту України в країни ЄС (її основа — сировина та напівфабрикати, як вже зазначалося) потребує рішучого зрушення у бік збільшення обсягів продукції із значним обсягом доданої вартості. Участь України на європейських ринках наукоємної високотехнологічної продукції має бути значно посилена. На відміну від експорту, основу імпорту товарів країн ЄС до України складає продукція із значним обсягом доданої вартості — фармацевтична продукція, полімерні матеріали, пластмаси, котли, машини, апарати і механічні пристрої, електричні машини і устаткування, наземні транспортні засоби, крім залізничних. Найбільшу

питому вагу має продукція машинобудування. Проте значну частину імпорту продукції машинобудування складають наземні транспортні засоби, крім залізничних, а по суті — легкові автомобілі, які мало сприяють підвищенню технологічного рівня промисловості України. Країни ЄС є споживачами значної частини українського експорту товарів і постачають значну частину українського імпорту. Розвиток торговельно-економічних відносин з країнами ЄС, а особливо з Російською Федерацією, забезпечує Україну енергоносіями і попитом на продукцію її обробної промисловості і, що має велике значення у зв'язку з переходом економіки України на інноваційно-інвестиційну моделі розвитку, на продукцію машинобудування. Товарооборот між Україною та країнами ЄС характеризується зростаючим негативним сальдо (табл. 2).

У 2012 р. Білорусь, Казахстан і Російська Федерація спожили 64,6 % усього українського експорту високотехнологічної продукції.

Аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновки, що для переходу економіки України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку в умовах світової фінансової кризи і подорожчання енергоресурсів розвиток торговельних відносин з країнами ЄС і ЄС набуває, як мінімум, рівнозначної ваги. На думку ряду дослідників: "з огляду на серйозне загострення економічного становища в низці країн Європейського Союзу, європейська криза актуалізувала дискусії щодо майбутнього євроінтеграційного проекту як такого. Отже, для Української Держави актуальними стають також запитання: чи є життєздатною економіка Євросоюзу, чи є перспективи у національної євроінтеграційної стратегії...?" [8, с. 3]. Але з огляду на останні події, які відбуваються в Україні, економічні показники відходять на другий план. На перший висувається верховенство права, функціонування законів, демократичність у державі. А все це в свою чергу може відновити інвестиційний клімат, структурно перебудувати галузі та забезпечити економічне зростання в країні, сподіваємось вже за нової влади. Таким чином, все ж таки є сенс поступитися короткостроковими вигодами на користь довгострокової перспективи.

З точки зору європейського співтовариства, прихильники членства України в ЄС називають наступні позитивні наслідки для європейської спільноти [9]:

- членство України в ЄС означає більшу безпеку і стабільність в Європі завдяки унікальній геостратегічній позиції України;

- членство України в ЄС покращує енергетичну безпеку і транспортні зв'язки ЄС, бо Україна — стратегічна зона транзиту для трансконтинентальних мереж трубопроводу, повітряних і сухопутних шляхів;

- членство України в ЄС передбачає нові економічні можливості — значний потенціал ринку, ряд ділових можливостей для інвестицій ЄС і торгівлі;

- членство України в ЄС збагатить його культурну різноманітність;

- при вступі України, ЄС отримає можливість посилити свій вплив у Чорноморському регіоні.

За сукупними оцінками вітчизняних експертів, для безболісного вступу до ЄС Україні бажано збільшити

Таблиця 2. Динаміка питомої ваги експорту і імпорту товарів України до країн ЄС, % [7, с. 79]

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Експорт	26,4	27,9	31,8	29,4	28,1	32,3	34,5	32,5
Імпорт	38,7	35,5	32,9	29,6	37,3	42,0	42,4	40,1

Джерело: розроблено на основі [7, с. 79].

ВВП до 300 млрд дол. США, а сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій має досягти майже 80 млрд дол. США. Для подолання відчутного розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та членами ЄС щорічні темпи зростання ВВП повинні бути на рівні не менше 6—7 відсотків, а товарообіг повинен становити як мінімум 60 відсотків [10, с. 284]. Приблизні розрахунки ВВП на майбутній період розвитку України показують, що за збереження наявної тенденції необхідного рівня обсягу ВВП на рік буде досягнуто лише у 2019—2020 роках. На жаль, економічні й фінансові кризи, сплески яких цілком імовірні протягом наступних років, можуть віддалити цей термін на невизначений час.

У наші дні існує маса міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу. Глобальні дослідження, що здійснюються поважними організаціями вивчають найбільш цікаві сфери життєдіяльності суспільства в різних країнах світу, а отримані результати використовують для порівняння соціально-економічних, політичних, культурних позицій країн світу серед низки досліджуваних. Найбільш поширеними та повними є індекси глобалізації (KOF Index of Globalization), глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI), індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index), індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI), індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI).

Результати цього річного звіту Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [11] свідчать, що наша країна за останній рік у рейтингу глобальної конкурентоспроможності втратила 11 позицій, з 73 до 84, отримавши показник 4.05 бали з 7 можливих. Аналогічну динаміку втрати 11 позицій продемонстрували Уругвай, Єгипет, Гана і Бенін. Трійка лідерів не змінилася з попереднім роком, адже Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія продовжують утримувати все ті ж 1-ше, 2-ге та 3-тє місце, а найгірший показник дістався центрально-африканській країні Чад. Російська Федерація та Казахстан випереджають Україну за показниками конкурентоспроможності, посідаючи відповідно 67 і 51-е місця у загальному рейтингу.

Згідно із звітом Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012—2013 рр. Україна продовжує демонструвати свої основні конкурентні переваги — освіту та ємність ринку.

Високоосвічене населення, значна ємність ринку є гарною основою для подальшого економічного зростання. Але з іншого боку, незважаючи на проведені в Україні економічні реформи, залишаються слабкою система інституцій (132-е місце) та неефективним ринок товарів і послуг (117-е місце). Пріоритетним напрямом також має стати стабілізація фінансового сектора Ук-

раїни (114-е місце) та підвищення рівня розвитку бізнесу (91-е місце).

Серед основних невикористаних можливостей особливу увагу слід приділити підіндексам "Інновації" та "Технологічна готовність". Рейтинг України за підіндексом "Інновації" у 2012—2013 рр. відповідає 71-му місцю. Найбільший вплив на підвищення значення цього рейтингу у 2012—2013 рр. порівняно з попереднім періодом мала зміна таких його складових, як якість науково-дослідних інститутів (+8 позицій), державні закупівлі новітніх технологій і продукції (+15 позицій), наявність вчених та інженерів (+26 позицій), кількість патентів, отриманих у США на 1 млн населення (+20 позицій) [12].

За показником "інноваційна спроможність" Україна змістилася вниз на 16 позицій, оскільки вітчизняні підприємства більшою мірою використовують іноземні технології шляхом отримання ліцензій, ніж власні розробки та дослідження.

В умовах науково-технологічної революції, формування глобального поділу й кооперації праці для України не існує альтернативи планетарним і регіональним інтеграційним процесам. У визначенні оптимальних векторів зовнішньоекономічної стратегії України слід спиратися на фундаментальні теоретичні розробки та напрацьовану практику реалізації порівняльних і конкурентних переваг у світовому господарстві, їхнє утілення в міжнародних інтеграційних проектах. Водночас необхідно враховувати реальний стан інтеграції економіки України до світогосподарських процесів і регіональних структур. Назвемо принаймні три можливих напрями ефективної адаптації України до міжнародного поділу праці:

1) участь у загальноєвропейському економічному просторі. Отже, доцільно визначитися, які галузі й виробництва становитимуть профіль міжнародної спеціалізації України. Стимулювання цих галузей і виробництва методами ринкової економіки одночасно окреслить пріоритетні зміни в народному господарстві України;

2) визначення специфічних сфер співробітництва з країнами інших континентів, які становитимуть взаємний інтерес;

3) підключення до загальносвітового співробітництва на галузевій основі, особливо у науково-технічній, енергетичній, продовольчій, екологічній сферах.

Під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх економічних процесів в Україні виникає низка проблем, до яких слід віднести:

- зростання ціни на газ;
- посилення конкуренції на світових ринках тих товарів, які становлять основу українського експорту, насамперед металів;
- інвестиційний клімат у країні, незважаючи на політичні декларації на найвищому рівні, досі залишається несприятливим;
- подальше відкриття внутрішнього ринку, зумовлене вступом України до СОТ, супроводжується зростанням конкуренції між національними й іноземними компаніями, особливо у сферах сільського господарства та виробництва продуктів харчування, споживчих товарів;
- стрімке зростання соціальних витрат у різних формах, незбалансована структура державного боргу

та його динаміка створюють великі ризики для фінансової системи;

- стабільно високий дефіцит Пенсійного фонду, який загрожує фінансовій стабільності в цілому;
- недостатність реформ у сільському господарстві;
- загострення проблем захисту прав власності.

Інтеграція України до світового господарства ускладнюється неефективною структурою економіки України, відсталістю технологічної бази виробництва, невирішеними соціальними завданнями.

Європейська орієнтація України потребує прискореного розвитку економіки та значного підвищення рівня життя населення. Тому важливою умовою входження України до світового ринку та європейського економічного простору є відповідність вітчизняних соціальних стандартів міжнародним. Велику роль у вирішенні цієї проблеми відіграють такі міжнародні організації, як МОП, ООН, Світовий банк. Вони відпрацьовують норми й рекомендації, що застосовуються з урахуванням національних особливостей кожної конкретної країни.

Головна мета розроблення соціальних стандартів — забезпечити в країні стабільність і мінімізацію соціального ризику, що в цілому дасть змогу знизити соціальне напруження.

Інтеграція України в систему міжнародного поділу праці потребує проведення багатовекторної зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням національних інтересів. Це стосується, по-перше, геополітичних напрямів цієї діяльності і, по-друге, входження до міжнародних економічних інституційних структур.

Здійснення зовнішньоекономічної стратегії намічене за кількома напрямками:

- європейський вибір, перспективна мета входження до ЄС, а нині — виконання угоди з ЄС про партнерство та співробітництво;
- стратегічне партнерство з Росією й іншими країнами СНД, із якими Україна пов'язана багатьма аспектами: історично, виробничою кооперацією, ввезенням енергоносіїв та іншого імпорту;
- стратегічне партнерство зі США — світовим лідером.

Україна прагне органічно поєднувати зазначені вектори з економічним співробітництвом на інших напрямках, диверсифікуючи їх.

Практичні кроки до європейської інтеграції за умови дотримання трьох критеріїв:

- політичного: стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство закону, дотримання прав людини та захист прав меншин;
- економічного: дієва ринкова економіка;
- організаційного: зобов'язання, що випливають із факту вступу до ЄС, зокрема визнання принципів політичного, економічного й монетарного об'єднання.

Оптимізація економічних відносин із Російською Федерацією мають базуватися на принципах добросусідства, партнерства, рівності та взаємовигоди.

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації господарського життя, відкритий характер економіки України зумовлюють необхідність поглиблення співробітництва з міжнародними фінансовими інституціями на прин-

ципах міжнародного права, поваги взаємних інтересів і позицій. Центр ваги у взаємовідносинах із МВФ поступово буде перенесений у площину безкредитних відносин, узгодження головних параметрів макроекономічної політики з тенденціями та прогнозами розвитку світової економічної кон'юнктури, з динамікою й напрямками міжнародних фінансових та інвестиційних потоків.

Розвиток України в наступні 10 років, на нашу думку, буде проходити в надзвичайно складних міжнародних умовах, в умовах жорсткої конкуренції на фінансових ринках, і в жорстких міжнародних відносинах. Підбиваючи підсумки щорічного аналізу української економіки, експерти МВФ рекомендували українській владі вжити заходів для зниження дефіциту платіжного балансу, скоротити субсидії в енергетичному секторі (які становили торік 7,5% ВВП), продовжити зусилля щодо зміцнення банківського сектора і підвищенню конкурентоспроможності економіки. Фонд [13] очікує зниження ВВП України на 0,3% в поточному році і збільшення цього показника лише на 1% в 2014 році. Завищений обмінний курс нацвалути сприяв збільшенню дефіциту платіжного балансу України. При цьому жорстка монетарна політика, націлена на підтримку стабільності курсу, що використовує заходи адміністративного контролю, придушила зростання економіки. У цьому зв'язку виконавчі директори МВФ рекомендували владі допустити велику гнучкість обмінного курсу гривні та прискорити перехід до таргетування інфляції. МВФ підкреслив необхідність бюджетної консолідації, зокрема зниження бюджетних витрат за рахунок підвищення ефективності держзакупівель. Виконавчі директори МВФ заявили про важливість реформування енергетичного сектора України, який характеризується як "неефективний", зокрема за рахунок підвищення енерготарифів. Україна отримала кредити МВФ, однак лише частково реалізувала досягнуті з фондом угоди, у зв'язку з чим програма так і не була виконана. На думку фонду, в майбутньому для України доцільно виділяти кошти на більш короткі терміни та за умови попереднього виконання ряду узгоджених з МВФ умов допомоги. Міжнародний валютний фонд вважає, що політика українського уряду призвела до створення внутрішніх і зовнішніх дисбалансів, що сприяли поглибленню рецесії в країні.

В умовах глобалізації фінансових потоків і глобальних інтеграційних процесів, для України, особливо гостро визначилися накопичені за попередні роки системні проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки, а саме її складової — фінансової. Економічна безпека включає фінансову, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоторговельну, енергетичну, соціальну, демографічну безпеки. Безперечно, всі складові є дуже важливими в сучасній економіці. Більшість індикаторів фінансової безпеки України (рівень інфляції обсяг зовнішнього боргу, рівень монетизації, дефіцит бюджету, вартість банківських кредитів, офіційні резервні активи) перевищують допустимі порогові значення, що позначається на підвищенні рівня безпеки країни та її залежності від зовнішніх факторів.

ВИСНОВКИ

У найближчі роки головними завданнями економічної політики України залишатимуться:

- забезпечення динамічного економічного зростання переважно за рахунок науково-технологічних чинників і підвищення продуктивності факторів виробництва;

- утримання макроекономічної рівноваги (інфляція, зайнятість, обмінний курс гривні, відсоткова ставка Національного банку, дефіцит держбюджету й ін.);

- здійснення широкомасштабної структурної реформи галузевого і територіального спрямування, реструктуризація інституційної системи, реформування адміністративно-територіального устрою;

- збалансований розвиток соціальної сфери, доведення її рівня до параметрів країн Центральної та Східної Європи;

- переведення зовнішньоекономічних зв'язків України на нову основу шляхом прагматизації інтеграційних процесів і здійснення цивілізованої експансії на ринках третіх країн.

Слід мати на увазі відмінне ставлення ЄС і РФ до якості, характеру та змісту інтеграційного утворення з Україною. Ця відмінність має ціннісну природу: ЄС визнає і намагається утверджувати цінності демократії, верховенства права, захищеності інтересів і прав кожного громадянина; для РФ ці цінності мають другорядне значення, порівняно з прагненням забезпечити геополітичне домінування на пострадянському (в перспективі — більш широкому) просторі.

Приєднавшись до Митного союзу Україна може отримати тактичні вигоди, в т. ч. в економічній сфері, але в цьому випадку існують ризики втрати стратегічної перспективи економічного інноваційного розвитку. Утвердження пріоритетності курсу на європейську інтеграцію (за умови налагодження партнерських, рівноправних і прозорих відносин з РФ) не обіцяє Україні миттєвих економічних вигід, але вона виграє у цьому випадку стратегічно через запровадження європейських цінностей, норм і правил, тим самим підвищуючи свою інвестиційну привабливість та отримуючи реальні шанси реструктуризації національної економіки на сучасних інноваційних засадах (оскільки нинішній інноваційний потенціал ЄС є значно вищим за потенціал РФ) [14, с. 99].

З описаного вище не важко зробити висновок, що проблем щодо просування України до ЄС є більш ніж достатньо.

Але головною проблемою є ситуація всередині країни — наша економіка ще досить слабка, керівництво здебільшого ухиляється від виконання конкретних дій щодо реформування і перетворень в країні. Позитивним є те, що як громадяни ЄС, так і українці в цілому схвально ставляться до євроінтеграційних прагнень України. Тобто потрібно здійснювати конкретні дії, що наблизять Україну до теперішніх стандартів розвитку і питання вступу вирішиться.

Сьогодні необхідно зробити нові кроки назустріч інтеграції. Вирішити політичну кризу, відновити переговори щодо підписання угоди про Асоціацію між ЄС та Україною, що виведе відносини на новий рівень. Зок-

рема, створення поглибленої зони вільної торгівлі, беззаперечно стане причиною покращення інвестиційного клімату та збільшення обсягу інвестицій, сприятиме скасуванню технічних бар'єрів та митних тарифів, а також лібералізації руху послуг, капіталу та робочої сили.

Загалом світова фінансова криза, світова енергетична й екологічна криза, посилення конкурентної боротьби на глобалізованих ринках, подальший вплив глобалізації на держави світу, зростання ролі глобалізаційних тенденцій — усе це ставить питання про новий розвиток держав, які були б здатними реалізувати внутрішні трансформації, а також були б спроможними інтегруватися в новий світовий економічний простір і протистояти зовнішнім загрозам [14, с. 101—103].

Подальші наукові дослідження окресленої в статті проблематики можуть проводитись у напрямі більш глибокого вивчення зарубіжного досвіду трансформуваних передумов в основні інтеграційні етапи, фінансового та інституційного забезпечення транскордонного і євро-регіонального співробітництва, формування концептуальних засад скоординованої системи транскордонної співпраці в Україні, яка при своєму функціонуванні керувалася б, передусім, національними інтересами держави.

Література:

1. Представництво України при Європейському союзі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua>
2. Політика Європейської інтеграції: навч. посібник / Під редакцією проф. В.Г.Воронкової. — К., 2007. — 517 с.
3. Економічні відносини ЄС — Україна — Росія // Національна безпека і оборона. — 2012. — № 4—5. — 54 с.
4. Eurostat. External and intra — European Union trade. — A statistical yearbook: Data 1958—2010, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011, pp. 58—75.
5. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень-грудень 2011 р. — Держкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Радзієвська С.І. Україна між ЄС та ЄСР в умовах глобальної нестабільності. // Міжнародна економічна політика. — 2013. — № 1 (18). — С. 63—86.
7. Клименко І.В. Ризики Європейського інтеграційного проекту: виклики та можливості для України: Аналітична доповідь / І.В. Клименко, І.В. Ус; за ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2012. — 3 с.
8. R.Shpek, speech of Ukrainian Ambassador "Pluses and minuses of Ukraine's membership in the EU for the European Union" // Embassy News of Mission of Ukraine to European Communities / October 17, 2007.
9. Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору / За ред. В.М. Нижника. — Хмельницький: ХНУ, 2008. — 307 с.
10. Info-Light. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013—2014 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>
11. UkrINTEI. Місце України за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2012—2013 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uintai.kiev.ua/viewpage.php?page_id=492
12. Інтерфакс-Україна. МВФ розкритикував економічну політику в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.theinsider.com.ua/business/52b3f2e2949c>
13. Ткаленко С. Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів // Міжнародна економічна політика. — 2013. — № 1 (18). — С. 87—104.

References:

1. Mission of Ukraine to the European Union (2013), available at: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua>. (Accessed 10 Jan. 2014).
 2. Polityka evropejs'koi integratsii [The politics of the European integration] (2007), edited by Prof. Voronkova V.G., Kyiv, Ukraine.
 3. "The European relations EU-Ukraine-Russia", Natsional'na bezpeka i oborona (2012), vol.4—5, 54 p.
 4. "Eurostat. External and intra — European Union trade" (2011), Publications Office of the European Union, Luxembourg, pp.58—75.
 5. Derzhkomstat (2013), "Commodity structure of foreign trade of Ukraine in January-December 2011, available at: www.ukrstat.gov.ua.
 6. Radziievs'ka, S.I. (2013), "Ukraine between the EU and the EEA (European economic area) under the conditions of global instability", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol.1 (18), pp. 63—86.
 7. Klymenko, I.V. (2012), "The risks of European integration project: challenges and possibilities for Ukraine", NISS, Kyiv, Ukraine.
 8. Shpek, R. (2007), "Speech of the Ukrainian Ambassador "Pluses and minuses of Ukraine's membership in the EU for the European Union", Embassy news of Mission of Ukraine to European communities.
 9. Nyzhnyk, M. (2008), "Ukraine on the way to European integration: economic safety, advantages of the choice" [Ukraina na shlyahu do evropejs'koi integratsii: ekonomichna bezpeka, perevagy vyboru], KhNU, Khmelnyts'ky, Ukraine.
 10. Info-Light (2013), "The analysis of the index of competitiveness in Ukraine in 2013—2014", available at: <http://infolight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr> (Accessed 14 Jan. 2014).
 11. UkrINTEI (2013), "The place of Ukraine in the Global index of competitiveness in 2012—2013, available at: http://www.uintai.kiev.ua/viewpage.php?page_id=492. (Accessed 18 Jan. 2014).
 12. Interfax Ukraine (2013), "IMF criticized the economic policy of Ukraine", available at: <http://www.theinsider.com.ua/business/52b3f2e2949c> (Accessed 29 Jan. 2014).
 13. Tkachenko, S. (2013), "The financial safety of the state under the condition of strengthening of the globalization processes, Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1 (18), pp. 87—104.
- Стаття надійшла до редакції 16.02.2014 р.*

О. В. Абакуменко,
к. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,
Чернігівський державний інститут економіки і управління

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИБОРУ РЕЖИМІВ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

О. Abakumenko,
PhD, associate professor, professor of cathedra of finance, Chernihiv State Institute of Economics and Management

CONCEPTUAL APPROACHES TO A CHOICE OF ANTIMONOPOLY REGULATION MODES OF THE COMPETITION IN THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

Одним із пріоритетних завдань державного регулювання кон'юнктури фінансового ринку є підтримання конкурентного середовища, що повинно забезпечуватися не лише шляхом обмеження концентрації на ринку, а й шляхом недопущення маніпулювання ціновими параметрами фінансових активів. Розроблено матричний підхід до вибору режимів антимонопольного регулювання конкуренції на фінансовому ринку з урахуванням інтенсивності конкурентних відносин та цінової волатильності фінансових активів на кожному з його сегментів. У контексті регулювання конкурентних відносин на відповідних сегментах фінансового ринку запропоновано диференціювати регуляторні заходи в межах чотирьох режимів антимонопольного регулювання: посиленого втручання; поміркованого регулювання; мінімального втручання; активного моніторингу.

One of priority problems of government regulation of a state of the financial market is maintenance of the competitive environment that has to be provided not only by concentration restriction in the market, but also by prevention of a manipulation to price parameters of financial assets. Matrix approach to a choice of modes of antimonopoly regulation of the competition in the financial market taking into account intensity of the competitive relations and price volatility of financial assets on each of its segments is developed. In a context of regulation of the competitive relations on the corresponding segments of the financial market it is offered to differentiate regulatory measures within four modes of antimonopoly regulation: the strengthened intervention; moderate regulation; minimum intervention; active monitoring.

*Ключові слова: фінансовий ринок, фінансові активи, попит, державне регулювання, конкуренція.
Key words: financial market, financial assets, demand, government regulation, competition.*

ВСТУП

Інтернаціоналізація економічних відносин, зростання міжнародних інвестиційних потоків, розширення сфери впливу великих банків та їх об'єднань на внутрішні фінансові системи поглибили протиріччя між необхідністю захисту економічного суверенітету країн та забезпечення зростання глобальної конкурентоспроможності національних фінансових ринків як важливих інструментів стимулювання загальноекономічного розвитку країн. З огляду на світові кризові явища національні уряди та ринкові регулятори постали перед необхідністю розробки збалансованих нормативних положень, спрямованих на зміцнення конкурентного середовища фінансових ринків, стимулювання прогресивних структурних перетворень на рівні окремих сегментів, залучення інноваційних практик надання фінансових послуг резидентам та нерезидентам.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виходячи із зазначеного, постає нагальна необхідність ідентифікації ключових підстав антимонопольного регулювання, основним завданням якого є

підтримка здорової конкуренції на ринку та недопущення його монополізації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із ключових факторів зменшення рівня монополізації на світових фінансових ринках є ефективні регуляторні заходи, покликані забезпечити більшу прозорість в межах діяльності як окремих інститутів, так і ринку в цілому, уникнути ускладнення інституційної структури ринку, а також зменшити рівень боргового навантаження. Більшість реформ спрямована на врегулювання роботи банківського сектору, у першу чергу, докладання більших зусиль щодо локалізації банками витрат, пов'язаних з ризиковими видами діяльності. Вимоги Базеля III у контексті поступового зростання якості капіталу і збільшення буферу ліквідності мають сприяти збільшенню фінансової стійкості банків. Регуляторні реформи, які почали проводитися урядами розвинених країн на початку світової фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр. мали глобальну, однак не радикальну спрямованість. Незважаючи на заходи урядів (доповідь комісії Вайкера у Сполученому Королівстві та

Таблиця 1. Очікуваний вплив регулятивних реформ на конкурентну структуру фінансових ринків

Ринкові параметри	Структурні характеристики / показники	Вимоги Базеля III щодо капіталу	Вимоги Базеля III щодо левириджу	Вимоги Базеля III щодо ліквідності	Реформа щодо виплати компенсацій	Правила Уолкера та комісії Вайкера	Резолюція щодо глобальних системно важливих фінансових інститутів (G-SIFIs)	Реформа позабіржових деривативів
Форма фінансового посередництва	Традиційне банківське посередництво (прийняття депозитів та кредитування)	↓	↓	↓	–	–	–	–
	Нетрадиційне банківське обслуговування (інвестиційний банкінг)	↑↓	↑↓	↓	↓	↓	↓	↓
	Послуги небанківських установ	↑	↑	↑	↑	–	–	↑
Масштаб та обсяг фінансового сектора	Розмір (за сукупними активами)	↓	↓	↓	–	↓	–	↓
	Складність	↓	–	↓	↓	↓	↓	↓
	Взаємозв'язок інституцій-резидентів	↓	–	↓	–	↓	–	↓
Конкуренція у фінансовому секторі	Ефективність (прозорість, ціноутворення)	↑↓	–	↑↓	↑	–	–	↑↓
	Концентрація (кількість установ)	↑	↓	–	–	–	↓	↑

Примітки: ↑ вказує на збільшення показників фінансової структури; ↓ — вказує на зниження. Записи без стрілки свідчать або про нейтральний вплив показника, або про неоднозначність оцінки впливу регулятивних реформ.

правило Уолкера під дією закону Додда-Френка в США) на національному рівні, глобальні нормативні перетворення не призвели до зміни безпосередньо конкурентної структури фінансового ринку, а лише сприяли популяризації підходів до безпечної поведінки на ньому.

Підвищення нормативних вимог Базеля III до капіталу може слугувати бар'єром для входу на ринок й суттєво впливати на зменшення конкуренції, що може призвести до зниження ступеня прозорості банківської системи та знизити ефективність ціноутворення на ній. Аналогічні висновки можна зробити для нормативів ліквідності за Базелем III.

Вірогідним є поступова консолідація банками своїх бізнес-напрямів і зосередження на веденні "основної" діяльності. Спостерігається часткове згортання рядом банків окремих напрямів ведення бізнесу, зокрема тих, що передбачають отримання фіксованого доходу, торгівлю валютою і товарними інструментами (FICC). Такі дії обумовлені новими вимогами до капіталу, що сприяють зниженню прибутковості банків, які не мають достатньої ринкової частки за даними бізнес-напрямами. Зокрема вже існує прецедент: кілька великих банків світового рівня оголосили про наміри позбутися напрямку FICC, виходячи із недостатньої конкурентоспроможності у даному сегменті ринку та нових вимог до капіталу.

Опосередковані наслідки реформи можуть полягати у зосередженні FICC діяльності в межах тих банків, які займають домінуюче положення на ринку або в межах інвестиційних фондів. Цілком ймовірно, що невеликі банки не будуть виступати об'єктами регулятивного впливу у порівнянні з великими фінансовими установами зі складною структурою, що підтверджується дослідженнями Базельського комітету з банківського нагляду [1].

За таких обставин, цілком очевидно є розбудова небанківської діяльності, оскільки посередники, які її провадять, не повинні виконувати вимоги Базеля III. Конкурентні позиції даних посередників можуть суттєво посилитися за рахунок тих видів діяльності, в межах яких вони конкурують з банками. Усе зазначене призведе до суттєвої зміни структури фінансового ринку (табл. 1).

Найбільший вплив на стан конкуренції на фінансових ринках здійснює антимонопольна політика держави. Основними її засадами та провідними цілями є: попередження та уникнення монополістичної діяльності та недобросовісної конкуренції; забезпечення єдності економічного простору, вільного руху товарів та послуг, свободи економічної діяльності в країні; захист конкуренції та створення умов для ефективного функціонування ринків [2, 3].

Широкий спектр заходів впливу з боку антимонопольних органів формує перелік конкретних форм боротьби з процесом монополізації ринку [4]: контроль за злиттями та поглинаннями; попередження виникнення та уникнення домінуючого положення на ринку; уникнення обмежень конкуренції на ринку; протидія змовам; поділ компанії-монополіста на декілька окремих компаній; захист конкуренції на конкурсних торгах.

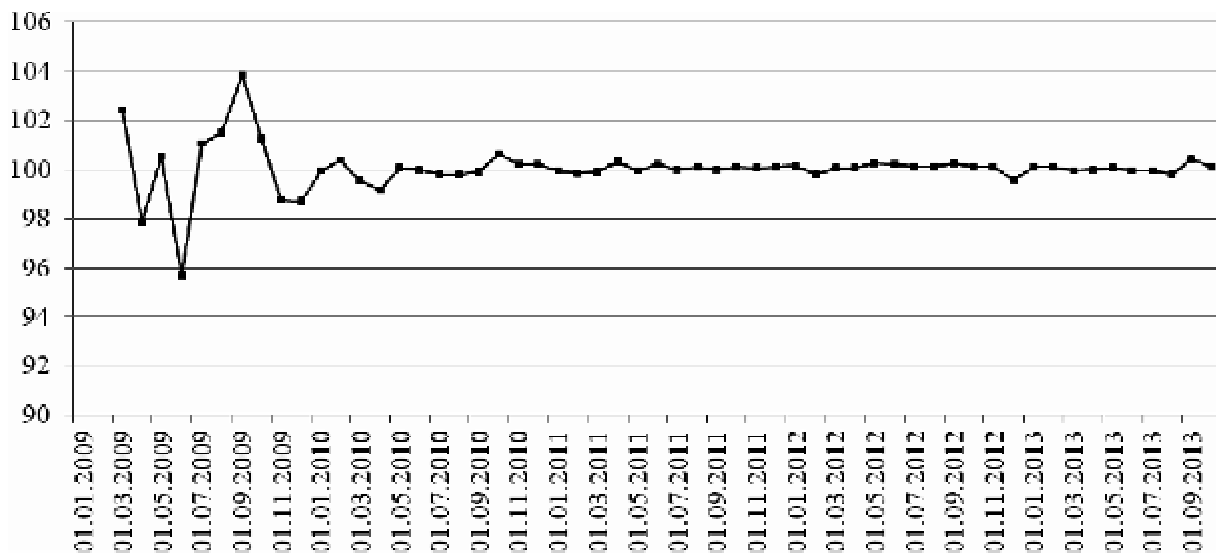

Рис. 1. Динаміка темпу росту середньозваженого курсу долара США до гривні за період 2009 — III кв. 2013 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [5].

Для стимулювання конкурентних відносин державне регулювання повинно бути мінімальним, проте воно не може бути повністю відсутнім, що пояснюється необхідністю дотримання стану вільної конкуренції, за якого держава зобов'язана захищати права та інтереси учасників конкурентної боротьби.

Одним із основних напрямів державного регулювання конкуренції на фінансовому ринку є недопущення недобросовісної конкуренції. У даному контексті, варто зауважити про існування специфічних ознак, які характеризують обмеження конкуренції, та виступають сигналами для застосування антимонопольними органами заходів з підтримки конкуренції:

- необґрунтоване підвищення цін на фінансово-кредитні послуги;
- суттєве скорочення кількості суб'єктів господарювання;
- відмова суб'єктів господарювання, які не є представниками групи, від самостійних дій на ринку;
- наявність домовленостей між суб'єктами господарювання, що не входять до складу однієї й тієї ж групи, щодо особливих умов надання фінансово-кредитних послуг;
- інші заходи та дії, що створюють можливості для фінансових посередників впливати в односторонньому порядку на загальні умови надання послуг.

Виходячи із зазначеного, дуалістичний характер прояву недобросовісної конкуренції полягає, з одного боку, у встановленні невиправдано високих цін на послуги на фінансовому ринку, а з іншого — у їх невиправданому заниженні. Такі дії можуть суттєво обмежити доступ на ринок іншим суб'єктам господарювання, а також негативно вплинути на результати діяльності конкурентів.

Таким чином, антимонопольним органам під час аналізу стану конкурентного середовища на фінансовому ринку доцільно поряд із дослідженням інтенсивності конкуренції враховувати можливість появи "аномальних" стрибкоподібних змін у цінах на послуги, що свідчать про можливість змови між окремими суб'єкта-

ми фінансового ринку. Варто зауважити, що доцільність врахування зазначеного параметру пояснюється тим, що зростання цін може відбуватися і за умови низької концентрації на фінансовому ринку (його сегменті). Саме тому, необхідно більш зважено підходити до вирішення питання регулювання конкурентних відносин.

Нижче сформульовано рекомендації щодо вибору режимів антимонопольного регулювання на основі розробки матриці прийняття рішень, що забезпечує врахування не тільки рівня концентрації на конкретному сегменті ринку та ступеня його впливу на фінансовий ринок в цілому, а й динаміку зміни цін на фінансові активи кожного з сегментів ринку. Ідентифікація вартісних характеристик (темів росту цін) фінансових активів дозволяє виявити приховані мотиви та домовленості між фінансовими посередниками наслідком чого є необґрунтована зміна цін на фінансові активи (фактичне значення розрахованого темпу росту виходить за межі допустимого коридору коливання). Розглянемо більш детально кожен із виділених сегментів фінансового ринку та обґрунтуємо вибір показників для аналізу зміни цін на фінансові активи.

Також варто зауважити про запропонований коридор допустимого коливання цін на фінансові активи. Визначення рівня оптимальної вартості фінансових активів передбачає розрахунок темів росту середніх їх значень за останні п'ять років (2009 — III кв. 2013 у даному дослідженні). Заходи державного регулювання ринку, а також дії суб'єктів, що змінюють його стан, структуру тощо, як правило, впливають на ринкові процеси із часовим лагом. Термін визначення даного показника на рівні п'яти років дозволяє безпосередньо врахувати даний часовий лаг, а також інші трансформаційні процеси, що відбуваються на ринку. Коридори коливання вартості фінансових активів на кожному сегменті фінансового ринку встановлено з урахуванням середньоквадратичного відхилення значення темпу росту середньозваженої вартості конкретного фінансового активу за аналогічний період на підставі використання Правила трьох сігм.

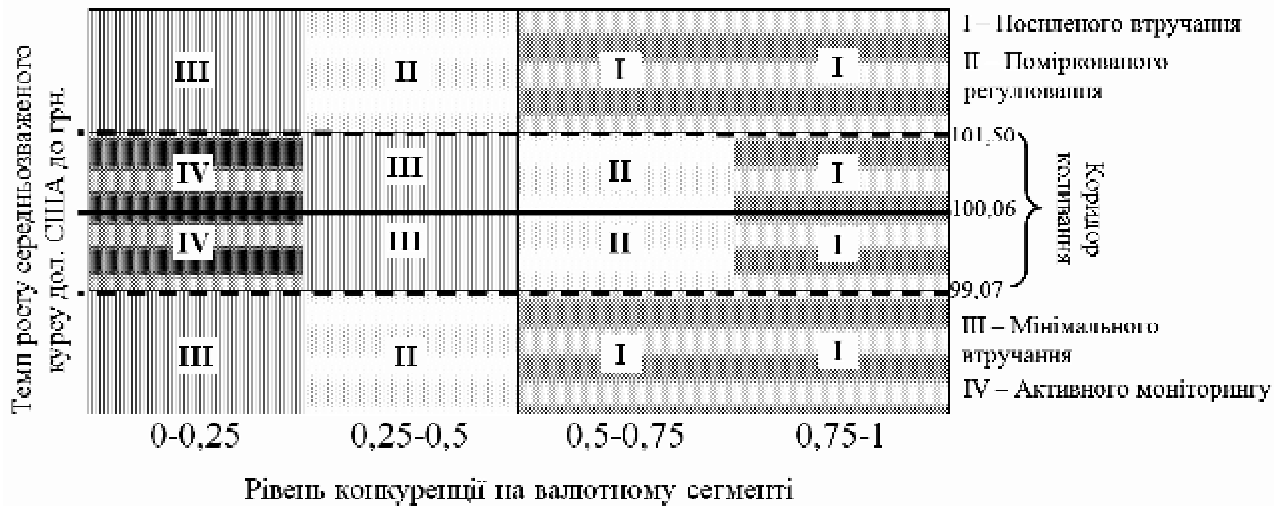

Рис. 2. Матриця прийняття рішень на валютному сегменті фінансового ринку України

Розглянемо окремо кожен із сегментів фінансового ринку.

У межах валютного сегменту фінансового ринку пропонується розраховувати темп росту середньозваженого курсу долара США до гривні на міжбанківському ринку (рис. 1).

Період 01.01.2009—01.03.2010 рр. характеризувався стрибкоподібними змінами середньозваженого курсу на міжбанківському ринку, що пояснюється дестабілізацією економіки, нестабільністю національної грошової одиниці та валютними спекуляціями. Далі міжбанківський курс долара США до гривні є відносно стабільним.

Допустиме відхилення показника темпу росту середньозваженого курсу долара США до гривні встановлено на рівні 0,99 пунктів. Найбільше перевищення коридору коливання було зафіксовано станом на 01.09.2009 р. (103,84) та 01.06.2009 р. (95,68), що можна пояснити значними спекуляціями з валютними коштами. Перевищення верхньої межі допустимого коливання значення темпу росту середньозваженого курсу долара США до гривні спостерігалось 4 рази, а нижньої межі — 18. Усе

зазначене обумовлює необхідність застосування державою ряду спеціальних заходів. Зокрема пропонується застосовувати матрицю прийняття рішень (рис. 2), де визначено режими антимонопольного регулювання.

Для даного сегменту фінансового ринку основними заходами є:

I режим — Посиленого втручання: сприяння реалізації валюти та здійснення валютних операцій через валютну біржу; лібералізація валютного ринку; усунення валютних диспропорцій; обмеження частки банків у валютних операціях; примусовий поділ фінансового посередника на декілька компаній; суттєве короткострокове зниження вхідних бар'єрів з метою стимулювання приходу нових фінансових посередників на ринок.

II режим — Поміркованого регулювання: стимулювання та забезпечення модернізації технічного оснащення, а також розвиток інфраструктури; валютні обмеження (коридор коливання курсів валют); забезпечення інформаційної прозорості діяльності фінансових посередників; попередження спекуляцій на ринку; контроль за злиттями та поглинаннями.

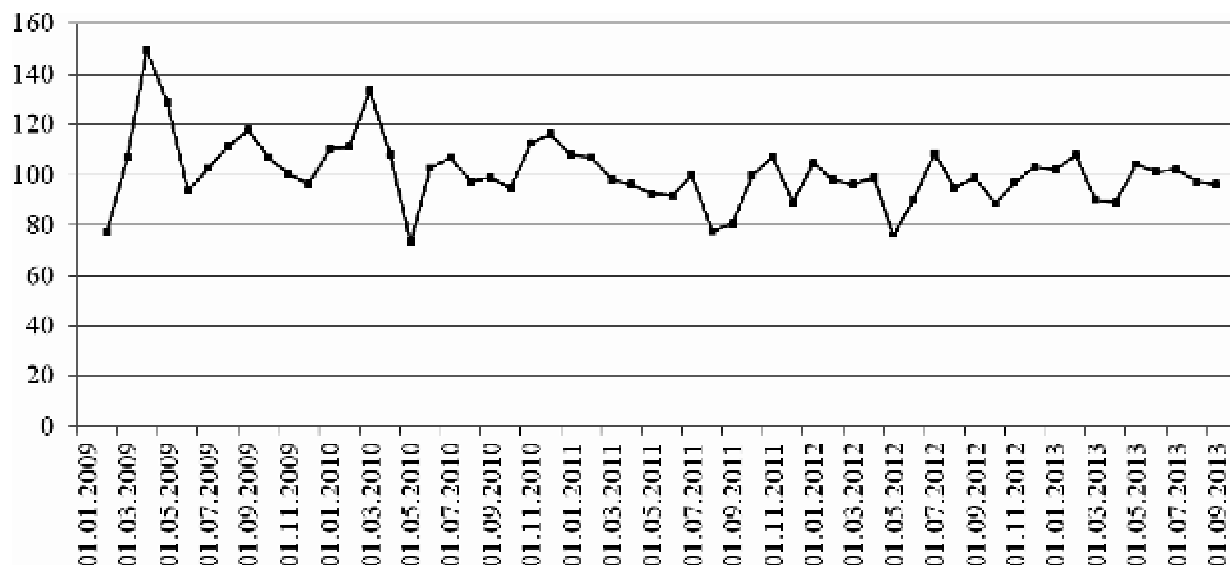

Рис. 3. Динаміка середньозваженого темпу росту індексів PFTS та UX за період 2009 — III кв. 2013 рр.

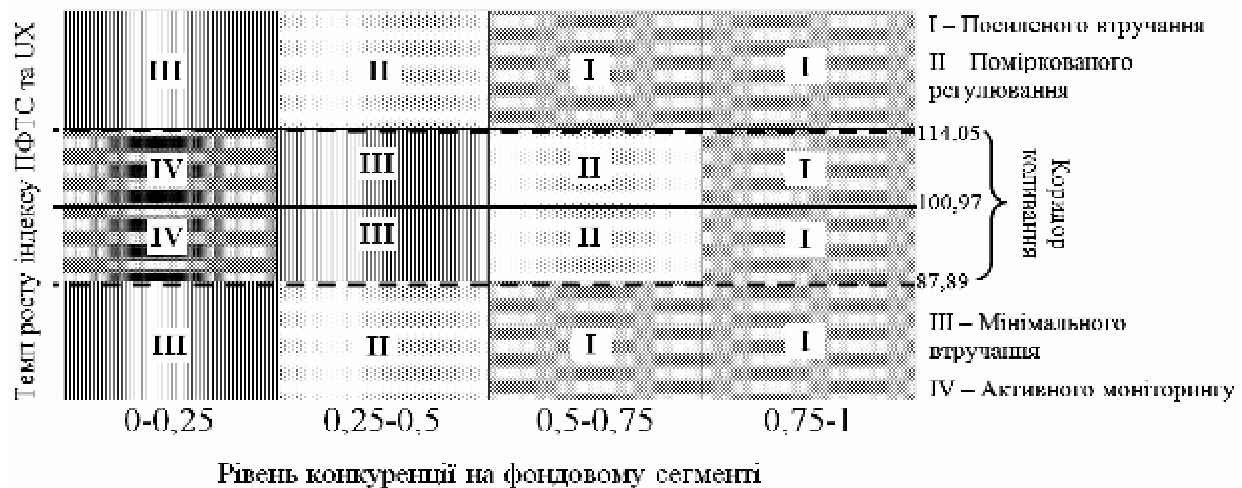

Рис. 4. Матриця прийняття рішень на фондовому сегменті фінансового ринку України

III режим — Мінімального втручання: попередження спекуляцій на ринку; нагляд за посередниками, які займають домінуюче положення; нагляд за оптимальним рівнем доларизації; забезпечення інформаційної прозорості діяльності фінансових посередників; страхування та резервування при купівлі / продажі іноземної валюти.

IV режим — Активного моніторингу: попередження виникнення недобросовісної конкуренції; нагляд за дотриманням нормативних вимог та правил; контроль за рухом валюти; нагляд за оптимальним рівнем доларизації; валютні обмеження (коридор коливання курсів валют); лімітування обміну валют; забезпечення інформаційної прозорості діяльності фінансових посередників; нагляд за станом ринку (концентрація, рівень коливання валютних курсів).

У межах фондового сегменту фінансового ринку пропонується розраховувати темп росту середньозважених індексів ПФТС (PFTS) та Української біржі (UX), що визначається за цінами угод найбільш ліквідних акцій компаній на біржі (рис. 3). Вибір даних двох індексів обумовлений обсягом торгів на біржах та наявністю власного індексу.

Як видно з рисунка 3, за період аналізу відбувалося поступове зниження середньозваженого темпу росту індексів PFTS та UX, що можна пояснити зменшенням активності на фондовому сегменті фінансового ринку України.

Розраховане значення допустимого відхилення середньозваженого темпу росту основних індексів фондового сегменту фінансового ринку забезпечує коридор коливання з такими межами: нижня — 87,89, верхня — 114,05. Виходячи з проведених розрахунків (рис. 4), максимальне перевищення верхньої межі становило 149,49 станом на 01.04.2009р., а нижньої — 73,02 станом на 01.05.2010р. Варто акцентувати на незначну волатильність середньозваженого темпу росту індексів ПФТС та UX в цілому за даним сегментом ринку — відхилення як понад верхню, так і нижню межі допустимого коридору відбувалося у сумі 10 разів, що, порівняно із валютним сегментом, значно менше. Поряд із цим, представимо можливі заходи антимонопольних органів під час недотримання коридору коливання обраного показника (рис. 4).

I режим — Посиленого втручання: зниження вимог до власного капіталу та чистого прибутку емітентів для можливості їх обліку в офіційному списку фондової біржі; створення систем позабіржової торгівлі; створення фондових центрів при фондових біржах з метою надання інформаційно-консультативних послуг інвесторам, емітентам, агентських послуг щодо розміщення та викупу паїв пайових інвестиційних фондів, послуг продажу державної та муніципальної власності, контролю над виплатою дивідендів, участю у голосуванні тощо; примусовий поділ фінансового посередника на декілька компаній.

II режим — Поміркованого регулювання: стимулювання та забезпечення модернізації технічного оснащення, а також розвитку інфраструктури; сприяння удосконаленню системи Internet-трейдингу; контроль за злиттями та поглинаннями.

III режим — Мінімального втручання: забезпечення прозорості діяльності фінансових посередників; створення системи страхування інвестицій дрібних інвесторів та компенсації їх фінансових втрат при банкрутстві фінансового посередника; підвищення вимог до ліцензування та атестації професійних учасників.

IV режим — Активного моніторингу: підвищення вимог до ліцензування та атестації професійних учасників; нагляд за станом рівноваги ринку; у разі необхідності, забезпечення усунення перешкод конкуренції; створення системи страхування інвестицій дрібних інвесторів та компенсації їх фінансових втрат при банкрутстві фінансового посередника; нагляд за станом ринку (концентрація, рівень коливання індексів, кількість фінансових посередників, наявність підстав для виникнення домінуючого положення тощо).

Індикаторами розвитку кредитного та депозитного сегментів України в контексті даного дослідження є темпи росту середньозважених відсоткових ставок за кредитами та депозитами за всіма видами валют відповідно (рис. 5, 6).

Як видно з рисунка 5, період аналізу характеризується, переважно, негативною динамікою зміни середньозваженої ставки за кредитами, що пов'язано зі здешевлюванням депозитних ресурсів на ринку.

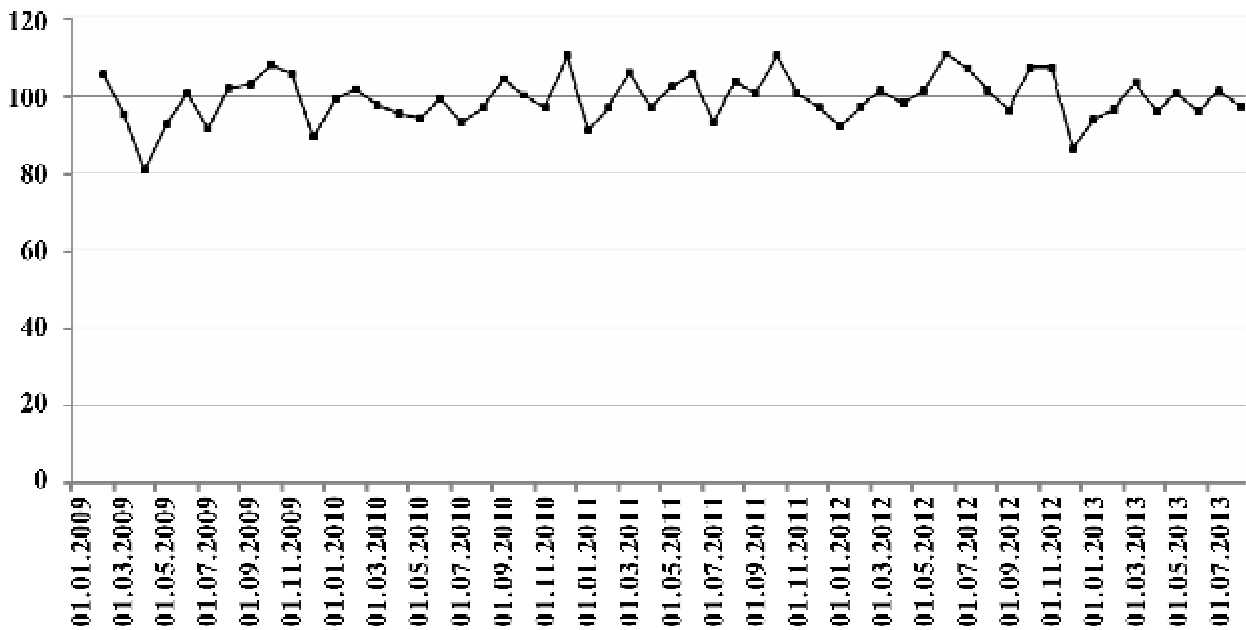

Рис. 5. Динаміка темпу росту середньозваженої ставки за кредитами за всіма видами валют за період 2009 — III кв. 2013 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [5].

У межах даного сегменту фінансового ринку встановлено наступний коридор коливання темпу росту середньозваженої ставки за кредитами за всіма видами валют: нижня межа — 93,27, верхня — 105,40. За період аналізу перевищення встановлених меж відбувалося 16 разів. Найвище значення індикатора було зафіксовано станом на 01.06.2012 р. (110,87), а найнижче — 80,63 станом на 01.04.2009 р.

Суттєве відхилення показника від нижньої межі встановленого коридору коливання можна пояснити намаганням банків активізувати сегмент кредитування, а щодо верхньої межі — зростанням вартості депозитних ресурсів. З метою регулювання конкурентних відносин кредитного сегменту фінансового ринку нами запропоновані наступні заходи антимонопольного регулювання (рис. 6).

I режим — Посиленого втручання: заборона та жорсткий контроль за злиттями та поглинаннями; регулювання ціноутворення (встановлення коридору зміни про-

центних ставок або їх максимального розміру); обмеження частки банків; суттєве короткострокове зниження вхідних бар'єрів з метою стимулювання приходу нових фінансових посередників на ринок; посилення вимог до ліцензування та прозорості діяльності банків, нормативні вимоги; запровадження більш жорстких стандартів банківської діяльності; пільгове кредитування нових учасників ринку з боку державних органів влади; примусовий поділ фінансового посередника на декілька компаній; підвищення вимог до фінансових посередників внаслідок необґрунтованого підвищення (зниження) ставок за кредитами; підвищення капіталізації державних банків для забезпечення можливості кредитування учасників ринку.

II режим — Помірного регулювання: зниження вхідних бар'єрів; усунення строкових диспропорцій; підвищення вимог до фінансових посередників внаслідок необґрунтованого підвищення (зниження) ставок за кредитами; контроль за злиттями та поглинаннями; вве-

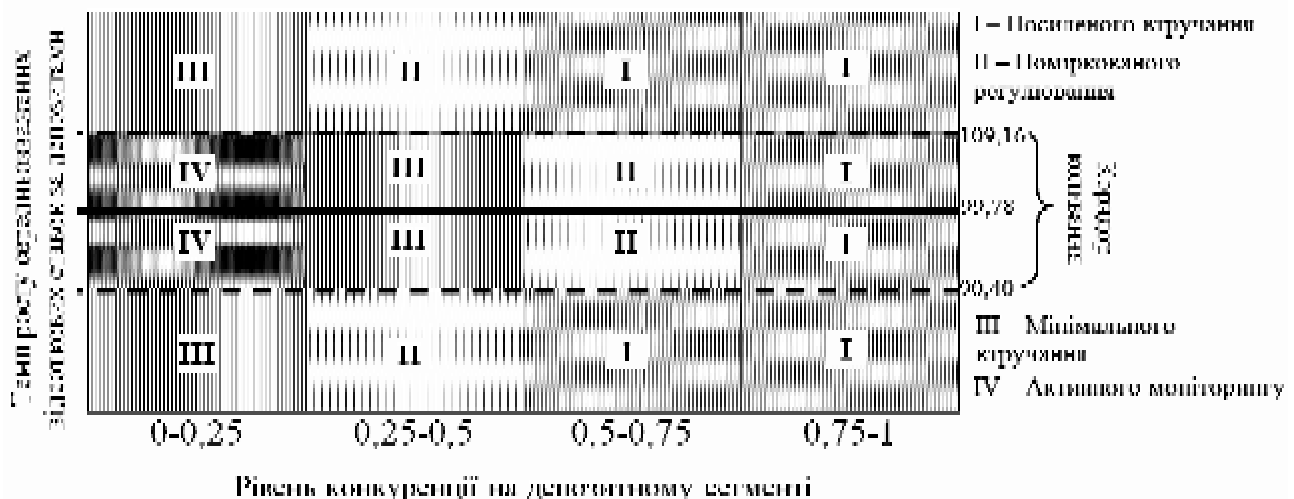

Рис. 6. Матриця прийняття рішень на кредитному сегменті фінансового ринку України

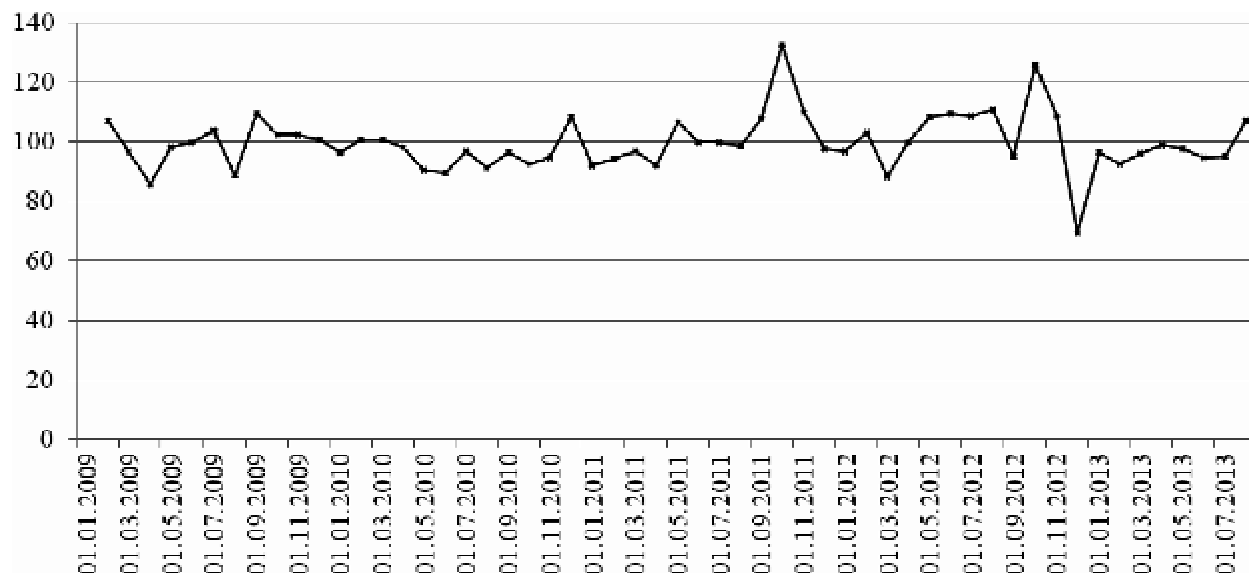

Рис. 7. Динаміка темпу росту середньозваженої ставки за депозитами за всіма видами валют за період 2009 – III кв. 2013 рр.

Джерело: побудовано на основі даних [5].

дення програм фінансового оздоровлення; зниження обов'язкових вимог до позичальників.

III режим — Мінімального втручання: підвищений контроль за небанківськими фінансовими посередниками; встановлення додаткових резервів для небанківських установ; забезпечення прозорості діяльності фінансових посередників.

IV режим — Активного моніторингу: нагляд за станом ринку (концентрація, рівень коливання процентних ставок, кількість фінансових посередників, наявність підстав для виникнення домінуючого положення тощо); запровадження більш жорстких стандартів ведення діяльності фінансовими посередниками; посилення обов'язкових вимог до позичальників; підвищення резервів для бланкових кредитів; підвищення вимог до регулятивного та власного капіталу фінансових посередників.

На рисунку 7 представлено індикатор депозитного сегменту фінансового ринку, який виявляє можливість виникнення змов між учасниками, шляхом відхилення розрахованих значень від допустимого коридору коливання.

Як видно з рисунка 7, за період 01.10.2009—01.09.2011 рр. та 01.11.2012—01.07.2013 рр. спостігалася зменшення ставок за депозитами, проте з 01.10.2011 р. по 01.10.2012 р. було зафіксовано їх підвищення, що свідчить про необхідність збільшення ресурсів.

Коридор коливання для депозитного сегменту фінансового ринку встановлено на рівні 90,40 — 109,16. Виходячи із проведених розрахунків темпу росту середньозваженої ставки за депозитами за всіма видами валют, було виявлено відхилення від встановлених меж 12 разів, зокрема мінімальне значення темпу росту було встановлено на рівні 69,81 станом на 01.12.2012 р., а максимальне — 132,84 станом на 01.10.2011 р. У другій половині 2011 р. відбувалося значне підвищення процентних ставок внаслідок суттєвого зниження ліквідності банків та підвищення рівня довіри до банків з боку населення, що й обумовило, на нашу думку, волатильність показника та перевищення допустимої верхньої межі коридору. Щодо

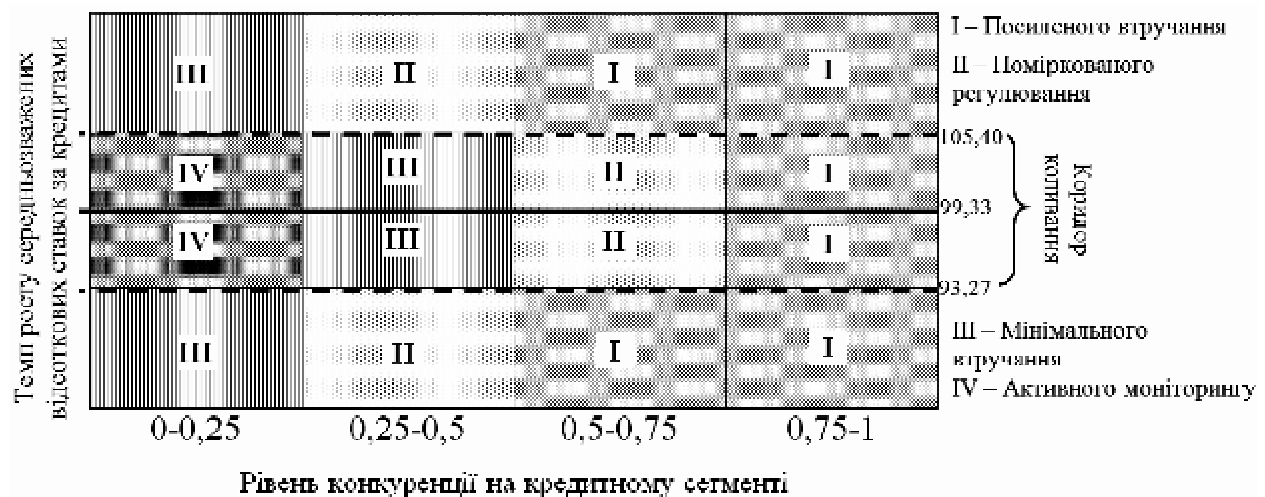

Рис. 8. Матриця прийняття рішень на депозитному сегменті фінансового ринку України

мінімального значення індикатора, за свідченням експертів, у другій половині 2012 р. посилюються тенденції до виходу із роздрібного сегменту іноземних банків, зокрема європейських, а також уповільнення темпів приросту депозитів населення (у першому півріччі приріст склав 14 %, а у другому — лише 2,2 %). Підвищення ставок за депозитами було спрямоване на поповнення ліквідності банків та мало тимчасовий характер. Таким чином, з метою своєчасного та ефективного регулювання конкурентних відносин на депозитному сегменті фондового ринку необхідно застосовувати наступні заходи (рис. 8).

I режим — Посиленого втручання: підвищення рівня захисту прав вкладників та учасників ринку; зменшення адміністративних бар'єрів; примусовий поділ фінансового посередника на декілька компаній; підвищення вимог до фінансових посередників внаслідок необґрунтованого підвищення (зниження) ставок за депозитами; надання права залучати депозити небанківським установам; встановлення максимальних відсоткових ставок за депозитами; для посередників, що дотримуються даної вимоги — введення пільгових ставок обов'язкового резервування, а також встановлення знижених тарифів на відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

II режим — Поміркованого регулювання: підвищення вимог до фінансових посередників внаслідок необґрунтованого підвищення (зниження) ставок за депозитами; контроль за злиттями та поглинаннями; підвищення рівня відрахувань до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для посередників, що встановлюють необґрунтовано завищені ставки за депозитами.

III режим — Мінімального втручання: нагляд за дотриманням вимог відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; моніторинг платоспроможності фінансових посередників на постійній основі.

IV режим — Активного моніторингу: нагляд за станом ринку (концентрація, рівень коливання процентних ставок, кількість фінансових посередників, наявність підстав для виникнення домінуючого положення тощо); нагляд за дотриманням вимог відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; контроль за діяльністю небанківських фінансових посередників за можливості залучення ними депозитів.

Поряд із зазначеним вище, необхідно зауважити про механізм вибору конкретного режиму регулювання в матриці прийняття рішень щодо вжиття конкретних заходів регулювання рівня конкуренції на фінансовому ринку / його сегментах. Так, у разі недотримання вимог коридору коливання середньозважених цін на фінансові активи доцільним є застосування більш жорстких вимог та заходів регулювання конкуренції на визначеному сегменті фінансового ринку (застосування режиму антимонopolного регулювання, що знаходиться правіше за показник рівня конкуренції на конкретному сегменті ринку). Проте у межах абсолютної монополії (значення показника складає 0,75—1) за умови суттєвого зниження або підвищення цін на фінансові активи заходи антимонopolного регулювання відповідають режиму I — Посиленого втручання, що дозволить урегулювати питання спра-

ведливого ціноутворення на фінансові активи та монополізації ринку, зокрема за рахунок стимулювання приходу на ринок нових фінансових посередників або учасників ринку.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок, зазначимо, що запропонований підхід до зміни режимів регулювання конкуренції на фінансовому ринку внаслідок волатильності темпів росту середньозважених цін на фінансові активи дозволить вчасно виявляти та попереджувати дії фінансових посередників, спрямовані на забезпечення домінуючого положення на ринку та його монополізації. Такі дії антимонopolних органів дозволять адекватно та об'єктивно впливати на конкурентний стан фінансового ринку в цілому за рахунок ефективного налагодження функціонування міжсекторального зв'язку на фінансовому ринку.

Література:

1. A framework for dealing with domestic systemically important banks — final document, Basel Committee on Banking Supervision, October 2012.
2. Про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс]: Закон України 11.01.2001 №2020-III. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
3. Рожкова О.А. Механизмы государственного и негосударственного регулирования банковской конкуренции / О.А. Рожкова // Вестник СамГУ, 2011. — №1/1 (82). — С. 154—160.
4. Садков В.Г. Проблемы и перспективы антимонopolного регулирования финансово-кредитных рынков [Электронный ресурс] / В.Г. Садков, А.К. Подмастерьева. — Режим доступа: http://umc.gunpk.ru/umc/arhiv/2008/1/sadkov_podmasterieva.pdf
5. Національний банк України: офіційна сторінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>

References:

1. Basel Committee on Banking Supervision (2012), A framework for dealing with domestic systemically important banks, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Switzerland's.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine " On Protection of Economic Competition", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2210-14> (Accessed 29 Jan 2013).
3. Rozhkova, O.A. (2011), "Mechanisms of state and nonstate regulation of the banking competition", Vestnyk SamHU, vol. 1, no. 82, pp. 154—160.
4. Sadkov, V.H. and Podmaster'eva, A.K. (2008), "Problems and prospects of antimonopoly regulation of financial and credit markets", available at: http://umc.gunpk.ru/umc/arhiv/2008/1/sadkov_podmasterieva.pdf (Accessed 2 February 2014).
5. National bank of Ukraine (2014), available at: <http://bank.gov.ua/control/uk/index> (Accessed 31 January 2014).

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014 р.

С. П. Лобов,

к. е. н., доцент кафедри обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств гірничо-металургійного комплексу, ДВНЗ "Криворізький національний університет"

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ, ЯКИЙ НАДАЮТЬ АІС ПЛАНУВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ В РЕЖИМІ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ

S. Lobov,

Ph.D., Associate professor of the Department of accounting, analysis, auditing and administration of the enterprises of a mining and metallurgical complex, SHEI "Kryvyi Rih National University"

ESTIMATION OF ECONOMIC EFFECT WHICH IS PROVIDED BY AIS OF PLANNING AND CONTROL IN REAL TIME

Встановлено, що АІС дозволяють швидше отримувати інформацію про виникнення ризиків та створювати нові оптимізовані плани з урахуванням управлінських рішень щодо усунення цих ризиків. Обґрунтовано, що не завжди є можливість повністю усунути ризики, у певних випадках є можливість лише відтермінувати період дії ризиків, у певних випадках можливість усунення ризиків взагалі відсутня. У випадку якщо ризик може бути повністю усунений в момент прийняття управлінського рішення, економічний ефект АІС полягає у скороченні часу прийняття цього рішення, а отже, і періоду дії ризиків. Запропоновано визначати показник економічного ефекту АІС планування та контролю в режимі реального часу як різницю функції втрат від часу без використання та з використанням АІС. Доведено, що за наявності надмірних виробничих потужностей економічний ефект АІС планування та контролю полягає в економії капітальних вкладень у результаті скорочення періоду прийняття управлінських рішень.

It is established that AIS allow to receive quicker information on emergence of risks and to create the new optimized plans taking into account administrative decisions concerning elimination of these risks. It is proved that not always there is an opportunity completely to eliminate risks. In certain cases there is an opportunity only to delay of risks action period, in certain cases possibility of risks elimination in general is absent. In case the risk can be completely eliminated at the time of administrative decision adoption, economic effect of AIS consists in reduction of time of this decision adoption, and consequently, and risks action period. It is offered to define an indicator of economic effect which is provided by AIS of planning and control in real time as a difference of losses function from time without and with AIS use. It is proved that in the presence of excessive capacities economic effect which is provided by AIS of planning and control consists in economy of capital investments as a result of reduction of the period of administrative decisions adoption.

Ключові слова: інформаційна система, режим реального часу, функція втрат, економія капітальних вкладень, перепланування.

Key words: information system, mode of real time, function of losses, economy of capital investments, replanning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Традиційними ефектами автоматизованих інформаційних систем (АІС) планування та контролю є ефект від узгодженості планів між собою, від підвищення точності, обґрунтованості та деталізації планів, від використання різних варіантів планів [1, 2, 3, 4].

Слід зазначити, що відповідний ефект може бути отриманий і без коштовних АІС та без суттєвих додаткових витрат за умови покращення організації роботи управлінського персоналу, удосконалення методичного забезпечення планових відділів, використання обчислювальної техніки для розрахунків тощо. Тому цей ефект є супутнім.

В той же час відносно недавно з'явилась технічна можливість планування та контролю в режимі реального часу, що надало можливість отримання принципово

нового ефекту від перепланування, який раніш неможливо було отримати, а саме від своєчасного уникнення негативних проявів економічних ризиків. Крім того, в певних випадках цей ефект неможливо отримати навіть за умови залучення додаткових працівників або лише за умови непропорційно великих витрат порівняно з витратами на АІС. Тому цей ефект є основним для АІС. Розглянемо методичні підходи до визначення основного економічного ефекту АІС від планування та контролю в режимі реального часу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує два принципово різні підходи до планування виробництва: виробництво на склад та виробництво на замовлення. В першому випадку головним завданням є

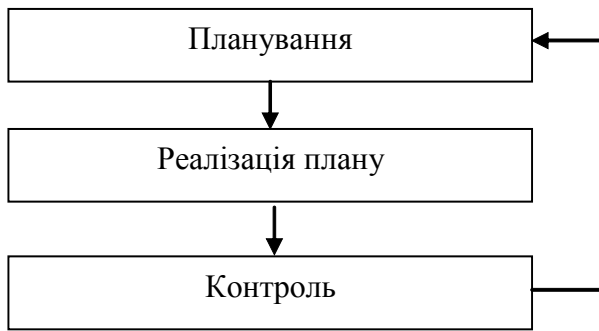

Рис. 1. Управління підприємством як система зі зворотнім зв'язком

забезпечення повного завантаження усіх машин та обладнання незалежно від строків виконання замовлення та інших умов, встановлених покупцями. Даний підхід використовується переважно у масових та крупносерійних виробництвах зі стабільним попитом на продукцію. Такі виробництва в літературі [5, 6, 7] отримали назву "системи, що виштовхують". Але в ринковій економіці попит рідко коли буває стабільним. Тому останнім часом все більшу популярність набувають гнучкі системи, що можуть швидко реагувати на зміну попиту. Такі виробництва мають назву "системи, що витягують". Слід зазначити, що проблема вибору системи планування має місце на підприємствах з широкою номенклатурою продукції, наприклад, машинобудівельних та металургійних заводах. Для таких підприємств важливо вчасно виконати замовлення по певному виду продукції, але при цьому забезпечити повне завантаження обладнання.

На ГЗК продукція в більшості випадків є однорідною, тому не має проблеми вибору виду продукції. Але необхідно забезпечити потрібний обсяг продукції у час, встановлений у замовленні, враховуючи при цьому обмеження виробничої потужності.

Слід зазначити, що більшість вітчизняних ГЗК входить у структуру Метінвест холдингу та основний обсяг своєї продукції реалізують меткомбінатам даного холдингу. При цьому на рівні холдингу створюється оптимальний баланс виробництва та розподілу залізничної сировини (ЗРС) між меткомбінатами холдингу, що вже враховує обмеження виробничої потужності, строки, встановлені покупцями кінцевої продукції (металопрокату), відмінності у якості ЗРС різних ГЗК, відстань транспортування тощо. Якщо укладається договір на поставку ЗРС зовнішнім контрагентам, відповідний обсяг також включається у баланс виробництва та розподілу і проводиться перепланування. При цьому на рівні холдингу складається тактичний план виробництва на тривалий період (рік, квартал, місяць).

Отже, обмеження виробничої потужності та строки виконання замовлень вже враховані на рівні холдингу. Завданням ГЗК є створення оперативно-календарного плану з щоденною деталізацією, що більш глибоко враховує особливості технологічного процесу, графіки ремонтів обладнання тощо.

Як відомо [8, 9], управління підприємством представляє собою систему зі зворотнім зв'язком (рис. 1). Спочатку в процесі планування розробляється загальний план дій. Далі відбувається реалізація цього плану та періодично проводиться контроль ступеня досягнен-

ня поставлених цілей. Якщо виникають будь-які відхилення, проводиться розробка нового плану (перепланування) і цикл управління повторюється.

Зворотній зв'язок

Необхідність перепланування пов'язана з ризиками у діяльності підприємства, тобто зі зміною зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, яке має ймовірнісний характер та яке неможливо достовірно передбачити. В ринковій економіці підприємницький ризик є невід'ємною частиною діяльності будь-якого підприємства.

Як відмічається у роботі І. Ансоффа [10], будь-яка затримка у прийнятті управлінських рішень щодо нейтралізації ризиків (загроз) призводить до втрат підприємства. При цьому зазначені втрати збільшуються пропорційно часу реакції підприємства. Тому підприємство повинно розробити ефективну систему оперативного виявлення негативних проявів ризиків та їх усунення в режимі реального часу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка економічного ефекту, який надають АІС планування та контролю в режимі реального часу.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

АІС дозволяють швидше отримувати інформацію про виникнення ризиків та створювати нові оптимізовані плани з урахуванням управлінських рішень щодо усунення цих ризиків. В умовах стабілізації економіки та ситуації на ринку певні бізнес-процеси на підприємстві можуть мати низький рівень ризику. В такому разі АІС планування та контролю в режимі реального часу не надають економічного ефекту по цих бізнес-процесах, тому що планування та контроль можуть здійснюватись і без використання цих систем.

Але сучасні умови господарювання характеризуються нестабільністю, посиленням кризових явищ, зростанням конкуренції на світових ринках, тому використання АІС планування та контролю в режимі реального часу набуває особливої актуальності. Слід зазначити, що не завжди є можливість повністю усунути ризики. У певних випадках є можливість лише відтермінувати період дії ризиків, у певних випадках можливість усунення ризиків взагалі відсутня. Отже, економічний ефект АІС залежить не лише від наявності ризиків, але і від можливості їх усунення. У випадку якщо ризик може бути повністю усунений в момент прийняття управлінського рішення, економічний ефект АІС полягає у скороченні часу прийняття цього рішення, а отже, і періоду дії ризиків.

При цьому втрати підприємства зростають у часі не завжди безперервно та за лінійною формою залежності (рис. 2а). Можливі нелінійні (рис. 2б) та дискретні залежності від часу (рис. 2в). Слід зазначити, що ГЗК є підприємствами з дискретним виробництвом, особливо це стосується процесів видобутку та транспортування руди.

У загальному вигляді економічний ефект АІС планування та контролю в режимі реального часу можна записати як різницю функції втрат від часу без викори-

стання та з використанням АІС:

$$\text{Ер.ч} = F(\text{Триз}) - F(\text{Триз} - \Delta\text{Т}) \quad (1),$$

де Ер.ч — економічний ефект АІС планування та контролю в режимі реального часу, грн.;

Триз — період дії ризиків за умови відсутності АІС планування та контролю, годин;

$\Delta\text{Т}$ — скорочення часу прийняття управлінського рішення за рахунок АІС, період, який потрібний для планування та контролю без використання АІС, годин;

$F(\text{Триз})$, $F(\text{Триз} - \Delta\text{Т})$ — функції залежності величини втрат від часу без використання та з використанням АІС, відповідно, грн.

Через те, що втрати від негативного впливу ризиків збільшуються у часі, економічний ефект Ер.ч не може мати негативне значення, хоча в певних випадках, може бути нульовим. Наприклад, якщо період, потрібний для планування та контролю без використання АІС, точно співпадає з інтервалом переривання функції втрат $\{T_1; T_2\}$.

Слід зазначити, що в процесі планування та контролю не завжди вдається повністю уникнути втрат від ризиків. Тому в розрахунках повинна враховуватись лише величина фактичного зниження втрат за рахунок планування та контролю.

У процесі експрес-оцінки економічного ефекту АІС можливо зробити припущення про лінійний характер залежності втрат від часу, наприклад, якщо втрати пов'язані зі зменшенням обсягів виробництва, що частіше рівномірне у часі. При цьому втрати підприємства прямопропорційні величині скорочення часу прийняття управлінського рішення за рахунок АІС:

$$\text{Ер.ч} = (\text{Вгод}_0 - \text{Вгод}_1) \times \Delta\text{Т} \quad (2),$$

де Вгод_0 , Вгод_1 — середньогодинна величина втрат від ризиків до і після перепланування та прийняття управлінського рішення, відповідно, грн.

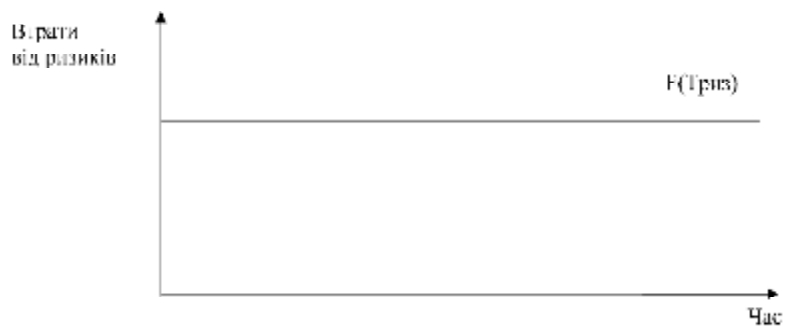
У разі якщо АІС дозволяє виявити та усунути негативні прояви ризиків завчасно або одразу у момент їх виникнення, величину втрат від ризиків до перепланування Вгод_0 встановити неможливо, тому що ці втрати вже знижені. В такому разі при експрес-оцінці можливо враховувати середній рівень втрат, який мав місце до впровадження АІС. При цьому потрібно привести ці втрати у порівняний вигляд до поточного періоду за цінами, обсягами виробництва та іншими факторами, що впливають на величину втрат.

У певних випадках АІС дозволяє лише відтермінувати втрати від ризиків. В такому разі економічний ефект АІС визначається шляхом дисконтування втрат на період відтермінування:

$$\text{Ер.ч} = (\text{Вгод}_0 - \text{Вгод}_1) \times \text{Триз} \times \left(1 - \frac{1}{(1 + q/365)^{\text{Триз}}}\right) \quad (3),$$

де q — річна ставка дисконтування, частки од.;

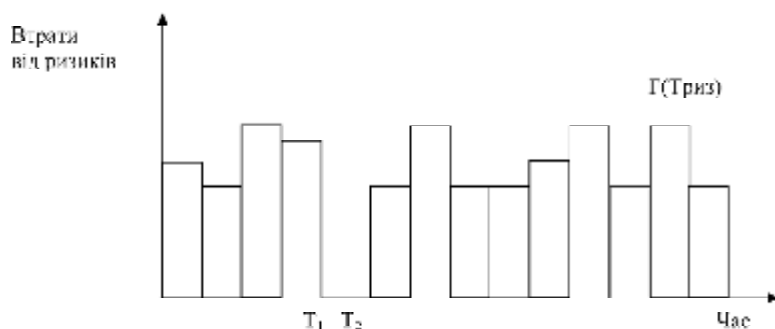
$\Delta\text{Твід}$ — період відтермінування втрат від ризиків за рахунок АІС.

а) лінійна форма залежності

б) нелінійна форма залежності

{ T₁; T₂ } — інтервал переривання функції втрат

в) дискретна форма залежності

Рис. 2. Форми залежності втрат підприємства від часу прийняття управлінських рішень

При більш детальному дослідженні потрібно встановити форму залежності втрат від часу та інших факторів, що на них впливають, на підставі статистичних даних за періоди до впровадження АІС. Далі необхідно зробити моделювання сценарію планування та контролю без використання АІС. Для цього за функцією втрат визначити збільшення втрат у періоді затримки перепланування за умови відсутності АІС.

Економічний ефект АІС планування залежить від наявності на підприємстві вільних виробничих потужностей. У таблиці 1 наведено дані про використання виробничої потужності на ГЗК Кривбасу. Як видно з цієї таблиці, протягом усього досліджуваного періоду виробничі потужності використовуються досить інтенсивно, а у 2010 р. усі ГЗК Кривбасу працювали на 100% і більше та вільні виробничі потужності відсутні.

В таких умовах для підприємств одним з першочергових завдань є контроль виконання плану виробництва в реальному часі та усунення будь-яких позапланових простоїв. У 2010 р. на усіх зазначених підприємствах, за

Таблиця 1. Використання виробничої потужності на ГЗК Кривбасу за 2005–2010 рр.

Підприємства	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Використання виробничої потужності по концентрату, %						
ВАТ «Південний ГЗК»	90,5	96,8	97,4	84,0	79,4	99,8
ПАТ «Центральний ГЗК»	121,0	126,6	135,0	97,0	84,8	102,9
ПАТ «Північний ГЗК»	97,1	108,7	121,8	114,6	125,1	129,3
ПАТ «Інгулецький ГЗК»	98,7	95,4	100,2	92,7	84,9	110,3
Використання виробничої потужності по обкотишах, %						
ПАТ «Центральний ГЗК»	107,5	110,8	112,1	91,6	103,9	103,3
ПАТ «Північний ГЗК»	78,6	105,3	115,3	98,1	98,3	103,1

виключенням ВАТ "Південний ГЗК", для планування закупівель та виробництва використовувалась АІС управління ресурсами підприємства "SAP ERP 2005". На ВАТ "Південний ГЗК" та ПАТ "Інгулецький ГЗК" для більш детального планування виробництва та стабілізації якості руди також використовувалась ГІС "K-MINE".

До впровадження АІС "SAP ERP 2005" на ГЗК Кривбасу планування закупівель та виробництва проводилось на місячному інтервалі. Це практично виключало можливість управління в режимі реального часу, управлінські рішення приймалися зі значним запізненням в момент, коли вже втрати є неминучими. Внаслідок цього практично на усіх переділах мали місце простої внаслідок затримки постачання матеріальних ресурсів. При цьому особливістю виробництва на ГЗК є те що затримки виробництва на будь-якому переділі призводять до зупинок на усіх наступних переділах. До 2010 р. на підприємствах були певні резерви потужностей та вільного часу, тому ці зупинки не завжди призводили до невиконання плану виробництва. Але у 2010 р. резерви відсутні, тому питання планування та контролю виконання плану у реальному часі стало особливо актуальним.

Слід зазначити, що у 2010 р. усі ГЗК Кривбасу повністю виконали план виробництва і в цьому важливу роль зіграли саме АІС планування закупівель та виробництва. Планування закупівель матеріальних ресурсів на ГЗК Кривбасу здійснюється у АІС "SAP ERP 2005".

Найбільш поширеним ризиком при плануванні закупівель є порушення термінів постачання матеріальних ресурсів постачальником. Якщо підприємство вчасно не перепланує закупівлі та не має резервів вільного часу і відповідних виробничих потужностей, воно не виконає вчасно план виробництва. В такому разі втрати підприємства складатимуть величину недоотриманого прибутку від зменшення обсягів виробництва і реалізації продукції. Для зниження даного виду ризиків підприємства часто використовують страхові запаси, які потрібно виключити з величини недоотриманого обсягу матеріальних ресурсів. Методичні підходи до визначення економічного ефекту від використання АІС при плануванні закупівель розроблені нами в роботі [11].

Якщо у підприємства є вільний час та виробничі потужності для збільшення виробництва та вчасного виконання плану, то приймається рішення про відтермінування виробництва на кінець періоду. При цьому підприємству не потрібно створювати страхові запаси і відповідні втрати відсутні. Але в даному випадку у підприємства збільшуються капітальні витрати по над-

мірних виробничих потужностях.

Використання АІС планування та контролю в реальному часі дозволяє знизити і ці витрати, тому що вчасне перепланування закупівель забезпечує виконання плану виробництва без необхідності збільшення потужностей. Отже, за наявності надмірних виробничих потужностей економічний ефект АІС планування та контролю (Екв) полягає

у економії капітальних вкладень в результаті скорочення періоду прийняття управлінського рішення:

$$\text{Екв} = \text{КВпит} \times \text{Qгод} \times \Delta \text{Т} \times \text{Ркв}, \quad (4),$$

де КВпит — питомі капітальні вкладення на 1 т продукції, грн./т;

Qгод — годинна продуктивність підприємства, т/год;

Ркв — рентабельність капітальних вкладень, частки од.

Таким чином, за умови ефективного використання АІС та оперативного прийняття управлінських рішень підприємство може ліквідувати не лише страхові запаси, а й надмірні виробничі потужності.

У разі виникнення аварій планується використання резервних машин та обладнання. Але не завжди такі резервні потужності існують. Так, на Інгулецькому ГЗК часто відбуваються непланові зупинки та аварії на дробарній фабриці, що пов'язано з високим ступенем зносу обладнання. У разі її зупинки необхідно планувати проведення ремонтів на усіх інших переділах, час яких повинен бути точно синхронізований з часом непланового ремонту на дробарній фабриці.

Особливо це важливо для наступного переділу — збагачення. При тривалому ремонті на дробарній фабриці можливо виникнення дефіциту виробничих потужностей на переділі збагачення, а отже, і невиконання плану виробництва та відповідні втрати. В той же час слід зазначити, що на збагачувальній фабриці обов'язково регулярно планується проведення ремонтів зі значним фондом робочого часу. Перенесення часу зазначених ремонтів на час ремонтів на дробарній фабриці дозволяє знизити в майбутньому втрати від зниження обсягів виробництва на час цих ремонтів. Будь-яка затримка інформації про аварії на дробарній фабриці та у переплануванні ремонтів призводить до збільшення втрат.

АІС планування та контролю дозволяють виконати ці завдання в режимі реального часу. Отже, економічний ефект АІС від перепланування графіків ремонтів (Ерем) представляє собою величину додаткового обсягу виробництва, який може бути отриманий за час скорочення прийняття управлінського рішення:

$$\text{Ерем} = \text{Qгод.маш} \times \Delta \text{Т} \times \text{Цпрод} \times \text{Рпрод} \quad (5),$$

де Qгод.маш — годинна продуктивність машин та обладнання наступного переділу, по яких перепланується графік ремонтів, т/год;

Цпрод — ціна одиниці продукції, грн.;

Рпрод — рентабельність продажів, частки од.

На ГЗК Кривбасу також поширеним є ще один вид

ризиків, що мають місце у планах закупівель та потребують перепланування у режимі реального часу — ризики зміни норм витрачання матеріальних ресурсів внаслідок зміни технології, зміни якості матеріальних ресурсів тощо. Дійсно, на підприємствах постійно удосконалюється технологія, з'являються нові види продукції, зношується обладнання, коливається якість матеріальних ресурсів у різних постачальників. Все це впливає на норми витрачання матеріальних ресурсів, а отже, і на плани закупівель відповідних ресурсів.

Вбільшості випадків норми усереднюються на підставі статистичних даних за попередні періоди роботи підприємства, але завжди є ризик того, що вони визначені неточно. Для контролю витрачання матеріальних ресурсів на підприємствах частіше використовуються лімітно-забірні картки. Недоліком цього методу обліку є те, що ліміти визначаються на тривалий період (місяць, квартал, рік). Тому оперативно встановити порушення норм витрат матеріальних ресурсів практично неможливо. Відхилення частіше виявляється в момент закінчення ліміту і безпосередньо перед початком виробництва. В результаті гарантовано виникають зупинки виробництва і відповідні втрати.

Сучасні АІС планування закупівель, що відповідають стандарту MRPII, дозволяють створювати детальні плани не тільки по закупівлях, а і по витрачання матеріальних ресурсів по кожному їх виду, по кожній матеріально-відповідальній особі з автоматичним контролем їх виконання в режимі реального часу. Отже, відділ закупівель може вчасно змінити норми витрачання та зробити перепланування закупівель.

При порушенні норм витрат, як і при порушенні термінів постачання матеріальних ресурсів, виникає недоотриманий обсяг відповідного виду матеріальних ресурсів. Економічний ефект АІС планування в даному випадку може визначатись за методикою, розробленою нами в роботі [11].

ВИСНОВКИ

Таким чином, у випадку якщо ризик може бути повністю усунений в момент прийняття управлінського рішення, економічний ефект АІС полягає у скороченні часу прийняття цього рішення, а отже, і періоду дії ризиків. У разі якщо АІС дозволяє виявити та усунути негативні прояви ризиків завчасно або одразу у момент їх виникнення, при визначенні величини втрат від ризиків до перепланування можливо враховувати середній рівень втрат, який мав місце до впровадження АІС. При цьому потрібно привести ці втрати у порівняний вигляд до поточного періоду за цінами, обсягами виробництва та іншими факторами, що впливають на величину втрат.

За умови ефективного використання АІС та оперативного прийняття управлінських рішень підприємство може ліквідувати не лише страхові запаси, а й надмірні виробничі потужності. Економічний ефект АІС від перепланування графіків ремонтів представляє собою величину додаткового обсягу виробництва, який може бути отриманий за час скорочення прийняття управлінського рішення

Література:

1. Сьтнік В.Ф. АСУП и оптимальное планирование / В.Ф.Сьтнік. — К.: Вища школа, 1977. — 312 с.

2. Ильин А.И. Планирование на предприятии / А.И. Ильин. — Мн: Новое знание, 2001. — 635 с.

3. Колесников С.Н. Планирование деятельности производственного предприятия. От пром. финтехпланирования к MRP II / С.Н. Колесников. — М.: 1С-Паблишинг, 2006. — 382 с.

4. Бухалков М.И. Внутрифирменное планирование / М.И. Бухалков. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 400 с.

5. Фролов Е.Б. Производственная логистика или что такое вытягивающее планирование / Е.Б. Фролов // Логистика и управление цепями поставок. — 2010. — № 1. — С. 69—85.

6. Уортерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уортерс. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 503 с.

7. Гаджинский А. М. Логистика / А.М. Гаджинский — 2-е изд. — М.: Информационно-внедренческий центр "Маркетинг", 1999. — 228 с.

8. Мухин В.И. Основы теории управления / В.И. Мухин. — М. Экзамен, 2002. — 256 с.

9. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. — М.: Вильямс, 2008. — 704 с.

10. Ансофф И. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. — СПб: Питер, 2009. — 344 с.

11. Лобов С.П. Методи оцінки економічного ефекту від використання автоматизованих інформаційних систем при плануванні закупівель / С.П. Лобов // Вісник Ужгородського університету: Економічні науки. — Ужгород, 2013. — Вип. II. — С. 102—113.

References:

1. Sytnik, V.F. (1977), ASUP i optimal'noe planirovanie [ERP and optimum planning], Vishha shkola, Kyiv, Ukraine.

2. Il'in, A.I. (2001), Planirovanie na predpriatii [Planning at the enterprise], Novoe znanie, Minsk, Belarus.

3. Kolesnikov, S.N. (2006), Planirovanie dejatel'nosti proizvodstvennogo predpriatija. Ot prom. fintehplanirovanija k MRP II [Planning of manufacturing enterprise activity. From the prom. fin.tech.planning to MRP II], 1S-Publishing, Moscow, Russia.

4. Buhalkov, M.I. (2003), Vnutrifirmennoe planirovanie [Intra firm planning], INFRA-M, Moscow, Russia.

5. Frolov, E.B. (2010), "Production logistics or what is pull scheduling", Logistika i upravlenie cepjami postavok, vol. 1, pp. 69—85.

6. Uorters, D. (2003), Logistika. Upravlenie cep'ju postavok [Logistic. Management of deliveries chains], JuNITI-DANA, Moscow, Russia.

7. Gadzhinskij, A.M. (1999), Logistika [Logistic], 2nd ed. Informacionno-vnedrencheskij centr "Marketing", Moscow, Russia.

8. Muhin, V.I. (2002), Osnovy teorii upravlenija [Bases of the theory of management], Jekzamen, Moscow, Russia.

9. Meskon, M. H., Al'bert M., Hedouri F. (2008), Osnovy menedzhmenta [Bases of the management], Vil'jams, Moscow, Russia.

10. Ansoff, I. (2009), Strategicheskij menedzhment [Strategic management], Piter, SPb, Russia.

11. Lobov, S.P. (2013), Methods to estimation economic effect of automated information systems using for planning purchases. Visnik Uzhgorod'skogo universitetu: Ekonomichni nauki, vol. II, pp. 102—113.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

С. О. Хайлук,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної кібернетики,
Севастопольський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ

МЕТОДИ ОЦІНКИ СТРУКТУРНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

S. Khayluk,
Ph. D in economics, Associate Professor, Head of Department of Economic Cybernetics,
Sevastopol Institute of Banking UB NBU

THE METHODS FOR ASSESSING THE STRUCTURAL EFFICIENCY OF THE BANKING SYSTEM

Мета статті полягає у визначенні основних методологічних підходів дослідження ефективності функціонування банківської системи. Автором уточнено сутність поняття структурної ефективності банківської системи та сформульовано першорядні ознаки останньої. Обґрунтування характеристик надійності та перспективності банківської системи як основних складових властивості ефективності, що дозволяють проаналізувати діяльність банківської системи України з точки зору ефективності її функціонування та визначити мотивуючі фактори її розвитку.

З метою забезпечення визначеного рівня ефективності банківської системи автором було запропоновано метод, що ґрунтується на теорії складних систем і може бути застосований до оцінки та прогнозування результатів діяльності системи та її елементів. Використання результатів досліджень за запропонованими підходами дозволить розробити стратегічний план розвитку банківської системи, що забезпечить високий рівень ефективності її функціонування.

The purpose of the article is to identify the main methodological approaches to study the efficiency of the banking system. The essence of the concept of structural efficiency of the banking system is clarified and the primary characteristics of it is formulated by the author. The substantiation of characteristics of the banking system's reliability and perspectives as the main components of its efficiency allows to analyze the activity of the banking system of Ukraine in terms of operational efficiency and to identify the motivating factors for its development.

In order to provide a certain level of the banking system's efficiency the method based on the theory of complex systems is proposed by the author. This method can be used to evaluate and predict the performance of the system and its elements. The results of researches based on the proposed approaches will allow to develop the strategic plan for banking system's development, which will provide the high level of efficiency of its functioning.

Ключові слова: банківська система, ефективність, надійність системи, перспективність системи, методи оцінки ефективності.

Key words: banking system, efficiency, the banking system's reliability, the banking system's perspective, methods for the efficiency evaluating.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність банківської системи — це нове поняття в банківській сфері, яке не повинно ототожнюватися з поняттями стійкості та надійності, які вже достатньо активно використовуються як науковцями, так і практиками. Ефективність банківської системи — це властивість, пов'язана зі здатністю своєчасно, безперервно і в повному обсязі в умо-

вах високого рівня зовнішнього та внутрішнього економічного тиску якісно виконувати свої функції, формувати й адаптувати стратегічні цілі до вимог контрагентів та умов функціонування, що постійно змінюються, досягати поставлених цілей шляхом використання соціально схвалених засобів за встановленого співвідношення витрат і результатів та забезпечувати довготривалість свого функціонування [1].

Сьогодні актуальність забезпечення ефективного функціонування банківської системи стрімко зростає у зв'язку з невизначеністю та мінливістю політичних, економічних

і соціальних факторів як в межах країни, так і поза нею. Успішне ж вирішення завдання забезпечення високого рівня ефективності банківської системи потребує розробки методів визначення кількісних характеристик ефективності банківської системи, оцінки та прогнозування рівня останньої та її складових з метою попередження виникнення кризових явищ в системі чи порушень працездатності її елементів та завчасного запровадження заходів по їх усуненню.

Наукові розробки в даному напрямі ведуться як практиками, так й науковцями всього світу і, як показує аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми, останніми роками все більше уваги приділяється методам аналізу та оцінки рівня функціонування банківської системи. Одним з яскравих прикладів цього є поширення використання інструментів макропруденційного регулювання та нагляду. При цьому зазвичай від банківської системи вимагають властивостей надійності, стійкості, зокрема фінансової, стабільності тощо і досить рідко говорять про ефективність банківської системи, хоча, на думку автора, застосування даного показника в стратегічній перспективі є найбільш показовим. І хоча наукові напрацювання в загальній теорії ефективності, рекомендації стосовно способів її оцінювання досить значні, проте поняття ефективності банківської системи в цілому, як і методи її оцінки, залишаються недостатньо розробленими як в теоретичному, так і в методично-практичному аспектах.

На сьогоднішній день банківська система є специфічною економічною структурою, яка має особливе призначення і виконує спеціальні функції в економіці держави і не може розглядатися як сукупність банків, які її утворюють. Розгляд банківської системи як механічного об'єднання банків був можливий за часів планової економіки, коли кожен банк системи виконував заздалегідь визначену функцію і вони не мали єдиної цілі розвитку. За часів ринкової економіки підхід до розуміння функціонування банківської системи змінюється. Вона стає залежною від економічних, політичних, організаційних умов функціонування, що визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності і розвиток банківської системи як складного цілісного цілеспрямованого організму. А це унеможливорює визначення рівня ефективності банківської системи через, наприклад, відношення основних показників діяльності банківського сектора України до валового внутрішнього продукту країни та темпів їх приросту, що найчастіше на сьогоднішній день зустрічається у вітчизняних дослідженнях [2, с. 196]. На нашу думку, оцінка ефективності банківської системи повинна проводитися комплексно і включати аналіз як її фактичного рівня, так і потенційно можливого.

МЕТА СТАТТІ

Цілями статті є побудова структурно-логічної схеми розрахунку ефективності банківської системи та надання пропозицій щодо методів й основних показників, які можуть бути застосовані до оцінки і прогнозування рівня ефективності функціонування банківської системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Успішне вирішення даних завдань оцінки рівня ефективності банківської системи потребує, на нашу думку, досліджень у двох основних напрямках.

Першим напрямом передбачається аналіз результатів функціонування банківської системи з точки зору виконання нею своїх функцій та рівня досягнення поставлених цілей, що повинен базуватися на обґрунтованих математичних методах визначення кількісних характеристик ефективності банківської системи [1]. Даний аналіз повинен включати в

себе, по-перше, оцінку результативності функціонування банківської системи як основної складової фінансової системи країни та адекватне здійснення нею своїх функцій під впливом різних екзогенних та ендогенних збуджуючих факторів. А, по-друге, оцінку відповідності результатів її діяльності основним соціальним потребам і цілям як суспільства, так і окремої людини.

Даний аналіз є досить важливим для оцінки наявної ситуації, вже отриманих результатів і прогнозування на їх основі тенденцій розвитку системи, проте він не дозволяє обґрунтувати вимоги щодо організації банківської системи, щодо конструктивних, виробничих та операційних аспектів її елементів, виконання яких забезпечує ефективне функціонування банківської системи.

Банківська система, як було показано в попередніх роботах автора [1—3], є складною цілеспрямованою відкритою системою, яка характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю поведінки даних елементів, підсистем і системи в цілому; наявністю складних взаємозв'язків; стійкістю до зовнішніх та внутрішніх економічних тисків. Тож оцінку її ефективності та роботоздатності можна проводити, ґрунтуючись на математичних методах моделювання складних систем, а також, методах, аналогічних до тих, що застосовуються в теорії надійності складних систем.

З цієї метою необхідним постає другий напрям досліджень — аналіз структури банківської системи як складної системи та застосування комплексних показників її ефективності [3]. До таких показників віднесемо ймовірність безвідмовної роботи банківської системи та коефіцієнт її готовності.

На думку автора, ефективність діяльності банківської системи спирається на дві властивості: надійність та перспективність.

Говорячи про банківську систему, під терміном "надійності" пропонується розуміти можливість банківської системи на заданому рівні, своєчасно та безперервно, в повному обсязі, в умовах високого ступеня зовнішнього та внутрішнього економічного тиску виконувати свої функції.

Однак, враховуючи постійну мінливість зовнішнього щодо банківської системи середовища, властивості надійності для забезпечення її ефективного функціонування недостатньо. Банківська система повинна адаптуватися та розвиватися відповідного до середовища функціонування, що не властиво, наприклад, технічним системам, які, зазвичай, з часом при зміні умов роботи замінюються новими більш прогресивними. З метою аналізу даної властивості введемо поняття перспективності банківської системи.

Поняття перспективності банківської системи, в першу чергу, вказує на потенціал довгострокового розвитку та можливість системи виконувати покладені на неї функції відповідно до майбутніх вимог контрагентів, умов функціонування, що постійно змінюються.

Тоді дослідження банківської системи пропонується проводити, аналізуючи її за робітником, за моментом граничного стану, за можливістю поновлення діяльності та за здатністю до розвитку. Характеристики банківської системи за даними напрямками графічно представлені на рисунку 1.

При чому характеристики системи за робітником та за можливістю поновлення діяльності вказують на рівень надійності системи, тоді як характеристики системи за моментом граничного стану та за здатністю до розвитку дозволяють оцінювати її перспективну складову.

Під безвідмовністю (*БВМ*) будемо розуміти властивість системи безперервно зберігати свою працездатність протягом деякого часу або деякого робітнику. Ця властивість дуже важлива, бо дозволяє бути впевненим в тому, що банківсь-

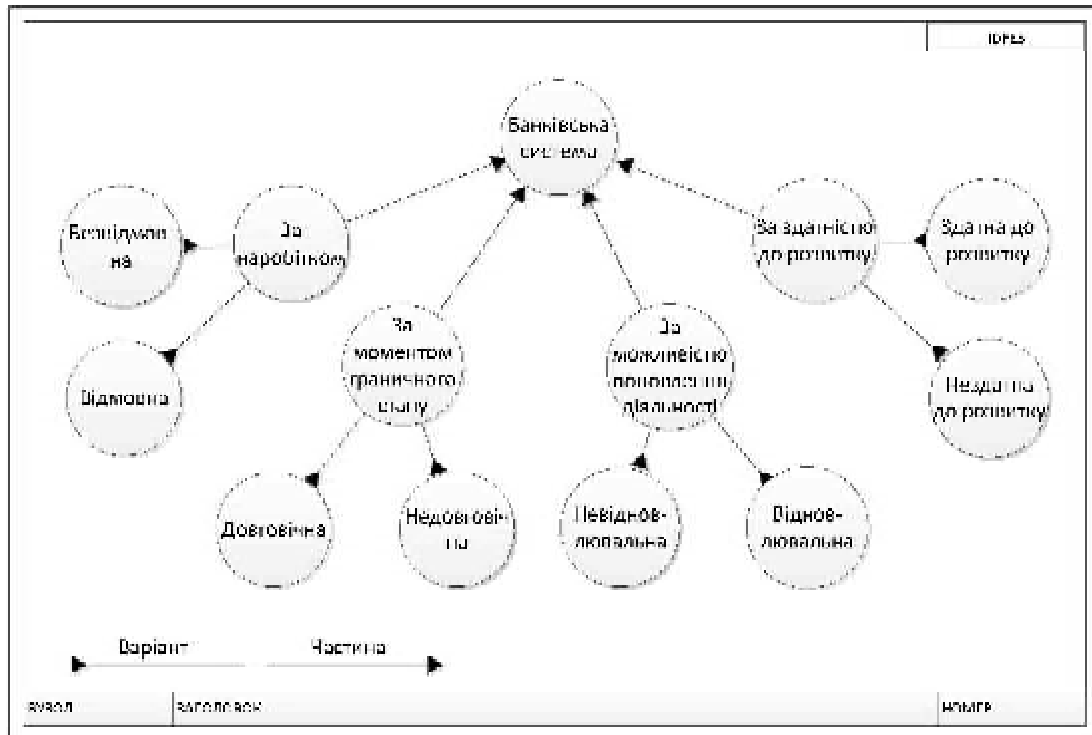

Рис. 1. Композиційна схема характеристик банківської системи в нотатції IDEF5

Джерело: розроблено автором.

ка система в цілому та її елементи будуть функціонувати протягом необхідного терміну, і спиратися на дану властивість при досяганні мети її діяльності та виконанні стратегічних завдань. Якщо дана властивість не виконується, то система чи її елемент є відмовними (ВМ).

Під терміном "наробіток" будемо розуміти тривалість роботи об'єкта в одиницях часу (доба, година тощо) або обсяг виконаної роботи в грошових одиницях, кількісних одиницях і т.п.

Довговічність (ДВ) є властивістю системи зберігати свою працездатність до настання граничного стану при встановленій системі своєчасного попередження її дефункціоналізації та оздоровлення. Якщо система втрачає працездатність до настання граничного стану, то вона є недовговічною (НДВ).

Наступна характеристика банківської системи та її елементів — відновлюваність (ВН). Це є властивістю системи бути пристосованою до підтримки і відновлення працездатності завдяки корегуючим та оздоровчим заходам. Якщо поновлення працездатності системи є неможливим, то вона є невідновлюваною (НВН).

Здатність системи до розвитку (ЗР) розкривається у її спроможності формувати й адаптувати стратегічні цілі до вимог контрагентів та умов функціонування, що постійно змінюються, досягати поставлених цілей шляхом використання соціально схвалених засобів. Нездатність системи чи її елементів до розвитку (НЗР) в нинішніх умовах функціонування, як показує практика, призводить до втрати їх життєздатності в доволі короткий строк.

Таким чином, ефективна банківська система характеризується безвідмовністю, довговічністю, відновлюваністю та здатністю до розвитку. Аналогічні характеристики будемо застосовувати і для елементів банківської системи.

Структурною ефективністю банківської системи будемо називати результуючу ефективність при заданій структурі і відомих значеннях ефективності всіх підсистем та елементів, що входять до її складу.

Розподіл банківської системи на підсистеми та елементи здійснюється на базі єдності функціонування та природи процесів, що відбуваються при її функціонуванні.

Алгоритм розрахунку ймовірності роботоздатного стану банківської системи будемо базувати на структурно-логічній схемі ефективності системи в цілому, а також на часткових структурно-логічних схемах її складових частин різного рівня. То ж загальні схеми ефективності системи складаються з елементних схем. З точки зору ефективності системи її елементи, аналогічно до схем надійності системи, можуть бути розміщені послідовно (дефункціоналізація елемента є дефункціоналізацією і системи), паралельно (дефункціоналізація елемента може не бути ще дефункціоналізацією системи) і за змішаним принципом.

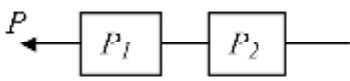
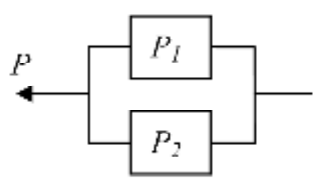
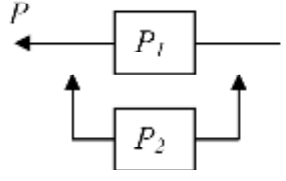
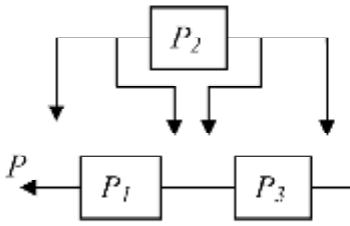
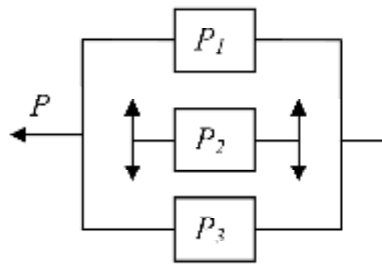
Будемо розрізняти такі основні типові елементні структурні схеми ефективності (табл. 1).

Загалом банківська система України є законодавчо визначеною, чітко структурованою сукупністю фінансових інститутів. Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України [4].

Однак варто зазначити, що при побудові структурних схем ефективності необхідно враховувати, що прийнятий порядок зв'язків у функціональних схемах об'єкта не завжди є аналогом послідовності зв'язків для схеми ефективності. Наприклад, комерційний банк та ФГВФО фінансово будуть пов'язані послідовно, оскільки комерційний банк періодично перераховує кошти ФГВФО, але з точки зору забезпечення безвідмовності роботи системи, а отже і її ефективності, дані елементи системи можуть бути пов'язані паралельно, при чому ФГВФО в такому випадку буде козовним резервним елементом за типом заміщення Б.

Розглянемо типову елементну структурну схему ефективності банківської системи, що включає більшість її елементів і функціональних зв'язків (рис. 2).

Таблиця 1. Типові елементні структурні схеми ефективності банківської системи та її підсистем

№ п/п	Тип розміщення елементів системи	Елементна структурна схема	Приклад застосування схеми
1	послідовне з'єднання елементів		НБУ та підсистема комерційних банків; комерційний банк та підсистема сукупності його контрагентів чи обслуговуюча компанія
2	паралельне з'єднання елементів з постійним резервуванням (накап'юваний або «гарячий» резерв)		система комерційних банків; система клієнтів банку
3	паралельне з'єднання елементів з резервуванням способом заміщення (накап'юваний або «холодний» резерв)		комерційний банк та його резервний капітал; клієнт банку та застава під кредит
4	змішане з'єднання елементів послідовне (з'єднання основних елементів 1 і 3) з резервуванням заміщення (копійний резерв типу А)		підтримка державою (елемент 2) основних елементів банківської системи
5	паралельне з'єднання основних елементів 1 і 3 резервуванням заміщення резервним елементом 2 (копійний резерв типу Б)		комерційні банки та спеціалізований банк (елемент 2); комерційні банки та ФГВФО

Джерело: розроблено автором.

За даною схемою контрагенти банків поділені на фізичні особи — $\Phi O_{k,m_k} (m_k = \overline{1, M_k})$ та юридичні особи — $Ю O_{k,k_k} (I_k = \overline{M_k + 1, I_k})$, що працюють з k -тим банком. Комерційні банки поділяються на універсальні ($УБ_{p1}, p1 = \overline{1, P1}$) та спеціалізовані — ощадні ($ОБ_{p2}, p2 = \overline{1, P2}$), інвестиційні, інноваційні, іпотечні, клірингові ($КлБ_{pG}, pG = \overline{1, PG}$), де G — кількість типів спеціалізації банків) та інші. При цьому одна і та ж особа може бути клієнтом декількох банків, отримуючи у них різні банківські чи фінансові послуги.

Аналіз схеми з точки зору забезпечення структурної ефективності банківської системи показує:

а) комерційні банки резервуються за декількома схемами:

— за схемою гарячого резерву, коли всі комерційні банки функціонують і одночасно резервують один одного (прикладом, міжбанківське кредитування);

— за схемою холодного резерву, коли кожен банк функціонує формує резерви, що знаходяться в стані очікування;

б) клієнти — юридичні особи кожного банку в залежності від виду банківського продукту, яким користуються, резервуються за холодним (наприклад, застава під кредит) або гарячим резервом (наприклад, забезпечення кредиту депозитом в банку або коштами на поточному рахунку);

в) клієнти — фізичні особи кожного банку або не резервуються (як зображено на схемі рис. 2), або резервуються за схемою, що відповідає вимогам банківського продукту, яким користуються;

г) ФГВФО працює за схемою ковзного резерву при паралельній роботі комерційних банків;

д) санаційний банк в залежності від ситуації, в якій функціонує банківська система, може бути включений в роботу за схемою гарячого або холодного резерву (як зображено на рис. 2);

е) НБУ та підсистема банківської інфраструктури між собою та іншими підсистемами (сукупностями комерційних банків та клієнтів) з точки зору ефективності з'єднані послідовно.

Тоді працездатність банківської системи буде забезпечуватися безвідмовною роботою всіх її елементів: НБУ, ко-

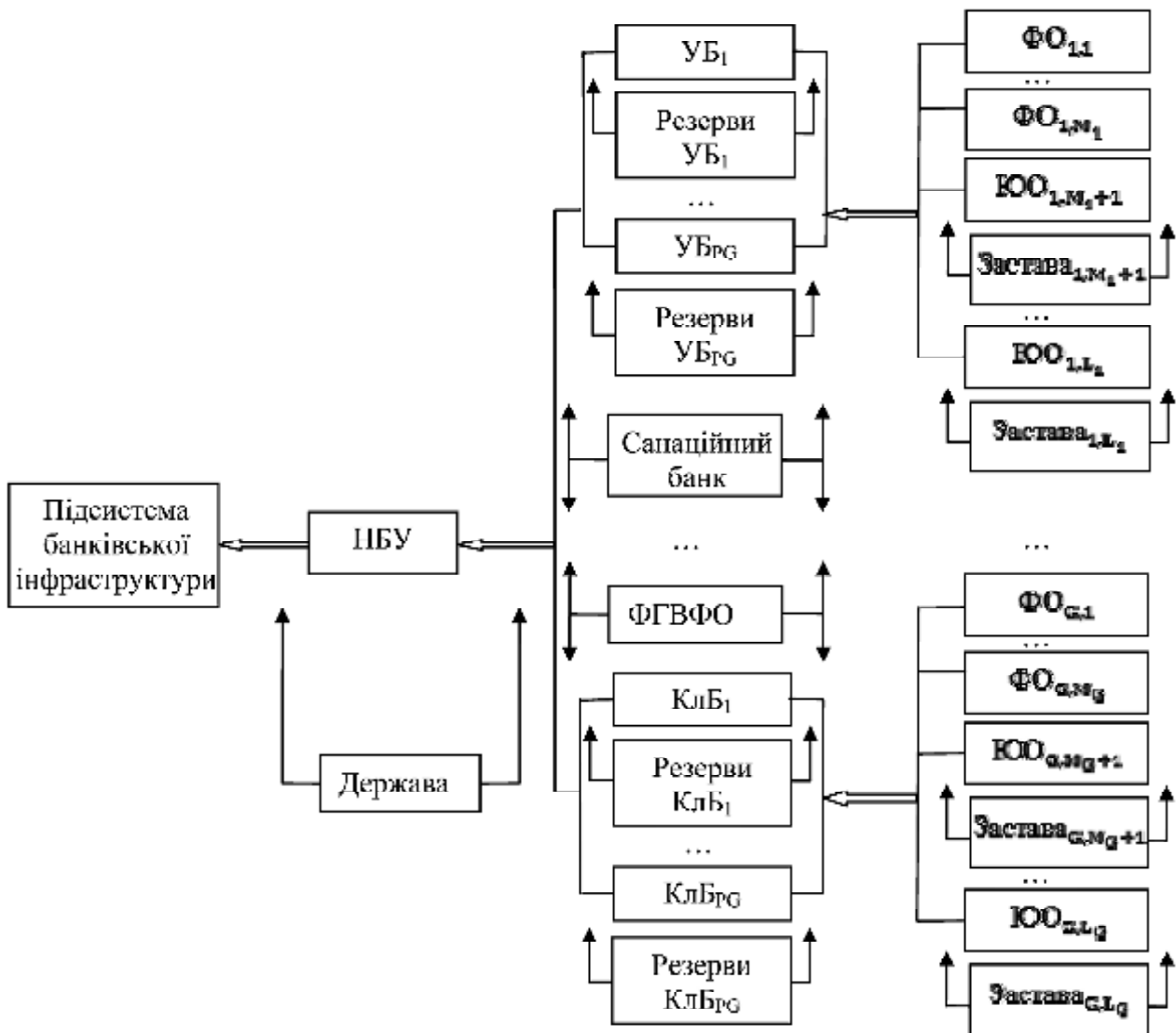

Рис. 2. Приклад розширеної структурної схеми ефективності банківської системи

Джерело: розроблено автором.

мерційних банків, сукупності економічних суб'єктів, що працюють з банками, та підсистемою банківської інфраструктури.

У цілому банківська система складається з сотен і тисяч тісно пов'язаних між собою елементів та підсистем, більшість з яких є унікальними по своїй суті і такими, що відіграють значну роль у функціонуванні всієї системи. Їх часткова чи повна заміна або буває взагалі неможливою, або веде до значних негативних наслідків, в тому числі і до фінансових втрат. Так, прикладом, проблеми окремого комерційного банку можуть зумовити ланцюгову реакцію та спричинити масові банкрутства банків, відтак крах банківського сектору в цілому.

Тому важливим є своєчасний аналіз готовності банківської системи до діяльності та завчасне попередження виникнення збоїв у її роботі.

З цією метою запропонуємо для розрахунку за запропонованою структурною схемою (рис. 2) показники, що дозволяють визначити характеристики вищеповисаних складових ефективності банківської системи, а саме, її безвідмовність, довговічність, відновлюваність та здатність до розвитку (табл. 2).

Розрахунок даних показників, що описані в таблиці 2, для окремих елементів та підсистем банківської системи України станом на кінець 2013 року (за запропонованою на

рисунку 2 структурною схемою), дозволив визначити і основні показники функціонування в цілому банківській системі на зазначений момент часу.

Припускаючи, що всі випадкові величини, які використовуються при оцінці ефективності функціонування банківської системи, описуються експоненціальним законом розподілу, можна отримати наступні результати.

Ймовірність стану повної відмови системи складає на початок 2014 року $Q_2(t) = 0,015$, тоді ймовірність безвідмовної роботи банківської системи становить відповідно $P(t) = 1 - [Q_2(t)] = 0,985$, що вказує на задовільний рівень ефективності банківської системи.

У той же час, ймовірність повної працездатності банківської системи складає $Q_0(t) = 0,315$.

При цьому $Q_0(t) < P(t)$, оскільки ймовірність $P(t)$ вміщує в собі оцінку всіх станів працездатності системи, що складається з доволі великої кількості елементів, а не тільки повної працездатності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На теперішньому етапі розвитку економіки країни ступінь взаємозв'язку банківського та господарського секторів досяг такого рівня, що забезпечення ефективності стало задачею не тільки для самої банківської системи, але і

Таблиця 2. Основні показники ефективності банківської системи та її елементів

Складова ефективності	Випадкова величина	Показники ефективності системи та елементів	
		невідновлювальних	відновлювальних
безвідмовність	час безвідмовної роботи T	T_1 – середній наробіток до дефункціоналізації, $P(t)$ – ймовірність безвідмовної роботи, $\lambda(t)$ – інтенсивність дефункціоналізації	T_0 – наробіток на дефункціоналізацію, $P(t)$ – ймовірність безвідмовної роботи, $\mu(t)$ – параметр потоку дефункціоналізації
довговічність	час від початку функціонування до граничного стану	T_1 – середній наробіток до дефункціоналізації, $P(t)$ – ймовірність безвідмовної роботи, $\lambda(t)$ – інтенсивність дефункціоналізації	R_p – середній ресурс та його варіанти, $T_{сн}$ – середній термін служби та його варіанти
відновлюваність	час відновлення	–	$P_{від}(t)$ – ймовірність відновлення, $T_{від ср}$ – середня часу відновлення, $\mu_e(t)$ – інтенсивність відновлення
здатність до розвитку	час між проведенням інновацій	$T_{ін1}$ – середній наробіток до інновації, $P_{ін}(t)$ – ймовірність введення інновацій, $\lambda_{ін}(t)$ – інтенсивність введення інновацій	$T_{ін0}$ – наробіток на інновацію, $P_{ін}(t)$ – ймовірність введення інновацій, $\mu_{ін}(t)$ – параметр потоку введення інновацій

Джерело: розроблено автором.

для її клієнтів. Від ефективного функціонування банківської системи залежать результативність грошово-кредитного регулювання економіки, ефективність кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту, стабільність діяльності різних суб'єктів господарювання тощо. При чому ефективна банківська система можлива лише за умови високого рівня як її надійності, так і перспективності.

Визначення запропонованих показників характеристик ефективності банківської системи та її елементів дозволить вивчити і проаналізувати закономірності зміни з часом рівня працездатності банківської системи та її елементів, знайти методи використання вказаних закономірностей для забезпечення мінімуму втрати часу і коштів для підтримки ефективної діяльності банківської системи в умовах, що реально складаються, та застосувати вказані методи при розробці стратегічних планів її розвитку.

Отже, головними задачами подальших теоретичних розробок та практичних рекомендацій дослідників в даній області стають методи прогнозування поведінки системи та її елементів протягом визначеного часу діяльності, знаходження шляхів забезпечення їх ефективного функціонування та підтримка необхідного рівня їх надійності й перспективності.

Література:

1. Хайлук С.О. Експрес-оцінка ефективності функціонування банківської системи [Текст] / С.О. Хайлук // Збірник наукових праць ХІБС УБС НБУ "Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики". — Харків, 2012. — Випуск № 1 (12): в 2 ч. — Ч. 1. — С. 196—201.

2. Хайлук С.О. Оцінка ефективності діяльності банків: порівняльний аналіз методів та моделей [Текст] / С.О. Хайлук // Збірник наукових праць ХІБС УБС НБУ "Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики". — Харків, 2010. — Випуск № 1 (8): в 2 ч. — Ч. 2. — С. 112—118

3. Оцінка надійності функціонування банківської системи [Текст] / Хайлук С.О. // Кримський економічний вісник. — 2013. — Випуск № 1 (02): в 3 ч. — Ч. 3. — С. 115—117.

4. Закон України "Про банки і банківську діяльність" [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

References:

1. Khayluk, S. O. (2012), "Rapid assessment of the efficiency of the banking system", Zbirnyk naukovykh prats' KhIBS UBS NBU "Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky", vol. 1 (12), no. 1, pp. 196—201.

2. Khayluk, S. O. (2010), "Assessing the effectiveness of banks: a comparative analysis of methods and models", Zbirnyk naukovykh prats' KhIBS UBS NBU "Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky", vol. 1 (8), no. 2, pp. 112—118.

3. Khayluk, S. O. (2012), "The assessing of the banking system's reliability", Crimean Economic Journal, vol. 1, no. 3, pp. 115—117.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On Banks and Banking Activity", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 01 October 2013).

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

Н. В. Семенченко,
д. е. н., доцент, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний технічний університет України "КПІ"

АНАЛІЗ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

N. Semenchenko,
Doctor of Economics., docent, Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics,
National Technical University of Ukraine "KPI"

ANALYSIS OF THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Інститути за своєю природою не однорідні. Вони поділяються на інститути, що утворюють систему, та ті, які її складають. Такі поняття як "інституціональна структура" та "інституціональне середовище" були залучені економістами із соціології. Інституціональна структура є результатом метаконкуренції, а інституціональне середовище створює умови та орієнтири відбору ефективних елементів інституціональної структури з альтернативних форм економічної координації. Представники інституціоналізму вважають рушійною силою суспільного розвитку інститути — окремі установи, які відповідають політичним, економічним, культурним та ідеологічним структурам суспільства. Крім цього, велика увага надається соціальній психології народу, його темпераменту та ментальності. І насамперед, головною рисою інституціоналізму є заперечення здатності капіталістичного світу до саморегулювання та підтримка ідеї державного регулювання економіки, критика багатьох принципів маржиналізму, рекомендації до широкого застосування математичних методів для аналізу психологічних та економічних явищ та процесів. З огляду на сучасний стан економіки України, дослідження її інституціональних структур є вельми важливим і потребує покрокового розгляду усіх рівнів та сфер профільності.

Institutions by its nature are not homogeneous. They are divided into institutions, that form a system, and into those who constitute its. Such terms as "institutional structure" and "institutional environment" have been involved by economists from sociology. Institutional structure is the result of metacompetition, and institutional environment sets conditions and guidelines of selection of effective elements of the institutional structure from alternative forms of economic coordination. Representatives of institutionalism consider that driving force of social development is institutions — individual institutions that meet the political, economic, cultural and ideological structures of society. In addition, great attention is paid to the social psychology of the people, their temperament and mentality. First of all, the main feature of institutionalism is the negation of the capitalist world's ability to self-regulation, and support the idea of government regulation of the economy, critique of many principles of marginalism, recommendations to the wide application of mathematical methods to analyze the psychological and economic phenomena and processes. In view of current state of the economy of Ukraine, the study of institutional structures is very important and requires incremental review of all levels and areas of specialization.

Ключові слова: інституціоналізм, маржиналізм, метаконкуренція, трансакція, диверсифікація, санація, реструктуризація, фінанси.

Key words: institutionalism, marginalism, metacompetition, transaction, diversification, sanation, restructuring, finance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток економічної системи та відносини між господарчими агентами складаються під впливом не лише економічних, але й соціальних, політичних, психологіч-

них, морально-етичних факторів. Серед факторів еволюційного відновлення суспільства на перший план інституціоналісти висувають науково-технічну революцію, що відтворює індустріальну структуру суспільства.

А одним із найголовніших інститутів в індустріальній структурі суспільства вважається корпорація. Таким чином, інституціоналісти визнають переважну роль великого виробництва і розглядають корпорацію як його базову ланку. При цьому фахівці не заперечують виникнення чималої кількості проблем у внутрішньому середовищі корпорації. Насамперед взаємовідносини власників (акціонерів), менеджерів та працівників. Ключовим тут є питання власності та управління, яке найчастіше полягає у площині суперечок.

Вирішення таких питань — задача держави. За рахунок законодавчих та правових актів питання корпоративних конфліктів регулюються у всіх розвинених країнах світу. Не так давно законодавчі зміни з корпоративного управління відбулися й в Україні, проте й досі залишається чимало невирішених проблем й до того ж нові положення потребують корегування та низки доповнень.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поняття "інституціоналізм" виникло в XX сторіччі у США. Головними представниками виступили — Торстейн, Веблен, Джонс Коммонс, Уеслі Мітчелл.

Методологія інституціоналізму передбачала: 1) широке використання описово-статистичного методу; 2) історико-генетичного методу; 3) як вихідне — категорію інституту (сукупність правових норм та звичок). В рамках вище зазначеного були створені соціально-психологічні (Веблен), соціально-правові (Коммонс), інституціонально-статистичні (Мітчелл) напрями. У подальшому дослідники приєднувалися до тієї чи іншої течії та вносили свій вклад у теорію інституціоналізму.

Так, Д. Мюллер робить акцент на політиці максимізації росту компанії, який у подальшому призводить до скорочення прибутків акціонерів.

Д. Норт у роботі [1] зазначив: "Головна роль, яку інститути відіграють у суспільстві, полягає у зменшенні невизначеності шляхом встановлення стійкої (хоча й не обов'язково ефективної) структури взаємодії між людьми". Це визначення поширює Шумпетер [2], наголошуючи, що сутність економічного розвитку полягає не стільки у накопичуванні капіталу і прирощуванні додаткової робочої сили, скільки у перерозподілі наявних капіталу і робочої сили з менш ефективних сфер економічної діяльності в більш ефективні. Такий розподіл однаковою мірою залежить від відносних цін та інститутів. Це твердження підкріплює значущість інститутів з огляду на економічну координацію, яка здійснюється за рахунок поточних цін і в довгостроковому періоді залежить від інститутів.

Будемо враховувати, що чинником змін виступають мінливі ціни та переваги, і складність дослідження інституціонального впливу визначається саме їх інкрементним та неперервним (у більшості випадків) характером. Тому інституціональні аспекти можуть змінюватись внаслідок певних змін у правилах, неформальних обмеженнях та засобах і ефективності примусового використання правил. Тому з часом неефективні інститути відмирають, а ефективні виживають. Так, відбувається поступовий розвиток економічної, політичної і соціальної організації. Якщо інституціональна структура перебуває у стадії формування або змін, то інститути, які консти-

тують її, будуть виникати і закріплюватись залежно від порівняльної ефективності альтернативних засобів координації господарчої діяльності [3].

Неефективність одних та ефективність інших механізмів координації визначається у результаті інституціональної метаконкуренції, тобто конкуренції інститутів, з якої виходить, що діючі інститути, які внаслідок конкурентної боротьби функціонують, є ефективними.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Безпосередньо на процес формування інститутів впливає саме держава [4] — вона сприяє не тільки створенню ефективних ринкових інститутів, а й створює інституційну структуру, яка не дозволяє проявитися перевагам конкурентного порядку внаслідок монопольної влади та інших факторів, які ведуть до зростання трансакційних витрат. Саме держава є необхідним атрибутом прогресуючих господарчих систем, адже інститути, що нею генеруються, можуть не тільки сприяти підвищенню ефективності, але й заважати їй.

Нами враховано, що неефективність інститутів виникає внаслідок високої вартості колективних дій, які необхідні для інституційних змін і визначаються іншими економічними та політичними інститутами. З огляду на це ми вважаємо, що спочатку необхідно визначити ціну, яку сплачує суспільство під час проведення заходів, що регулюють ринковий механізм, та дослідити цільовий розподіл цих коштів і тільки у разі доведенні позитивних ефектів (що перекриють соціальні витрати) практично застосовувати запропоновані варіанти.

Поки що інституційна структура економіки України — це насамперед результат минулих дій держави та спонтанного еволюційного відбору найбільш ефективних інститутів. Можна наполягати, що ці інститути поки що тільки формуються, а деяких необхідних взагалі немає, через що Україна не може дозволити собі використання методів прямого або опосередкованого державного втручання з метою проведення необхідної економічної політики без значних збитків для всього національного господарства. Інституціональна структура нашої держави включає інститути, які характерні не тільки для ринкового порядку, тому різноманітні засоби економічної координації часто конфліктують між собою. З огляду на таку ситуацію нині в Україні ринкові відносини починають підпадати під сильний вплив держави, яка і в такий спосіб не здатна забезпечити ефективного функціонування ринкових механізмів, оскільки немає необхідних інституційних структур.

Перехід до ринкового способу координації економічної діяльності зазвичай пов'язаний із розвитком ринків та трансакційного сектору економіки, проте за тих часів українська економіка не мала жодного з цих чинників. Обраний шлях роздачі державної власності у процесі приватизації майже на дружніх стосунках виявився поганою альтернативою алокативній ефективності ринкового механізму — чимало підприємств під гаслом "реструктуризації" або санації насправді були приватизовані та поглинуті.

Через економічні реформи держава замість створення нових механізмів економічної координації (ринків та їх інститутів) розподіляла ресурси залежно від переваг політичних еліт і, як наслідок, створила

чимало інституційних бар'єрів. Майже всі види господарчої діяльності вимагають ліцензування або дозвільного способу узгодження умов діяльності з владними структурами, існує велика залежність від пільг та преференцій, внаслідок яких ресурси в економіці розподіляються на основі перекручених цінових орієнтирів, що, у свою чергу, створює різноманітні перекоси в організації економічної системи і призводить до надмірного виробництва одних благ та недостатнього виробництва інших [5].

Все це тією чи іншою мірою впливає на процеси реструктуризації в державі, тим більше, що під реструктуризацією розуміють санація, модернізація, реорганізація, реконструкція, реінжиніринг тощо. Але основною відмінністю реструктуризації є можливість охоплення організаційно-економічних, управлінських та інституційних змін в структурі власності не лише підприємства, а й у галузі і в економіці регіону в цілому, тоді як інші пов'язані лише з проведенням суто технічних диверсифікаційних, інформаційних або інженерних перетворень нормально функціонуючого підприємства.

Враховуючи вплив зовнішніх чинників на діяльність підприємства неможливо не враховувати вплив державних інституцій на процеси реструктуризації підприємства. Процес реструктуризації на державних та приватних підприємствах має різну наповненість та послідовність дій — для державних підприємств зовнішні чинники є більш впливовими, хоча й для приватних мають велике значення. З огляду на залежність процесів реструктуризації від державної політики нами пропонується для аналізу зовнішніх чинників та засобів пом'якшення їх впливу у межах інституційної дослідницької програми використати два підходи — екзогенний та ендогенний.

Відповідно до екзогенного підходу дослідження державної економічної політики ґрунтується на позитивній зовнішній залежності між визначеними заходами та економічними процесами, що тривають, причому, зв'язок між інструментами та результатами політики, що проводиться, строго казуальний. Такий підхід не передбачає спеціального аналізу внутрішніх механізмів функціонування системи, на яку спрямовано вплив і їх зміна.

В ендогенному підході, навпаки, особливий акцент робиться на змінах, які сталися в результаті проведення заходів державної економічної політики, ціннісних настанов та механізмів взаємодії суб'єктів системи, на яку направлено вплив такої політики. За рахунок цього успіх застосованих економічних інструментів залежить від узгодженості векторів економічної політики та внутрішніх (інституційних) змін у суспільстві, що нею генеруються у процесі функціонування господарчого механізму.

Інститути регулюють доступ до законного використання рідких та цінних ресурсів, а також визначають принципи цього доступу. Вони визначають, у чому полягають та яким чином повинні втілюватись у життя ті чи інші інтереси, враховуючи той факт, що сама рідкість цих ресурсів, яка зумовлює важкість доступу до них, стає основою для суперництва і навіть конфліктів у боротьбі за володіння ними.

Внутрішні чинники впливу на процес залежать насамперед від ефективності розвитку організації та її людського капіталу. Підтримка довірчих стосунків з персоналом, максимальне зниження витрат і пошук шляхів поповнення фінансових ресурсів — перші кроки, що спрямовані на забезпечення виживання, які слід зробити до початку реструктуризації компанії.

Слід бути готовим до того, що процес її стабілізації та оздоровлення може тривати 3—5 років або навіть більше, тому успішна трансформація вимагає титанічного терпіння й зусиль з боку керівництва та готовності з боку персоналу перебороти неминучі труднощі перехідного періоду.

1. **Забезпечення підтримки колективу.** Формування у працівників фірми розуміння того, що підприємство переживає кризовий період, — перший крок, який необхідно зробити, оскільки байдуже або вороже відношення персоналу може стати непереборним бар'єром на шляху непопулярних перетворень. Щоб уникнути цього, керівництво фірми має знайти способи, аби роз'яснити управлінському й рядовому персоналу, що відбувається на підприємстві, що і як планується зробити для виходу з кризи і тим самим заручитися їх підтримкою, вкрай необхідною для успішної співпраці.

Заходи щодо високої інформованості персоналу слід проводити не лише під час кризової ситуації, а й протягом усього періоду реструктуризації та відродження підприємства. Лише тісні комунікаційні зв'язки здатні привести до взаєморозуміння. Прямий контакт між керівництвом, менеджерами і працівниками — найважливіший компонент антикризового управління.

2. **Зниження витрат.** Щоб непопулярні заходи сприймалися й підтримувалися підлеглими, керівництво фірми має саме показати приклад ощадливості та зниження витрат за рахунок економії електроенергії; економії витрат на опалення; зменшення кількості ділових поїздок; зменшення кількості покупок нової оргтехніки; економії на телефонних розмовах; скорочення витрат на рекламні компанії; радикального оновлення архівів і скорочення документообігу; зменшення витрат на оренду; реорганізації наднормової роботи за рахунок введення гнучкого робочого графіку.

3. **Оптимізація поточних активів.** Статті "Виробничі запаси" і "Дебіторська заборгованість" є важливими поточними активами будь-якого бізнесу. Оскільки продажів під час кризи найімовірніше стає менше, рівень запасів готової продукції та напівфабрикатів має бути зменшений через стримування процесу виробництва та зниження закупівель сировини, пакувальних матеріалів, запчастин і компонентів. Всі запаси готової продукції, що повільно продаються, мають бути будь-що продані (ліквідовані), навіть якщо доведеться зробити істотні знижки. Зменшення запасів є важливим ще й тому, що вивільняє складські площі, які можуть бути здані в оренду або продані.

Дебіторська заборгованість має бути скорочена навіть шляхом застосування певних знижок. Під час кризи надається пріоритетне значення накопиченню готівки, навіть якщо це пов'язано із зниженням при-

бутковості. Кредиторська заборгованість має бути реструктурована для збільшення термінів платежів, навіть якщо це приведе до підвищення закупівельних цін.

Стратегії закупівель і продажів мають бути переглянуті та сформовані, виходячи з цілей виживання підприємства. Весь персонал слід мобілізувати на пошуки нових замовлень і робіт для уникнення простою устаткування.

Вся готівка, отримана різними способами, має бути направлена на погашення комерційних кредитів, щоб знизити плату за відсотками. Все це корисно для запобігання банкрутству, яке може виникнути через суттєве зменшення платоспроможності відносно інвесторів, постачальників, споживачів, найнятих робітників. Відповідно мають бути знижені й постійні витрати. Всі ці заходи допоможуть звільнитися від законсервованих основних засобів, від виробничих приміщень, що вимагають значних витрат на їх утримання, і підвищити мобільність та гнучкість компанії.

4. Збереження людських ресурсів. Слід передбачити ряд превентивних заходів, аби уникнути масових звільнень персоналу. Насамперед має бути зведений до мінімуму додатковий найм у компанії. Природне скорочення зазвичай становить від 4 до 5 % зайнятих співробітників на рік. Введення системи добровільного виходу на пенсію з відповідним стимулюванням дозволить скоротити штат ще на 4—5 %. Отже, до 30 % штату може бути вивільнено протягом 3—4 років без масових звільнень.

Під час закриття окремих ділянок і виробництв корисно проводити консультації на кожному робочому місці, і робітники, що вивільняються, повинні мати можливість бути переведеними на інші робочі ділянки компанії чи підприємств субпідрядників. І лише коли ці заходи неможливі, можна вдаватися до прямих звільнень працівників.

5. Три базові основи реструктуризації.

Освоєння технологій менеджменту і використання внутрішніх резервів (санация витрат підприємства) — повністю в компетенції директорів підприємств і консультантів.

Стратегічний маркетинг (пошук привабливого продукту й ефективної технології) — практично зосереджений на Заході, потрібно залучати консультантів з-за кордону.

Інвестиції залежать, по-перше, від уряду (створення сприятливого інвестиційного клімату в країні), по-друге, від підприємства (якість управління, перспективи розвитку, конкурентоспроможність продукції, прибутковість — привабливість для інвесторів) і, нарешті, від можливостей і бажання інвесторів вкласти кошти саме в це конкретне підприємство.

Оскільки інвестиції або джерела фінансування залежать насамперед від розвитку інституційних аспектів, слід мати повне уявлення про фінансові можливості підприємства та важелі впливу на них.

ВИСНОВКИ

Інституціоналізм вивчає не тільки економічні відносини, а й весь комплекс умов та факторів, що

впливають на суспільне життя — правових, соціальних, психологічних, політичних. При цьому правила державного управління представляють найвпливовіше значення ніж механізм ринкових цін. Виходячи з цього, на перший план виступають соціальні гарантії та програми.

Генеральною ідеєю у цьому сенсі виступає заперечення нейтральності та універсальності механізму розподілу ресурсів. За умов не контролюваності такий ринок стає машиною для збагачення окремих підприємницьких підрозділів. Тому створення окремих організацій — профсоюзів та державних установ для стримання диктату підприємців є найголовнішим закликм інституціоналістів.

Проте контроль таких установ та координація їх функціонування є доволі складним процесом для держави, оскільки у багатьох випадках виступає як своєрідне середовище для зародження та поширення корупції. Це є причиною для постійного вивчення державних інституцій, удосконалення їх роботи за рахунок залучання науковців у процеси правового та економічного регулювання.

Література:

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. — М., 1997. — 190 с.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. / Й.А. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 401 с.
3. Дайнеко Д.В. Институциональные изменения и промышленная политика / Д.В. Дайнеко // [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_06/daineko.doc
4. Шаститко А.Е. Государство и экономический рост / А.Е. Шаститко // Экономика и математические методы. — 1996. — № 3 (32). — С. 21—30.
5. Мизес Л. Социализм. Экономический и социологический анализ / Л. Мизес [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.libertarium.ru/l_lib_socialism0?PRINT_VIEW=YES

References:

1. Nort, D. (1997), *Instituty, institucional'nye izmeneniya i funkcionirovanie jekonomiki* [Institutions, Institutional change and economic performance], Moscow, Russia.
2. Shumpeter, J.A. (1982), *Teorija jekonomicheskogo razvitija* [Theory of Economic Development], Progress, Moscow, Russia.
3. Dajneko, D.V. (2006), "Institutional change and industrial policy", *Biznes-obrazovanie v uslovijah globalizacii* [Business education in the context of globalization], Irkutsk, Russia.
4. Shastitko, A.E. (1996), "State and the economic growth", *Jekonomika i matematicheskie metody*, vol. 3, no. 32, pp. 21—30.
5. Mizes, L. (1994), *Socializm. Jekonomicheskij i sociologicheskij analiz* [Socialism. Economic and sociological analysis], available at: http://www.libertarium.ru/l_lib_socialism0?PRINT_VIEW=YES (Accessed 7 January 2014).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

Л. А. Буркова,
старший викладач кафедри обліку, аналізу, аудиту і адміністрування підприємств
ГМК, ДВНЗ "Криворізький національний університет"

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ СТРУКТУРИ ЙОГО ФІНАНСОВОГО СТАНУ

L. Burkova,
senior lecturer of a chair of accounting, analysis, audit and administration of mining enterprises, SIHE "Kryvyi Rih
National University"

ESTIMATION OF ECONOMIC RESULTS OF ACTIVITY OF ENTERPRISE TAKING
INTO ACCOUNT THE STRUCTURE OF HIM THE FINANCIAL STATE

У зв'язку з тим, що наявність прибутку на підприємстві обумовлює додатковий грошовий потік, котрий впливає на його фінансовий стан з урахуванням особливостей формування різних видів прибутку і відмінностей у принципах їх розподілу запропонована методика коригування активів і зобов'язань в балансі за рахунок розподілу певного виду прибутку, отриманого підприємством протягом оцінюваного періоду, до умови безприбутковості або беззбитковості діяльності з метою подальшої оцінки фінансового стану підприємства за умови, що підприємство не отримало прибуток або збиток в оцінюваному періоді.

In connection with that the presence of income on an enterprise stipulates an additional money stream, which influences on his financial state taking into account the features of forming of different types of income and differences in principles of their distributing the offered method of correction of assets and obligations in balance due to distributing of certain type of income, got an enterprise during the estimated period, to the condition of unprofitableness or break-even of activity with the purpose of subsequent estimation of the financial state of enterprise on condition that an enterprise did not get an income or loss in the estimated period.

Ключові слова: результати діяльності, економічні результати, прибуток, види прибутку, формування прибутку, розподіл прибутку, збиток, безприбутковість, беззбитковість, фінансовий стан.

Key words: results of activity, economic results, income, types of income, forming of income, distribution of income, loss, unprofitableness, break-even, financial state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі формування ринкових відносин характерною особливістю управління підприємствами є підвищення вимог до ефективності виробництва. Проведені на підприємствах гірничодобувної промисловості процеси приватизації та реструктуризації спричинили зміну структури управління і зацікавленість власників у кінцевих результатах діяльності, що найповніше характеризують діяльність підприємства. Відсутність єдності серед науковців у поглядах на трактування сутності та видів результатів діяльності підприємства призвело до того, що найчастіше результат діяльності підприємства науковцями ототожнюється з фінансовим результатом діяльності, що характеризують прибутком або збитком.

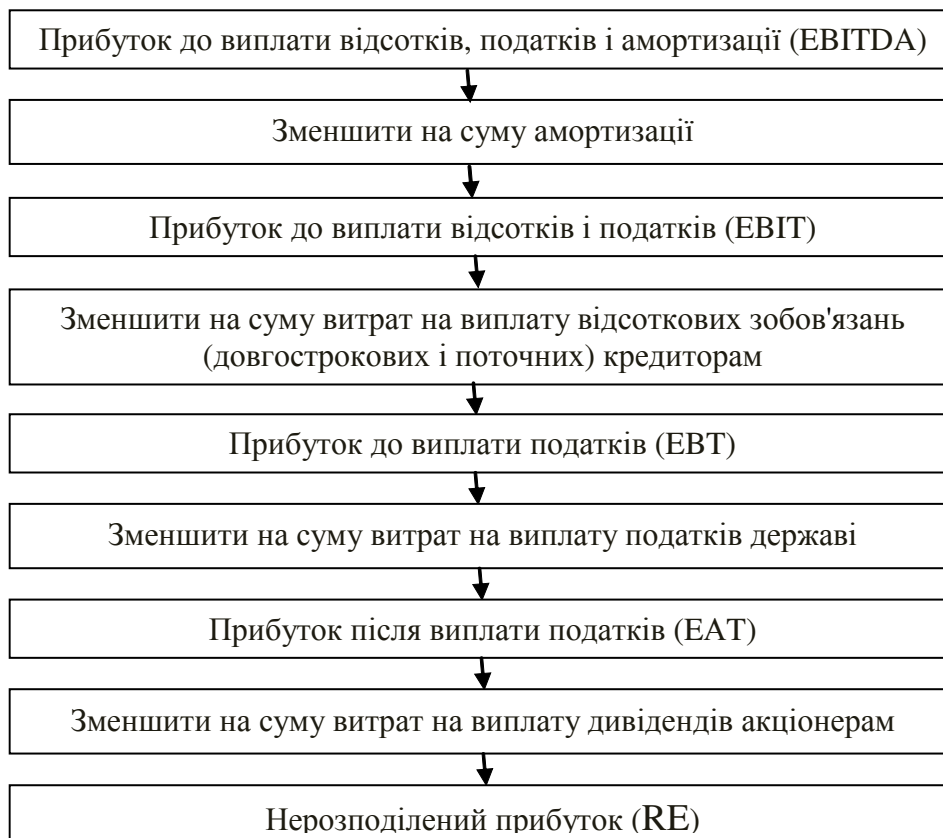

Рис. 1. Послідовність розподілу або привласнення прибутку

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти результатів діяльності підприємства та методики їх оцінки розглядалися у наукових працях зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема Брейлі Р., Брігхем Ю., Дамодаран А., Дафт Р., Ерхардт М., Ван-хорн Дж. К., Вахович Дж. М., Гапенські Л., Майерс С., Сігел Джоел Г., Уолш К., Хелферт Е., Шим Дж. К., Амоша О.І., Андрійчук В.Г., Бень Т.Г., Бородкін К.В., Бланк І.О., Довбня С.Б., Жулега І.А., Ковальов В.В., Козак В.Є., Крейніна М.Н., Кругла Н.М., Лігоненко Л.О., Мороз О.В., Надтока Т.Б., Новожилов В.В., Нусінов В.Я., Савчук В.П., Салига С.Я., Сич Є.М., Турило А.М., Шеремет А.Д., Негашев Є.В., Сайфулін Р.С. та інші.

Однак, на сьогодні сутність поняття "результати діяльності підприємства" недостатньо вивчена категорія. Найчастіше результат діяльності підприємства науковцями ототожнюється з фінансовим результатом діяльності, що характеризують прибутком або збитком підприємства.

Ще менш дослідженим є поняття "економічні результати", що обумовлює удосконалення теоретичного та методичного інструментарію інтерпретації, оцінки та аналізу економічних результатів діяльності підприємства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Існує велика кількість загальновідомих та авторських методик [1, 2, 3, 4], в яких визначається комплексний фінансово-економічний результат діяльності підприємства за період як зважена сума показників, які

характеризують, відповідно, рівень фінансового стану і чистий прибуток підприємства.

Однак це, на наш погляд, не зовсім коректно, бо наявність прибутку на підприємстві обумовлює додатковий грошовий потік, котрий впливає на зміну фінансового стану.

Автор роботи [5, с. 100] наголошує на тому, що фінансовий стан підприємства впливає на розмір отриманого прибутку. Отже, якщо фактичні показники фінансового стану гірші, ніж прийняті нормативи, то підприємство, як наслідок, не доотримує прибуток.

Отже, ми поставили перед собою задачу визначити рівень фінансового стану за умови, що підприємство не отримало прибуток або збиток в оцінюваному періоді.

Враховуючи наведене вважаємо необхідним розробити методику оцінки фінансового стану, застосування якої, на відміну від існуючих методик, дозволить вилучити складову прибутку та визначити рівень фінансового стану за умови, що підприємство не отримало прибуток або збиток в оцінюваному періоді.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі [6, с. 40] автор стверджує, що різниця між показниками прибутку полягає у принципі розподілу прибутку. Всі активи, що використовуються у бізнесі, вносять свій вклад у виробництво операційного прибутку. Отже, цей прибуток належить тим, хто надав ці активи, і повинен розподілятися між ними. Для цього існує суворо визначена послідовність розподілу цього прибутку, а саме: кредиторам (відсоткові зобов'язання), державі (податки), акціонерам (дивіденди). Після кож-

ного етапу привласнення прибутку перетворюється на новий показник і виникає новий термін.

Бланк І.А. щодо сутності розподілу прибутку стверджує, що це форма реалізації розробленої дивідендної політики і політики формування власних ресурсів, в процесі якої отриманий (націлений на отримання) прибуток розподіляється за основними напрямками майбутнього використання [7, с. 626; 8 с. 296].

В економічному енциклопедичному словнику зазначено, що розподіл прибутку — це спрямування окремих частин прибутку різними суб'єктами, залежно від наявних у них засобів виробництва, влади та співвідношення приватних, колективних і суспільних потреб та інтересів. Розподіл прибутку здійснюється передусім між державою, з одного боку, і підприємствами, фірмами, компаніями, з іншого, що фіксується у чинному законодавстві певної країни [9, с. 286].

Різні види прибутку, залежно від особливостей їх формування і розподілу, характеризують наступні показники: EBITDA, EBIT, EBT, EAT, RE.

Так, якщо почати з показника EBITDA, то можливо поступово дійти до наступних показників (рис. 1).

Отже, залежно від особливостей формування різних видів прибутку існують і відмінності у принципах їх розподілу до умови безприбутковості або беззбитковості діяльності підприємства, що передбачає коригування активів і зобов'язань в балансі.

Порядок розподілу показників прибутку доцільно досліджувати у оберненій послідовності розподілу або привласнення кожного виду прибутку, тобто у послідовності від показника EAT послідовно до показника EBITDA.

Розглянемо порядок розподілу прибутку після виплати податків (EAT).

У результаті господарської діяльності підприємства можливі наступні ситуації:

1. $EAT > 0$, тобто результатом діяльності за оцінюваний період підприємство отримало прибуток.

2. $EAT < 0$, тобто результатом діяльності за оцінюваний період підприємство отримало збиток.

У випадку, якщо $EAT > 0$, то необхідно здійснити розподіл прибутку до умови безприбутковості діяльності підприємства.

У процесі коригування активів і зобов'язань в Балансі ми змінюємо величину нерозподіленого прибутку за оцінюваний період.

Виходячи з основного рівняння Балансу залежно від того, куди був витрачений прибуток це впливає на:

1) зменшення активу Балансу;

2) збільшення зобов'язань у пасиві Балансу.

Необхідно враховувати, що у процесі фінансово-господарської діяльності у підприємства постійно виникає потреба в проведенні розрахунків зі своїми контрагентами. При цьому підприємство не завжди здійснює розрахунки з іншими підприємствами або фізичними особами одночасно з передачею майна, виконанням робіт, наданням послуг тощо. Як правило, підприємство не отримує оплату одразу, а відбувається кредитування покупця. Отже, протягом періоду від моменту відвантаження продукції до моменту надходження платежу засоби підприємства знаходяться у вигляді дебіторської заборгованості.

Пропонуємо розраховувати коефіцієнт, що характеризує відношення дебіторської заборгованості і виручки за формулою:

$$k_d = \frac{\sum R_t}{\sum R_t} \quad (1),$$

де k_d — коефіцієнт дебіторської заборгованості;

D_t — розмір дебіторської заборгованості, утвореної протягом оцінюваного періоду;

V_t — дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за оцінюваний період.

Умовна величина дебіторської заборгованості у складі прибутку EAT розраховується за формулою:

$$D_n = EAT \times k_d \quad (2),$$

де D_n — дебіторська заборгованість у складі прибутку підприємства за оцінюваний період.

Отже, з метою розподілу прибутку EAT до умови безприбутковості діяльності підприємства необхідно:

— зменшити дебіторську заборгованість на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку (D_n):

$$D_3' = D_3 - D_n \quad (3),$$

— зменшити нерозподілений прибуток на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку (D_n):

$$NP' = NP - D_n \quad (4),$$

— визначається скоригований розмір прибутку EAT на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку:

$$EAT' = EAT \times (1 - k_d) = EAT - D_n \quad (5).$$

У подальшому коригована величина прибутку EAT' зменшується із зменшенням інших активів (крім дебіторської заборгованості) або збільшенням зобов'язань. При цьому в залежності від фінансової політики підприємства визначаються пріоритети на що витрачався прибуток EAT і далі, в залежності від пріоритетів, коригуються активи, зобов'язання та нерозподілений прибуток підприємства. Операції виконуються послідовно.

Для прикладу будемо вважати, що пріоритети підприємства щодо використання прибутку розподілені наступним чином: 1) збільшення оборотних активів; 2) погашення поточних зобов'язань; 3) погашення довгострокових зобов'язань; 4) придбання необоротних активів.

Блок-схема алгоритму розподілу прибутку EAT до умови безприбутковості діяльності наведена на рисунку 2.

Розглянемо порядок розрахунку та розподілу прибутку до виплати податків (EBT).

У результаті господарської діяльності підприємства можливі наступні ситуації:

1. $EBT > 0$, тобто фінансовим результатом від звичайної діяльності до оподаткування за оцінюваний період підприємство отримало прибуток.

2. $EBT < 0$, тобто фінансовим результатом від звичайної діяльності до оподаткування за оцінюваний період підприємство отримало збиток.

У випадку, якщо $EAT > 0$, то показник EBT також буде прибутковим.

Якщо $EBT > 0$, то виходячи з поставленої задачі необхідно здійснити розподіл прибутку до умови безприбутковості діяльності підприємства.

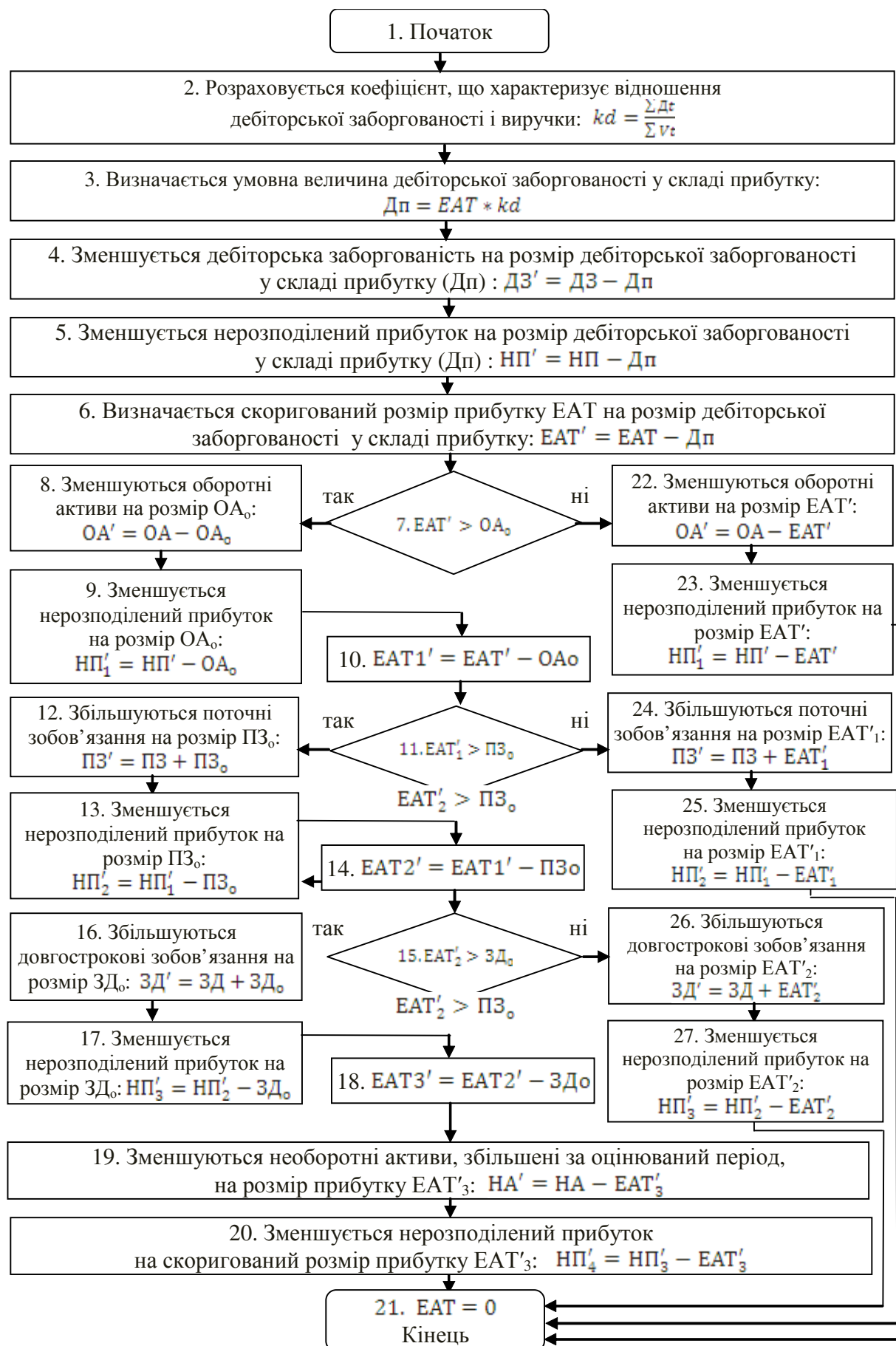

Рис. 2. Блок-схема алгоритму розподілу прибутку EAT до умови безприбутковості діяльності підприємства AT

При цьому враховується послідовність формування та використання прибутку ЕВТ:

$$EBT = EAT + \text{Сума податку за оцінюваний період} \quad (6).$$

Отже, необхідно прибуток ЕАТ відновити на суму податку за оцінюваний період. Для цього необхідно зменшити розмір поточних зобов'язань підприємства за розрахунками з бюджетом та збільшити нерозподілений прибуток на розмір податку за оцінюваний період. При цьому можливі наступні ситуації:

1. Розмір поточних зобов'язань підприємства за розрахунками з бюджетом менше, ніж розмір податку за оцінюваний період.

У даному випадку:

— розмір поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом зменшується до нульового значення.

Визначається скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства на розмір поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом:

$$ПЗ' = ПЗ - ПЗ_{\text{бюдж}} \quad (7),$$

— збільшується розмір нерозподіленого прибутку підприємства на розмір поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом:

$$НП' = НП + ПЗ_{\text{бюдж}} \quad (8),$$

— визначається скоригований розмір податку на розмір поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом:

$$\text{Податок}' = \text{Податок} - ПЗ_{\text{бюдж}} \quad (9),$$

— порівнюється розмір Податок' із скоригованим розміром поточних зобов'язань підприємства. При цьому можливі наступні випадки:

а) якщо розмір Податок' менше, ніж скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства, то в даному випадку на розмір Податок':

— зменшуються поточні зобов'язання підприємства:

$$ПЗ_1' = ПЗ' - \text{Податок}' \quad (10),$$

— збільшується нерозподілений прибуток:

$$НП_1' = НП' + \text{Податок}' \quad (11).$$

На даному етапі прибуток ЕВТ розрахований. Далі здійснюється його розподіл до умови безприбутковості діяльності підприємства.

б) якщо розмір Податок' більше, ніж розмір поточних зобов'язань підприємства, то в даному випадку на розмір Податок':

— зменшуються поточні зобов'язання підприємства:

$$ПЗ_1' = ПЗ' - \text{Податок}' \quad (12),$$

— збільшується нерозподілений прибуток:

$$НП_1' = НП' + \text{Податок}' \quad (13),$$

— визначається скоригований розмір податку на розмір поточних зобов'язань підприємства:

$$\text{Податок}_1' = \text{Податок}' - ПЗ' \quad (14),$$

— на розмір Податок₁' збільшується нерозподілений прибуток підприємства:

$$НП_2' = НП_1' + \text{Податок}_1' \quad (15),$$

— на розмір Податок₁' збільшуються грошові кошти підприємства:

$$ГК' = ГК + \text{Податок}_1' \quad (16).$$

2. Розмір поточних зобов'язань за розрахунками з бюджетом більше або дорівнює розміру податку за оцінюваний період.

У даному випадку:

— зменшується розмір поточних зобов'язань підприємства за розрахунками з бюджетом на розмір податку за оцінюваний період:

$$ПЗ'_{\text{бюдж}} = ПЗ_{\text{бюдж}} - \text{Податок} \quad (17),$$

— збільшується нерозподілений прибуток на розмір податку за оцінюваний період:

$$НП' = НП + \text{Податок} \quad (18).$$

Після розрахунку прибутку до виплати податку (ЕВТ) здійснюється його розподіл по методиці розподілу прибутку ЕАТ, але з урахуванням наступного:

1. Зменшується розмір дебіторської заборгованості на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку.

Умовна величина дебіторської заборгованості у складі прибутку ЕВТ розраховується за формулою:

$$Д_{\text{п}} = EBT \times k_{\text{д}} \quad (19).$$

Після визначається сума грошового потоку, який генерується за рахунок прибутку ЕВТ:

$$EBT' = EBT \times (1 - k_{\text{д}}) = EBT - Д_{\text{п}} \quad (20).$$

2. У подальшому скоригована величина прибутку ЕВТ' зменшується із зменшенням інших активів (крім дебіторської заборгованості) або збільшенням зобов'язань. При цьому в залежності від фінансової політики підприємства визначаються пріоритети на що витрачався прибуток ЕВТ і далі, в залежності від пріоритетів, коригуються активи, зобов'язання та нерозподілений прибуток підприємства. Операції виконуються послідовно.

Блок-схема алгоритму розрахунку та розподілу прибутку ЕВТ до умови безприбутковості діяльності підприємства наведена на рисунку 3.

Розглянемо порядок розрахунку та розподілу прибутку до виплати відсоткових зобов'язань і податків (ЕВІТ). Даний показник — перший важливий показник прибутковості у Звіті про фінансові результати. Це, в основному, операційний або торговельний прибуток підприємства. Тому охоплює сукупний операційний дохід і сукупні операційні витрати підприємства. Розмір показника ЕВІТ має велике значення, оскільки він генерує витрати, що використовує підприємство для виплати відсотків банкам, податків державі, дивідендів акціонерам тощо.

У результаті господарської діяльності підприємства можливі наступні ситуації:

1. $EBIT > 0$, тобто фінансовим результатом від операційної діяльності за оцінюваний період підприємство отримало прибуток.

2. $EBIT < 0$, тобто фінансовим результатом від операційної діяльності за оцінюваний період підприємство отримало збиток.

Якщо $EBIT > 0$, то виходячи з поставленої задачі необхідно здійснити коригування до умови безприбутковості діяльності підприємства.

При цьому враховується послідовність формування та використання прибутку ЕВІТ:

$$EBIT = EBT + \% \text{ зобов'язання, сплачені кредиторам} =$$

$$= EAT + \text{сума податку} + \% \text{ зобов'язання, сплачені кредиторам} \quad (21)$$

Отже, з метою розрахунку прибутку до виплати відсоткових зобов'язань і податків (ЕВІТ) необхідно прибуток ЕВТ відновити на розмір сплачених відсотко-

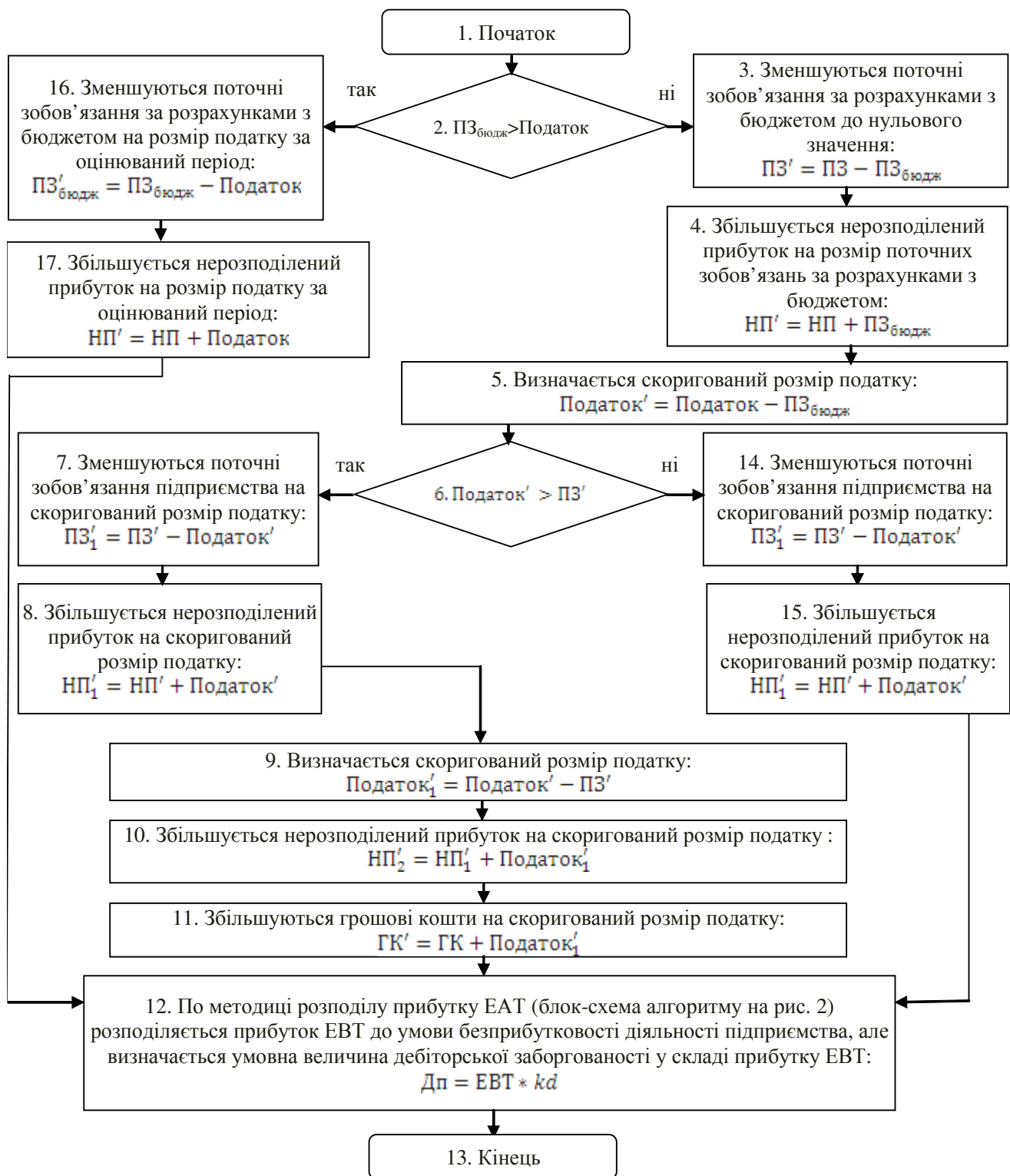

Рис. 3. Блок-схема алгоритму розрахунку та розподілу прибутку ЕВТ до умови безприбутковості діяльності підприємства

вих поточних та довгострокових зобов'язань кредиторам за оцінюваний період. При відновленні прибутку ЕВТ необхідно зменшити розмір відсоткових зобов'язань підприємства та збільшити нерозподілений прибуток. При цьому можливі наступні ситуації:

1. Розмір поточних та довгострокових відсоткових зобов'язань підприємства менше, ніж фактично сплачений кредиторам за оцінюваний період.

У даному випадку:

— розмір відсоткових зобов'язань підприємства зменшується до нульового значення.

Визначається скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства на розмір відсоткових зобов'язань:

$$ПЗ' = ПЗ - \%3 \quad (22),$$

— збільшується розмір нерозподіленого прибутку на розмір відсоткових зобов'язань підприємства:

$$НП' = НП + \%З \quad (23),$$

— визначається скоригований розмір відсоткових зобов'язань, сплачених кредиторам у оцінюваному періоді, на розмір відсоткових зобов'язань підприємства:

$$\%З'_K = \%З_K - \%З \quad (24),$$

— порівнюється розмір $\%З'_K$ із скоригованим розміром поточних зобов'язань підприємства. При цьому можливі наступні випадки:

а) якщо розмір $\%З'_K$ менше, ніж скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства, то в даному випадку на розмір $\%З'_K$:

$$ПЗ'_1 = ПЗ' - \%З'_K \quad (25),$$

— збільшується нерозподілений прибуток підприємства:

$$НП'_1 = НП' + \%З'_K \quad (26),$$

На даному етапі прибуток EBIT розрахований. Далі здійснюється його розподіл до умови безприбутковості діяльності підприємства.

б) якщо розмір $\%З'_K$ більше, ніж скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства, то в даному випадку на розмір $\%З'_K$:

— зменшується скоригований розмір поточних зобов'язань підприємства:

$$ПЗ'_1 = ПЗ' - \%З'_K \quad (27),$$

— збільшується нерозподілений прибуток:

$$НП'_1 = НП' + \%З'_K \quad (28),$$

— визначається скоригований розмір відсоткових зобов'язань, сплачених кредиторам у оцінюваному періоді, на розмір поточних зобов'язань підприємства:

$$\%З'_{K1} = \%З'_K - ПЗ' \quad (29),$$

— на розмір $\%З'_{K1}$ збільшується нерозподілений прибуток підприємства:

$$НП'_2 = НП'_1 + \%З'_{K1} \quad (30),$$

— на розмір $\%З'_{K1}$ збільшуються грошові кошти підприємства:

$$ГК' = ГК + \%З'_{K1} \quad (31),$$

2. Розмір відсоткових зобов'язань підприємства більше або дорівнює фактично сплаченому кредиторам за оцінюваний період.

У даному випадку:

— зменшується розмір відсоткових зобов'язань підприємства на розмір відсоткових зобов'язань, сплачених кредиторам за оцінюваний період:

$$\%З' = \%З - \%З_K \quad (32),$$

— збільшується нерозподілений прибуток на розмір відсоткових зобов'язань, сплачених кредиторам за оцінюваний період:

$$НП' = НП + \%З_K \quad (33).$$

Після розрахунку прибутку до виплати відсотків і податків (EBIT) здійснюється його розподіл за методикою розподілу прибутку EAT, але з урахуванням наступного:

1. Зменшується розмір дебіторської заборгованості на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку.

Умовна величина дебіторської заборгованості у складі прибутку EBIT розраховується за формулою:

$$Д_п = EBIT \times k_d \quad (34),$$

Після визначається сума грошового потоку, який генерується за рахунок прибутку EBIT:

$$EBIT' = EBIT \times (1 - k_d) = EBIT - Д_п \quad (35).$$

2. У подальшому коригована величина прибутку EBIT' зменшується із зменшенням інших активів (крім дебіторської заборгованості) або збільшенням зобов'язань. При цьому в залежності від фінансової політики підприємства визначаються пріоритети на що витрачався прибуток EBIT і далі, в залежності від пріоритетів, коригуються активи, зобов'язання та нерозподілений прибуток. Операції виконуються послідовно.

Блок-схема алгоритму розрахунку та розподілу прибутку EBIT до умови безприбутковості діяльності підприємства наведена на рисунку 4.

Розглянемо порядок розрахунку та розподілу прибутку до виплати відсотків, податків і амортизації (EBITDA), який визначає величину грошового потоку у певній точці циклу руху грошових коштів.

Амортизація — єдина стаття витрат у Звіті про фінансові результати, не пов'язана з потоком грошових коштів, що виходить за межі підприємства.

Нарощування потоку грошових коштів за рахунок амортизації обґрунтовується тим, що часто амортизація представляється також у вигляді джерела формування капіталу, тобто можна надати наступне визначення:

$$\text{Операційний потік грошових коштів} = \text{Операційний прибуток} + \text{Амортизація} \quad (36).$$

Отже, при кожному повному циклі руху грошей їх кількість збільшується на величину прибутку і нарахованої амортизації.

В результаті господарської діяльності підприємства можливі наступні ситуації:

1. $EBITDA > 0$, тобто до виплати відсотків, податків і амортизації протягом оцінюваного періоду підприємство мало прибуток.

2. $EBITDA < 0$, тобто до виплати відсотків, податків і амортизації протягом оцінюваного періоду підприємство мало збиток.

При цьому враховується послідовність формування та використання прибутку EBITDA:

$$EBITDA = EBIT + \text{розмір амортизації за оцінюваний період} = EBIT + \% \text{ зобов'язання, сплачені кредиторам} + \text{розмір амортизації за оцінюваний період} = EAT + \text{сума податку} + \% \text{ зобов'язання, сплачені кредиторам} + \text{розмір амортизації за оцінюваний період} \quad (37).$$

Отже, з метою розрахунку прибутку до виплати відсоткових зобов'язань, податків і амортизації (EBITDA) необхідно прибуток EBIT збільшити на розмір амортизації за оцінюваний період. При цьому:

— збільшуються необоротні активи на розмір амортизації за оцінюваний період:

$$НА' = НА + \text{Амортизація} \quad (38),$$

— збільшується нерозподілений прибуток підприємства на розмір амортизації за оцінюваний період:

$$НП' = НП + \text{Амортизація}_{\text{оп.}} \quad (39)$$

Після розрахунку прибутку до виплати відсотків і податків (EBITDA) здійснюється його розподіл за методикою розподілу прибутку EAT, але з урахуванням наступного:

1. Зменшується розмір дебіторської заборгованості на розмір дебіторської заборгованості у складі прибутку.

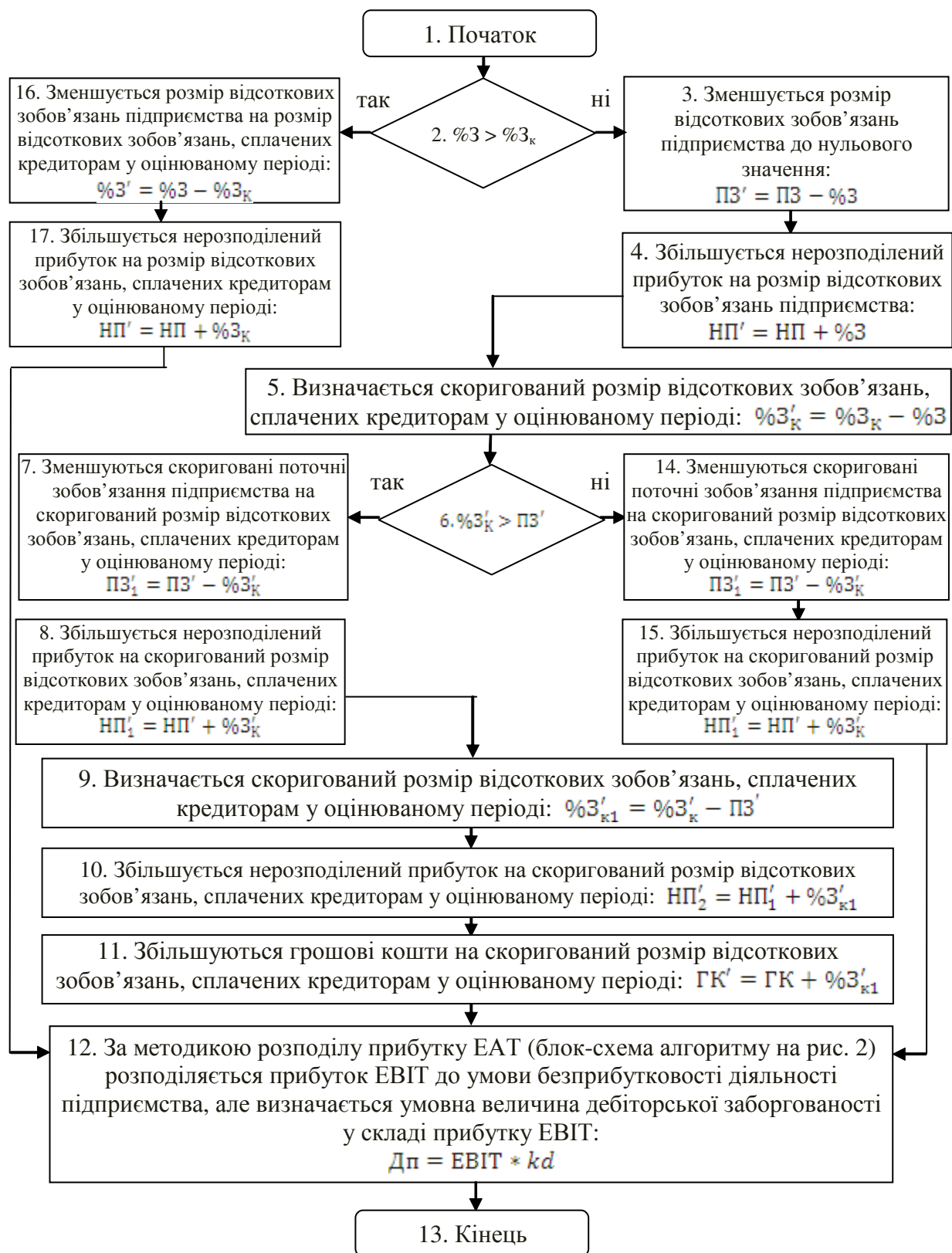

Рис. 4. Блок-схема алгоритму розрахунку та розподілу прибутку ЕВІТ до умови безприбутковості діяльності підприємства

Умовна величина дебіторської заборгованості у складі прибутку ЕВІТДА розраховується за формулою:

$$Дп = ЕВІТДА \times k_d \quad (40).$$

Після визначається сума грошового потоку, який генерується за рахунок прибутку ЕВІТДА:

$$ЕВІТДА' = ЕВІТДА \times (1 - k_d) = ЕВІТДА - Дп \quad (41),$$

У подальшому скоригована величина прибутку ЕВІТДА зменшується із зменшенням інших активів (крім дебіторської заборгованості) або збільшенням зобов'язань. При цьому в залежності від фінансової політи-

Таблиця 1. Матриця можливих ситуацій отримання різних видів збитку на підприємстві

Показник	Результат діяльності			
	збиток	збиток	збиток	збиток
EAT	збиток	збиток	збиток	збиток
EBT	збиток	збиток	збиток	збиток
EBIT	збиток	збиток	прибуток	прибуток
EBITDA	збиток	прибуток	збиток	прибуток

ки підприємства визначаються пріоритети на що витрачався прибуток EBITDA і далі, в залежності від пріоритетів, коригуються активи, зобов'язання та нерозподілений прибуток підприємства. Операції виконуються послідовно.

Але, слід враховувати, що підприємство результатом діяльності може отримати збиток. При цьому можливі наступні ситуації виникнення різних видів збитків (табл. 1).

Залежно від особливостей отримання різних видів збитку існують і відмінності у принципах їх відновлення до умови беззбитковості діяльності підприємства, що передбачає коригування активів і зобов'язань в Балансі за рахунок відновлення певного виду збитку, отриманого підприємством протягом оцінюваного періоду.

Розглянемо порядок відновлення збитку після виплати податків (EAT).

Враховуємо, що якщо $EAT < 0$, то $EBT < 0$ або $EAT = EBT$, отже, відновлення даних показників у випадку збитковості підприємства є аналогічним.

В процесі коригування активів і зобов'язань в Балансі за умови, що протягом оцінюваного періоду підприємство отримало збиток ($EAT < 0$), необхідно скоригувати Баланс до умови його беззбитковості. Очевидно, що додаткова сума прибутку, яку повинно отримати підприємство, дорівнює абсолютній величині суми збитку.

З отриманням додаткової суми прибутку існує ймовірність виникнення дебіторської заборгованості. Отже, необхідно поновити дебіторську заборгованість на розмір дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку.

З цією метою розраховується коефіцієнт, що характеризує відношення дебіторської заборгованості і виручки.

Розмір дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку пропонується визначати за формулою:

$$D_3 = k_d \times |EAT| \quad (42),$$

де D_3 — дебіторська заборгованість у складі додаткової виручки підприємства за оцінюваний період;

k_d — коефіцієнт дебіторської заборгованості.

Далі, враховуючи фінансову політику підприємства, визначаються пріоритети на що витрачався прибуток і, в залежності від пріоритетів, коригуються активи і зобов'язання. При цьому зменшуються зобов'язання, збільшуються активи та нерозподілений прибуток підприємства.

Для прикладу будемо вважати, що пріоритети підприємства щодо використання прибутку розподілені наступним чином:

1. Збільшення оборотних активів.
2. Погашення поточних зобов'язань.
3. Погашення довгострокових зобов'язань.

4. Придбання необоротних активів.

З метою відновлення показника EAT до умови беззбитковості діяльності підприємства виконується наступне:

— збільшується дебіторська заборгованість на розмір дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку:

$$D_3' = D_3 + D_3 \quad (43),$$

— збільшується нерозподілений прибуток на розмір дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку:

$$НП' = НП + D_3 \quad (44),$$

— визначається скоригований розмір збитку EAT на розмір дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку:

$$EAT' = EAT + D_3 \quad (45),$$

— порівнюється скоригований розмір збитку EAT' із розміром поточних зобов'язань підприємства. При цьому можливі наступні випадки:

а) скоригований розмір збитку EAT' більше, ніж розмір поточних зобов'язань підприємства. В даному випадку:

— зменшуються поточні зобов'язання підприємства до нульового значення;

— збільшується нерозподілений прибуток на розмір поточних зобов'язань підприємства:

$$НП'_1 = НП' + ПЗ \quad (46),$$

— визначається скоригований розмір збитку EAT на розмір поточних зобов'язань підприємства:

$$EAT'_1 = EAT' + ПЗ \quad (47),$$

— збільшується розмір грошових коштів на скоригований розмір збитку EAT'_1 :

$$ГК' = ГК - EAT'_1 \quad (48),$$

— збільшується розмір нерозподіленого прибутку підприємства на скоригований розмір збитку EAT'_1 :

$$НП'_2 = НП'_1 - EAT'_1 \quad (49),$$

б) скоригований розмір збитку EAT' менше, ніж розмір поточних зобов'язань підприємства. В даному випадку на розмір EAT':

— зменшуються поточні зобов'язання:

$$ПЗ' = ПЗ + EAT' \quad (50),$$

— збільшується нерозподілений прибуток:

$$НП'_1 = НП' - EAT' \quad (51),$$

Блок-схема алгоритму відновлення збитку EAT до умови беззбитковості діяльності підприємства наведена на рис. 5.

Якщо підприємство результатом діяльності до виплати відсотків і податків отримало збиток ($EBIT < 0$), то в даному випадку необхідно:

— збільшити показник EBT на розмір відсоткових зобов'язань, сплачених кредиторам за оцінюваний період, по методиці розрахунку прибутку EBIT (рис. 5);

— по методиці відновлення збитку EAT до умови беззбитковості діяльності підприємства (рис. 5) відновити збиток EBIT, але при цьому визначається умовна величина дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку EBIT:

$$D_3 = k_d \times |EBIT| \quad (52).$$

Якщо підприємство результатом діяльності до виплати відсотків, податків і амортизації отримало збиток ($EBITDA < 0$), то в даному випадку необхідно:

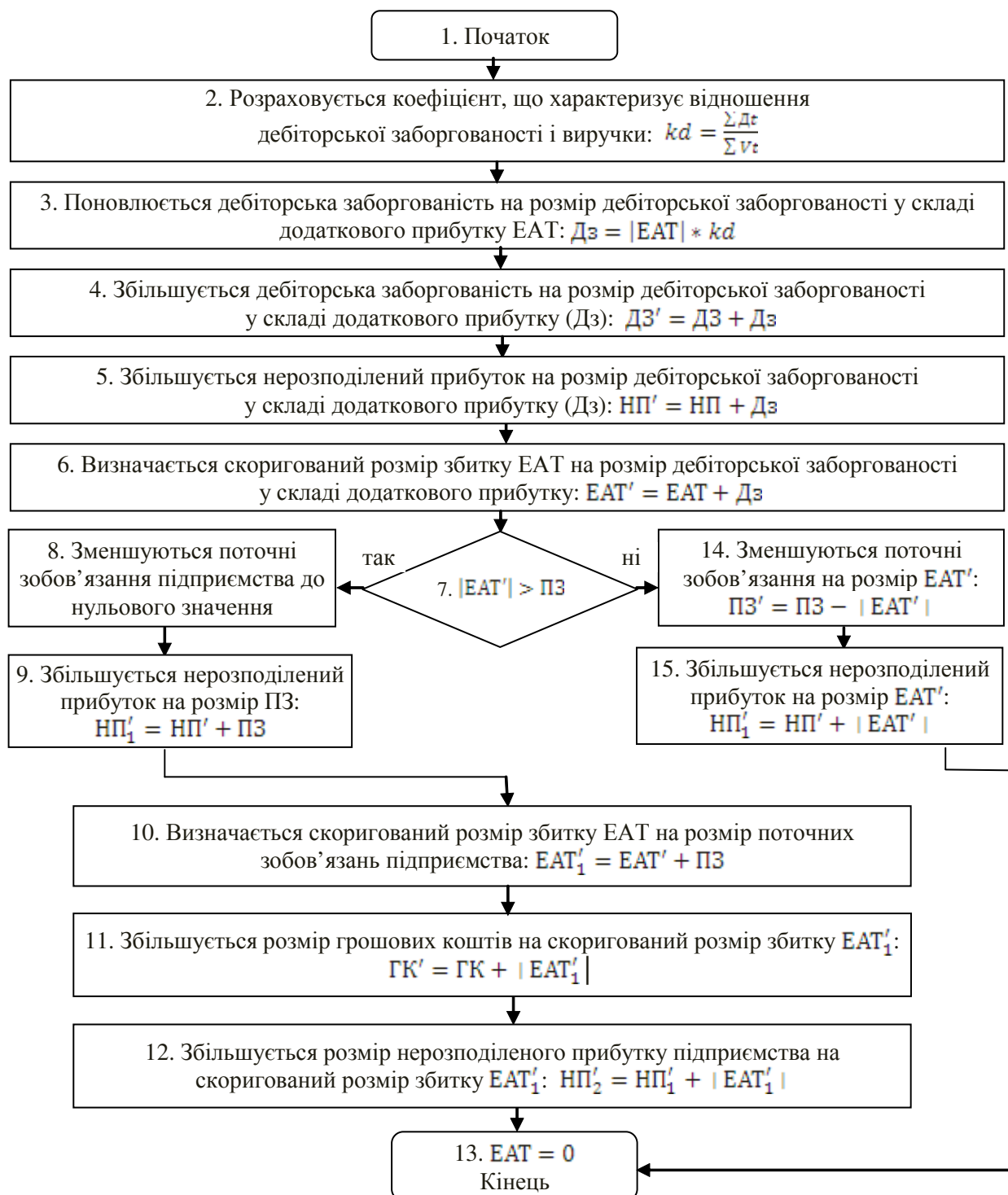

Рис. 5. Блок-схема алгоритму відновлення збитку EAT (EBT) до умови беззбитковості діяльності підприємства

— збільшити показник EBIT на розмір амортизації за оцінюваний період, по методиці розрахунку прибутку EBITDA (рис. 5);

— по методиці відновлення збитку EAT до умови беззбитковості діяльності підприємства (рис. 5) відновити збиток EBITDA, але при цьому визначається умовна величина дебіторської заборгованості у складі додаткового прибутку EBITDA:

$$D_3 = k_d \times |EBITDA| \quad (53).$$

Після проведеного відповідного коригування балансу підприємства за запропонованою методикою мож-

ливим є визначення фінансового стану за умови не отримання прибутку або збитку протягом оцінюваного періоду.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, ми поставили перед собою і вирішили задачу визначити рівень фінансового стану за умови, що підприємство не отримало прибуток або збиток в оцінюваному періоді.

Подальшу оцінку економічних результатів діяльності підприємства пропонується визначати шляхом розрахунку та інтерпретації комплексного показника, що враховує як прибуток підприємства, так і зміну його фінансового стану [10].

Фінансовими індикаторами при цьому є різні показники прибутку підприємства (EAT, EBT, EBIT, EBITDA) і показники оцінки фінансового стану.

Література:

1. Нусинов В.Я. Основы экономической оценки эффективности деятельности предприятий в условиях кризиса неплатежей: монография. — Кривой Рог: Минерал, 1997. — 190 с.
2. Нусинов В.Я., Турило А.М., Нусинова О.В., Кругла Н.М. Удосконалення методів оцінки ефективності функціонування підприємств: монография. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. — 135 с.
3. Нусинов В.Я., Темченко А.Г., Кругла Н.М., Нусинова О.В. Оцінка економічних результатів діяльності гірничо-збагачувальних підприємств: монография. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. — 188 с.
4. Нусинов В.Я., Лобов С.П., Жовна О.М., Нусинова Я.В. Оцінка економічних результатів діяльності підприємств корпоративного типу: монография. — Кривий Ріг: Книжкове видавництво Кіреєвського, 2012. — 270 с.
5. Нусинова О.В. Оцінка фінансової безпеки підприємств: монография. — Кривий Ріг: Діоніс (ФО-П Чернявський Д.О.), 2011. — 192 с.
6. Уолш К. Ключевые показатели менеджмента: полное руководство по работе с критическими числами, управляющими вашим бизнесом / пер. с англ. О.В. Чумаченко. — 4-е изд. — К.: Companion Group, 2012. — 400 с.
7. Бланк И.А. Управление прибылью. — 2-е изд., расш. и доп. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. — 752 с. — (Серия "Библиотека финансового менеджера"; Вып. 2).
8. Бланк И.А. Словарь-справочник Финансового менеджера. — К.: "Ника-Центр", 1998. — 480 с. — (Серия "Библиотека финансового менеджера"; Вып. 1).
9. Мочерний С.В., Ларина Я.С., Устенко О.А., Юрий С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.2 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2006. — 568 с.
10. Нусинова, Я.В. Методичні основи інтегральної оцінки ефективності діяльності підприємств / Я.В. Нусинова, Л.А. Буркова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. — 2013. — № 2 (70). — С. 170—175.

References:

1. Nusynov, V.Ya. (1997), Osnovy ekonomycheskoj otsenki efektyvnosti deiatel'nosti predpriyatij v usloviakh kryzysa neplatezhej [Fundamentals of economic estimation of efficiency of activity of the enterprises in conditions of crisis of non-payments], Myneral, Kryvoj Roh, Ukraine.
2. Nusinov, V.Ya., Turylo, A.M., Nusinova, O.V. and Kruhla, N.M. (2007), Udoshkonalennia metodiv otsinky efektyvnosti funktsionuvannia pidpriemstv [Improvement of the methods of evaluation of efficiency of functioning of enterprises], Vydavnychyj dim, Kryvoj Roh, Ukraine.

3. Nusinov, V.Ya., Temchenko, A.H. Kruhla, N.M. and Nusinova, O.V. (2007), Otsinka ekonomichnykh rezul'tativ diial'nosti hirnycho-zbahachuval'nykh pidpriemstv [Assessment of economic results of the activity of mining and processing enterprises], Vydavnychyj dim, Kryvoj Roh, Ukraine.

4. Nusinov, V.Ya. Lobov, S.P. Zhovna, O.M. and Nusinova, Ya.V. (2012), Otsinka ekonomichnykh rezul'tativ diial'nosti pidpriemstv korporativnoho typu [Assessment of economic results of the activity of enterprises of the corporate type], Knyzhkove vydavnytstvo Kirieiev's'koho, Kryvoj Roh, Ukraine.

5. Nusinova, O.V. (2011), Otsinka finansovoi bezpeky pidpriemstv [The assessment of the financial security of enterprises], Dionis (FO-P Cherniav's'kyj D.O.), Kryvyj Rih, Ukraine.

6. Uolsh, K. (2012), Kliuchevye pokazately menedzhmenta: polnoe rukovodstvo po rabote s krytycheskymy chyslamy, upravliaiuschymy vashym byznesom [Key management indicators: a complete guide to working with critical numbers, managing your business], 4rth ed, Companion Group, Kuyiv, Ukraine.

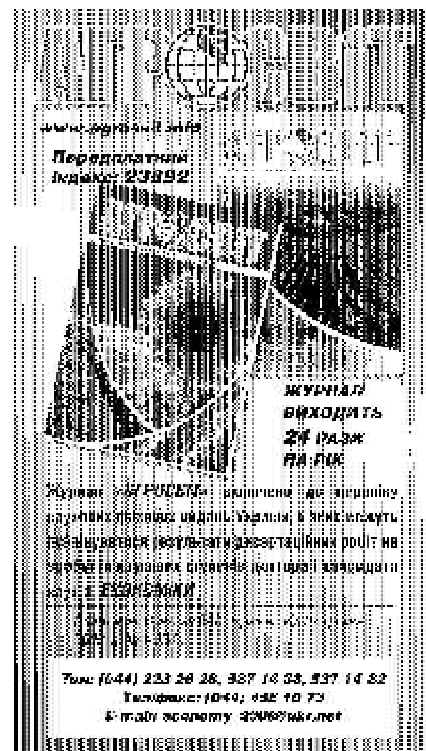
7. Blank, Y.A. (2002), Upravlenye prybyl'iu [Profit management], 2nd ed, Nyka-Tsentr, El'ha, Kuyiv, Ukraine.

8. Blank, Y.A. (1998), Slovar'-spravochnyk Fynansovoho menedzhera [Dictionary of Financial Manager], Nyka-Tsentr, Kuyiv, Ukraine.

9. Mochernyj, S.V., Larina, Ya.S., Ustenko, O.A. and Yuriy, S.I. Ekonomichnyj entsyklopedychnyj slovnyk [Economic encyclopedic dictionary], vol. 1, Svit, L'viv, Ukraine.

10. Nusinova, Ya.V. and Burkova, L.A. (2013), "Methodical bases of an integrated assessment of efficiency of activity of enterprises", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu, vol. 2 (70), pp. 170—175.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

В. М. Андрієнко,
к. і. н., доцент, докторант, ПВНЗ "Університет економіки і права "КРОК", м. Київ

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД СТАНДАРТИЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

V. Andrienko,
Ph.D., associate professor, doctoral, PVNZ "University of Economics and Law" Krok ", Kyiv

NATIONAL EXPERIENCE OF SAFETY'S STANDARDIZATION IN CONSTRUCTION ENTERPRISES

Досліджено вітчизняні стандарти забезпечення безпеки праці на підприємствах України, в тому числі й будівельних. Встановлено основні елементи системи стандартів України. Окреслено коло завдань системи стандартів безпеки праці в Україні. Проаналізовано основні нормативно-правові акти та стандарти, що діють в будівництві. Визначено структура стандарту з охорони праці та промислової безпеки у будівництві. Встановлено вимоги щодо охорони праці в Україні.

Studied national standards for safety in the Ukraine, including construction. The basic elements of the standards of Ukraine. Defined set of tasks of safety standards in Ukraine. The basic regulations and standards in force in construction. The structure of the standard of safety and security in the building. Established requirements for safety in Ukraine.

Ключові слова: стандарти, безпека праці, будівництво, охорона праці, промислова безпека, загрози, ризики, травматизм.

Key words: standards, safety, construction safety, industrial safety, threats, risks, injuries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування системи стандартів безпеки праці історично було викликано високими показниками травматизму та смертності серед працівників різних галузей народного господарства. Відсутність єдиних вимог та інструментів контролю з боку держави механізмів організації та здійснення трудової діяльності призводило до того, що роботодавці на власний розсуд дбали про стан захищеності свого персоналу від різного роду небезпек та загроз на робочих місцях, і ця турбота, зазвичай, відбувалась за принципом мінімізації витрат на різні захисні заходи, що згодом відображалось на кількості осіб, які частково або повністю втрачали працездатність, та сімей, що опинялись без годувальників та потребували державної матеріальної допомоги.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

На жаль, проведені дослідження не дозволяють систематизувати існуючі вітчизняні стандарти щодо забезпечення праці на будівельних підприємствах, що підтверджує актуальність обраної теми.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є систематизація стандартів забезпечення безпеки праці на будівельних підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на це, починаючи з 1972 р. в СРСР була розроблена і впроваджена в дію Система стандартів безпеки праці, а її стандарти складали окрему — 12-у групу Єдиної Державної Системи стандартів СРСР, яка мала назву "Система стандартів безпеки праці" (ССБТ). Відповідно до Угоди про співробітництво в галузі охорони праці, укладеної керівниками урядів держав СНД у грудні 1994 року, ця система продовжує розвиватись та удосконалюватись на міждержавному рівні, а її стандарти і надалі визнаються Україною як міждержавні стандарти за узгодженим переліком. Ці стандарти внесені до Державного реєстру окремою групою підрубрикою "Міждержавні стандарти системи стандартів безпеки праці" [1, с. 1].

Таким чином, на даний момент Україні та світі приділяється багато уваги питанням стандартизації у процесі забезпечення безпеки праці. Стандарт — це визначення очікуваної (отримуваної) якості, утверджена модель, яка є основою процесу оцінки [2, с. 36]; документ, який складений у результаті консенсусу спеціалістів, схвалений спеціалізованою організацією і спрямований на досягнення оптимального ступеню впорядкованості у даній сфері [3, с. 3; 4, с. 28]. До державної системи стандартизації України нині входять такі категорії нормативних документів та види стандартів (рис. 1).

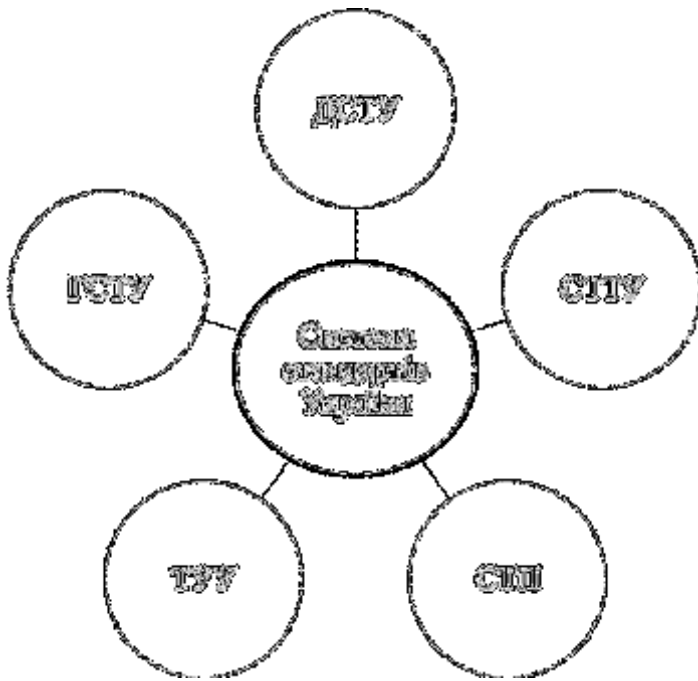

Рис. 1. Елементи системи стандартів України

Складено автором.

Стан безпеки праці у значній мірі залежить від стану його нормативно-правового забезпечення, тобто від повноти і якості розробки відповідних законодавчих документів, норм, інструкцій і стандартів. Державні стандарти з питань охорони праці — це комплекс стандартів, спрямованих на забезпечення безпеки праці, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. До Державного реєстру міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці зараз включено 75 ДСТУ. В Україні з 1995 р. діє Державний реєстр міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці (Реєстр ДНАОП), до складу якого увійшли понад 2000 нормативно-правових актів (правила, норми, положення, інструкції тощо), а також близько 350 міждержавних стандартів систем безпеки праці (ГОСТ ССБТ) і близько 40 державних стандартів України (ДСТУ). Реєстр ДНАОП є офіційним виданням, яке підлягає використанню власниками суб'єктів господарювання, посадовими особами і працівниками. Правила, норми, стандарти безпеки праці вимагають створення безпечних механізмів, машин, верстатів, інструментів і іншого виробничого знаряддя, розробки безпечних технологічних процесів і механізмів, методів і прийомів праці, розробки ефективних і надійних засобів індивідуального та колективного захисту працівників на виробництві, забезпечення слідуванням нормам і правилам, встановленим для виробничих процесів і обладнання, засобів захисту, а також власне працівників підприємств.

Нині стандарти безпеки праці встановлюють загальні вимоги і норми безпеки по різних видах небезпечних та шкідливих виробничих факторів. На разі в державі діє 2061 нормативно-правовий акт з охорони праці, без урахування санітарних норм і правил, стандартів, тощо [5, с. 3].

До державних стандартів прирівнюються державні будівельні норми і правила (БНіП), а також державні класифікатори техніко-економічної та соціальної інформації. Республіканські стандарти колишньої УРСР застосовуються як державні стандарти України до часу їх заміни

або скасування.

До цього часу діючими в Україні залишаються стандарти, правила, норми, положення, інструкції та інші нормативні акти, що затверджувались міністерствами та іншими уповноваженими на те державними органами колишнього СРСР. У Державний реєстр ДНАОП ці нормативні акти включені як "Міждержавні стандарти системи стандартів безпеки праці".

Починаючи з 1994 року, в Україні розробляються національні, галузеві, регіональні та виробничі програми покращання стану умов і безпеки праці на виробництві, в ході реалізації яких були закладені основи для удосконалення державної системи управління охороною праці, впровадження економічних методів управління, вирішення питань організаційного, наукового і нормативно-правового забезпечення робіт у сфері безпеки праці. Розроблено засоби захисту працюючих, які раніше не випускались в Україні; створено ряд засобів, що контролюють стан умов праці, небезпечні та аварійні ситуації; створено єдину автоматизовану інформаційну систему охорони праці тощо [6, с.8].

Загалом система стандартів безпеки праці (ССБТ) є комплексом взаємопов'язаних стандартів, спрямованих на забезпечення робіт щодо попередження аварійності, травматизму і професійних захворювань працюючих у народному господарстві [7]. Система стандартів безпеки праці, не скасовуючи діючих норм і правил, встановлює єдиний понятійний апарат та єдину термінологію у галузі безпеки праці. Її основною метою є сприяння поліпшенню умов охорони праці і здоров'я працівників.

Таким чином, можна окреслити коло завдань системи стандартів безпеки праці в Україні:

- встановлення вимог до якості продукції, загальних вимог і норм за видами небезпечних і шкідливих виробничих факторів, загальних вимог безпеки до виробничого устаткування, до виробничих процесів, до засобів захисту працюючих, методів оцінки безпеки праці;

- забезпечення єдності та достовірності вимірювань; встановлення єдиних термінів і позначень у найважливіших галузях науки і техніки.

В Державному реєстрі нормативи безпеки праці приводяться у такому вигляді: ГОСТ 12.X.XXX-XX.ССБТ (далі повна назва нормативного акту) [1, с. 2].

Перша цифра — 12 визначається тим, що система стандартів безпеки праці в Державній системі стандартів виділена під номером 12. Вона поділяється на підсистеми, включає близько 300 державних стандартів, і передбачає 10 груп нормативів — від 0 до 9. Чинними на даний час є групи 0—5, групи 6—9 — резервні:

- 0 — організаційно-методичні стандарти загальних положень;

- 1 — стандарти вимог і норм за видами небезпечних і шкідливих виробничих факторів;

- 2 — стандарти вимог безпеки до виробничих процесів;

- 3 — стандарти вимог безпеки до виробничого обладнання;

- 4 — стандарти вимог до засобів захисту працюючих;

- 5 — стандарти вимог безпеки до будівель, споруд і об'єктів.

Подальші три цифри (XXX) визначають порядковий номер даного ГОСТ в групі за реєстрацією, а дві останні (XX) — рік видання [1, с. 2].

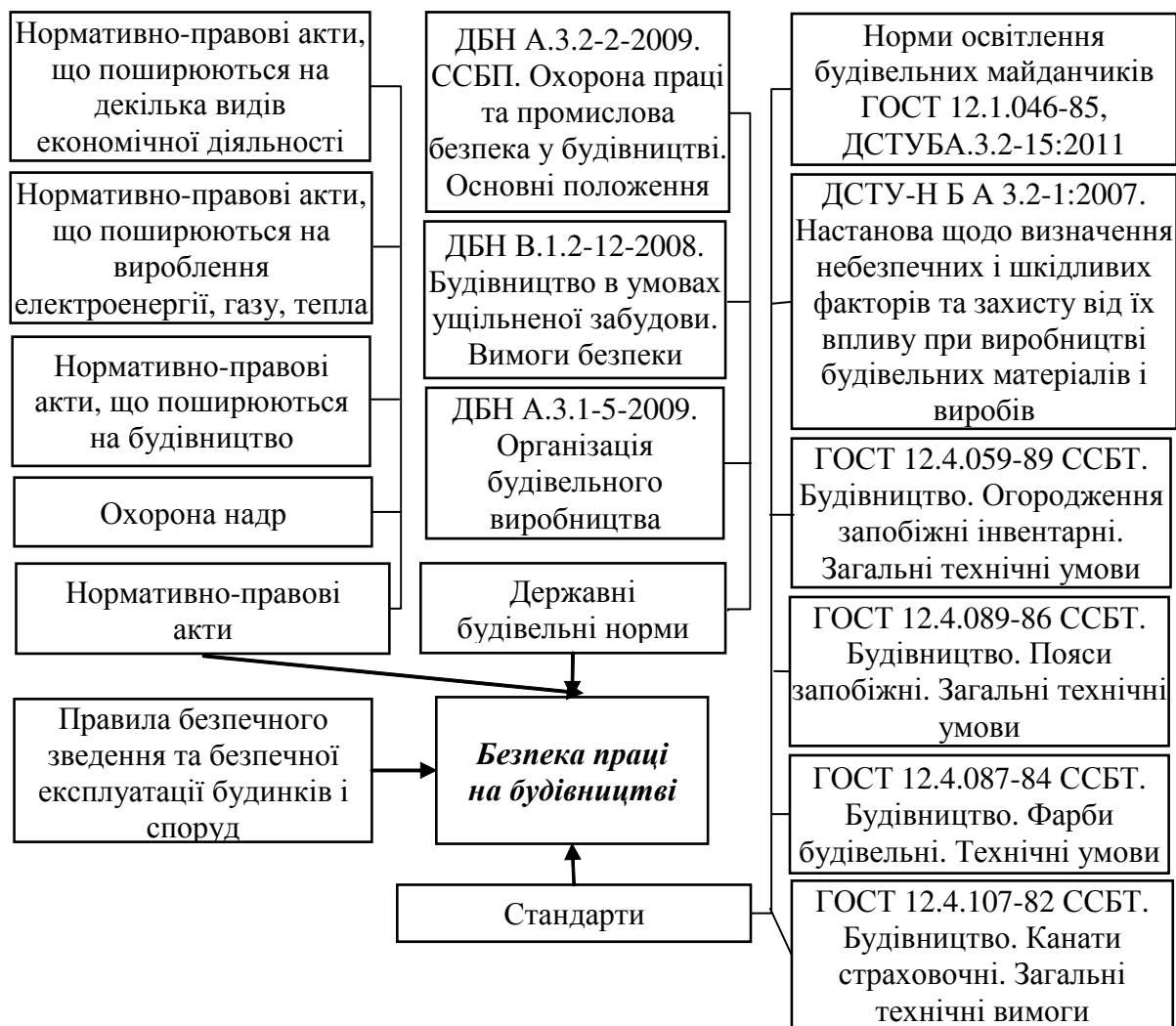

Рис. 2. Нормативно-правові акти та стандарти, що діють в будівництві

Складено автором на основі [6, с. 566—567].

Структурно система стандартів безпеки праці — комплекс взаємопов'язаних стандартів, спрямованих на забезпечення безпеки праці, збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці [3]. Об'єктом у цій системі виступає система людина-машина-середовище (виробниче і побутове предметне середовище), і тому система стандартів виконує важливу соціальну функцію щодо попередження аварій і нещасних випадків з метою забезпечення охорони здоров'я людей на виробництві та в побуті.

Система стандартів безпеки праці не виключає дію норм і правил, затверджених органами державного нагляду, але вони повинні бути взаємно пов'язані та не суперечити одне одному. Крім того, система стандартів безпеки праці не скасовує дії норм і правил, затверджених відповідними органами державного нагляду.

Стандарти безпеки праці призначені в першу чергу для вирішення державних міжгалузевих питань техніки безпеки та виробничої санітарії. Разом з тим, відповідно до встановленої класифікації, яка розглядалася вище, вони дозволяють розробляти поряд з міжгалузевими стандартами також галузеві, стандарти і стандарти підприємств щодо забезпечення безпеки праці, в яких крім загальних правил може бути відображена специфіка того чи іншого виробництва з урахуванням різних кліматичних умов. Об'єктами такої стандартизації є обладнання та вироб-

ничі процеси, вимоги до безпеки яких не охоплені державними стандартами або є необхідність в додаткових вимогах безпеки праці, специфічних для даної галузі. Тобто, галузеві стандарти конкретизують норми і вимоги державних стандартів. Наприклад, існують окремі стандарти безпеки праці у вугільних шахтах, на будівництві, щодо охорони праці моряків тощо, а також стандарти, що регулюють організацію охорони праці окремих категорій працівників, зокрема працівників з фіксованим терміном працевлаштування та тимчасових працівників, працівників, які працюють в умовах неповної зайнятості, надомників, сумісників та сезонних працівників, молоді, вагітних жінок, жінок, що народили, та жінок, що годують груддю, інвалідів [9].

Велику увагу з огляду на ризики та травматизм приділяють стандартизації охорони праці саме у будівництві (рис. 2).

У свою чергу, підприємства, установи та організації, що провадять свою фінансово-господарську діяльність в Україні, розробляють і затверджують стандарти підприємства щодо безпеки праці, інструкції з охорони праці для працівників і на окремі види робіт на основі державних нормативно-правових актів та відповідних актів вітчизняного законодавства.

Для будівельних підприємств базою для створення внутрішніх стандартів безпеки праці є ДБН А.3.2-2-2009.

Рис. 3. Структура стандарту з охорони праці та промислової безпеки у будівництві

Складено автором на основі [7].

ССБП. "Охорона праці та промислова безпека у будівництві. Основні положення". Цей документ містить норми та рекомендації щодо основних напрямків, у яких має проводитись робота щодо забезпечення безпеки праці підприємств будівельної сфери (рис. 3).

Загальне керівництво розробкою стандартів підприємства щодо безпеки праці (СПБП) як в Україні, так і за кордоном здійснюється керівником (або заступником) підприємства. Організаційно-методичне управління виконує служба охорони праці або залежно від конкретних умов, спеціально в призначені керівником підприємства особи.

Перелік запланованих до розробки стандартів включається окремим розділом в річні плани зі стандартизації підприємства, а за їх відсутності — складається самостійний річний план розробки СПБП на основі перспективних планів підприємства.

Розробка стандарту підприємства починається із аналізу фактичного рівня стану безпеки праці на підприємстві. При цьому необхідно проаналізувати ефективність раніше проведених на підприємстві технічних організаційних та економічних заходів щодо забезпечення безпечних умов здійснення трудової діяльності.

Розробка стандарту підприємства зазвичай здійснюється комісією (робочою групою) під керівництвом головного інженера. Основними вихідними даними є діючі норми і правила щодо безпеки праці. Стандарт підприємства затверджується керівником (заступником керівника), вводиться в дію наказом, що встановлює дату його впровадження. План організаційно-технічних заходів розробляється за необхідності і також затверджується керівником підприємства СПБП можуть затверджуватися без обмеження строку дії або на обмежений термін.

Система стандартів безпеки праці не лише визначає технічні нормативи, встановлює вимоги до організації праці, але й декларує персональну відповідальність посадових осіб за неухильне дотримання вимог, без яких нині на конкретному виробничому процесі або ділянці унеможлиблює високопродуктивна, якісна і безпечна праця.

Система стандартів безпеки праці систематично вдосконалюється, переглядаються чинні стандарти, розробляються нові. Сфери дії системи розширюються головним чином у напрямі нових видів техніки. Наприклад, затверджено нові стандарти в галузі лазерної безпеки, безпеки роботів і роботизованих технологічних комплексів і ділянок, засобів колективного захисту від іонізуючих та інфрачервоних випромінювань, гідравліки, посудин високого тиску [8]. Розробки державних стандартів, які, як правило, проводяться на основі глибоких наукових досліджень новітніх досягнень науки і техніки; до цього процесу залучаються вчені, фахівці різних галузей народного господарства, працівники служб охорони праці, комітети профспілок.

Нині в Україні активно розробляються державні стандарти України — ДСТУ, які повинні частково замінити діючі ГОСТи ССБТ. Так, наприклад, у галузі охорони праці вже діють:

— ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.

— ДСТУ 2272-93. Пожежна безпека. Терміни та визначення.

— ДСТУ 4050-2001. Спецодяг сигнальний. Жилети. Технічні умови [6, с. 567].

Вимоги щодо охорони праці регламентуються в Україні також:

- будівельними нормами і правилами;
- санітарними нормами і правилами;
- правилами улаштування електроустановок;
- нормами технічного проектування;
- іншими нормативними документами [2]

Система стандартів безпеки праці тісно пов'язана з такими системами стандартів, як Єдина система конструкторської документації (ЕСКД), Єдина система технологічної документації (ЕСТД), Єдина система технологічної підготовки виробництва (ЕСТПВ), Державна система забезпечення єдності вимірювань (ДСВ), Система показників якості продукції (СПЯ). Низка стандартів перерахованих систем містить вимоги щодо забезпечення безпеки праці.

Крім того, глобалізація суспільства, інтенсифікація потоків капіталів та трудових ресурсів, зміцнення зовнішньоекономічних зв'язків між Україною та рядом інших країн світу зумовила необхідність інтеграції вітчизняних стандартів безпеки праці у норми та нормативи, затверджені на міждержавних рівнях. Таким чином, у вітчизняній промисловості повинні застосовуватися загальноприйняті принципи і норми міжнародного права з питань регулювання безпеки праці: конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці (МОП), стандарти Міжнародної організації стандартизації (ISO), у тому числі серії стандартів ISO 9000 (управління якістю) та ISO 14000 (управління охороною навколишнього середовища).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Результатом проведеного дослідження стали наступні висновки.

1. Досліджено вітчизняні стандарти забезпечення безпеки праці на підприємствах України, в тому числі й будівельних.
2. Встановлено основні елементи системи стандартів України.
3. Окреслено коло завдань системи стандартів безпеки праці в Україні. Проаналізовано основні нормативно-правові акти та стандарти, що діють в будівництві. Визначена структура стандарту з охорони праці та промислової безпеки у будівництві.
4. Встановлено вимоги щодо охорони праці в Україні.

Література:

1. Атаманчук П.С., Мендерецький В.В., Панчук О.П., Чорна О.Г. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 276 с.
2. Система стандартів безпеки праці (ССБТ) [Електронний ресурс] / Охорона праці. Методичні матеріали. — Режим доступу: <http://www.shop-baby.com.ua/2012-05-08-09-45-23>.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.: збірник документів / Международные акты о правах человека. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 2000. — С. 539—551.
4. Телічко О.А. Процес адаптації трудового законодавства України в сфері охорони праці до європейських стандартів / О.А. Телічко // Юридична наука і практика. — 2011. — № 1. — С. 24—30.
5. Шевченко В.І. Правові питання охорони праці: навч. посібник / В.І. Шевченко. — Харків: ХНАМГ, 2004. — 184 с.

6. Зеркалов Д. В. Безпека праці [Електронний ресурс]: монографія / Д.В. Зеркалов. — Електрон. дані. — К.: Основа, 2012. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. — Систем. вимоги: Pentium; 512 Mb RAM; Windows 98/2000/XP; Acrobat Reader 7.0. — Назва з тит. екрана.

7. Охорона праці і промислова безпека у будівництві основні положення: ДБН а.3.2-2-2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/tehnichne-regulyuvannya/normuvannya/32_2_2009.pdf

8. Система — стандарт — безпека — праця [Електронний ресурс] / Технічна енциклопедія TechTrend. — Режим доступу: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=6846>

9. Венедіктов В.С. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) / В.С. Венедіктов, В.П. Грохольський, М.І. Іншин, М.М. Клемпарський, К.Ю. Мельник, О.М. Музичук, І.М. Шопіна [за ред. В.С. Венедіктова] // Державний департамент з питань адаптації законодавства. Українська асоціація фахівців трудового права. — Харків-Київ, 2006. — 680 с.

References:

1. Atamanchuk, P.S. Menderets'kyj, V.V. Panchuk, O.P. and Chorna, O.H. (2011), Bezpeka zhyttiedial'nosti [Life Safety], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Occupational Health (2013), "System security standards of safety work", available at: <http://www.shop-baby.com.ua/2012-05-08-09-45-23> (Accessed 14 Jan 2014).
3. Council of Europe (2000), Yevropejs'ka konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 4 lystopada 1950 r.: sbornyk dokumentov [European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950: a collection of documents], Yzdatel'skaia hruppa NORMA-YNFRA, Moscow, Russia.
4. Telichko, O.A. (2011), "The adaptation of the labor legislation of Ukraine in field of occupational safety to European standards", Yurydychna nauka i praktyka, vol. 1, pp. 24—30.
5. Shevchenko, V.I. (2004), Pravovi pytannia okhorony pratsi [Legal problems of labor protection], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.
6. Zerkalov, D. V. (2012), Bezpeka pratsi [Work safety], Osнова, Kyiv, Ukraine.
7. Ministry of Regional Development of Ukraine (2012), "Occupational Health and Safety in the construction industry the main provisions", available at: http://minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/tehnichne-regulyuvannya/normuvannya/32_2_2009.pdf (Accessed 14 Jan 2014).
8. TechTrend (2014), Technical Encyclopedia "System — Standard — Safety — work", available at: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=6846> (Accessed 14 Jan 2014).
9. Venediktov, V.S. Hrokhols'kyj, V.P. Inshyn, M.I. Klempars'kyj, M.M. Mel'nyk, K.Yu. Muzychuk, O.M. and Shopina, I.M. (2006), Okhorona pratsi: ievropejs'ki i mizhnarodni standarty ta zakonodavstvo Ukrainy (porivnial'nyj analiz) [Safety at work: European and international standards and law of Ukraine (comparative analysis)], Derzhavnyj departament z pytan' adaptatsii zakonodavstva. Ukrain'ska asotsiatsiia fakhivtsiv trudovoho prava, Kharkiv-Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014 р.

А. В. Максимова,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту, Криворізький економічний інститут,
ДВНЗ "Криворізький національний університет"
В. В. Філіпенко,
магістрант,
Криворізький економічний інститут, ДВНЗ "Криворізький національний університет"

МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ПІДПРИЄМСТВА

А. Махумова,
candidate of economic sciences, assistant professor of the accounting and audit chair of Kryvyi Rih Economic Institute
of SHEE "Kryvyi Rih National University"
V. Filipenko,
master of Kryvyi Rih Economic Institute of SHEE "Kryvyi Rih National University"

METHODICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ENTERPRISE'S RECEIVABLES ANALYSIS

Дебіторська заборгованість підприємства виступає важливою складовою оборотного капіталу. Вона має значну питому вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства. Аналіз динаміки, складу, структури, причин, строків існування і давності виникнення дебіторської заборгованості відіграє важливу роль в загальному аналізі фінансового стану підприємства. Метою статті є проведення аналізу та оцінки стану дебіторської заборгованості і визначення шляхів удосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю підприємства. Використовуючи загальноприйняті методичні підходи до аналізу дебіторської заборгованості, фінансову та бухгалтерську звітність, надано оцінку стану управління дебіторської заборгованості ПАТ "Констар". Порівняльний аналіз дебіторської заборгованості з середніми показниками по галузі, спорідненими підприємствами та рівнем кредиторської заборгованості показав, що загалом стан дебіторської заборгованості підприємства є прийнятним. У процесі аналізу виявлено тенденцію зростання показників дебіторської заборгованості в цілому та частки простроченої дебіторської заборгованості, що є негативним явищем для підприємства і може створювати загрози його стабільності та платоспроможності. За результатами аналізу запропоновано заходи щодо покращення стану управління дебіторською заборгованістю досліджуваного підприємства.

Enterprise's receivables are an important component of current capital. They have a significant importance in the composition of current assets and influence the financial state of the enterprise. The analysis of dynamics, contents, structure, reasons, the terms of existence and the appearance antiquity of the receivables plays an important role in the general analysis of the enterprise's financial state. The purpose of the article is to exercise the analysis and estimation of the receivables state and to define the improvement ways of the enterprises' receivables' management process. Using the generally — acceptable methodical approaches to the receivables analysis, the financial and accounting statements, the management state's estimation of the PGSS "Constar" is presented. The comparative analysis of the receivables with the average indicators of the branch, with the related enterprises and with the level of the receivables showed that in the whole the state of the enterprise's receivables is acceptable. The tendency of the receivables indicators growth in the whole and the part of the overdue receivables is revealed in the analysis process, being the negative phenomenon for the enterprise, that may create a threat to its stability and paying capacity. The improvement measures of the receivables management state of the investigated enterprise are offered, according to the results of the analysis.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, оборотні активи, прострочена заборгованість, коефіцієнт оборотності, період інкасації дебіторської заборгованості, кредиторська заборгованість, відволікання оборотних активів, комерційний кредит, реалізація продукції.

Key words: receivables, current assets, overdue receivables (liabilities), convertibility coefficient, the period of the receivables collection, credit liabilities, dragging of current assets, commercial credit, realization of production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах ринку надзвичайно важливе значення в забезпеченні ефективності функціонування підприємств має раціональна організація здійснення платіжних операцій. Прискорення оборотності грошових коштів — один з важ-

ливих шляхів поліпшення фінансового стану виробничих господарюючих суб'єктів [2, с. 60]. В умовах нестабільної ринкової економіки ризик несплати або несвоєчасної оплати покупцями рахунків збільшується, це призводить до появи дебіторської заборгованості. Дебіторська за-

**Таблиця 1. Динаміка складу та структури дебіторської заборгованості
ПАТ "Констар" за 2010–2012 рр.**

Розрахунки з дебіторами	2010		2011		2012		Відхилення 2012–2010 рр.		Темп приросту, %
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. За товари, роботи, послуги	9762	77,89	4592	77,25	11123	82,13	1316	4,24	13,94
2. За розрахунками: 2.1 з бюджетом	276	2,2	215	3,62	61	0,45	-215	-1,75	-77,9
2.2 за виданими авансами	1945	15,52	515	8,66	597	4,41	-1348	-11,11	-69,3
2.3 з нарахованих доходів	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2.4 із внутрішніх розрахунків	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Інша поточна дебіторська заборгованість	433	3,45	622	10,46	1743	12,87	1310	9,42	302,54
4. Векселі одержані	117	0,93	0	0	0	0	-117	-0,93	*
5. Довгострокова дебіторська заборгованість	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Разом	12533	100	5944	100	13542	100	1009	*	8,05

боргованість — неминучий наслідок існуючої системи розрахунків між юридичними і фізичними особами.

Слід зазначити, що дебіторська заборгованість підприємства виступає важливою складовою оборотного капіталу. Вона має значну питому вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства [7, с. 27]. Саме тому аналіз поточних активів, вивчення динаміки, складу, структури, причин, строків існування і давності дебіторської заборгованості відіграє важливу роль в загальному аналізі фінансового стану підприємства і надає змоги прийняти правильне управлінське рішення щодо подальшої діяльності підприємства.

Досить велика частка дебіторської заборгованості у загальній структурі активів знижує ліквідність і фінансову стійкість підприємства, підвищує ризик фінансових втрат, погіршує фінансовий стан підприємств, а іноді призводить і до банкрутства. Будучи частиною оборотних коштів, а саме частиною фондів обігу, дебіторська заборгованість скорочує оборотність оборотних коштів і тим самим зменшує дохід підприємства [3, с. 112]. Тому для поліпшення фінансового стану підприємства важливо проводити аналіз дебіторської заборгованості підприємства, який повинен бути спрямований на виявлення чинників, що впливають на зростання дебіторської заборгованості та визначення резервів спрямованих на ліквідацію невинуватитої заборгованості і зниження її зростання [5, с. 19]. Значення аналізу дебіторської заборгованості особливо зростає в період інфляції, коли іммобілізація власних оборотних активів стає дуже невинуватитою. З огляду на викладене, виникає нагальна потреба в дослідженні методичних підходів та практичних аспектів аналізу дебіторської заборгованості підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній методичній, навчальній літературі наводяться різноманітні підходи і методики до аналізу дебіторської заборгованості [1, 3, 8, 9]. Вагомий внесок у дослідження практичних аспектів оцінки дебіторської заборгованості присвятили свої наукові дослідження Базилінська О.Я., Білик М.Д., Бугай В.Г., Бутинець Ф.Ф., Власюк О.Ю., Горбачова О.М., Голубкіна Ю.М., Кірейцев Г.Г., Некрасенко Л.А.,

Славюк Р.А., Чумаченко М.Г., Чухно І.М., Шеремет О.О. [1, 2, 4, 5, 7, 9]. В той же час на сьогодні недостатньо досліджено особливості управління дебіторською заборгованістю промислових підприємств із врахуванням галузевих та регіональних особливостей.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження дебіторської заборгованості ПАТ "Констар" та визначення шляхів удосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю даного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За економічним змістом дебіторська заборгованість як об'єкт бухгалтерського спостереження — це елемент оборотного капіталу [5, с. 94]. Дебіторська заборгованість може виникати з різних причин, залежно від характеру взаємин з контрагентами в розрахунках. У більшості підприємств в загальній сумі дебіторської заборгованості переважають або займають максимальну питому вагу борги покупців, замовників, клієнтів або згідно з міжнародною термінологією — рахунки до отримання. Також дебіторська заборгованість виникає при перерахуванні грошей за майбутні поставки цінностей і послуги, перерахування платежу зразу за кілька місяців (орендна плата), а також в зв'язку з заборгованістю окремих осіб по нестачах і розкраданням.

Дебіторська заборгованість — це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [4, с. 134]. Дебіторська заборгованість має значну питому вагу в складі поточних активів і впливає на фінансовий стан підприємства. Для поліпшення фінансового стану підприємства важливо проводити аналіз дебіторської заборгованості, який повинен бути спрямований на виявлення чинників, що впливають на зростання дебіторської заборгованості та визначення резервів спрямованих на ліквідацію невинуватитої заборгованості і зниження її зростання. Значення аналізу дебіторської заборгованості особливо зростає в період інфляції, коли іммобілізація власних оборотних активів стає дуже невинуватитою [4, с. 135].

У процесі аналізу дебіторської заборгованості підприємства ПАТ "Констар", проведемо аналіз динаміки складу та структури дебіторської заборгованості за даними фінансової звітності ПАТ "Констар" за 2010—2012 рр. [11]. Результати аналізу наведено в таблиці 1.

За даними таблиці 1 видно, що загальна сума дебіторської заборгованості за 2010—2012 рр. збільшилась на 1009 тис. грн., або на 8,05%, в тому числі, за рахунок зростання заборгованості за товари роботи, послуги (на 1316 тис. грн., або на 13,9 %) та іншої поточної дебіторська заборгованість — більш ніж у 3 рази. Спостерігається зменшення дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом та за авансами виданими на 77,9 % та 69,3% відповідно. Найбільша частка у складі дебіторської заборгованості підприємства у 2012 р. припадає на заборгованість за товари, роботи, послуги — 82,13%, а найменшу займають розрахунки з бюджетом — 0,45%.

Загалом, у 2012 р. спостерігається збільшення дебіторської заборгованості у порівнянні з 2010 р., що є негативним явищем для фінансового стану підприємства і призводить до необхідності вжити заходів щодо зменшення дебіторської заборгованості підприємства.

На наступному етапі аналізу дебіторської заборгованості ПАТ "Констар" проведемо розрахунок показників, які характеризують стан дебіторської заборгованості на підприємстві.

1. Коефіцієнт відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість

$$K_{зОБА} = ДЗ / \Sigma K_{ЗОБА} \quad (1),$$

де $K_{зОБА}$ — коефіцієнт залучення оборотних активів у дебіторську заборгованість;

$ДЗ$ — загальна сума дебіторської заборгованості підприємства (або сума дебіторської заборгованості окремо за товарним та комерційним кредитом), тис. грн.;

$\Sigma K_{ЗОБА}$ — загальна сума оборотних активів підприємства, тис. грн.

2. Середній період інкасації

$$T_{ДЗ} = ЗДЗ / \Sigma Об.ден \quad (2),$$

де $T_{ДЗ}$ — середній період інкасації дебіторської заборгованості підприємства, днів;

$ЗДЗ$ — середній залишок дебіторської заборгованості підприємства (загалом або окремих її видів) у досліджуваному періоді, тис. грн.;

$\Sigma Об.ден.$ — сума одноденного обороту з реалізації продукції в досліджуваному періоді, тис. грн.

3. Кількість оборотів дебіторської заборгованості

$$^nДЗ = \Sigma Об.рп / ЗДЗ \quad (3),$$

де nДЗ — кількість оборотів дебіторської заборгованості підприємства в досліджуваному періоді;

$\Sigma Об.рп$ — загальна сума обороту з реалізації продукції у досліджуваному періоді, тис. грн.;

$ЗДЗ$ — середній залишок дебіторської заборгованості підприємства (загалом або окремих її видів) у досліджуваному періоді, тис. грн.

4. Коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості

$$K_{пр} = \Sigma ДЗ_{пр} / \Sigma ДЗ \quad (4),$$

де $K_{пр}$ — коефіцієнт простроченості дебіторської заборгованості;

$\Sigma ДЗ_{пр}$ — сума дебіторської заборгованості, не сплаченої в передбачені строки, тис. грн.;

$\Sigma ДЗ$ — загальна сума дебіторської заборгованості, тис. грн.

Таблиця 2. Показники стану дебіторської заборгованості ПАТ "Констар" за 2010—2012 рр.

№	Найменування показника	2010	2011	2012	Відхилення
1	2	3	4	5	6
1	Коефіцієнт відволікання оборотних активів у ДЗ	0,155	0,078	0,152	-0,003
2	Середній період інкасації, днів	52	33	26	-26
3	Кількість оборотів дебіторської заборгованості	7	11	14	7
4	Коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості	0,82	0,89	0,98	0,16
5	Середній «вік» простроченої дебіторської заборгованості	28	28	25	-3

5. Середній "вік" простроченої дебіторської заборгованості

$$Впр = ДЗ_{пр} / \Sigma Об.ден. \quad (5),$$

де $Впр$ — середній "вік" простроченої дебіторської заборгованості, дн.;

$ДЗ_{пр}$ — середній залишок дебіторської заборгованості, не сплаченої в строк, тис. грн.;

$\Sigma Об.ден.$ — сума одноденного обороту з реалізації продукції в досліджуваному періоді, тис. грн.

Показники, що характеризують стан дебіторської заборгованості розраховані за даними фінансової звітності підприємства [11] і представлені в таблиці 2.

За даними таблиці 2 спостерігаємо, що у 2012 р., що коефіцієнт відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість суттєво не змінився і залишився на рівні з 2010 року. Зазнали не значних змін коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості та її середній "вік". Однак кількість оборотів дебіторської заборгованості збільшилась майже у 2 рази, а середній період інкасації навпаки у 2 рази зменшився. На нашу думку, зменшення коефіцієнту відволікання оборотних активів у дебіторську заборгованість є позитивною тенденцією і свідчить про більш ефективне використання оборотних активів у господарській діяльності підприємства. Як відомо, кількість оборотів дебіторської заборгованості (коефіцієнт оборотності) показує, у скільки разів виручка перевищує середню дебіторську заборгованість. На підприємстві кошти, інвестовані в дебіторську заборгованість у 2010 р., перебували в обігу 7 разів, а в 2012 р. — 14 разів, що є позитивною тенденцією для підприємства. Середній період інкасації дебіторської заборгованості характеризує роль дебіторської заборгованості у фактичній тривалості фінансового та загального операційного циклу підприємства. Тому зменшення цього показника з 52 до 26 днів є позитивним для підприємства. Тенденцію до зростання коефіцієнту простроченої дебіторської заборгованості з можна оцінювати як негативну, оскільки збільшується ймовірність переходу частини простроченої дебіторської заборгованості в безнадійну. Крім того, враховуючи зростання коефіцієнта простроченої дебіторської заборгованості, можна зробити висновок, що скорочення середнього "віку" простроченої дебіторської заборгованості відбулося внаслідок збільшення обсягів реалізації. І на нашу думку, стверджувати про поліпшення якості простроченої заборгованості немає підстав.

У процесі аналізу дебіторської заборгованості підприємства важливим є її аналіз за термінами погашення. Визначити, чи немає в її складі сум, не реальних для стягнення, або таких, за якими минають строки позовної давності. Якщо такі є, то необхідно терміново вжити заходів для стягнення їх (оформлення векселів, звернення в господарський суд і т. ін.).

Таблиця 3. Аналіз дебіторської заборгованості ПАТ "Констар" за термінами її погашення у 2010–2012 рр.

Рік	Найменування показника	За строками погашення			Всього
		до 3-х місяців	3–6 місяців	6–12 місяців	
1	2	3	4	5	6
2010	1. За товари, роботи, послуги	9377	381	4	9762
	2. Інша поточна дебіторська заборгованість	334	2	1	433
2011	1. За товари, роботи, послуги	4060	272	260	4592
	2. Інша поточна дебіторська заборгованість	548	4	2	622
2012	1. За товари, роботи, послуги	10582	240	300	11123
	2. Інша поточна дебіторська заборгованість	1630	4	8	1743

Проаналізувавши дані наведені в таблиці 3, спостерігаємо тенденцію зростання дебіторської заборгованості практично за всіма строками погашення. Найбільше зростання має дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги за строком погашення до 3-х місяців (збільшилась на 849 тис. грн.), та інша поточна дебіторська заборгованість за строком погашення до 3-х місяців (збільшилась на 1296 тис. грн.). Така ситуація щодо термінів погашення дебіторської заборгованості є негативною для підприємства і потребує посилення контролю за "віковою" структурою дебіторської заборгованості.

Порівняльний аналіз показників дебіторської заборгованості підприємства з середніми показниками по галузі та показниками споріднених підприємств дасть змогу охарактеризувати ринкову позицію підприємства, його можливості для подальшого розвитку. Середній показник дебіторської заборгованості по машинобудуванню у 2012 р. становив 216433 тис. грн. [7]. Тоді як дебіторська заборгованість підприємства ПАТ "Констар" на кінець 2012 р. склала 13542 тис. грн., що менше середнього показника на 202891 тис. грн. і така тенденція є позитивною, оскільки його оборотність оборотних коштів більша, що впливає на збільшення доходу підприємства та на його подальший розвиток.

Порівняльний аналіз стану дебіторської заборгованості ПАТ "Констар" з підприємствами-конкурентами проведено на основі даних Державної служби статистики України [7] представлено в таблиці 4.

Як свідчать дані таблиці 4, найбільшу частку в структурі дебіторської заборгованості підприємств машинобудівної галузі займає заборгованість за товари, роботи, послуги, а найменшу — заборгованість за розрахунками з бюджетом та за виданими авансами. Можна зробити висновки, що стан дебіторської заборгованості підприємства ПАТ "Констар" приблизно збігається зі станом дебіторської заборгованості підприємств-конкурентів.

Повний аналіз стану дебіторської заборгованості неможливий без порівняння її з рівнем кредиторської заборгованості.

Порівняльний аналіз заборгованостей слід доповнити розрахунком коефіцієнту співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, який розраховується, як співвідношення кредиторської заборгованості до дебіторської.

Кспів. 2010 р. = $113503 / 12533 = 9,06$

Кспів. 2011 р. = $139877 / 5944 = 23,53$

Кспів. 2012 р. = $154484 / 13542 = 11,41$

Наведені дані таблиці 5 свідчать про зростання упродовж останніх років як дебіторської (на 8%), так і кредиторської (на 36%). Також спостерігається тенденція значного перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською. Розрахувавши коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості можемо побачити, що значення даного коефіцієнту значно перевищує нормативне, яке складає 1,5—2.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного аналізу дебіторської заборгованості підприємства ПАТ "Констар" за 2010—2012 рр. спостерігається тенденція зростання показників, що характеризують стан дебіторської заборгованості, що є негативним явищем для підприємства, загрожує його стабільності та платоспроможності. Водночас, порівняльний аналіз дебіторської заборгованості з кредиторською показав, що загалом стан дебіторської заборгованості підприємства є нормальним, оскільки має місце велика кредиторська заборгованість, яка здійснює негативний вплив на фінансовий стан підприємства ПАТ "Констар". Невисокі темпи зростання дебіторської заборгованості у порівнянні з ростом кредиторської заборгованості порушує ліквідність балансу за рахунок можливої нездатності покриття короткострокових пасивів швидко реалізованими активами, виникає ситуація дефіциту платоспроможних коштів, що веде до неплатоспроможності.

У процесі аналізу виявлено зростання простроченої дебіторської заборгованості, що створює фінансові складнощі, тому що підприємство буде відчувати нестачу фінансових ресурсів. Крім того, заморожування коштів у

Таблиця 4. Порівняльний аналіз стану дебіторської заборгованості підприємств машинобудування у 2012 р.

Розрахунки з дебіторами	ПАТ «Констар»	ПАТ «Дизельний завод»	ВАТ «Електроград»	ПАТ «Електромашпромсервіс»
1. За товари, роботи, послуги	11123	43591	14875	18120
2. За розрахунками:				
2.1 з бюджетом	61	753	1390	103
2.2 за виданими авансами	597	459	1007	1076
2.3 з нарахованих доходів	0	0	0	0
2.4 із внутрішніх розрахунків	0	0	0	0
3. Інша поточна ДЗ	1743	5384	1260	343
4. Векселі одержані	0	0	0	0
5. Довгострокова ДЗ	0	0	0	0
Разом	13542	50187	18532	19642

дебіторській заборгованості призводить до уповільнення оборотності капіталу. Прострочена дебіторська заборгованість означає також, що зростання ризику непогашення боргів і зменшення прибутку. Тому, на нашу думку, необхідно прийняти низку заходів щодо зменшення розмірів цієї заборгованості, скорочення термінів її погашення. Наявність простроченої дебіторської заборгованості веде до можливої ситуації списання заборгованості на зменшення фінансових результатів і, як наслідок, може призвести до збитків.

Для скорочення або стягнення простроченої та сумнівної дебіторської заборгованості з дебіторів пропонуємо вживати наступні заходи:

- претензійна робота, подача позову до суду;
- фінансові санкції (штраф, пеня, неустойка), передача в заставу майна і майнових прав, призупинення поставок продукції;
- нагадування по телефону, факсу, пошті, використання ЗМІ чи поширення інформації серед суміжних поставальників, що загрожує боржнику втратою іміджу;
- арешт майна боржника, вироблений органами державної виконавчої служби;

Вважаємо, що впровадження таких заходів в політику управління простроченою заборгованістю допоможе скоротити рівень даної заборгованості, покращити стан платіжної дисципліни боржників, що в свою чергу призведе до покращення фінансового стану підприємства.

Вважаємо за необхідне також вжити заходи щодо оптимізації стану управління дебіторською заборгованістю, а саме:

- проведення попереднього аналізу кожного дебітора та розробка методів оцінки їх фінансової надійності;
- збільшення переліку покупців з метою мінімізації втрат від несплати одним або декількома покупцями;
- розробка умов встановлення термінів товарного кредиту;
- використання механізму факторингу;
- надання знижок покупцям за скорочення термінів погашення заборгованості, щоб спонукати їх оплатити рахунки до встановленого терміну оплати;
- введення штрафних санкцій за прострочення платежу, що буде сприяти вчасній сплаті коштів;
- оформлення угоди з покупцями комерційним векселем з одержанням певного процента за відстрочку платежу, що дасть можливість підприємству отримувати певну суму, яка частково компенсує неповернення коштів вчасно;
- відпуск товарів покупцям на умовах передоплати, що запобігатиме виникненню дебіторської заборгованості;
- контролювати співвідношення дебіторської заборгованості і кредиторської заборгованості.

Наведені рекомендації призведуть до покращення стану управління дебіторською заборгованістю підприємства та зменшення розміру та терміну простроченої заборгованості.

Література:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.Я. Базилінська. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 328 с.
2. Білик М.Д. Фінансовий аналіз: навч. посіб. — [2-ге вид. без змін] / Білик М.Д., Павловська О.В., Прибуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. — К.: КНЕУ, 2007. — 592 с.

Таблиця 5. Порівняльний аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості ПАТ "Констар" у 2010–2012 рр.

Рік	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість	Перевищення заборгованості	
			Дебіторської	Кредиторської
2010	12533	113503	-	100970
2011	5944	139877	-	133933
2012	13542	154484	-	140942

3. Бугай В.Г. Управління дебіторською заборгованістю підприємства / В. Г. Бугай, Н.С. Головка // Бухгалтерський облік та аудит. — 2012. — № 3. — С. 60—63.

4. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: навч. посіб. для студентів ВНЗ спеціальності "Облік і аудит" / Ф.Ф. Бутинець. — Житомир: ПП "Рута", 2003. — 680 с.

5. Голубінка Ю.М. Управління дебіторською заборгованістю / Ю.М. Голубінка // Студентський науковий вісник. Серія "Економічні та гуманітарні науки". Науковий збірник. Випуск 9. — Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2013. — 200 с.

6. Горбачова О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості підприємства: важливі нюанси / О.М. Горбачова // Фінанси України. — 2011. — № 8. — С. 19—26.

7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ukrstat.gov.ua

8. Некрасенко Л.А. Шляхи оптимізації дебіторської заборгованості підприємств / Л. А. Некрасенко // Економічний простір. — 2012. — № 12. — С. 27—34.

9. Подольська В.О., Яріш О.В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська, О.В. Яріш. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 488 с.

10. Smida [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/>

References:

1. Bazilins'ka, O.Ya. (2009), Finansovyy analiz: teoriia ta praktyka [The financial analysis: theory and practice], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Bilyk, M.D. (2007), Finansovyy analiz [The financial analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Buhaj, V.H. (2012), "Receivables Management enterprises", Bukhgalters'kyj oblik ta audyt, vol. 3, pp. 60—63.
4. Butynets', F.F. (2003), Ekonomichnyy analiz [The economic analysis], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.
5. Holubinka, Yu.M. (2013), Upravlinnia debitors'koiu zaborhovanistiu [Receivables management], RVV LNTU, Lutsk, Ukraine.
6. Horbachova, O.M. (2011), "Accounting and analysis of accounts receivable enterprise: important nuances", Finansy Ukrainy, vol. 8, pp. 19—26.
7. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 Jan. 2014).
8. Nekrasenko, L.A. (2012), "Ways to optimize receivables enterprises", Ekonomichnyy prostir, vol. 12, pp. 27—34.
9. Podol's'ka, V.O. and Yarish, O.V. (2007), Finansovyy analiz [The financial analysis], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
10. Ukraine's stock market infrastructure development agency (2014), available at: <http://www.smida.gov.ua/> (Accessed 22 Jan 2014).

Стаття надійшла до редакції 14.02.2014 р.

*В. В. Папп,
д. е. н., доцент, професор кафедри обліку і фінансів, Мукачівський державний університет
В. А. Лендел,
магістр, Мукачівський державний університет*

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

V. Papp,
Doctor of Economics, professor of department of account and finances, Mukachevo State University
V. Lendel,
Master, Mukachevo State University

FORMING OF STRATEGY OF IMPROVEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY
OF ENTERPRISES IS IN UKRAINE

У статті досліджено особливості організації зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах України. Розглянуто та уточнено теоретико-методичну сутність стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства, окреслено чинники, що визначають різновиди стратегій. Показано результати аналізу експортно-імпортних операцій в Україні, їх динаміку та структуру. Здійснено аналіз сучасних проблем та перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Розкрито напрями підвищення ефективності організації та вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві.

In the article the features of organization of foreign economic activity are investigational on the enterprises of Ukraine. It is considered and specified methodical, outlined factors which determine essence of strategy of foreign economic activity of enterprise varieties of strategies. The results of analysis of export-import operations are rotined in Ukraine, their dynamics and structure. The analysis of modern problems and prospects of development of foreign economic activity is carried out in Ukraine. Directions of increase of efficiency of organization and perfection of foreign economic activity are exposed on an enterprise.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, стратегія, підприємство, торгівля.

Key words: foreign economic activity, export, import, value of external trade, strategy, enterprise, trade.

ВСТУП

Важливою сферою господарської діяльності є зовнішньоекономічна діяльність підприємства, яка позитивно впливає на ефективність виробництва, підвищення якості продукції та на фінансові результати. А також відіграє велику роль у підвищенні економічного добробуту держави та покращення рівня життя населення.

У зв'язку з цим, виникає потреба дослідження зовнішньоекономічної діяльності, з метою створення та впровадження ефективних та довгострокових стратегій розвитку підприємства, для отримання переваг у конкурентній боротьбі.

Питання розробки стратегії та вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємства дослі-

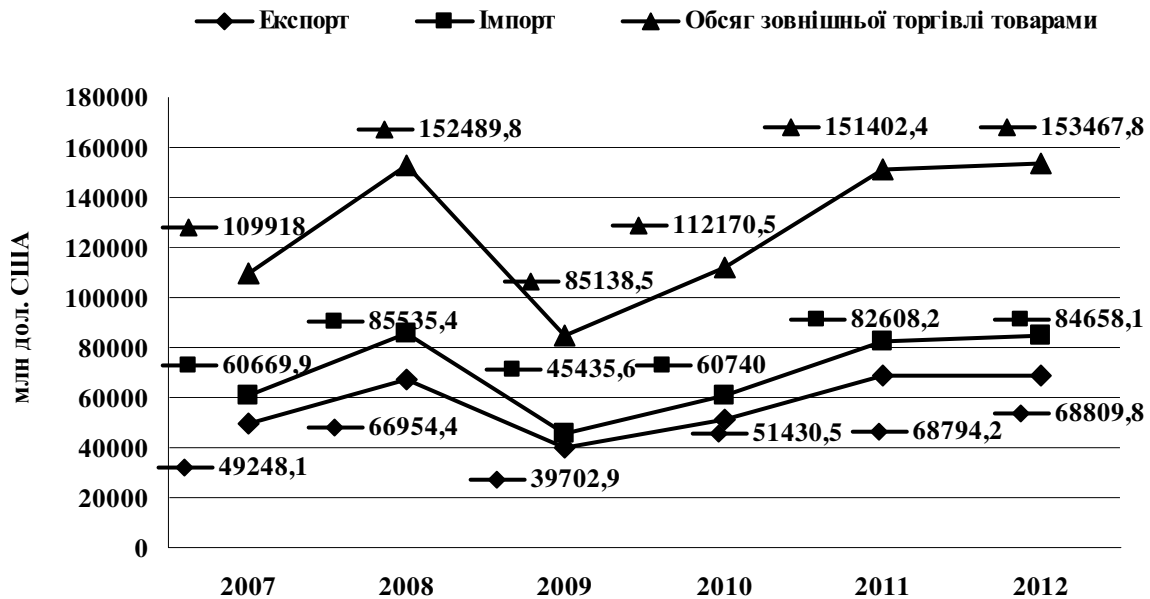

Рис. 1. Динаміка обсягу зовнішньої торгівлі України товарами за 2007–2012 рр.

Джерело: [13].

джувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких В.Д. Андріанов, І.В. Багорова, І.А. Гребельник, Т.П. Данько, І.І. Дахно, Л.В. Дейнеко, Ю.Г. Козак, О.А. Кириченко, А.П. Кіреєв, В.В. Коломієць, Э.М. Коротков, Н. В. Куденко, А.П. Наливайко, А. Ніколас, А.П. Румянцева, Н.М. Тюріна, А.Д. Чандлер, Л.Г. Чернюк, М. Портер, І. Анософф та ін.

У працях цих авторів розкрито теоретичні основи зовнішньоекономічної діяльності, розглянуто етапи процесу формування стратегії, чинники впливу на них, а також представлено результати аналізу сучасних моделей зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Проте сучасна економічна наука приділяє недостатньо уваги проблемам стратегічного управління, тому і досі у наукових працях різних вчених багато питань потребують додаткових досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної статті є дослідження питань організації зовнішньоекономічної діяльності на підприємстві та обґрунтування заходів удосконалення структури управління, шляхом розробки стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Багато вчених сьогодні ототожнюють поняття "стратегія" і "напрямок розвитку". Зокрема Коротков Э.М. вважає, що стратегія це сукупність орієнтирів та обмежень, що визначають напрями розвитку підприємства відповідно до поставленої мети [6]. Данько Т.П. розглядає стратегію як вибір найбільш загальних напрямів розвитку, із врахуванням конкретних ціннісних орієнтацій, які є найбільш загальними контурами дій для досягнення підсумкових передбачуваних результатів у майбутньому [3]. Чандлер А.Д. вважає, що стратегія — це визначення основних довгострокових цілей підприємства, адаптація напрямків дій і розміщення ресурсів, що необхідні для досягнення цілей [12]. Анософф І. визна-

чає стратегію як системний підхід, що забезпечує складній організації збалансованість і загальний напрям росту [2]. М. Портер, при визначенні поняття стратегії, акцентує увагу на створення унікальної позиції, що є дуже важливою для кожного підприємства, як окремого суб'єкта господарювання [9]. Згідно з Наливайком А.П. стратегія — це відповідно встановлений та переглянутий набір напрямів діяльності, з метою забезпечення поновлюваної відмітності та прибутковості [8]. Куденко Н.В. розглядає під поняттям "стратегія" координуючий та об'єднуючий фактор між цілями та ресурсами фірми [7].

Отже, можна зробити висновок, що як вітчизняні, так і зарубіжні вчені приблизно однаково характеризують сутність "стратегії". Таким чином, стратегія — це сукупність перспективних планів та завдань, які потрібно виконати, щоб досягти поставлених цілей.

Виділяють певні особливості стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємств:

- спрямованість на внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства;
- обов'язковий взаємозв'язок з іншими видами стратегій підприємств;
- врахування обмеженого розмаїття можливих ситуацій та факторів, що впливають на стратегію зовнішньоекономічної діяльності підприємства в процесі її формування і реалізації;
- врахування пріоритетності зовнішньоекономічної діяльності з іншими видами економічної діяльності підприємства;
- взаємозв'язок між гетерархічністю та ієрархічністю стратегії.

Одним із найважливіших напрямів розвитку підприємства є зовнішньоекономічна діяльність. У світі жодна країна немає можливостей розвивати самостійно власні виробничі процеси, забезпечивши при цьому економічне зростання без ефективного використання переваг міжнародного розподілу праці та сукупного

Таблиця 1. Товарна структура експорту України за 2007–2012 рр., %

№	Назва товарів, згідно з УКТЕЗЕД	Роки					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	1,5	1,2	1,5	1,5	1,4	1,4
II	Продукти рослинного походження	3,5	8,3	12,7	7,7	8,1	13,4
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження	3,5	2,9	4,5	5,1	5,0	6,1
IV	Готові харчові продукти	4,2	3,8	5,3	5,0	4,3	11,1
V	Мінеральні продукти	8,7	10,5	9,8	13,1	15,0	7,4
VI	Продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,2	7,5	6,3	6,8	7,9	1,5
VII	Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	2,0	1,5	1,4	1,3	1,4	1,5
VIII	Шкіряна і хутрова сировина та вироби з них	0,8	0,5	0,4	0,3	0,2	0,2
IX	Деревина і вироби з деревини	1,7	1,2	1,7	1,6	1,6	1,5
X	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів	1,6	1,3	2,0	1,8	1,6	1,6
XI	Текстиль та вироби з текстилю	2,0	1,5	1,8	1,4	1,3	1,1
XII	Взуття, головні убори, парасольки	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
XIV	Дорогоцінні метали, каміння та вироби з них	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	42,2	41,2	32,3	33,7	32,3	27,5
XVI	Механічне обладнання; машини та механізми; електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення	10,1	9,5	12,6	11,0	9,9	10,2
XVII	Транспортні засоби та шляхове обладнання	6,7	6,5	4,0	6,3	7,1	8,7
XVIII	Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні; годинники; музичні інструменти	0,4	0,4	0,7	0,5	0,4	0,4
XX	Різні товари і вироби	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,9
XXI	Вироби мистецтва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Товари, придбані в портах		0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Різне		0,8	0,4	0,7	0,6	0,5	0,6
Всього		100	100	100	100	100	100

Джерело: [13].

міжнародного науково-технічного потенціалу. Саме за рахунок зовнішньоекономічної діяльності Україна здійснює вирішення проблем нестачі енергоносіїв, новітніх машин та устаткування, деяких товарів народного споживання [10].

Як економічна категорія зовнішньоекономічна діяльність являє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [1].

Зовнішньоекономічна діяльність у всіх країнах здійснює виконання ряду функцій, до яких входить: сприяння вирівнюванню національного та світового рівня економічного розвитку; зіставлення національних та світових витрат виробництва; реалізація переваг міжнародного поділу праці та підвищення ефективності національної економіки. Вказані функції є характерними для зовнішньоекономічної діяльності із певною специфікою, яка обумовлена сучасним етапом розвитку національної економіки і початковим етапом інтеграції України у світову економіку. Правовою формою реалізації цієї діяльності виступає зовнішньоекономічний договір, що є специфічним видом господарського договору [10].

На сьогодні особливо актуальними стають питання формування та налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, вдосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю та впровадження ефективних зовнішньоторговельних зв'язків.

Завдяки впровадженню Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності виникає можливість проводити порівняльний аналіз експортно-імпортних операцій різних країн світу.

Дані Державної служби статистики України свідчать про зростання обсягів зовнішньої торгівлі України протягом останніх років (рис. 1).

За період з 2007 по 2012 рр. показник зовнішньоторговельного обігу України товарами зріс у 1,4 рази — з 109918 млн дол. США у 2007 році до 153467,8 млн дол. США у 2012 р. Збільшення товарообігу характеризується різною динамікою зростання експорту та імпорту. Протягом 2007 — 2012 рр. обсяг експорту вітчизняних товарів до інших країн зріс у 1,4 рази, з 49248,1 млн дол. США у 2007 р. до 68809,8 млн дол. США у 2012. Обсяг імпорту — у 1,4 рази, з 60669,9 млн дол. США у 2007 р. до 84658,1 млн дол. США у 2012 р.

Дані, представлені на рисунку 1, свідчать, що найбільше зростання обсягів зовнішньої торгівлі за період 2007—2012 рр. відбулося у 2012 р., відтак зовнішньоторговельний оборот становив 153467,8 млн дол. США. У 2009 р. обсяг зовнішньої торгівлі скоротився і становив 85138,5 млн дол. США. У 2010 р. обсяг зовнішньої торгівлі становив 112170,5 млн дол. США, тобто порівнюючи з 2009 р. зріс на 27032 млн дол. США. У 2011 р. зовнішній торговельний оборот становив 151402,4 млн дол. США, якщо порівняти з 2010 р. зріс на 39231,9 млн дол. США. У 2012 р. обсяг зовнішньої торгівлі становив 153467,8 млн дол. США, порівняно з 2011 р. зріс на 2065,4 млн дол. США.

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами спостерігалось у 2007 р. — 11421,8 млн дол. США (або 10,4%). Скорочення питомої ваги експорту у структурі зовнішньої торгівлі спостерігається у 2008 р., дефіцит торговельного балансу становив 18531,9 млн дол. США. У 2009 р. експорт товарів становив 39702,9 млн дол. США, перевищення імпорту над експортом становило

Таблиця 2. Товарна структура імпорту України за 2007—2012 рр., %

№	Назва товарів, згідно з УКТЕЗЕД	Роки					
		2007	2008	2009	2010	2011	2012
I	Живі тварини; продукти тваринного походження	1,3	2,0	2,8	2,0	1,3	2,0
II	Продукти рослинного походження	1,4	1,7	2,8	2,6	2,2	2,9
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,5
IV	Готові харчові продукти	3,4	3,1	4,5	4,1	3,7	3,5
V	Мінеральні продукти	28,5	29,7	34,5	34,8	36,4	32,5
VI	Продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	8,8	8,1	11,7	10,6	9,7	10,1
VII	Полімерні матеріали, пластмаси та каучук	5,6	5,2	5,9	6,0	5,4	5,3
VIII	Шкіряна і хутрова сировина та вироби з них	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3
IX	Деревина і вироби з деревини	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4
X	Маса з деревини або з інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,5	2,1	3,0	2,7	2,2	2,1
XI	Текстиль та вироби з текстилю	2,5	2,5	3,1	3,3	2,4	3,0
XII	Взуття, головні убори, парасольки	0,4	0,6	0,6	0,8	0,4	0,9
XIII	Вироби з каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла	1,6	1,5	1,4	1,5	1,4	1,3
XIV	Дорогоцінні метали, каміння та вироби з них	0,4	1,2	0,4	0,5	0,9	0,6
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	7,8	7,5	5,9	6,8	6,9	6,2
XVI	Механічне обладнання; машини та механізми; електрообладнання та їх частини; пристрої для записування або відтворення	17,4	15,6	13,8	13,4	15,5	15,5
XVII	Транспортні засоби та шляхове обладнання	13,5	14,1	4,8	6,0	7,5	9,5
XVIII	Прилади і апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико – хірургічні; годинники; музичні інструменти	1,7	1,4	1,5	1,5	1,3	1,4
XX	Різні товари і вироби	1,0	1,2	1,1	1,1	1,0	1,2
XXI	Вироби мистецтва	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Товари, придбані в портах		0,5	0,6	0,4	0,4	0,5	0,4
Різне		0,1	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1
Всього		100	100	100	100	100	100

Джерело: [13].

5732,7 млн дол. США. У 2010 обсяг експорту, щодо 2009 р. збільшився на 11727,6 млн дол. США і становив 51430,5 млн дол. США. У 2011 р. експорт товарів становив 68794,2 млн дол. США, перевищення імпорту над експортом становило 13814 млн дол. США. У 2012 обсяг експорту, щодо 2011 р. збільшився на 15,6 млн дол. США і становив 68809,8 млн дол. США.

Детальніше розглянемо експорт України у розрізі товарної та географічної структури за даними Державної служби статистики за 2007—2012 рр. У статистичній інформації про товарну структуру експорту 21 група і 97 позицій товару. Товарну структуру експорту України за даними 2007—2012 рр. представлено у таблиці 1.

Із даних таблиці 1 видно, що найбільшу частку у загальному обсязі експорту становлять недорогоцінні метали та вироби з них, їхня частка у товарній структурі протягом 2007—2012 рр. становила 32,3—42,2%. Друге місце за величиною питомої ваги у експорті займають мінеральні продукти, частка яких змінювалася у межах 7,4—15,0%. Україна залишається експортером переважно сировини та напівфабрикатів. Національне виробництво та економічний розвиток України залежить від попиту на світових ринках та кон'юнктури. Найнижчими до 1% протягом аналізованого періоду були частки: шкіряної і хутряної сировини та виробів з них 0,2—0,8%; взуття, головних уборів, парасоль 0,3—0,4%; дорогоцінних металів, каміння та виробів з них 0,1—0,3%;

приладів і апаратів оптичних, для фотографування або кінематографії; апаратів медико-хірургічних; годинників; музичних інструментів 0,4—0,7%.

На основі аналізу даних 2007—2012 рр. можна зазначити, що у 2012 р. порівняно з 2007 р.:

1) значно збільшилася частка таких груп товарів, як продукти рослинного походження; жири та олії тваринного або рослинного походження; готові харчові продукти; транспортні засоби та шляхове обладнання;

2) значно зменшилася частка таких груп товарів, як продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості; полімерні матеріали, пластмаси та каучук; шкіряної і хутряної сировини та виробів з них; текстиль та вироби з текстилю; недорогоцінні метали та вироби з них;

3) майже незмінними залишилися частки таких груп товарів, як продукти тваринного походження; деревини і виробів з деревини; виробів з кремнію, гіпсу, цементу, кераміки, скла; дорогоцінних металів, каміння та виробів з них.

Розглянемо імпорт України у розрізі товарної та географічної структури за даними Державної служби статистики за 2007—2012 рр. У статистичній інформації по товарній структурі імпорту виділяють 21 групу і 97 позицій товарів. Товарну структуру імпорту України за 2007—2012 рр. представлено у таблиці 2.

Із даних таблиці 2 видно, що найбільшу частку у загальному обсязі імпорту становлять мінеральні продукти, їхня частка у товарній структурі протягом 2007—2012 рр. становила 28,5—36,4%. Другу позицію за величиною питомої ваги у імпорті займають механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення, частка яких змінювалася у межах 13,4—17,4%. Найнижчими до 1% протягом аналізованого періоду були частки: жирів та олій тваринного або рослинного походження 0,5—0,8%; шкіряної і хутряної сировини та виробів з них 0,2—0,3%; деревини і виробів з деревини 0,4—0,6%; взуття, головних уборів, парасоль 0,4—0,9%.

На основі аналізу даних таблиці 2, можемо зазначити, що у 2012 р. порівняно з 2007 р.:

1) значно збільшилася частка товарів таких груп: продукти тваринного походження; продукти рослинного походження; мінеральні продукти; продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості;

2) значно зменшилася частка товарів таких груп: недорогоцінні метали та вироби з них; транспортні засоби та шляхове обладнання; механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини, пристрої для записування або відтворення;

3) майже незмінними залишилися частки товарів таких груп: жири та олії тваринного або рослинного походження; шкіряна і хутряна сировина та вироби з них; деревини і вироби з деревини.

Використовуючи дані Державної служби статистики за 2012 р. на рисунку 2 зображено географічну структуру експорту.

Аналіз даних рисунка 2 показує, що найбільший обсяг експортних поставок у 2012 р. здійснювався до країн СНД — 36,7% від загального обсягу експорту, друге місце займає Азія — 25,6%, третє місце Європа — 25,3%. Частки країн Африки — 8,2%, Америки — 7,8% та Австралії і Океанії — 0,7%.

За даними Державної служби статистики за 2012 р. на рисунку 3 зображено географічну структуру імпорту.

Аналіз даних рисунка 3 свідчить, що найбільший обсяг імпортних поставок у 2012 р. здійснювався з країн СНД — 40,6% від загального обсягу імпорту, друге

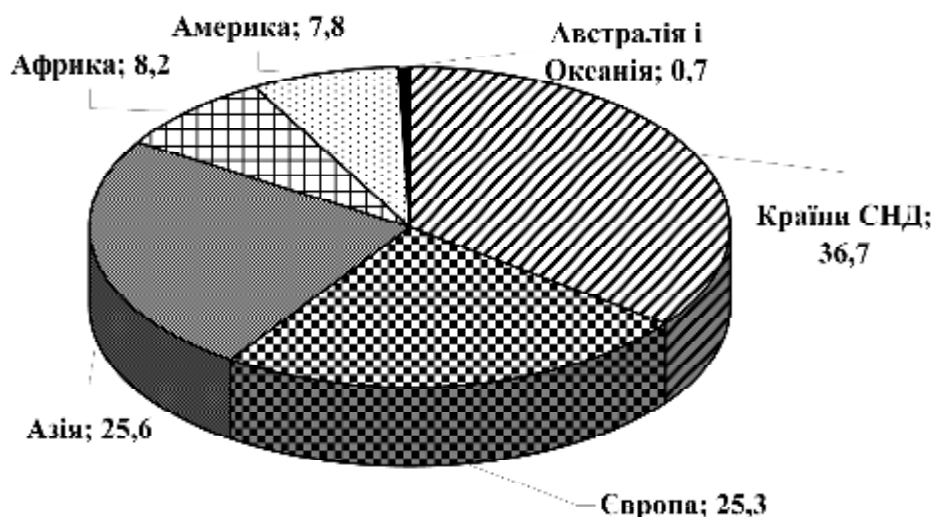

Рис. 2. Географічна структура експорту товарів України за 2012 р., %

Джерело: [13].

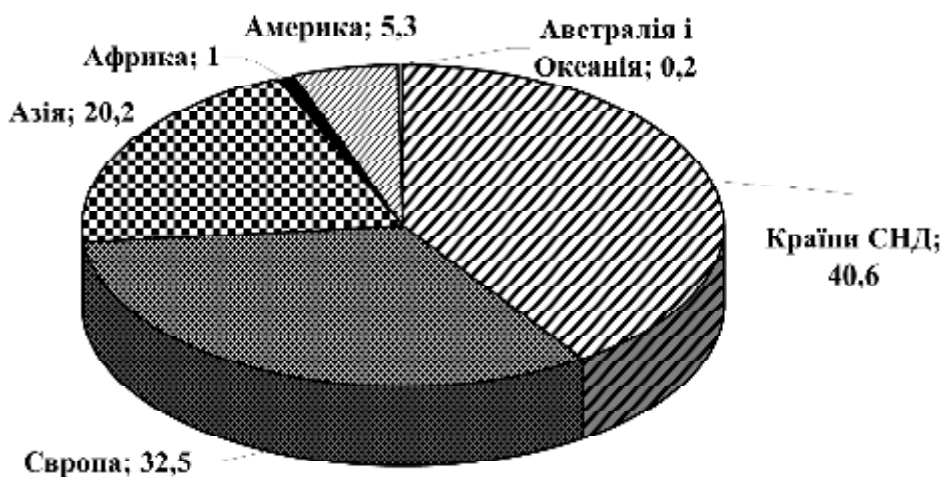

Рис. 3. Географічна структура імпорту товарів України, %

Джерело: [13].

місце займає Європа — 32,5%, третє місце Азія — 20,2%. Частки країн Америки — 5,3%, Африки — 1% та Австралії і Океанії — 0,2%. Найбільшими імпортерами українських товарів серед країн СНД була Російська Федерація, у 2012 р. до Росії було експортовано товарів на суму 17631,7 млн дол. США.

Вихід підприємств на зовнішні ринки зазвичай є тривалим еволюційним процесом, який супроводжується значними ризиками і загрозами. Серед проблем, які стримують зовнішньоекономічну діяльність підприємства в сучасних динамічних умовах господарювання, можна виділити наступні:

- помилки у виборі виду міжнародного бізнесу;
- нечіткий розподіл функціональних обов'язків між працівниками зовнішньоторговельної фірми;
- недооцінка різноманітних форм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- неправильне розуміння процедур здійснення зовнішньоекономічних угод;
- неефективна система управління підприємством;
- нестача фінансових ресурсів;

— недооцінка ризиків і загроз зовнішнього середовища;

— низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг і т.п.

Необхідно звернути увагу на проблему формування цілісної, науково обгрунтованої зовнішньоекономічної стратегії України. За допомогою зовнішньоекономічної діяльності відбувається прискорення науково-технічного прогресу. Зовнішньоекономічні зв'язки стають одним з основних чинників розвитку економіки України. Без правильної, науково обгрунтованої, всебічно зваженої та послідовно здійснюваної зовнішньоекономічної політики не може бути успішно реалізована стратегія економічного та соціального розвитку України. Зовнішньоекономічна політика може бути успішною лише за умов системного та комплексного вирішення проблем, пов'язаних із її формуванням і реалізацією.

Головне завдання зовнішньоекономічної стратегії — забезпечення оптимальних параметрів відкритості української економіки, дотримання яких сприятиме економічній безпеці держави, забезпечуватиме тісніше поєднання внутрішньої та зовнішньої політики.

Сьогодні базовою проблемою формування і реалізації оптимальної управлінської стратегії в зовнішньоекономічній діяльності є відсутність ефективного механізму фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності, який дозволив би за наявності обмежених фінансових ресурсів здійснювати ефективну зовнішньоторговельну політику.

Таким чином, вихід підприємства на зовнішні ринки або розвиток будь-якого іншого виду зовнішньоекономічної діяльності передбачає в першу чергу розробку необхідної стратегії. Проте необхідно визначитися із загальним напрямом стратегії, з розумінням її сутності, під якою розуміють як загальний напрям дій, так і планів, заходів, їх послідовність у просторі і часі.

Чітке розуміння і осмислення категорії механізму фінансового забезпечення, співвідношення ролі окремих його елементів є важливим для забезпечення ефективної реалізації фінансової політики підприємства, основною метою якої є забезпечення здійснення поточної фінансово-господарської діяльності підприємства, досягнення тактичних цілей і завдань, а також стратегічної мети через формування оптимального грошового потоку, ефективного використання фінансових ресурсів і успішної реалізації фінансового менеджменту.

Ключовим елементом механізму фінансового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства є розробка заходів, спрямованих на формування ефективної стратегії фінансування зовнішньоекономічної діяльності. Керівники повинні мати набір важелів, за допомогою яких можна приймати найбільш доцільні рішення.

З метою ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, необхідна адекватна структура управління. Особлива увага підприємства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності повинна бути приділена організаційній структурі управління, яка характеризується цілями та засадами, які їй необхідно здійснювати. Вона повинна постійно розвиватися та вдосконалюватися, її методи і форми не повинні залишатися незмінними. Створена структура управління по-

винна сприяти участі працівників підприємства в процесі вибору і ухвалення рішень з організаційної роботи та реалізації вибраних стратегій, а також повинна бути стійкою до кризи. Така структура дозволить якнайшвидше вирішити назрілі проблеми.

Еволюційний розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств спрямований на вдосконалення організаційно-економічного механізму зовнішньоекономічної діяльності підприємства, який характеризується ресурсами та цілями зовнішньоекономічної діяльності та спирається на кон'юктуру внутрішнього та зовнішнього ринків [11]. Стабільність на конкретному ринку означає, що підприємство адекватно оцінює свої можливості. Розробці механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства повинна передувати оцінка його можливостей на основі узгодження структури та обсягів експортного потенціалу з вимогами світового ринку.

Основна стратегічна мета підприємства, що вже здійснює зовнішньоекономічну діяльність здійснюється всіма підрозділами та зарубіжними філіями (за наявності). Функціональні служби, що підпорядковуються керівнику, які здійснюють розробку стратегічних планів і заходів щодо їх організації, повинен мати кожен підрозділ.

Успішна діяльність підприємства на ринку досягається шляхом формування та розробки ефективної стратегії. Під стратегією ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства розуміють модель дій, що необхідні для досягнення визначених цілей шляхом координації та розподілу його ресурсів, формування системи довгострокових цілей зовнішньоекономічної діяльності та вибору ефективних шляхів досягнення, і цілісну систему взаємопов'язаних рішень, що спрямовуються на розвиток процесів взаємодії умов внутрішнього і зовнішнього середовища, визначення якісно нових завдань [4].

На формування та реалізацію стратегії впливають багато чинників, серед яких виділяють:

— виробничий потенціал, що виражається в можливостях виготовляти продукцію певного складу, якості та в потрібному обсязі;

— наявність відповідних людських ресурсів, які здатні здійснювати виробництво продукції на експорт;

— особливості постачання, що визначає терміни виготовлення тієї чи іншої продукції;

— інформаційна база, яка відіграє значну роль у процесі своєчасного збору інформації, про можливі загрози, що можуть виникати на підприємстві при виході на зовнішній ринок;

— фінансові можливості підприємства при формуванні бюджету, оскільки для реалізації стратегії необхідно визначити обсяг фінансових ресурсів, які будуть залучені для діяльності на зовнішньому ринку.

Зазначені вище чинники впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності, проте можуть ускладнювати або сприяти реалізації зовнішньоекономічної стратегії. Це означає, що вказані чинники враховувалися підприємством при організації діяльності на внутрішньому ринку, однак робота на зовнішньому ринку змушує підприємство коригувати вплив зазначених фак-

торів з метою забезпечення успішної зовнішньоекономічної стратегії. Ефективна розробка стратегій можлива за умови застосування різних методів аналізу (наприклад SWOT-аналізу) [5].

Також слід зазначити, що формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства, повинно передбачати виконання таких завдань:

- дослідження стану внутрішнього та зовнішнього середовища;
- збір та аналіз необхідної інформації;
- організація стратегічного планування;
- визначення та обговорення стратегічних варіантів;
- вибір оптимальної стратегії розвитку підприємства.

Для подальшого зміцнення економіки країни необхідна абсолютна перебудова структури зовнішньої торгівлі та удосконалення всієї системи зовнішньоекономічної діяльності, з метою її успішного розвитку. Тільки глобальна орієнтація зовнішньоекономічної діяльності дозволить українським компаніям вижити у жорстких умовах міжнародного ринку.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що на сьогодні багато українських підприємств беруть активну участь у зовнішньоекономічній діяльності. Однак ефективність зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств залишається низькою. Таке становище вимагає від керівників підприємств відповідних дій по удосконаленню організації зовнішньоекономічної діяльності.

Основними напрямками по удосконаленню зовнішньоекономічної діяльності підприємств є такі:

- формування системи довгострокових цілей;
- оцінка потенційних можливостей на ринку;
- впровадження стратегії ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності;
- розробка міжнародної маркетингової стратегії.

Втілення в життя запропонованих вище напрямів покращить якість роботи підприємства у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У процесі розробки стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства необхідно враховувати організаційну структуру підприємства, яка має бути створена у відповідності до потреб кожного суб'єкта господарювання та зв'язками, які потрібно встановити як всередині підприємства, так і з зовнішніми контрагентами.

Необхідно зазначити, що подальших досліджень потребує виокремлення основних чинників впливу на формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності, враховуючи принцип успішності.

Література:

1. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" №959-XII від 16.04.1991, зі змінами та доповненнями.
2. Анософф И. Стратегическое управление / И. Анософф — М.: Экономика. — 2005. — 330 с.
3. Данько Т.П. Управление маркетингом: учебное пособие / Плеханова Г.В. — М.: ИНФРА-М. — 1997. — 280 с.

4. Дахно І.І. Міжнародна економіка: навчальний посібник / І.І. Дахно — К.: МАУП, 2002. — 216 с.

5. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: підручник — К.: Знання. — 2008. — 386 с.

6. Коротков Э.М. Концепция менеджмента: учебное пособие — М.: ДеКа, 1996. — 115 с.

7. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг: навчальний посібник / Н.В. Куденко — К.: КНЕУ. — 1998. — 152 с.

8. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку: монографія / А.П. Наливайко. — К.: КНЕУ, 2001. — 227 с.

9. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / М.Е. Портер — К.: Основи, 1997. — 390 с.

10. Тюріна Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навчальний посібник / Н.М. Тюріна, Н.С. Карвацька — К.: ЦУЛ, 2013. — 408 с.

11. Шкурко А.В. Шляхи вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств / Управління розвитком / А.В. Шкурко. — 2012. — № 3. — С. 46—47.

12. Chandler A.D. Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises. Cambridge, Mass, MIT Press, 1962.

13. Офіційний сайт Державної служби статистики України — www.ukrstat.gov.ua

References:

1. The Law of Ukraine "On foreign economic activity" №959-XII from 16.04.1991, with changes and additions.
2. Anosoff, I. (2005), Strategicheskoe upravlenie, [Strategic management], Ekonomika, Moscow, Russia.
3. Danco, T.P. (1997), Upravlenie marketinhom, [Management of marketing], INFRA-M, Moscow, Russia.
4. Dakhno, I.I. (2002), Mizhnarodna ekonomika, [International economy], MAUP, Kyiv, Ukraine.
5. Kirichenko, O.A. (2008), Menedzhment zovnishnjoeconomichnoi dijalnosti, [Management of foreign economic activity], Znannja, Kyiv, Ukraine.
6. Korotkov, E.M. (1996) Konceptcija menedzhmenta, [Management conception], DeKa, Moscow, Russia.
7. Kudenko, N.V. (1998) Stratehichnij marketing, [Strategic marketing], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Nalivajko, A.P. (2001), Teorija strategiji pidpriemstva, [Theory of strategy of enterprise. Modern state and directions of development], KNEU, Kyiv, Ukraine.
9. Porter, M.E. (1997), Strategija konkurenciji (1997), [Strategy of competition], Osnovi, Kyiv, Ukraine.
10. Turina, N.M. (2013), Zovnishnjoeconomichna dijalnist pidpriemstva, [Foreign economic activity of enterprise], CUL, Kyiv, Ukraine.
11. Shkurko, A.V. (2012), "Ways of perfection of foreign economic activity of domestic enterprises", Upravlinnja rozvitkom, vol. 3, pp. 46—47.
12. Chandler, A.D. (1962), Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises. Cambridge, Mass, MIT Press.
13. Official site of Government service of statistics of Ukraine — www.ukrstat.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.

Т. В. Савчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
О. Ю. Богославець,
студентка групи ОА-10-1,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ, РОЗРАХУНКУ ТА ОБЛІКУ ТОВАРНИХ ВТРАТ ВІД НЕСТАЧ У ТОРГІВЛІ

T. Savchuk,
Candidate of economic sciences, Associate Professor of accounting and audit department,
Ivano-Frankivsk national technical university of oil and gas, Ivano-Frankivsk
O. Bohoslavets,
Student group OA-10-1, Ivano-Frankivsk national technical university of oil and gas

FEATURES OF VALUATION, CALCULATION AND ACCOUNTING OF COMMODITY LOSSES BECAUSE OF LACK OF TRADE

При здійсненні торговельної діяльності на підприємствах часто виникають товарні втрати, тому визначення розміру втрат є важливим аспектом для ефективного ведення господарської діяльності. Згідно зі змінами в законодавстві порядок розрахунку розміру втрат від нестач став дорогою процедурою для торговельного підприємства, оскільки суб'єкт господарювання практично не може самостійно проводити оцінку збитку, за винятком окремих випадків, а послуги оцінювача майна є платними, що обмежує можливості підприємства оцінювання необхідних даних. Таким чином, у статті досліджено особливості розрахунку розміру збитків від нестач на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, наведено приклади обчислення таких втрат, а також відображення їх в бухгалтерському обліку. За результатами дослідження сформульовані рекомендації щодо подальшого удосконалення і врегулювання розрахунку і обліку товарних втрат від нестач.

In carrying out commercial activities in enterprises often have trade losses as determining the amount of loss is an important aspect for the efficient conduct of business. According to the changes in the legislation procedure for calculating the size of losses from shortages become costly for commercial enterprise, because the commercial enterprise practically is unable to assess the damage, except for some cases, and the services of property appraisers are paid that limits the ability of enterprises. So the paper studies the features of calculation of losses shortages in wholesale and retail, are given examples of calculation of such losses, and represented them in accounting. Recommendations for further improvement and settlement of accounts and accounting losses from commodity shortages are formulated with the help of the results of research.

Ключові слова: торговельна діяльність, товарні втрати, збитки, природний убуток, незалежній оцінювач, інвентаризація, стандартизована оцінка.

Key words: trading activities, commodity losses, losses, natural ubutok, independent appraiser, inventory, standardized assessment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На даний час в Україні торговельна діяльність є однією з поширених видів підприємницької діяльності. Згідно зі статтею 1 Закону "Про внутрішню торгівлю" торговельна діяльність — ініціативна, систематична,

виконувана на власний ризик, з метою одержання прибутку діяльність юридичних та фізичних осіб з купівлі та продажу товарів безпосередньо кінцевим споживачам, або з купівлі та продажу товарів оптовими покупцями, зайнятими у сфері виробництва, роздрібної

торгівлі, та з наданням послуг у процесі доведення товарів від виробників до споживачів, у тому числі із надання агентських, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробника до кінцевого покупця. При здійсненні такої діяльності під час руху товарів можуть виникати товарні втрати. Під товарними втратами слід розуміти частину раціонального і нераціонального використання товару чи продукції, результатом якого є кількісне зменшення маси або втрата споживчих властивостей товару чи продукції. При виявленні таких втрат від нестач, підприємству необхідно визначити розмір збитків для його подальшого ефективного господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність поняття "збитки" та проблема розрахунку суми товарних втрат від нестач частково розглядалася різними науковцями та спеціалістами такими, як Д.А. Красніков, Д. Ковальов, О. Золотухін та ін. Зокрема Д.А. Красніков у своїй науковій роботі "Еволюція поняття "збитки" та регулювання їх відшкодувань в Україні" дослідив сутність поняття "збитки", "школа" та відшкодування у контексті еволюції нормативного регулювання та цивільно-правових відносин, проаналізував методичні підходи до визначення суми збитків при порушеннях законодавства [1].

Д. Ковальов у своїй статті "Розраховуємо збитки від крадіжки та нестачі" дав позитивну оцінку змінам нової редакції Постанови № 116 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей" і пояснив, як відобразити в бухгалтерському та податковому обліку відшкодування збитків [5].

О. Золотухін розкрив організаційні аспекти розрахунку збитків та порядок визначення втрат від нестач або нанесеної підприємству "шкоди", детально пояснив оцінку розміру збитку [8].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Спираючись на наведені дослідження науковців, було зроблено висновок про те, що визначення розміру збитків на підприємствах торгівлі є недостатньо розглянутим, а також потребує правового врегулювання з боку держави. Таким чином, метою даної статті є дослідження особливостей розрахунку розміру втрат від нестач (збитків) на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, а також відображення таких витрат у бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Товарні втрати — це виражені в грошовій формі втрати від кількісного зменшення маси товарів і погіршення їх якості в сфері обігу, що відбуваються в процесі транспортування, зберігання, підготовки до реалізації, переробки безпосередньо реалізації. Класифікацію втрат можна провести за окремими ознаками. Так, за приналежністю до видів торгівлі, можна виділити втрати оптової, роздрібної торгівлі. В оптовій торгівлі втрати утворюються, переважно, у процесі транспортування і збереження, які наведено у прикладі 1; у роздрібній торгівлі — у процесі реалізації. Крім того,

вони поділяються на нормовані і ненормовані. Ненормовані втрати — це нестачі та інші втрати товарів понад встановлені норми. До нормованих належать втрати товарів у результаті природного убутку, тобто впливу на них об'єктивних природних факторів (усушка, випаровування, вивітрювання, витікання, розбивання, розпилення, витікання, бій тощо) при нормальних умовах перевезення, зберігання і реалізації, тобто, які мають об'єктивний характер, і тому на них встановлені граничні норми. Держава з метою контролю і певного регулювання подібних явищ встановила норми таких витрат, які регулюються Наказом Міністерства торгівлі СРСР № 88 від 02.04.87 "Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів у торгівлі та інструкцій з їх застосування". Розмір норм залежить від пори року, терміну збереження, групи товару, температурного режиму збереження, відстані транспортування й упакування товару. Затверджені норми є граничними і застосовуються тільки в тих випадках, якщо при перевірці фактичної наявності товарів виявиться нестача, порівняно з даними бухгалтерського обліку [7]. Втрати в межах природного убутку списується з матеріально-відповідальних осіб тільки після проведеної інвентаризації за фактичними розмірами, але не вище встановлених норм і за тими цінами, за якими оприбутковані товари. При виявленні нестачі товару або невідповідності його якості до умов договору приймання товару призупиняється з метою з'ясування причин таких фактів. Факт виявлення нестачі товару або невідповідності його якості має документально затверджено. Одночасно з призупиненням приймання товару слід викликати представника поставальника з метою підписання двостороннього акта. Акт про факт нестачі може бути підписаний однією стороною — одержувачем, якщо на те є згода іншої сторони — поставальника.

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" передбачено, що понаднормові втрати від нестач запасів не включаються до їх первісної вартості, а відносяться на витрати діяльності того періоду, у якому вони були здійснені або встановлені. Що ж до нестачі матеріальних цінностей у межах природного убутку, виявлених при прийманні, то прямих рекомендацій Положення (стандарт) 9 не містить, тому такі нестачі можуть бути включені прямо до складу витрат. Таким чином, розглянемо розрахунок втрат в межах норм і відображення його в бухгалтерському обліку у роздрібній торгівлі на прикладі 2.

Для того, щоб визначити суму збитків від нестач або заподіяної підприємству "шкоди", розглянемо нову редакцію Постанови № 116 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей", затверджена Кабінетом Міністрів України від 23.01.96 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 1253 від 07.12.2011). Відповідно до оновлення пункту 2 даної Постанови, сума збитків, що призвела до завдання майнової шкоди державі, територіальній громаді або суб'єкту господарювання з державною (комунальною) часткою в статутному (складеному) капіталі, розмір збитків визначається відповідно до методики оцінки майна, затвердженої Кабінетом Міністрів України, а пункти 3 — 9 виключено. Суму отриманого відшкодування, яка переви-

Таблиця 1. Відображення операцій в бухгалтерському обліку

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	2	3	4	5
1	Списано вартість втрат від нестач цукру, виявлених при інвентаризації, в межах норм природного убутку при зберіганні і реалізації	902	281	8,1
2	Списано вартість зіпсованого цукру понад норми	947	281	991,9
3	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ	947	641	198,38
4	Віднесено суму збитку на позабалансовий субрахунок (198,38+991,9=1190,28)	072		1190,28
5	Прийнято рішення про відшкодування шкоди	375	716	1232,06
6	Списано балансову вартість збитку з позабалансового субрахунку	3	072	1190,28
7	Отримано відшкодування від винної особи в касу підприємства	301	375	1232,06
8	Перераховано ПДВ до бюджету	641	311	198,38
9	Перераховано суму, яку належить перерахувати до бюджету (1232,06-205,34-991,9)	716	642	41,78

щує прямі збитки підприємства, згідно з п.10 цієї Постанови сплачують до бюджету [2].

Таким чином, згідно з розглянутим документом, визначати збитки треба відповідно до методики оцінки майна за різними правилами, які стосуються окремо державних суб'єктів господарювання (в особі державних органів, державних підприємств, територіальних громад) та недержавних підприємств, установ та організацій. Відповідно до п. 104-105 Постанови № 1891 КМУ від 10.01.03 р. "Про затвердження методики оцінки майна" визначення розміру збитків здійснюється шляхом проведення оцінки. У разі, коли державний орган або орган місцевого самоврядування є замовником проведення такої оцінки, виконавець оцінки обирається на конкурсних засадах в порядку, що встановлюється Фондом державного майна. Державний орган або орган місцевого самоврядування приймають рішення про розмір збитків з використанням звіту про оцінку збитків за умови наявності позитивного висновку рецензента такого звіту.

Вихідними даними для оцінки є: матеріали інвентаризації; документи з бухгалтерського обліку, оцінки пошкодженого майна, що проводилася з метою, зокрема його приватизації (корпоратизації), оренди, проектно-кошторисна документація; документи бюро технічної інвентаризації на нерухоме майно, землевпорядна документація на земельну ділянку у разі повернення у державну власність об'єкта приватизації, що був проданий разом із земельною ділянкою, на якій він розташований, документи з відомостями про фізичний стан та технічні характеристики майна, фінансова звітність; матеріали аудиторських перевірок, фінансово-економічного аналізу; інші документи.

Незалежну оцінку збитку недержавних суб'єктів господарської діяльності проводить професійний оцінювач у разі встановлення факту нестачі, розкрадання, знищення (псування) матеріальних цінностей, крім дорогоцінних металів, каміння та валютних цінностей, який має сертифікат суб'єкта оціночної діяльності. Ця особа складає Звіт про оцінку майна, у якому міститься сума збитку, що відображається в обліку підприємства.

При проведенні оцінки бувають випадки, коли можна проводити стандартизовану оцінку, не користуючись послугами незалежного оцінювача. Стандартизована оцінка — оцінка, що здійснюється самостійно державними органами приватизації (органами, уповноваженими управляти державним майном) з використанням стандартної методології та стандартного набору вихідних даних, за результатами якої визначається оціночна вартість [3].

Стандартизована оцінка збитків проводиться у таких випадках:

- відсутність вихідних даних, що містять інформацію про пошкоджене майно до та після його розкрадання (нестачі, знищення, псування), крім даних бухгалтерського обліку;

- неможливість особистого огляду пошкодженого майна виконавцем оцінки, що не дає йому змоги отримати відомості про стан майна до та після розкрадання (нестачі, знищення, псування);

- завдання майнової шкоди внаслідок неправомірних дій з грошовими коштами.

Відповідно до п. 110 Постанови № 1891 Кабінету Міністрів України від 10. 12. 2003 р. "Про затвердження методики оцінки майна", для того, щоб визначити розмір збитку необхідно балансову (залишкова) вартість пошкодженого (викраденого тощо) майна, визначена станом на дату оцінки збільшити на відповідний коефіцієнт, який визначається як добуток індексів цін виробників промислової продукції за галузями промисловості, які визначаються Державною службою статистики України (надалі Держстатом України), за період з дати, на яку було визначено балансову залишкову вартість майна, до дати оцінки збитків [8].

Оскільки індекси визначаються в середньому за місяць, а дата оцінки може припасти на будь-яку дату місяця, то відповідно до рекомендацій, викладених у Листі № 62-97 "Рекомендації відносно порядку застосування індексів інфляції при розгляді судових справ", (затверджений Верховним Судом України від 03.04.1997 р.) необхідно прийняти умовно, що якщо відповідна дата оцінки балансової (залишкової) вартості припадає на період з 1 по 15 число відповідного

Таблиця 2. Відображення операцій в бухгалтерському обліку

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	2	3	4	5
1	Передано товар у роздрібну торгівлю	282	281	15000
2	Нараховано торгівлю націнку	282	285	4000
3	Реалізовано товар	361	702	12000
4	Відображено виникнення податкового зобов'язання щодо ПДВ	702	641	2000
5	Списано торгівлю націнку	285	282	3200,4
6	Списано собівартість реалізованих товарів	902	282	8799,6
7	Списуємо втрати в межах природного убутку: торгівлю націнку (4×0, 2667=1,1)	285	282	1,1
8	Списуємо втрати в межах природного убутку: собівартість (4 - 1,1=2,9)	902	282	2,9
9	Списуємо нестачу понад норми природного убутку, торгівлю націнку ((300-4)×0, 2667=78,94)	285	282	78,94
10	Списуємо нестачу понад норми природного убутку, собівартість (296 - 78,94=217,06)	947	282	217,06
11	Нараховано податкове зобов'язання з ПДВ (217,06×0,2=43,41)	947	641	43,41
12	Перераховано ПДВ до бюджету	641	311	43,41
12	Віднесено суму збитку на позабалансовий субрахунок (217,06+43,41=260,47)	072		260,47
13	Прийнято рішення про відшкодування шкоди	375	716	261,53
14	Списано вартість збитку з позабалансового субрахунку		072	260,47
15	Отримано відшкодування від винної особи в касу підприємства	301	375	261,53
16	Перераховано до бюджету (261,53 - 43,41 - 217,06=1,06)	716	642	1,06

місяця, індекс за цей місяць береться до розрахунку, а якщо з 16 по 31 число, то індекс до розрахунку береться за наступний місяць. У зв'язку з тим, що Держстат України публікує місячні індекси, то для того щоб визначити індекс за певний період, який включає кілька місяців, слід перемножити місячні індекси за відповідний період [4].

Розрахунок збитку від нестачі, псування, розкрадання та відображення таких витрат у бухгалтерському обліку розглянемо на прикладах 1, 2, 3.

Приклад 1. На складі оптового підприємства зберігається цукор (як товар), балансова вартість якого на дату балансу 30.06.2013 р. становила 9000 грн. Внаслідок проведеної інвентаризації виявлено нестачу 15.08.2013 р. у розмірі 1000 грн. Виявлено винну особу, яка погашає суму збитку 25.08.2013 р.

До бакалійних продуктів, зокрема цукру граничні норми природного убутку становлять 0,09 %. Розраховуємо суму нестачі в межах природного убутку $0,09 \times 9000 \div 100 = 8,1$ грн. Понаднормові втрати становлять 991,9 грн. (1000 — 8,1), на які здійснено нарахування податкового зобов'язання з ПДВ у сумі 198,38 гривень.

Згідно з даними Держстату України індекс цін виробників цукру (код за КВЕД 10,81 група С) за липень 2013 р. становить 103,3%, за серпень — 100,2% (див. на сайті) [6]. Загальний індекс за липень, серпень становить $103,51\% (100,2 \times 103,3 \div 100)$. Розраховуємо суму збитку — $991,9 \times 103,51\% = 1026,72$ грн., на яку додатково слід нарахувати ПДВ — 205,34 грн. ($1026,72 \times 20\%$). Усього сума відшкодування становитиме 1232,06 грн. ($1026,72 + 205,34$). Згідно з пунктом 10 нової ре-

дакції Постанови № 116 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей", що затверджена Кабінетом Міністрів України від 23.01.96 різницю між сумою відшкодування і вартістю зіпсованого цукру перераховуємо до бюджету у сумі 41,78 грн. ($1232,06 - 205,34 - 991,9$).

Приклад 2. За звітний період сума одержаних горілчаних виробів склала 15000 грн., на які була нарахована націнка в сумі 4000 гривень. Станом на початок місяця залишок товарів в торгівлі — 750 грн., а залишок торгової націнки — 200 грн.

Знаходимо середній відсоток націнки

$$\frac{\text{Сп } 285 + \text{Об } 285}{\text{Сп } 282 + \text{Об } 282} = \frac{200 + 4000}{750 + 15000} = 0,2667.$$

Визначає-

мо суму націнки, що припадає на реалізований товар $12000 \times 0,2667 = 3200,4$ грн., а собівартість його становить $12000 - 3200,4 = 8799,6$ грн.

У результаті інвентаризації виявлено недостачу горілчаних виробів 29.09.13 на суму 300 грн. Норми природних втрат від бою скляної тари з харчовими товарами при зберіганні таких товарів становлять 0,04%, що складає $0,04\% \times 12000 \div 100 = 4$ грн. (без ПДВ). Таким чином, втрати від нестач понад норму становлять $300 - 4 = 296$ грн.

Згідно з даними Держстату України індекс споживчих цін на товари та послуги за вересень 100,4%. Отже, сума збитку $296 \times 100,4\% = 297,18$ грн. Нарховуємо ПДВ — 43,6 грн. Таким чином, сума відшкодування $297,18 + 43,6 = 340,78$ грн. Винну особу встановлено, гроші внесені до каси.

ВИСНОВКИ

Отже, внаслідок змін у законодавстві, змінився порядок розрахунку збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування), про який було вище сказано, а тому у даній статті було досліджено особливості проведення оцінки втрат від нестач, розрахунок розміру збитків безпосередньо самим підприємством, а також відповідно до принципу обачності було відображено витрати на підставі достовірно обґрунтованих господарських операцій відповідними розрахунками в бухгалтерському обліку. Проведення самої оцінки збитків від нестач не є безкоштовною послугою, а тому потребує додаткових затрат суб'єкта господарювання, які підприємству не відшкодовуються, бо суму відшкодування відповідно до пункту 10 нової редакції Постанови № 116 Кабінетом Міністрів України від 23.01.96 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей" необхідно перераховувати державі. Крім того, порядок проведення стандартизованої оцінки майна згідно з Постановою № 1891 Кабінету Міністрів України від 10. 12. 2003 р. "Про затвердження методики оцінки майна" здійснюється безпосередньо на державних підприємствах та господарських товариствах з державною часткою (часткою комунального майна) у статутному капіталі, а для недержавних суб'єктів господарювання така методика не розроблена. Таким чином, проблема нормативного регулювання самого розрахунку товарних втрат від нестач потребує перегляду та доопрацювання на рівні держави. Адже, для ефективної торговельної діяльності підприємству необхідно мати систематизовану та чітко впорядковану законодавчу базу.

Література:

1. Красніков Д.А. Еволюція поняття "збитки" та регулювання їх відшкодувань в Україні / Д.А. Красніков // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — № 22, ч.ІІ. — 2012. — С. 5.
2. Постанова № 116 Кабінетом Міністрів України від 23.01.96 "Про затвердження Порядку визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF>
3. Постанова № 1891 Кабінету Міністрів України від 10. 12. 2003 р. "Про затвердження методики оцінки майна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF>
4. Лист № 62-97 Верховного Суду України від 03.04.1997 р. "Рекомендації відносно порядку застосування індексів інфляції при розгляді судових справ" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v2-97700-97>
5. Ковальов Д. Розраховуємо збитки від крадіжки та нестачі [Електронний ресурс] / Д. Ковальов // Інтерактивна бухгалтерія: інтернет-журн. — 16.03.13 р. — Режим доступу: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/318>

6. Індекси цін виробників промислової продукції у 2013 році (до попереднього місяця) [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Наказ № 88 Міністерства торгівлі СРСР від 02.04.87 р. "Про затвердження норм природного убутку продовольчих товарів у торгівлі та інструкцій з їх застосування" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0088400-87>

8. Золотухін О. Рахуємо збитки по-новому / О. Золотухін Вісник Міністерства доходів і зборів України. — 2011. — Київ. — № 5. — С. 6.

9. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2013 році (до попереднього місяця) [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Krasnikov, D. A. (2012), "The evolution of the concept of " loss " and the regulation of their refunds in Ukraine", Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 22, pp. 41—45.
 2. Cabinet of Ministers of Ukraine (1996), "Resolution № 116 of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of determining the amount of loss from theft, shortage, destruction (damage) of property " ", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/116-96-%D0%BF> (Accessed 12 February 2014).
 3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), "Resolution № 1891 of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval metodyky property valuation", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF> (Accessed 12 February 2014).
 4. Supreme Court of Ukraine (1997), "Letter № 62-97 of the Supreme Court of Ukraine "Recommendations on the application of inflation rates in the consideration of cases", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v2-97700-97> (Accessed 12 February 2014).
 5. Kovalev, D. (2013), "We expect losses from theft and lack", Interaktyvna bukhhalteria, [Online], available at: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/318> (Accessed 8 February 2014).
 6. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2014), "Producer price index of industrial production in 2013 (previous month)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 7 February 2014).
 7. Ministry of Trade of the USSR (1987), "Decree № 88 of the Ministry of Trade of the USSR of 04.02.87 "On approval of rules attrition of food trade and instructions for their use", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0088400-87> (Accessed 2 February 2014).
 8. Zolotukhin, O. (2011), "Calculations of the losses in a new way", Visnyk Ministerstva dokhodiv i zboryv Ukrainy, vol. 8, pp. 5—6.
 9. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2014), "Consumer prices for goods and services in 2013 (previous month))", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 9 February 2014).
- Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.*

К. Ю. Сіренко,
аспірант, Чернігівський державний інститут економіки і управління

ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

К. Syrenko,
graduate student, Chernihiv State Institute of Economics and Management, Chernihiv

INNOVATION DEVELOPMENT TRENDS OF LIGHT INDUSTRY CHERNIHIV REGION

У статті досліджено сучасні тенденції інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості (на прикладі Чернігівської області). Наведено всі діючі підприємства галузі Чернігівської області та за допомогою річної фінансової звітності розраховано показники фінансової стійкості та платоспроможності. Виявлено проблеми, що перешкоджають підвищенню їх інноваційної активності. Проведено аналіз джерел фінансування та виявлено основні напрями фінансування інноваційної діяльності. Наведено позитивні та негативні наслідки роботи з використанням давальницької сировини. Вказано основні загрози роботи для підприємств за толінговими угодами. Розроблено пропозиції щодо забезпечення ефективного інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості шляхом формування кластерних структур у легкій промисловості, що дозволить об'єднати зусилля всіх підприємств, які беруть участь у виготовленні кінцевої продукції, акумулювати наявні ресурси для забезпечення ефективного інноваційного розвитку підприємств галузі.

This paper researched the current trends of innovative development of light industry (for example, Chernihiv region). Shows the all operating companies within the industry and with the Chernihiv region through the annual financial statements are calculated indicators of financial stability and solvency. The problems that hinder the improvement of their innovation activity. The analysis of funding sources and identifies the main areas of innovation funding. Shows the positive and negative effects of work using raw materials. Shows the main threat for the enterprises under tolling agreements. The proposals to ensure effective innovation development of light industry by forming cluster structures in light industry, which will unite the efforts of all the companies that are participating in the manufacture of final products, to accumulate the resources to ensure effective innovation development of the industry.

Ключові слова: легка промисловість, Чернігівська область, інноваційна діяльність, платоспроможність, фінансова стійкість, кластери, давальницька сировина.

Key words: light industry, Chernigov region, innovation, solvency, financial stability, clusters, commission.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з визначальних чинників структурної перебудови та прискорення економічного зростання є активізація інноваційної діяльності промислових підприємств і перехід на інноваційну модель розвитку. Така модель є підґрунтям економічного зростання. Рушійною силою розвитку стає не тільки саме промислове виробництво, а його базування на новітніх наукових розробках і технологіях.

За таких умов активізація інноваційних процесів на підприємствах вітчизняної легкої промисловості є одним з найважливіших чинників прискорення їх економічного розвитку та ефективного функціонування. Це обумовлено тим, що використання недосконалих, застарілих технологій та висока ціна на продукцію робить підприємства

цієї галузі неконкурентоспроможним. Незважаючи на деяке пожвавлення інноваційних процесів на підприємствах легкої промисловості України, вони все ще здійснюються вкрай в'яло. Інноваційна діяльність як підприємств галузі, так і всього промислового виробництва взагалі, йде дуже повільними темпами [1, с. 252].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні проблеми забезпечення модернізації розвитку легкої промисловості розглядаються в працях Т.Л. Мостенської, А.П. Гречан, А.Є. Глинської, М.П. Денисенко, Н.В. Чаленко, І.О. Бланка, А.А. Ковалю, Д.І. Кокуріна, Л.І. Нейкової, В.В. Стадник та ін. Дослідженню теоретичних та практичних питань управління інноваційними про-

Таблиця 1. Кількість підприємств легкої промисловості Чернігівської області, що займаються інноваційною діяльністю (одиниць)

Кількість підприємств легкої промисловості Чернігівської області, що займаються інноваційною діяльністю (одиниць)										
	2007 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	один.	у % до заг. кільк. підп.	один.	у % до заг. кільк. підп.	один.	у % до заг. кільк. підп.	один.	у % до заг. кільк. підп.	один.	у % до заг. кільк. підп.
Легка промисловість України	76	10,5	58	8,5	63	9,8	82	13,3	81	13,6
Легка промисловість регіону	4	12,9	8	33,3	7	29,2	9	39,1	7	30,4
Упровадження нових технологічних процесів легкої промисловості Чернігівської області (процесів)										
	Усього					з них маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних				
	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Легка промисловість України	72	21	27	61	57	13	10	10	16	11
Легка промисловість регіону	5	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Освоєння виробництва інноваційних видів продукції на підприємствах легкої промисловості Чернігівської області (одиниць)										
	Освоєно виробництво інноваційних видів									
	машин, устаткування, апаратів, приладів					матеріалів, виробів, продуктів				
	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2007 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Легка промисловість України	3	2	3	2	5	95	81	87	97	124
Легка промисловість регіону	-	-	-	-	-	6	11	7	4	5
Обсяг реалізованої інноваційної продукції										
	2007 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.
Легка промисловість України	148794	3,1	120963,3	2,4	127561	2,2	148515	2,3	189669,9	2,6
Легка промисловість регіону	12701,0	5,1	7800,3	3,0	1609,3	0,5	4279,4	1,3	1234,0	0,4
Реалізація інноваційної продукції за межі України										
	2007 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.	тис. грн.	у % до заг. обсягу реал. прод.
Легка промисловість України	40151,9	27,0	60065,1	49,7	39864,6	31,3	78406,8	52,8	82033,2	43,3
Легка промисловість регіону	-	-	291,6	3,7	190,3	11,8	304,0	7,1	313,6	25,4

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

цесами присвячені праці таких вчених, як Б. Адамова, Г. Андрощук, В. Голиков, Ю. Гохбер, М. Данько, О. Дзьоба, В. Загорський та ін. Основну увагу автори приділяють новим формам активізації інноваційної діяльності в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У працях вчених недостатньо уваги приділено дослідженню тенденції інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості, визначенню причин їх низької інноваційної активності, системному вирішенню проблем забезпечення інноваційно спрямованого

розвитку як окремих підприємств легкої промисловості, так і всієї галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості Чернігівської області, виявлення головних проблем, що перешкоджають їх розвитку, надання практичних рекомендацій щодо активізації інноваційних процесів на підприємствах галузі.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

— виробництво шкіри, галантерейних виробів із шкіри та взуття ЗАТ "Вербена" м. Прилуки; ЗАТ "Чернігівська взуттєва фабрика "Берегиня"; ЗАТ "Семенівсь-

Таблиця 3. Аналіз фінансового стану підприємств легкої промисловості Чернігівської області за 2008—2012 рр.

Рік	Показники фінансової стійкості					Показники платоспроможності		
	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8
ПАТ "ТК СТИЛЬ"								
2008	0,07	1,07	0,92	-0,02	13,0	0,03	0,62	0,37
2009	0,06	1,05	0,94	0,001	16,7	0,21	1,01	0,42
2010	0,10	1,10	0,90	-0,03	9,42	0,01	0,65	0,44
2011	0,13	1,13	0,87	-0,05	7,28	0	0,60	0,53
2012	0,2	1,2	0,8	-0,17	4,1	0,001	0,28	0,14
ПАТ "Камвольно-суконна компанія "ЧЕКСІЛ"								
2008	-6,61	-5,61	-0,17	3,50	-0,15	0,012	1,46	0,61
2009	0,42	2,01	0,49	-0,63	0,98	0,007	0,65	0,20
2010	1,16	2,16	0,46	-0,74	0,85	0,001	0,37	-1,06
2011	1,44	2,44	0,40	-1,02	0,70	0,004	0,30	0,08
2012	1,77	2,77	0,36	-1,30	0,56	0,0004	0,68	0,19
ПАТ "Чернігівська взуттєва фабрика "БЕРЕГІНІЯ"								
2008	0,93	1,79	0,55	1,44	1,26	0,40	3,48	1,62
2009	0,56	1,46	0,68	0,59	2,15	0,21	3,64	0,92
2010	0,70	1,63	0,61	0,63	3,76	0,02	2,12	0,65
2011	0,67	1,51	0,66	0,68	1,94	0,05	2,45	0,68
2012	0,66	1,52	1,52	0,69	4,37	0,04	4,22	0,77
ПАТ виробничо-торгова фірма "СІВЕРЯНКА"								
2008	1,59	2,56	0,38	0,13	0,63	0,02	1,09	0,82
2009	1,53	2,49	0,40	0,16	0,66	0,07	1,20	0,83
2010	2,44	3,34	0,29	-0,23	0,42	0,0001	0,99	0,61
2011	6,07	6,58	0,15	-1,16	0,17	0,06	0,79	0,22
2012	-106,6	-105,6	-0,009	29,23	-0,009	0,01	0,74	0,45
ПАТ "КОЗЕЛЕЦЬКИЙ ЛЬОНОЗАВОД"								
2008	0,07	1,07	0,92	-0,05	13,0	0,04	0,31	0,18
2009	0,21	1,12	0,89	-0,10	8,23	0,007	0,23	0,12
2010	0,21	1,21	0,82	-0,17	4,66	0,007	0,40	0,30
2011	0,29	1,29	0,77	0,25	3,40	0,05	0,32	0,24
2012	0,38	1,38	0,72	-0,36	2,26	0,006	0,18	0,13
ПАТ Виробничо-торгівельне підприємство художніх виробів "ЯРОСЛАВНА"								
2008	0,05	1,05	0,95	0,77	19,68	2,38	16,3	5,91
2009	0,24	1,22	0,81	0,82	4,44	0,10	4,67	1,90
2010	1,62	2,47	0,40	0,25	0,67	0,004	1,17	0,39
2011	0,63	1,59	0,62	0,46	1,68	0,01	1,79	0,69
2012	1,76	1,76	0,56	0,64	2,31	0,004	1,48	0,52

Джерело: розраховано та складено автором на основі фінансової звітності.

ка взуттєва фабрика"; філія ТОВ підприємства "Ла Кастелана" [2];

— виробництво готового одягу, хутра:

Сосницьке виробничо-торгівельне підприємство; ЗАТ виробничо-торгова фірма "Сіверянка"; Чернігівське учбово-виробниче підприємство українського товариства глухих; підприємство Чернігівської виправної колонії №44 УДДУ з виконання покарань; ЗАТ "Прилуцька швейна фабрика"; ЗАТ виробниче швейно-взуттєве об'єднання "Дісі-Ніжинка"; ВАТ "Чернігівська швейна фабрика "Елегант"; ЗАТ "Прилучанка"; ПП "ТК-Стиль"; ЗАТ "Еліта" м. Сосниця; Прилуцька колективна виробничо-торгова фабрика головних уборів "Корона"; ТОВ "Форм стиль"; ТОВ "Укратекс".

В області є сировинна база для розвитку вовняної та льняної промисловості. До вовняно-промислового підкомплексу належать виробництво вовни та шерсті, їх первинна обробка, виробництво вовняних тканин, пряжі та готових виробів. Головним виробником є тонкорунне і напівтонкорунне вівчарство. Основні постачальники вовни промисловим підприємствам — степові області України. Розміщення вовняної промисловості орієнтується на сировину і споживача [3].

Виробництво лляних тканин ґрунтується на використанні льоноволокна, що виробляють льонозаводи, розташовані в областях Полісся та Прикарпаття (Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Львівська області) [4]. Перед тим, як перейти до виявлення тенденцій інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості Чернігівсь-

кої області, доцільно провести короткий фінансовий аналіз діючих підприємств галузі (вибраних випадковим способом). Результати аналізу наведено у таблиці 3.

Умовні позначки:

— K1 — коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів. Норматив-1

— K2 — коефіцієнт фінансової залежності. Норматив < 2 [5, с. 138];

— K3 — коефіцієнт автономії. Норматив > 0,5;

— K4 — коефіцієнт маневреності власних коштів. Норматив > 0,1 [6, с. 279];

— K5 — коефіцієнт фінансової стабільності або коефіцієнт фінансування. Норматив > 0,1;

— K6 — коефіцієнт абсолютної ліквідності. Норматив 0,2—0,35 [6, с. 256];

— K7 — коефіцієнт поточної ліквідності або коефіцієнт покриття. Норм. > 1;

— K8 — коефіцієнт швидкої ліквідності. Норматив ≥ 1 [5, с. 139].

ПАТ "ТК СТИЛЬ" спеціалізується на виробництві верхнього одягу та оптовій торгівлі ним. Як свідчать дані таблиці 2 показники фінансової стійкості знаходяться в нормі, але підприємство має недостатню спроможність погашати свої поточні зобов'язання тільки за рахунок грошових коштів. Коефіцієнт маневреності власних коштів (K4) має від'ємне значення протягом років, що свідчить про недостатність власних коштів для формування необоротних активів і як наслідок — дефіцит власних оборотних коштів. З усіх витрат на інновації підприємство вит-

ратило кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення в загальній сумі 14 тис. грн. Фінансування здійснювалось тільки за власні кошти.

У 2014 році підприємство планує продовжити діяльність по виготовленню та реалізації швейних виробів. Збільшення обсягів планується за рахунок придбання окремих машин.

ПАТ "Камвольно-суконна компанія "ЧЕКСІЛ" — одна із найбільших у Європі виробників чистововняних і напіввовняних тканин для пошиття одягу, має 23 тисячі акціонерів та випускає 2 мільйони погонних метрів тканин у рік. Розташоване на території Новозаводського району Чернігова поряд із заводом синтетичного волокна Товариство спеціалізується на прядінні текстильних волокон; ткацькому виробництві; оздобленні текстильних виробів; виробництві нетканих текстильних матеріалів та виробів з них, крім одягу; оптовій торгівлі текстильними товарами; наданням в оренду інших машин, устаткування, та товарів. Середньооблікова чисельність штатних працівників за 2012 рік 682 чол.

Товариство "Чексіл" експортує 80% тканин. У 2005—2008 роках компанія провела повне переоснащення апаратно-прядильного (суконного) ланцюга. Завезли велику кількість повністю скомплектованого обладнання з Італії та освоїли всі ці технології. "Чексіл" виробляє тканину для таких відомих фірм, як "Зара" (Іспанія), "Бенетон" (Італія). На сьогоднішній день, підприємство знаходиться в пошуку інвестора для залучення інвестицій з метою покращення свого фінансово-економічного стану та підвищення конкурентоспроможності товарів на ринках збуту.

Новацією для КСК "Чексіл" стало створення індустріального парку, що включає в себе здачу в оренду 50% площ з наданням всіх умов для негайного відкриття бізнесу, а саме: готові мережі, прохідна, охорона, пожежна безпека, опалення, освітлення. І на сьогодні на даній території працюють уже 40 підприємств. Загалом, здають 10 гектарів виробничих, складських та офісних площ. Товариство здійснює діяльність на основі принципів самофінансування та самоокупності. Водночас підприємство немає достатнього власного капіталу, в наслідок чого виникає необхідність залучення кредитних коштів. Товариство протягом останніх років не було задіяне в інноваційній діяльності та не витрачали кошти на інновації. Негативним є той факт, що протягом останніх років підприємство в достатній мірі не має власного оборотного капіталу, в наслідок чого не може скористатися вигідними комерційними можливостями, що виникають, і це обмежує свободу дій керівництва.

ПАТ "Чернігівська взуттєва фабрика "Берегиня" вважається лідером з виробництва дитячого взуття в Україні. Товариство працює з 5 постачальниками, які займають більше 10% у загальному обсязі постачальників. Товариство реалізуються в Україні, експортуються до Росії, Грузії, Канади, Білорусії та ін. Працює на давальницькій сировині. Тканини для взуття постачає Польща, Турція, гума — Чехія. Конкуренти — дитяче взуття із Китаю. Загалом усі показники фінансової стійкості та платоспроможності відповідають нормативним значенням окрім коефіцієнта абсолютної ліквідності (К6), що є значно нижчим від норми. Але за цим показником не можна відразу робити негативні висновки про можливість підприємства негайно погасити свої борги, тому що мало ймовірно, щоб всі кредитори підприємства одночасно пред'явили б йому свої вимоги. Товариство працює за рахунок власних коштів. У разі необхідності товариство залучає для забезпечення своєї діяльності кредити банків.

Товариство протягом 2010—2012 рр. було задіяне в інноваційній діяльності, де витрачали кошти на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (за виключенням витрат на обладнання для НДР) в сумі 1013 тис. грн., фінансування здійснювалось за власні кошти.

ПАТ виробничо-торгова фірма "СІВЕРЯНКА" спеціалізується на випуску форменого одягу для державних і військових служб, а також випускає чоловічий та жіночий одяг широкого асортименту. На виробничих ділянках використовується сучасне європейське обладнання: "Дюркоп-Адлер АГ", "Джукі". Замовниками продукції фірми, протягом багатьох років, є Міністерство оборони України, СБУ, МВС України, МНС України, Чорнобильська, Рівненська, Південноукраїнська АЕС, ВАТ "Чернігівавтотель", АТ "КривавтоГАЗ" та багато інших.

Дані проведених розрахунків в таблиці 3 свідчать про високий рівень залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Коефіцієнт автономії (К3) має від'ємне значення, що говорить про відсутність власних фінансових ресурсів на підприємстві. На данному підприємстві фактично немає власного капіталу (К1): ми говоримо про його дефіцит. Для розвитку виробництва, оновлення виробничих потужностей та поповнення обігових коштів підприємство використовує довгострокове та короткострокове кредитування. Товариство не займається ні внутрішніми, зовнішніми науково-дослідними розробками, ні організаційними, маркетинговими інноваціями, окрім витрачання коштів на придбання машин та обладнання, програмного забезпечення на суму 219,4 тис. грн., за власний рахунок.

ПАТ "Козелецький льонозавод" спеціалізується на підготуванні та прядіння текстильних волокон, вирощуванні зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур. Основними послугами є надання в оренду виробничих площ. Кількість виробленої продукції напряму залежить від сезонних змін, а саме: від обсягів сезонного споживання костробрикету та урожайності льоноволокна у регіоні. Основними споживачами продукції Товариства є фізичні та юридичні особи, що мають місцезнаходження у Козелецькому районі. Виробництво костробрикету має попит у населення. Джерелом сировини є продукт від виробництва льоноволокна, що придбається Товариством у виробників льоноволокна за ринковими цінами. Впровадження нових технологій по виробництву льоноволокна не здійснюється. Основною проблемою у діяльності емітента є відсутність сучасних засобів виробництва та сировини. Фінансовий стан Товариства свідчить про дефіцит власних оборотних коштів (від'ємне значення коефіцієнта маневреності власного капіталу (К4) з 2008 по 2012 рр.) Інноваційна діяльність підприємством взагалі не здійснювалась.

ПАТ "Виробничо-торгове підприємство художніх виробів "ЯРОСЛАВНА" займається виробництвом текстилю, галантереїних виробів, рушників, постільної білизни, сценічних костюмів для художніх колективів, сорочок та блуз з державною символікою. Асортимент продукції постійно змінюється. Оновлюється новими моделями, вишивками. В основному випускають вироби з орнаментом саме Чернігівського регіону, але іноді, якщо є спеціальні замовлення, можуть випускати продукцію і з елементами вишивки інших областей і навіть національностей.

Основні споживачі продукції: Філармонічний центр, відділ культури облдержадміністрації, сільради області. Фабрика напряму працює з фірмою "Текстиль — контакт" (Київ) та Житомирським льонокомбінатом. Закуповує різного виду льон: тонкі для блуз і чоловічих сорочок, щільніші — для скатертин. Але так склалася ситуація, що Житомир скуповує льон в Білорусії і перепродує даній

фабриці, тому що на сьогоднішній день льон в Україні практично не виробляється.

Фінансування діяльності здійснюється за рахунок власного капіталу та залучених коштів (попередніх оплат покупців). "ЯРОСЛАВНА" ПрАТ ВТПХВ постійно проводить власні розробки та впроваджуються інновації у виробництво продукції, стосовно дизайну та оформлення, що не має аналогів на вітчизняному ринку та є конкурентоспроможною у порівнянні з продукцією іноземного виробництва.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційна активність підприємств легкої промисловості Чернігівської області є дуже низькою, хоча саме інновації забезпечують вихід на лідируючі позиції та підвищення конкурентоспроможності. Досліджені нами підприємства або взагалі не були задіяні в інноваційній діяльності, або проводили її з витрачання власних коштів на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Треба відмітити, що сьогодні одним з факторів, що суттєво впливають на інноваційну діяльність підприємств легкої промисловості, є робота за толінговими угодами. Виробництво готової продукції з давальницької сировини, іменовано в діловому обороті, як "толінгові операції" (від англійського слова "Tolling"), що дослівно означає оплату за послуги з переробки давальницької сировини цією ж сировиною [7, с. 587], отримало поширення у світовій економічній практиці й визнано Світовою організацією торгівлі (СОТ) у якості однієї з форм міжнародного поділу праці. Протягом останніх років більшість підприємств галузі працювали за контрактами з провідними фірмами Західної Європи та США. Робота з давальницькою сировиною створює можливості вижити для багатьох підприємств. Водночас, у толінгу приховані певні небезпеки. Насамперед, вони полягають у відсутності потреби самим піклуватися про конкурентоспроможність своєї продукції, у відсутності стимулів до самостійної розробки нових видів продукції та впровадженні інновацій.

Таким чином, відбувається експлуатація ресурсу вітчизняних підприємств легкої промисловості із звуженням можливостей до модернізації виробництва [1, с. 257]. Крім того, до негативних наслідків роботи з використанням давальницької сировини можна віднести: низький рівень рентабельності діяльності, зростання зносу устаткування і машин у зв'язку із високою інтенсивністю їх використання. Разом з тим є й позитивні наслідки: придбання нових технологій, використання сучасних моделей, отримання досвіду технології виготовлення продукції, яка відповідає світовим стандартам. Істотний вплив на інноваційну діяльність досліджуваних підприємств справляє також наявність недобросовісної конкуренції на внутрішньому ринку. Цей тип конкуренції є негативним за своїми наслідками для інноваційної діяльності, оскільки фінансово знекровлює підприємства легкої промисловості, витісняючи їх з ринку, і тим самим, зменшуючи ресурсні можливості для нововведень.

Отже, незважаючи на негативні тенденції, які є відображенням загального становища легкої промисловості регіону, зазначені підприємства мають усі підстави для ефективного розвитку інноваційної діяльності, впровадження нових методів та інструментів стимулювання інноваційної активності, пошуку нових шляхів реалізації свого інноваційного потенціалу.

На нашу думку, підприємства легкої промисловості мають потенціал для технологічного прориву та виходу на самодостатній сталий розвиток, але для цього необхідна наявність сировинного, кадрового, фінансового забезпечення. На жаль, розраховувати вітчизняним товаро-

виробникам, перш за все, прийдеться на власні кошти, бо ймовірність залучення необхідних коштів за рахунок коштів іноземних інвесторів або коштів держбюджету досить мізерна. За цих обставин доцільним вважаємо формування кластерних структур у легкій промисловості, що дозволить акумулювати наявні ресурси, зусилля підприємств, уряду на забезпечення ефективного інноваційного розвитку підприємств галузі. Крім того, це дозволить об'єднати зусилля всіх підприємств, які беруть участь у виготовленні кінцевої продукції, що надасть можливість зробити акцент не тільки на внутрішньому потенціалі складових кластеру, а й на можливостях їх синергетичної взаємодії, й, як наслідок, сприятиме активізації інноваційної діяльності підприємств легкої промисловості.

Література:

1. Маєвська О.О. Сучасні тенденції інноваційного розвитку підприємств легкої промисловості / О.О. Маєвська / Вісник соціально-економічних досліджень. — 2011. — № 3 (43). — С. 252—258.
2. Офіційний веб-сайт Чернігівська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://chernigivstat.gov.ua>
3. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний веб-сайт Україна сьогодні. Каталог провідних підприємств України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://rada.com.ua/>
5. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / К.В. Ізмайлова. — К.: МАУП, 2000. — 152 с.
6. Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2005. — 485 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 тис. слів / [Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпін': ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.
8. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Maievs'ka O.O. (2011), "Suchasni tendentsii innovatsijnoho rozvytku pidpriemstv lehkoj promyslovosti", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 3 (43), pp. 252—258.
2. Chernihivs'ka oblasna derzhavna administratsiia (2012), "Perelik pidpriemstv lehkoj promyslovosti Chernihivs'koi oblasti", available at: <http://chernigivstat.gov.ua> (Accessed 12 sichen' 2013).
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2012), "Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 26 serpnia 2013).
4. Ukraina s'ohodni (2013), "Kataloh providnykh pidpriemstv Ukrainy", available at: <http://rada.com.ua> (Accessed 5 liutoho 2013).
5. Izmajlova, K.V. (2000), Finansovyj analiz [Financial Analysis], MAUP, Kyiv, Ukraine.
6. Kovalenko, L.O. Remn'ova, L.M. (2005), Finansovyj menedzhment [Financial Management], 2nd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.
7. Busel, V.T. (2005), Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy: 250 tys. sliv [Great Dictionary of Modern Ukrainian: 250 thousand words], VTF "Perun", Kyiv, Ukraine.
8. State Statistics Committee of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 28 Feb 2014).

Стаття надійшла до редакції 11.02.2014 р.

Т. А. Довга,
студентка IV курсу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ, ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

T. Dovga,
student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

MODERN PROBLEMS OF DOCUMENTATION OF INVENTORY ON THE ENTERPRISE AND THE PERSPECTIVES OF THEIR SOLVING

Стаття присвячена дослідженню сучасних проблем, що виникають у процесі документування виробничих запасів на підприємстві та зроблено спробу представити перспективи вирішення цих проблем. Розглянуто порядок та особливості документального оформлення операцій з обліку матеріальних цінностей. Досліджено окремі підходи науковців та економістів до відображення інформації про виробничі запаси в первинних документах та подано авторське бачення щодо цих підходів. У результаті проведеного дослідження ідентифіковано проблеми, які виникають у процесі документування запасів. Обґрунтовано доцільність оновлення системи отримання інформації про матеріальні цінності, використання нетрадиційних для вітчизняної облікової практики підходів щодо ефективності їх використання та оптимізації результатів діяльності господарюючого суб'єкта. Автором визначено, що основним напрямом удосконалення організації обліку матеріальних цінностей на складі є раціоналізація форм первинних документів і документообігу в цілому.

The article is devoted to the research of modern problems which appear in the process of documentation of inventory on the enterprise. We have tried to represent the perspectives on solving these problems. It has been investigated the order and the peculiarities of documentation of inventory. Research suggests views of some scientists and economists to the reflection of information about inventory in the source documents. We have also tried to show our own view on the subject of investigation. As can be seen from the findings of our paper, we have identified the problems which usually appear in the process of inventory documentation. It has been also described the necessity of renewing of the system for receiving information about inventory, using of nontraditional ways of effective usage and optimization the results work of master subject. The author discovered the main way of improving organization of accounting of inventory on the warehouse which is connected with the rationalization of forms of the source documents and documentation in general.

Ключові слова: документальне оформлення, виробничі запаси, первинний документ, організація обліку, облікова інформація.

Key words: documentation, inventory, source document, organization of accounting, accounting information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Безперервне здійснення виробничого процесу підприємств передбачає систематичне надходження виробничих запасів. У свою чергу вирішення проблеми ефективного використання виробничих запасів потребує повної, об'єктивної, своєчасної і достовірної

інформації про їх надходження та використання. Основним носієм такої інформації є первинний документ, від своєчасності та повноти складання якого в значній мірі залежить ефективність прийняття управлінських рішень. Тобто організація документообігу є важливим аспектом діяльності кожного підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Основні аспекти документального оформлення виробничих запасів детально висвітлені в наукових працях таких вчених, як Бутинця Ф.Ф., Добровського В.М., Косарева В.П., Литвина Ю.Я., Лузіна А.Л., Маргуліса А.Ш., Марченка А.К., Мордвінцевої Т.В., Пушкаря М.С., Рибалко О.М., Рожнова В.С., Сопко В.В. та інші. Відзначаючи ґрунтовність проведених наукових досліджень в царині виробничих запасів, варто зазначити, що деякі проблеми все ж таки залишаються невирішеними та потребують подальшого наукового опрацювання. Зокрема в сучасних умовах господарювання документальне оформлення наявності та руху виробничих запасів набуває особливої актуальності в зв'язку з потребою швидкої та достовірної інформації.

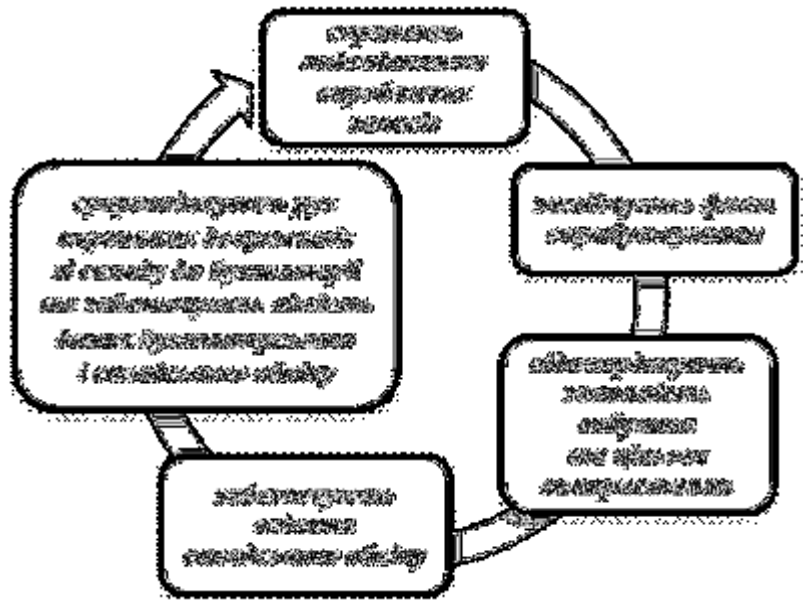

Рис. 1. Групування документів в обліковому процесі виробничих запасів

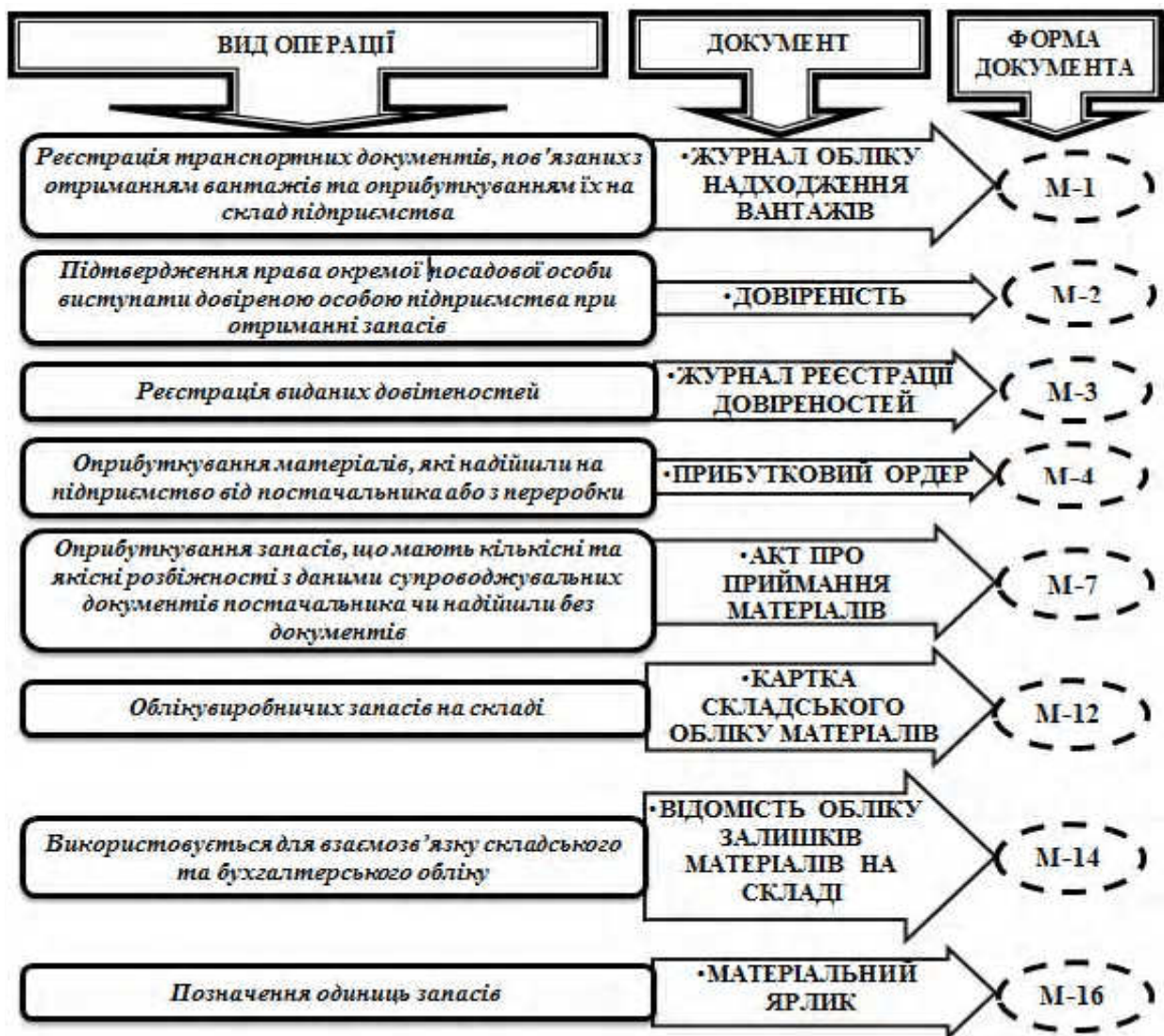

Рис. 2. Основні первинні документи з обліку наявності та надходження виробничих запасів

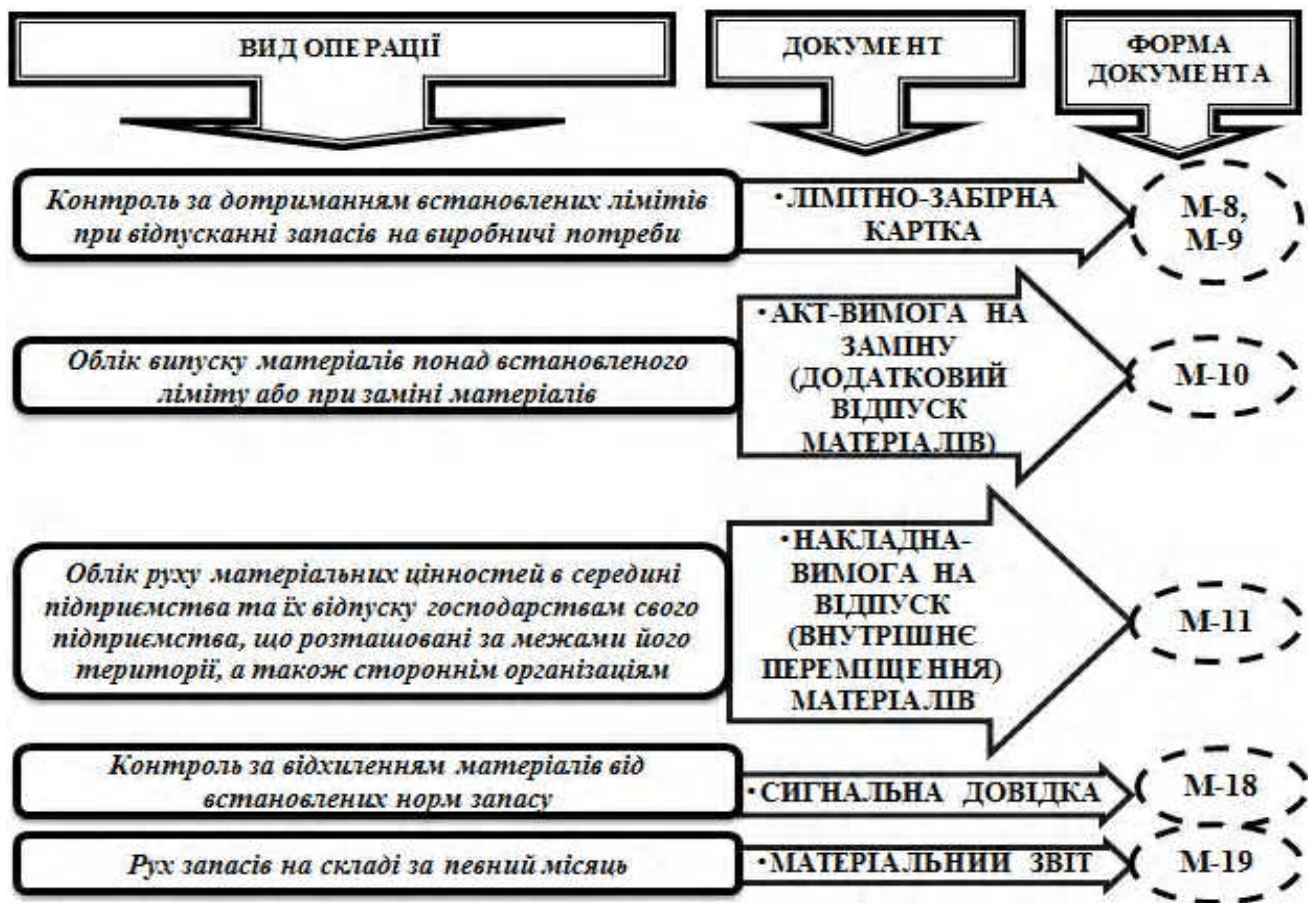

Рис. 3. Основні первинні документи з обліку витрачання (вибуття) виробничих запасів

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є ідентифікація проблем, які виникають у процесі документування операцій з обліку виробничих запасів та обґрунтування перспектив їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виробничі запаси є однією із найважливіших складових активів підприємства. Їм належить особливе місце у складі його майна та до того ж вони мають значну питому вагу в структурі витрат діяльності. Разом із тим, наявність виробничих запасів обов'язково враховується при визначенні результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан. Все це в свою чергу вимагає повної, об'єктивної, своєчасної та достовірної інформації про наявність, надходження та вибуття виробничих запасів, яку може надати раціонально організована система документообігу.

В Україні порядок документального оформлення наявності, надходження та витрачання виробничих запасів на підприємстві регламентований Наказом Міністерства статистики України "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів" від 21.06.1996 р. № 193.

Варто зазначити, що сутність документів і їх місце в господарській діяльності підприємства відображається у їх класифікації, поділі на групи за певними ознаками схожості й відмінності, кожна з яких

несе змістовне навантаження. Відповідно до значення та ролі документів у обліковому процесі виробничих запасів, їх умовно можна розділити певні групи (рис. 1).

Таким чином, усю сукупність первинних документів стосовно надходження та вибуття виробничих запасів можна поділити на прибуткові та видаткові.

Основні документи, що відображають інформацію про наявність та надходження (оприбуткування) виробничих запасів узагальнено на рисунку 2.

При отриманні виробничих запасів від постачальника використовується Довіреність (ф. М-2), що засвідчує право окремої посадової особи виступати довіреною особою підприємства при отриманні запасів. Виписані документи реєструються в Журналі реєстрації довіреностей (ф. М-3), основною функцією якого є контроль за цільовим використанням довіреностей та вчасністю їх повернення до бухгалтерії після закінчення терміну дії [1, с. 251].

На думку Михалевича С.Г., "... від організації обліку і контролю за рухом виданих довіреностей залежить вчасність надходження виробничих запасів, повнота їх оприбуткування, рівень зловживань матеріально-відповідальних осіб, які в міру своїх посадових обов'язків, здійснюють придбання матеріалів..." [5, с. 100]. Тому в Журналі реєстрації довіреностей ним запропоновано виокремити графу "прострочені", що дозволить швидше отримувати інформацію про "непрозвітовані" доручення та водночас підвищить контрольну функцію даного документа.

Рис. 4. Основні недоліки документального оформлення виробничих запасів

Безпосередньо отримані виробничі запаси оформлюються Прибутковим ордером (ф. М-4), який складається матеріально відповідальною особою в одному примірнику в день надходження цінностей на склад. Варто зазначити, що сьогодні серед науковців існують різні бачення щодо раціональності побудови Прибуткового ордера. Зокрема Борисовський М.І. зазначає, що "типова форма Прибуткового ордера містить реквізити, які сповільнюють його складання". Тому ним запропоновано виключити графу щодо проставлення підпису особи, яка здає матеріальні цінності, оскільки "за своєю суттю цей документ засвідчує факт оприбуткування матеріальних цінностей і без супровідних документів, на яких є підпис даної особи, він не має юридичної чи будь-якої іншої доказової сили" [7, с. 92]. Проте необхідно зазначити, що дана пропозиція не є коректною, оскільки графа щодо проставлення підпису особи, яка здає матеріальні цінності в першу чергу дає змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у передачі матеріальних цінностей. Ще Борисовський М.І. пропонує у разі наявності на підприємстві декількох складських приміщень використовувати таку систему нумерації прибуткових ордерів, яка б забезпечила їх групування за місцями зберігання запасів, що сприятиме легшій обробці прибуткових ордерів у бухгалтерії та зменшить ймовірність крадіжок матеріальних цінностей на складах [7, с. 94].

Михалевич С.Г. також обґрунтовує доцільність виключення такого реквізиту як підпис особи, яка здає матеріальні цінності на склад підприємства. Окрім цього запропоновано виключити реквізити, заповнення яких викликає дублювання одних і тих самих даних. Зокрема це стосується заповнення реквізитів щодо кількості фактично отриманих і зазначених у супровідному документі постачальника матеріалів [5, с. 101]. З даною пропозицією варто погодитися, оскільки ці цифри дійсно завжди будуть

однаковими, бо у разі встановлення розбіжностей складається не Прибутковий ордер, але Акт про приймання матеріалів.

Операції з використання і вибуття запасів передусім передбачають відпуск виробничих запасів на технологічні потреби (виробництво продукції) чи обслуговування і управління виробництвом, а також реалізацію невикористаних виробничих запасів. Основні первинні документи, що відображають відпуск матеріальних цінностей зі складу узагальнено на рисунку 3.

Серед усієї сукупності видаткових документів найвагомішу частку займають лімітно-забірні картки, а також накладні вимоги. Відповідно до Наказу Міністерства статистики України № 193 від 21.06.1996 р. "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини й матеріалів" для документального оформлення лімітованого відпуску матеріальних цінностей передбачено декілька типових форм лімітно-забірних карток (М-8, М-9, М-28, М-28а), проте в практичній діяльності найчастіше використовується форма М-8 та М-9. Перша типова форма призначена для багаторазового відпуску одного номенклатурного номера матеріалів на один місяць, а друга — для чотириразового відпуску лімітованих матеріалів, що відносяться на один вид витрат (замовлення) за один місяць [6].

Необхідно зазначити, що в обліково-економічній літературі існують різні підходи до порядку застосування лімітно-забірних карток та їх форм. Це, зокрема, стосується кількості рядків (однорядкові, багаторядкові, або разові чи нагромаджувальні), періодичності використання (тиждень, декада, місяць, квартал).

Зокрема такі вчені-економісти, як Маргуліс А.Ш., Марченко А.К., Чумаченко М.Г. [3, с. 181] обґрунтовують доцільність застосування багаторядкових до-

кументів, аргументуючи це тим, що саме такий тип документів забезпечить можливість зменшення обсягів документообігу, скорочення кількості аналогічних за економічним змістом записів, зниження трудомісткості формування машинних носіїв шляхом автоматичного залучення постійної інформації з бази даних.

Рожнов В.С. та Косарева В.П. аргументують необхідність використання однорядкових документів можливим ускладненням техніки групування та систематизації облікових даних у разі застосування багаторядкових. При цьому вносяться пропозиції щодо лімітування матеріальних витрат у відповідних відомостях [3, с. 181]. Варто зазначити, що за такої організації обліку матеріальних витрат, оброблення документів здійснюється після завершення звітного періоду, що унеможливить належне забезпечення оперативного контролю за рухом матеріалів.

Таким чином, дослідження організації обліку виробничих запасів та застосування типових форм первинних документів вказують на наявність ряду проблем (рис. 4).

Вирішення вищеідентифікованих проблем потребує оновлення системи отримання інформації про виробничі запаси, використання нетрадиційних для вітчизняної облікової практики підходів щодо ефективності їх використання та оптимізації результатів діяльності господарюючого суб'єкта.

ВИСНОВКИ

Отже, документування виробничих запасів є складним та багатограним процесом, що має надзвичайно важливе значення для бухгалтерського обліку та контролю, оскільки від раціональності його організації залежить повнота, швидкість та якість відображення облікової інформації. Дослідженням встановлено, що документальне оформлення виробничих запасів на підприємствах України в сучасних умовах господарювання є недосконалим через наявність в первинних документах несуттєвої інформації, дублювання записів, громіздкості форм та розмаїття документів на один і той самий тип операції. Тому основним напрямом удосконалення організації обліку матеріальних цінностей на складі є раціоналізація форм первинних документів і документообігу загалом, що однозначно позначиться на якості, повноті, достовірності, швидкості отримання облікової інформації та в кінцевому підсумку вплине не лише на перебіг внутрішньовиробничих процесів підприємства, але й на підвищення ефективності його фінансово-господарської діяльності.

Література:

1. Бухгалтерський фінансовий облік в Україні: навч. посіб. для студент. вищ. навч. закл. / В.М. Добровський (Бондар М.І., Свідерський Є.І. [та ін.]); за редакцією В.М. Добровського. — К.: А.С.К., 2009. — 976 с.
2. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних; під заг. ред. Ф.Ф. Бутинця. — 8-ме

вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП "Рута", 2009. — 912 с.

3. Должанський А.М. Організація руху документів з обліку прямих витрат за центрами відповідальності на поліграфічних підприємствах / А.М. Должанський // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. Вип. 20.14. — Львів, 2010. — С. 180—188.

4. Кім Г., Сопко В.В., Кім С.Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення: навч. посіб.: вид. 2-ге, перероб. та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 480 с.

5. Михалевич С.Г. Первинний облік надходження виробничих запасів та шляхи його удосконалення // Інноваційна економіка. — 2010. — № 5. — С. 99—101.

6. Наказ Міністерства статистики України "Про затвердження типових форм первинних облікових документів з обліку сировини та матеріалів" від 21.06.1996 р. № 193, зі змінами.

7. Борисовський М.І. Шляхи стабілізації економічного стану в країнах СНД: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 6—7 вересня 2013 р.) / ГО "Центр економічних досліджень та розвитку". — О.: ЦЕДР, 2013. — 120 с.

References:

1. Dobrovskij, V.M. Bondar, M.I. Swiderskij, Ye.I. (2009), *Bukhhalters'kyj finansovyj oblik v Ukraini* [Financial accounting in Ukraine], A.S.K., Kyiv, Ukraine.
2. Butynets F.F. (2009), *Bukhhalters'kyj finansovyj oblik*, [Financial accounting], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.
3. Dolzhanskij, A.M. (2010), "Organization of motion of documents from the account of direct charges after the centers of responsibility on printeries", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy. Zbirnyk nauko-vo-tekhnichnykh prats'*, no 20.14, pp 180—188.
4. Kim, G. Sopko, V.V., Kim, S.G. (2006), *Bukhhalters'kyj oblik: pervynni dokumenty ta poriadok ikh zapovnennia*, [Accounting: source documents and the procedure for filling], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Mikhalevich, S.G. (2010), "The primary income account of inventory and ways of its improvement", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 5, pp. 99—101.
6. The Ministry of Statistics of Ukraine (1996), Order "On Approval of the typical forms of primary accounting records of raw materials", available at: http://minfin.com.ua/taxes/-/!news/nnakMin-stat_193.html
7. Borisovskij, M.I. (2013), "Features of primary account stocks at pulp and paper mills", *Zbirnyk tez naukovykh robіt uchasnykiv mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* [Abstracts of scientific papers of the International scientific and practical conference] Shliakhy stabilizatsii ekonomichnoho stanu v krainakh SND [Ways to stabilize the economic situation in the CIS], Odessa, Ukraine, pp. 92—95. *Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.*

В. В. Мельник,
старший викладач кафедри економіки та фінансів підприємства,
Київський торговельно-економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ (СДУМ)

V. Melnik,
Senior teacher of department of economy and finances of enterprise, Kiev trade and economic university

IMPROVEMENT OF METHODS OF FINANCIAL SECURITY ASSESSMENT OF TRUST PROPERTY MANAGEMENT SUBJECTS

Розглядаються проблемні аспекти методів оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Обґрунтовується необхідність розробки моделі діагностики рівня фінансової безпеки СДУМ, яка дасть змогу визначити рівень їх фінансової безпеки.

The problem aspects of methods of evaluation of financial strength of subjects of menage security are examined. The necessity of development of model of diagnostics of financial strength which will enable to define a level them financial safety security is grounded.

Ключові слова: суб'єкт довірчого управління майном, фінансова безпека, діагностика фінансової безпеки, рівні фінансової безпеки.

Key words: financial safety, financial interests, financial threats, subjects of confiding property management, manager, principal.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні методи, які дозволяють визначити рівень фінансової безпеки підприємства потребують постійного вдосконалення, їх спільною властивістю є те, що вони направлені на дослідження діяльності промислових підприємств, а не товариств, які управляють чужим майном. Для СДУМ потрібна відповідна адаптація, спрямована на врахування специфіки цих суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішення окремих аспектів забезпечення фінансової безпеки на рівні господарюючих суб'єктів приділяли увагу такі вітчизняні дослідники, як О.В. Ареф'єва [1], К.С. Горячева [5], М.М. Єрмошенко [5], А.А. Жданов [7], В. Забродський [8]. Дослідження даної проблематики показало, що існуючі методи мають певні недоліки, що обумовлюють доцільність розробки більш досконалого підходу на основі їх творчого агрегування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сутнісних характеристик фінансової безпеки СДУМ та вдосконалення методів щодо оцінювання рівня їх фінансової безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковій літературі [1—10 та ін.] можна знайти багато методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств. Розглядаючи класичні підходи, можемо виділити наступні методи: індикаторний, ресурсно-функціональний, мінімізаційно-критеріальний та фінансово-орієнтований.

Проведений аналіз існуючих методичних підходів дав змогу виявити певні недоліки, що ускладнюють їх використання для оцінки фінансової безпеки суб'єктів довірчого управління майном (СДУМ). Їх спільним недоліком є те, що вони направлені на дослідження діяльності промислових підприємств, а не суб'єктів господарювання, які управляють майном.

Суб'єктом довірчого управління майном як специфічним суб'єктом господарювання є юридична особа (фінансова установа), яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном з дотриманням встановлених (нормативно-правовими актами і договором) вимог, отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію і зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).

Слід зазначити, що не зважаючи на значну кількість публікацій, присвячених проблемам становлення ринкових відносин, практично відсутні наукові роботи, що розглядали б довіоче управління майном у системі економічних відносин, які б аналізували теоретико-методологічні проблеми розвитку цього явища в Україні.

Отже, методологічна база оцінки рівня фінансової безпеки потребує вдосконалення з метою формування ефективного й адекватного вітчизняним умовам господарювання інструмента виявлення і прогнозування кризових явищ (загроз) СДУМ та визначення шляхів покращення його фінансової стійкості.

Враховуючи вказані недоліки та переваги досліджуваних методів, нами запропоновано вдосконалену методику оцінювання рівня фінансової безпеки СДУМ.

Суть якої полягає в забезпеченні діагностики рівня фінансової безпеки СДУМ шляхом розподілу груп показ-

ників оцінювання за трьома рівнями: оперативний, галузевий, тактичний, що дає змогу розраховувати рівень фінансової безпеки СДУМ (катастрофічний; критичний; допустимий; безризиковий) шляхом застосування теорії нечітких множин та еталонів з різними станами фінансової безпеки.

Дослідження оперативного рівня фінансової безпеки СДУМ базується на розрахунку показників, що характеризують фінансовий стан суб'єктів господарювання адже він безпосередньо впливає на ефективність будь-якого з господарюючих суб'єктів, а саме: ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та ефективного використання фінансових ресурсів.

Показники ефективності господарювання компаній управителів відображають доцільність і ступінь використання елементів господарювання у процесі створення матеріальних благ. Відображення ефекту від здійснення управлінської діяльності слід розглядати як економічну ефективність господарювання СДУМ у цілому.

Тактичний рівень фінансової безпеки відображає здатність СДУМ до відтворення у процесі реалізації ним господарської діяльності, що досягається при певному рівні ефективності використання фінансових ресурсів та забезпечення ними в повному обсязі (обсяг фінансових ресурсів для фінансування будівництва, сума інвестицій на фінансування фондів операцій з нерухомістю, сума внесків, зроблених установниками управління майном, власні кошти управителя направлені на фінансування фондів операцій з нерухомістю, сума кредитів тощо).

Ця складова фінансової безпеки характеризує можливість ведення господарської організації СДУМ, а також характеризує раціональність використання їх економічного потенціалу. СДУМ може певний час функціонувати при низькому рівні тактичної безпеки, однак недостатня ефективність господарського процесу та високі комерційні ризики обов'язково призведуть до втрати фінансової стійкості і платоспроможності СДУМ.

Забезпеченість коштами, які передані в довірі управління компаніями управителями для фінансування будівництва, частинами перераховуються забудовникам і не гарантуючи при цьому інвестора щодо незмінності ціни фінансування будівництва в майбутньому, що і розкриває важливість даної складової при оцінці фінансової безпеки СДУМ.

Галузевий рівень фінансової безпеки характеризує головні проблеми, які відбуваються в галузі функціонування СДУМ. Останнім часом до таких можна віднести: зменшення чисельності довірителів, зменшення надходжень коштів, зменшення довіри, тобто ряд кількісних показників, які здатні вплинути на рівень ведення господарської діяльності СДУМ, а в подальшому відповідно на рівень її фінансової безпеки.

Рівень потенціалу галузі функціонування СДУМ, обумовлюється динамікою та складом довірителів та управителів СДУМ, їх довірою до діяльності СДУМ та передбачає обсяг коштів, які потенційно можуть бути передані в довірі управління майном.

За наведеними показниками бачимо, що через їх високу кількість досить складно підібрати певний оціночний показник, що буде характеризувати фінансову безпеку.

Водночас за наявної статистичної бази можна експертно виділяти нечіткі зони станів фінансової безпеки СДУМ.

Велика кількість показників обумовлює необхідність використання теорії нечітких множин.

По-перше, будь-яке підприємство можна задати векторами галузевого SC, тактичного ST та оперативного SO рівня фінансової безпеки, сукупність яких є нечіткою множиною

$$S = \{s^c_1, \dots, s^c_n, s^t_1, \dots, s^t_n, s^o_1, \dots, s^o_n\} \quad (1),$$

де m, n, p — кількість показників в векторі.

По-друге, вектори можуть містити різну кількість показників, отже не співпадати за розмірністю та змістом, тому важливим є визначення певної функції приналежності та правил приведення показників до єдиної шкали.

По-третє, для k -тої групи показників x можлива згортка в інтегральний показник z_k :

$$z_k = f_k(s_k) \quad (2).$$

По-четверте, існує підприємство-еталон, що є представником стану фінансової безпеки з певними значеннями або діапазоном показників. Мінімальне значення еталонів дорівнює кількості визначених станів.

Таким чином, повна множина станів фінансової безпеки має складатися з п'яти нечітких підмножин або еталонів виду: $X1$ нечітка підмножина станів "катастрофічного рівня"; $X2$ нечітка підмножина станів "критичного рівня"; $X3$ нечітка підмножина станів "допустимого рівня"; $X4$ нечітка підмножина станів "безризикового рівня".

Завданням оцінювання рівня фінансової безпеки є визначення приналежності вхідної множини підприємства S до множини $\{Xr\}$.

Приналежність вхідного зображення S до одного з r класів визначається за допомогою відстаней між точкою S і всіма точками $X1, X2, \dots, Xr$, що відповідають еталонним образам. Відстань i є мірою схожості вхідного зображення з еталонами класів або образів. Вхідне зображення відноситься до того образу, відстань до еталонного зображення якого мінімальна, тобто вирішальним правилом є співвідношення

$$S_i \in X_r, \text{ якщо } L(S_i, X_r) = \min\{L(S_i, X_j)\} \quad (3).$$

У теорії розпізнавання часто використовуються відстані за Евклідом (4) та за Мінковським (5):

$$L(S_i, X_r) = \sqrt{\sum_{k=1}^n (s_{ik} - x_{rk})^2} \quad (4),$$

$$L(S_i, X_r) = \sqrt[\lambda]{\sum_{k=1}^n (s_{ik} - x_{rk})^\lambda} \quad (5),$$

де λ — ціле додатне число, що більше 2.

Операції зведення в ступінь, зокрема дрібну, не завжди зручно використовувати при визначенні відстаней, оскільки вони є нелінійними операціями. Тому для визначення відстаней в просторі часто використовується і сума модулів різниць між відповідними компонентами p -мірних векторів:

$$L(S_i, X_r) = \sum_{k=1}^n |s_{ik} - x_{rk}| \quad (6).$$

У вирази (4) — (6) різниці всіх компонентів векторів входять з однаковими одиничними вагами. В тих випадках, коли розмірності компонентів векторів відрізняється, то доцільно разом з нормалізацією, вводити у вирази (4) — (6) вагові коефіцієнти, що враховують практичну цінність різних компонент вектора. В цьому випадку вирази (4) — (6) перетворюються до виду:

$$L(S_i, X_r) = \sqrt{\sum_{k=1}^n w_k (s_{ik} - x_{rk})^2} \quad (7),$$

$$L(S_i, X_r) = \sqrt[\lambda]{\sum_{k=1}^n w_k (s_{ik} - x_{rk})^\lambda} \quad (8),$$

$$L(S_i, X_r) = \sum_{k=1}^n w_k |s_{ik} - x_{rk}| \quad (9).$$

Вагові коефіцієнти k будемо поділяти на такі, що є однаковими для певних первинних показників або їх груп, а також ті, що відповідають значимості підтримки оперативної, тактичної та галузевої складової на рівень фінансової безпеки.

Поділ впливу оперативного, тактичного та галузевого рівня відбувається за коефіцієнтами відповідно до "золотої

пропорції":

$$\eta_O = 0,62 \quad \eta_T = 0,24 \quad \eta_C = 0,14 \quad (10).$$

Розглянемо множину показників оперативного рівня та доцільність їх згортки. Зазначимо, що набір показників, ваги та формула обчислення відстані визначаються на основі думки експертів. Оскільки значна кількість запропонованих показників має високий рівень кореляції між собою, то необхідно відібрати найбільш незалежні характеристики рівнів. Оцінювання відстані буде проводитись за формулою (7).

Для того, щоб привести ці показники до діапазону [0 ... 1] відбувається їх нормалізація: для показників 1, 2, 3, 5 — поділ на максимальне значення, для показника 4:

$$K_{н.п.сдум} = 1 - K_{сдум} / K_{сдум_max} \quad (11),$$

де $K_{н.п.сдум}$ — нормалізоване значення показника співвідношення суми залучених від установників управління майном коштів до власного капіталу управителя коефіцієнт фінансового ризику;

$K_{сдум}$ — показник співвідношення суми залучених від установників управління майном коштів до власного капіталу управителя коефіцієнт фінансового ризику;

$K_{сдум_max}$ — максимальне значення коефіцієнту за еталонами.

За результатами проведення експертної оцінки вагові коефіцієнти прийнято вважати однаковими.

Розглянемо показники тактичного рівня. Складність оцінювання фінансової безпеки за показниками тактичного рівня полягає в тому, що вони є ненормативними, отже не можуть бути приведені до діапазону [0...1] шляхом нормування. Водночас на тактичному рівні забезпечується подальший розвиток системи, тому можна використовувати динамічні показники: темпи зростання, індекси тощо.

Чисельне значення показників знаходиться в інтервалі [0...1], а за економічним сенсом показники характеризують надійність СДУМ при певній фінансовій політиці установників та управителя.

Вагові частки кожного з коефіцієнтів можна визначати з врахуванням їхньої пріоритетності експертним шляхом. На аналітичному етапі проводиться коригування вхідних ваг з врахуванням (10), а також нормалізація показників для отримання відстані досліджуваного СДУМ до підприємств-еталонів.

За розрахунками аналізується мінімальна відстань до еталону з станом фінансової безпеки: катастрофічному, критичному, допустимому, безризиковому, а також у перехідних між зазначеними станами.

На управлінському етапі виникає проблема створення рекомендацій щодо розробки стратегії забезпечення фінансової безпеки СДУМ. Оцінка ступеня ризикованості діяльності є необхідною для прийняття раціональних рішень щодо управління виявленими ризиками, а також управління фінансовою безпекою СДУМ загалом. Основною метою оцінювання фінансової безпеки СДУМ має бути розробка такої концепції та методології оцінювання ризиків та загроз, яка була б комплексною враховуючи специфіку діяльності обраної галузі.

Слід зазначити, що доцільність використання запропонованого підходу до оцінювання рівня фінансової безпеки обумовлена тим, що покладений в його основу алгоритм враховує еволюційний характер кризових явищ. Навіть рівнозначні за своєю силою загрози по-різному впливають на результати фінансової діяльності СДУМ, саме тому доцільно окремо оцінювати різні аспекти фінансової діяльності СДУМ.

ВИСНОВКИ

Запропонована нами методологія оцінювання рівня фінансової безпеки СДУМ найкраще відображає теоретичну сутність фінансової безпеки даного суб'єкта дослідження. Методика має обґрунтовані з математичної точки зору

інструмент оцінки окремих складових, що базується на визначенні нечіткої множини еталонів з відповідними показниками, які характеризують тактичний, оперативний та стратегічний рівень управління.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Реструктуризація системи управління фінансовими ресурсами підприємства / О.В. Ареф'єва // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 11—12. — С. 17—26.
2. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. — 1994. — № 12.
3. Вишнівська Б. Методи мінімізації фінансових ризиків / Б. Вишнівська // Економіст. — 2007. — № 6. — Ст. 58—59.
4. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси підприємств. — 2008. — № 4. — С. 90—96.
5. Ермошенко М.М., Горячева К.С., Ашуев А.М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: Препринт наукової доповіді. — К.: Національна академія управління, 2005. — 78 с.
6. Ермошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2001. — 309 с.
7. Жданов А.А. Возникновение и развитие доверительной собственности в Англии и США: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 : Санкт-Петербург, 2003. — 180 с.
8. Забродский В., Капустин Н. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы // Бизнес Информ. — 1999. — № 15—16. — С. 35—37.
9. Офіційний сайт комісії з регулювання ринку фінансових послуг. Режим доступу: www.dfp.gov.ua
10. Trainar P. Assurance et stabilite financiere // Revue de la Stabilite Financiere. — 2004. — № 5. — P. 73—91.

Reference:

1. Arefieva, O.V. (2001), "Restructuring of an enterprise financial management system", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 11, 12, pp. 17—26.
 2. Bukhvald, E. Hlovatskaia, N. and Lazurenko, S. (1994), "Macro aspects of economic security: factors, criteria, indicators", *Economic issues*, vol. 12.
 3. Vyshnivska, B. (2007), "Methods of financial risks minimization", *The economist*, vol. 6, pp. 58—59.
 4. Dovbnya, S.B. and Hichova, N.Yu. (2008), "Diagnostics of economic security level of an enterprise", *Finansy pidpriemstv*, vol. 4, pp. 90—96.
 5. Yermoshenko, M.M. Horiacheva, K.S. and Ashuiev, A.M. (2005), "Economic and organizational principles of financial security of an enterprise", *Preprint naukovoї dopovidі [The preprint of the scientific report]*, The national management academy, Kyiv, pp. 78.
 6. Yermoshenko, M.M. (2001), "The state financial security: national interests, real threats, strategy", the National university of trade and economics, Kyiv, pp. 309.
 7. Zhdanov, A.A. (2003), "Appearance and development of trust property in England and USA", *Abstract of Cand. Sc. Law dissertation*, Saint Petersburg, pp. 180.
 8. Zabrodskiy, V. and Kapustyn, N. (1999), "Theoretical basis of economic security assessment of a sector and an enterprise", *Byznes Inform*, vol. 15, 16, pp. 35—37.
 9. State Commission for Regulation of Financial Services Markets, available at: www.dfp.gov.ua
 10. Trainar, P. (2004), *Assurance et stabilite financiere*, *Revue de la Stabilite Financiere*, vol. 5, pp. 73—91.
- Стаття надійшла до редакції 18.02.2014 р.

І. П. Тимченко,
аспірант кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

I. Tymchenko,
Postgraduate, Department management of innovation and investment
Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv

CONDITION AND PROSPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT COAL INDUSTRY

У статті розглянуто основні тенденції та проблеми інноваційного розвитку вугільної промисловості в Україні. Виявлено, що низька конкурентоздатність вугільної галузі обумовлена низькою інноваційною активністю українських вугільних підприємств. Проаналізовано зміст "Стратегії розвитку енергетичної галузі до 2030" в частині "Стратегія вугільної промисловості", ідентифіковано основні проблеми галузі та запропоновано заходи, що сприятимуть підвищенню інноваційної активності підприємств галузі.

This article reviews the main trends and problems of innovative development of the coal industry in Ukraine. Detected that the low competitiveness of the coal industry caused low innovation activity of Ukrainian coal enterprises. Analyzed the meaning of "Strategy of development of the energy sector by 2030" in terms of "Strategy of Coal Industry", identified the main problems of the industry and suggests measures that would increase innovation activity of enterprises sector.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інновації, технологічні процеси, інноваційна стратегія.
Key words: innovation development, innovation processes, innovation strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційний розвиток є рушійною силою формування нового технологічного укладу в розвитку засобів виробництва, підвищенні якості трудових ресурсів та становленні нової моделі просторового розміщення продуктивних сил. Інноваційний розвиток стає передумовою для досягнення суб'єктом господарювання конкурентних переваг на основі прискореного оновлення виробничих фондів при використанні нових знань. Паливно-енергетичний комплекс являється основою діяльності інших галузей господарювання, тому саме інноваційний розвиток паливно-енергетичного комплексу стане прискорювачем інноваційного розвитку економіки України в цілому. Вугільна промисловість входить до складу пріоритетних галузей з точки зору інноваційного розвитку української економіки. Частка вугільної галузі в структурі ВВП становить 2 %, хоча фактичний внесок в економіку країни значно вищий — це один з елементів сталого розвитку як економіки, так і суміжних галузей. Однак на сьогоднішній день галузь перебуває в кризовому стані та потребує реформування. У зв'язку з цим актуальними є питання інноваційного розвитку галузі, включаючи модернізацію вугільних підприємств та виконання науково-дослідних робіт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Загальним теоретичним та методологічним аспектам інноваційного розвитку присвячено чимало наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів: Й. Шумпетера [9], Р. Фатхудінова, Г. Меншема [10], А.С. Гальчинського [2], В.П. Семиноженка [8], І.В. Одотюка [5], В.М. Гейця [3] та інших.

Також дослідженням питання інноваційного розвитку вугільної галузі займалися такі вітчизняні вчені: О.І. Амоша [1], Л.Л. Стариченко [1], Д.Ю. Череватський [1], О.Ф. Новікова, І.І. Павленко [7] та інші. Огляд наукових джерел показав, що, незважаючи на наявність великої кількості публікацій, не існує єдиного підходу до визначеної проблеми. Здебільшого інноваційний розвиток галузі пов'язують із вдосконаленням технологічної складової виробничого процесу, а в якості джерела, що забезпечуватиме цей розвиток пропонується запозичення іноземних технологій, що суперечить світовим тенденціям інноваційного розвитку вугільної галузі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз стану вугільної галузі, виявлення та обґрунтування інноваційних напрямів розвитку із врахуванням міжнародного досвіду.

Таблиця 1. Динаміка впровадження інновацій на підприємствах вугільної промисловості

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації у вугільній промисловості, %	Впровадження нових технологічних процесів	У т.ч. ресурсозберігаючі, екологічнобезпечні	Освоєно у виробництві нові види техніки	Питома вага реалізованої продукції, у виготовленні якої використано інноваційні технології, %
2001	2,5	12	2	22	0,25
2002	2,2	9	1	19	0,5
2003	1,5	5	1	15	0,8
2004	2,5	12	2	12	0,4
2005	2,4	10	4	14	0,2
2006	2,3	11	3	16	0,4
2007	2,0	10	2	14	0,5
2008	1,5	8	1	11	0,2
2009	1,5	5	1	12	0,2
2010	2,0	7	2	14	0,4
2011	2,4	11	3	17	0,2
2012	3,0	15	5	27	0,2

Джерело: складено автором на основі даних [3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна належить до десятки країн з найбільшими покладами вугілля, відповідно до прогнозів запасів вугілля вистачить ще на 400 років, це забезпечить деяку частку енергетичної незалежності економіки від експортованих носіїв, однак зношений на 70 % шахтний фонд знижує якість вугілля — втрачаються конкурентні позиції підприємств галузі. Підприємства стають інвестиційно непривабливими не тільки для вітчизняних інвесторів, а й для іноземних. Фінансова криза підприємств не дає змоги оновити як основні засоби виробництва, так і технології, все це призводить до великих втрат матеріалів та енергоресурсів, а отже і до високої собівартості продукції та втрата нею конкурентних позицій на ринку.

Ідентифікуємо рівень впровадження інновацій на підприємствах вугільної промисловості (табл. 1). Відповідно до отриманих статистичних даних можна зробити такі висновки: частка підприємств, які займалися впровадженням інновацій в динаміці з 2001—2012 рр. низка і змінюється хвилюподібно — з 2005 року відбувається зростання в межах 0,5—1 % до 2007 року, потім знову спад в таких же межах, і знову зростання до 3 % у 2012 році.

Порівнюючи із часткою всіх промислових підприємств України в цілому, які впроваджували інновації вона взагалі становить 1,5 % — низький показник як для однієї з галузей, що гарантує 25 % енергетичної незалежності країни та 34 % ресурсозабезпеченості інших галузей промисловості (рис. 1). Щодо кількості нових технологічних процесів маємо хвилюподібну динаміку: спад з 2001 по 2004 рік, потім зростання до 2008 року, знову спад, і з 2010 року спостерігається зростання та вперше показник досягнув 15 од. у абсолютній величині.

Існує також проблема енергоємності виробництв, оскільки за даними впровадження нових технологічних процесів їх кількість недостатня, і значно впливає на собівартість продукції. Екологічні проблеми галузі такі, як високий рівень викидів CO₂ та оксиду сірки та азоту потребують негайних інвестицій в системи очищення виробництва.

Відповідно до концепції інноваційного розвитку, яка включає в себе інноваційні процеси та інноваційний потенціал, вугільна галузь не досягла ні до середнього рівня забезпеченості інноваційними технологіями, ні оновлення виробничих фондів. Стратегія розвитку енергетичної галузі до 2030 року, передбачає ряд заходів, що повинні виконуватись поступово, однак не всі зазначені положення стратегії виконуються. Аналітичне дослідження стану вугільної промисловості дає змогу виділити ряд системних проблем галузі, зокрема:

- модернізації основних фондів з метою підвищення собівартості продукції;
- підвищення рівня охорони праці на підприємствах галузі;

- збільшення фінансування науково-дослідних інститутів, що займаються дослідженням вугільної промисловості, оскільки маючи розгалужену мережу наукових установ, зменшення фінансування яких призвело до впливу вчених та закриття актуальних напрямків досліджень;

- приватизація інших підприємств галузі з метою залучення інвестицій;

- висока капіталоємність і досить довгий термін розробки нових покладів вугілля.

Для вирішення комплексу системних проблем була розроблена Стратегія розвитку енергетичної галузі до 2030 року (далі Стратегія), основна ціль якої перехід на інноваційну модель розвитку вугільної галузі України.

Основними завданнями стратегії є:

- удосконалення системи підготовки кадрів для вугільної промисловості, в тому числі створення програм навчання у відповідності до міжнародних стандартів;

- розробка програм соціального захисту працівників при реформуванні галузі;

- технологічне переоснащення вугільної промисловості;

- реформування ринку вугілля — привести у відповідність собівартість вугілля з ринковими цінами тому, що собівартість вугілля є вищою ніж ринкова ціна, держава у свою чергу субсидує підприємства галузі, що призводить до зниження стимулів підвищення ефективності виробництва та робить підприємства не конкурентоздатними;

- екологічна орієнтація вугільної промисловості — зниження рівня забруднення навколишнього середовища та розробка програм по ліквідації наслідків аварій та консервації не перспективних шахт.

Основні групи заходів Стратегії складаються із трьох етапів. На першому етапі (до 2015 р.) планується завершити приватизацію, реформувати ринок вугілля, закрити збиткові шахти. На другому (2015—2020 рр.) — здійснення оновлення шахтного фонду приватними інвесторами, припинення державного субсидування вугільної промисловості. Третій етап (2020—2030 рр.) передбачає розвиток вугільної галузі на зовнішніх ринках за рахунок освоєння нових запасів для шахт, використання нових технологій видобутку та переробки вугілля.

У результаті реалізації Стратегії отримаємо лібералізований ринок вугілля відповідно до європейських практик, оновлену структуру власності вугільних підприємств, збільшення об'ємів видобутку вугілля до 115 млн т. на рік та оновлення технологічних процесів.

Фінансування даних заходів передбачено у видатках державного бюджету, коштів фізичних та юридичних осіб, отриманих у результаті приватизації, залучення кредитів іноземних банків.

При такому інноваційному сценарії розвитку вугільної промисловості держава повністю припинить субсидування до 2020 року, оскільки галузь вийде на рівень рентабельності.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДАНОЇ ТЕМИ

Змістовний аналіз Стратегії показав, що в ній відображено спектр першочергових завдань, які забезпечать інно-

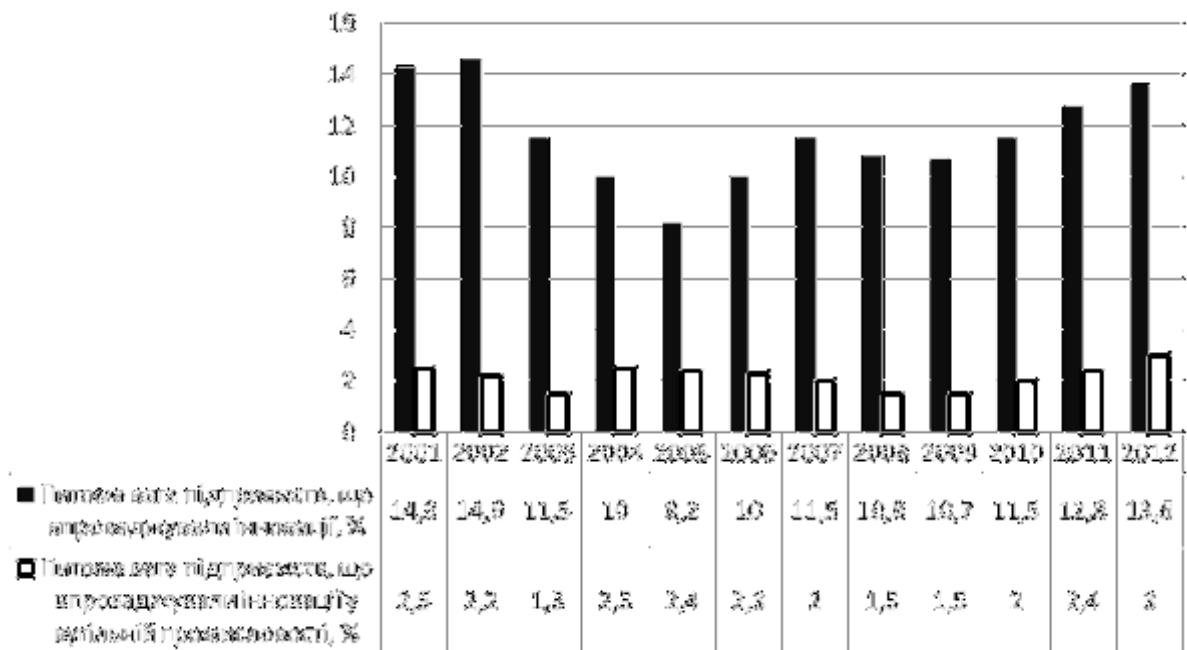

Рис. 1. Динаміка частки підприємств, що впроваджували інновації

Джерело: Складено автором на основі даних [3; 5].

ваційний сценарій розвитку вугільної промисловості України. Реалізація Стратегії дасть змогу вирішити проблему підтримки енергетичної незалежності України в короткостроковому та довгостроковому періоді. Однак необхідно зазначити, що саме від якості практичної реалізації Стратегії, повноти та своєчасності виконання всіх законодавчих, організаційних, інфраструктурних та фінансових заходів залежить реальна можливість створення конкурентоздатних національних вугільних підприємств, які зможуть забезпечити економіку країни необхідними ресурсами. Тому створення сприятливого інвестиційного клімату, прозорих умов ведення бізнесу, податкових канікул та оновлення законодавства, що стосується вугільної промисловості в результаті може забезпечити позитивну динаміку зміни мікроекономічних показників розвитку підприємств галузі.

Література:

1. Амоша О.І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наук. доп. / О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко, Д.Ю. Череватський; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2013. — 44 с.
2. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 336 с.
3. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць // НАН України, Ін-т екон. та прогноз. — К., 2009. — 864 с.
4. Інновації та наука. Статистичний бюлетень. — Київ: Державна служба статистики України, 2012. — 45 с.
5. Оdotiuk I.V. Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку / І.В. Оdotiuk // НАН України; Ін-т екон. та прогноз. — К., 2009. — 304 с.
6. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
7. Павленко І.І. Механізм розвитку вугільної галузі при обмежених інвестиціях / І.І. Павленко // Економіка промисловості. — 2007. — № 1. — С. 93—97.
8. Семиноженко В.П. Україна: шлях до постіндустріальної цивілізації / В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2005. — 360 с.

9. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.

10. Mensch G. Stalemate in Technology: innovations Overcome the Depression. Cambridge, Massachusetts, 1979. — С. 87—90.

References:

1. Amosha, O.I. Starychenko, L.L. Cherevat's'kyj, DYu. (2013), "Condition Main Problems and Prospects of Coal Industry of Ukraine": nauk. dop., NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, pp. 1—44
2. Hal'chyn's'kyj, A.S. Heiets', V.M. Kinakh, A.K. Semynozhenko, V.P. (2002), Innovatsijna stratehiia ukrains'kykh reform [Innovation strategy ukrainian reform], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Geec', V.M. (2009), Suspil's'tvo, derzhava, ekonomika: fenomenologiya vzaemodii ta rozvytku [Society, government, economy: the phenomenology of interactions and development], NAN Ukrainy, In — t ekon. ta prognozuv, Kyiv, Ukraine.
4. State Statistics Service of Ukraine (2012), "Naukova ta innovatsijna diial'nist" v Ukraini 2012. Statystychnyj zbirnyk [Research and innovation activity in Ukraine 2012. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
5. Odotiuk, I.V. (2009), Tekhnolohichna struktura promyslovosti Ukrainy: realii ta perspektyvy rozvytku [Technological structure of industry in Ukraine: current state and prospects of development], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prognozuv, Kyiv, Ukraine.
6. Oficiinii sait derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini, available at: www.ukrstat.gov.ua/
7. Pavlenko, I.I. (2007), "The mechanism of the coal industry, with limited investments", Ekonomika promyslovosti, vol. 1, pp. 93—97.
8. Semynozhenko, V.P. (2005), Ukraina: shliakh do postindustrial'noi tsyvilizatsii [Ukraine: the path to the post-industrial civilization], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.
9. Shumpeter, J. (1982), Teoriya ekonomicheskoho rozvytia [Theory of economic development], Prohress, Moscow, Russia.
10. Mensch, G. (1979), Stalemate in Technology: innovations Overcome the Depression. Cambridge, Massachusetts, UK.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

Ю. І. Мельнікова,
здобувач наукового ступеня к. е. н., ст. викладач кафедри управління на транспорті,
Державний ВНЗ "Національний гірничий університет", м. Дніпропетровськ

КЛАСТЕРНО-ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ

Y. Melnikova,
Candidate for a degree of Ph.D. in Economics, senior lecturer of Transport Control Department,
State HEI "National Mining University", Dnipropetrovsk

CLUSTER AND LOGISTIC APPROACH AS A FACTOR TO IMPROVE COMPETITIVENESS OF AIC ENTERPRISES IN DNIPROPETROVSK REGION

У статті обґрунтовано передумову формування агрополісів з метою підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств АПК у Дніпропетровському регіоні. Дослідження розглядає основні напрямки та стратегії розвитку агропромислового комплексу Дніпропетровського регіону з використання моделі агрополісу.

The paper considers background of acropolises formation to raise a competitiveness level of AIC enterprises in Dnipropetrovsk region. The study deals with the main trends and strategies of Dnipropetrovsk region agroindustrial complex development using the model of agropolis.

Ключові слова: конкурентоспроможність, агрополіс, кластер, АПК, логістичний підхід.
Key words: competitiveness, agropolis, cluster, AIC, logistic approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід України до європейський стандартів у зв'язку зі вступом до СОТ та на передодні підписання Асоціації з Європейським Союзом, лібералізація діючого законодавства, відкриття вітчизняних ринків для іноземних інвесторів вимагає від українських підприємств АПК підвищення рівня конкурентоспроможності та зміни умов функціонування.

На український ринок АПК заходять транснаціональні корпорації, в результаті вітчизняні гравці стикнуться з жорсткою конкуренцією та ущільненням ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням формування, ефективності та перспективам розвитку кластерних структур останнім часом присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Більшість з них вивчають промислову кластеризацію як на регіональному, так і на національному рівні. Серед вітчизняних вчених, які займаються проблемами створення і розвитку кластерних агропромислових формувань можна виділити Головню Ю.І., Мельник Ю.Ф., П.Т. Саблука, Травянюк О.І., Цадо Г. та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є обґрунтування доцільності створення агропромислових технополісів — агрополісів, як інноваційної форми розвитку агропромислового виробництва; визначення соціально-економічної значимості, відмінних рис функцій та особливостей цих структур, порівняно з іншими формами організації співробітництва;

узагальнення світового та вітчизняного досвіду по створенню агрополісів для виявлення їх переваг і перспективності застосування в агропромисловій сфері країни; визначення кола питань, які потребують подальшого вирішення з боку науковців, практиків та держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті фінансової кризи найменше постраждали ринки країн, що тільки формують ринкові відносини, в т.ч. і України, у порівнянні з економікою розвинутих країн. АПК є одним з найбільш соціально і економічно важливих та перспективних секторів національної економіки України. Саме агропромисловий сектор економіки країни є найбільш конкурентоспроможним на європейському та й світовому ринках. Дніпропетровський регіон займає особливе місце в АПК України, він має всі необхідні передумови для формування окремих територіальних агропромислових структур.

Не дивлячись на те, що агробізнес є одним з основних джерел отримання доходів держави і зайнятості населення, шлях до всебічного його розвитку пов'язаний з відповідними інфраструктурними обмеженнями, недостатністю доступу до фінансових, виробничих та трудових ресурсів [1].

Економічна стратегія підвищення конкурентоспроможності Дніпропетровського регіону повинна бути заснована на кластерному підході, логістизації, концентрації та залучення прямих вітчизняних та іноземних інвестицій багатонаціональних компаній з інших секторів економіки у АПК, хостінг стратегій, який виходить за рамки тра-

диційних бізнес-еліт, а також перемовини щодо співробітництва з основними торговими партнерами України: Росією, Євросоюзом, Китаєм та США [2].

В даний час аграрний сектор економіки Дніпропетровського регіону і України в цілому, опинився перед системним викликом, що вимагає поновлення науково-інформаційної, технічної, технологічної бази АПК на якісно новій основі, перед необхідністю переходу до якійсно нової інноваційної моделі розвитку [3].

Необхідність кардинальної модернізації АПК визначається такими основними факторами [4, 5]:

- посиленням глобальної конкуренції в агропродовольчій економіці та необхідністю імпортозаміщення на українському агропродовольчому ринку;

- низькою продуктивністю праці в аграрній сфері та нерациональним використанням наявних ресурсів і виробництв;

- недостатнім рівнем розвитку людського капіталу в сільській місцевості;

- неможливістю вирішення проблеми забезпечення населення доступним і якісним вітчизняним продовольством в обсягах та структурі, відповідних раціональним науково-обґрунтованим нормам харчування.

Тому одним зі шляхів вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності АПК України в цілому, та Дніпропетровського регіону зокрема, є створення агропромислових парків — агрополісів. Під агрополісом мається на увазі локальна організаційна структура, сформована для інноваційного розвитку агропромислової діяльності, що об'єднує на одній території або на декількох взаємопов'язаних територіях необхідні елементи: АПК, науково-інформаційні центри, навчальні заклади, транспортні організації, державні органи та ін. з метою підвищення конкурентоспроможності сектора економіки, території чи регіону шляхом зміцнення координації між економічними суб'єктами (підприємствами, центральними та місцевими органами влади) та навчально-науковими установами.

Усі елементи агрополісу можна поділити на гнучкі та жорсткі. До гнучких елементів можна віднести об'єднання, соціальне співробітництво, розвиток підприємництва та довгострокове співробітництво. До жорстких — транспортна та інформаційно-комунікаційна інфраструктура, науково-інформаційні центри, технологічні та промислові об'єкти.

До головних компонентів агрополісу слід віднести: інфраструктуру, сервісну платформу та спеціалізовані інструменти.

Розвинені та сучасні транспортна (система автошляхів, порт, аеропорт, залізнична станція, логістичні центри); інформаційно-комунікаційна (навчальні заклади, науково-інформаційні центри) та виробнича (рослинництво і тваринництво; переробні і харчові підприємства, виробництво сільськогосподарських машин та обладнання; мінеральних добрив та ін.) інфраструктури є основою успішного функціонування агрополісу.

До складу компоненту "сервісна платформа" відносяться: центри сертифікації, лабораторії якості, державні органи, центри патентування та консультування, міжнародні та професійні асоціації, кадрові агенції, кредитні та фінансові інститути, ін.

До спеціалізованих інструментів агрополісу належать: технології, інноваційні програми, багатопрофільні дослідження, фінансові та податкові пільги, важелі дебіюоратизації (єдиний офіс), бізнес-інкубатори та ін. Модель агрополісу наведена на рисунку 1.

Для формування агрополісу у Дніпропетровському регіоні за наведеною моделлю є всі відповідні передумови: розгалужена система автошляхів та залізничних сполучень, річковий порт, міжнародний аеропорт, навчальні заклади, науково-дослідні центри, підприємства переробної і харчової промисловості, машинобудівні підприємства та ін. [6].

Організація агрополісу у Дніпропетровському регіоні буде сприяти підвищенню конкурентоспроможності АПК, залученню прямих іноземних інвестицій та підвищенню рівня продовольчої безпеки.

Крім того, за напрямом спеціалізації агрополіси можна поділити на промислові — заснованих на взаємодії науково-дослідницьких установ і промислових підприємств та торгівельних — сконцентрованих на взаємодії науково-дослідницьких установ і переробно-харчових підприємств. Створення агрополісів повинно стати новим напрямом агроекономічної політики держави щодо підтримки окремих регіонів шляхом генерації та підтримки нових ідей, технологій та ноу-хау.

Держава не повинна бути стороннім спостерігачем за процесом формування агрополісів, державна політика повинна сприяти стратегічному розвитку агропромислового комплексу на основі існуючих регіональних ресурсів та усвідомлення свого місця на міжнародному агропромисловому та продовольчому ринках. Розробка адекватної політики створення агрополісу повинна охоплювати сільське господарство, промисловість, наукові дослідження та розробки, інноваційну діяльність та рівень конкурентоспроможності.

Цього можливо домогтися наступними способами [7].

По-перше, агрополіси можуть стати центрами підготовки спеціалістів для відповідних структур агробізнесу.

По-друге, стимулювати ефективну передачу знань та набутих навичок з метою підвищення динаміки конкурентоспроможності агрофірм.

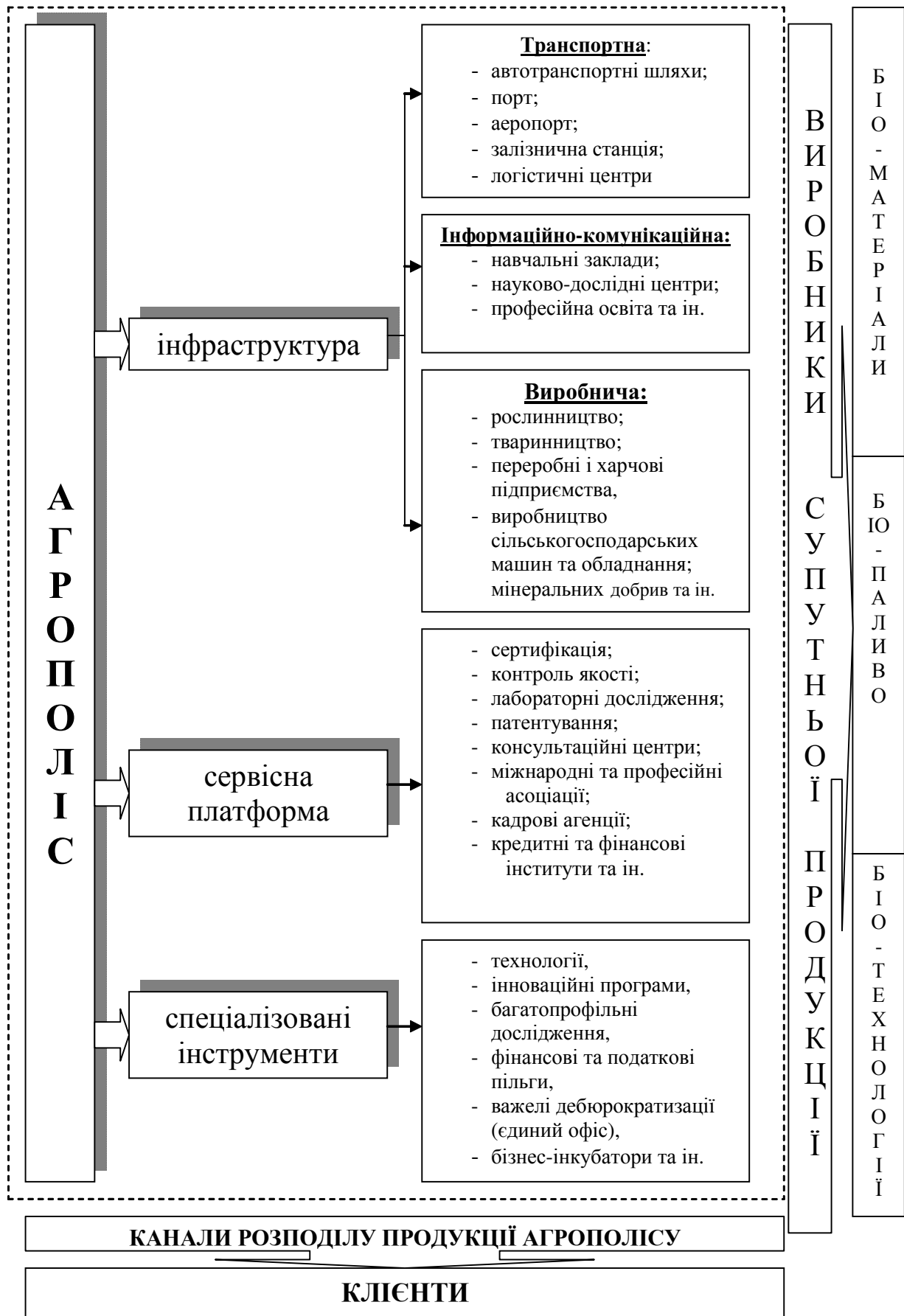
По-третє, агрополіси є багатомірними структурами з розгалуженою мережею горизонтальних та вертикальних контактів. І, нарешті, агрополіси роблять основний акцент на інноваціях.

Поєднання агрополісу та вільної економічної зони на окремих територіях дасть змогу збільшити потік прямих іноземних інвестицій, експорт сільськогосподарської продукції з даного регіону. Інтеграція промислових підприємств на основі високотехнологічних підходів та логістичних послуг заснована на ліберальних податкових умовах може бути направлена на конкретні підгалузі агропромислового комплексу (молокопереробне, олійно-жирове, овочеве виробництво) [8].

Необхідно сконцентрувати увагу на підвищенні конкурентоздатності агрополісів на основі інноваційного підходу щодо створення агропромислових кластерів за рахунок збільшення інвестицій у розвиток інфраструктури всього регіону. Багатомірна організація агрополісів повинна охоплювати сільськогосподарську, промислову, інноваційну та регіональну політики, а також механізм їх взаємодії.

ВИСНОВКИ

Беручи до уваги, що організація та створення агрополісів в Україні є досить неоднорідною та нескоординованою існує необхідність щодо приведення її відповідності до міжнародного рівня. Заходи щодо сприяння формуванню та ефективному функціонуванню агрополісів повинні бути розроблені та впроваджені на державному і регіональному рівні.

--- — межі агропромислового кластеру.

Рис. 1. Структурна модель агрополісу

Джерело: авторська розробка.

Таким чином, для отримання необхідного економічного ефекту від створення агрополісів повинні бути створені сприятливі умови щодо організації виробничої інфраструктури, залучення інвестицій до АПК, стимулювання створення агропромислових кластерів, залучення навчальних закладів та наукових-дослідницьких інституцій, а також активна участь у міжнародних проектах. В Україні, на жаль, досі відсутня практика та ініціатива щодо створення агрополісів.

Для спрощення процедури створення і організації агрополісів та агропромислових кластерів в рамках співпраці з ЄС доцільно використовувати готові платформи, а саме ABC- Network — агробіотехнологічний кластер. Відповідно до світового досвіду період створення повноцінно функціонуючого агрополісу складає близько 10 років [9, 10].

У Дніпропетровській області працює 16 агрохолдингів, до найпотужніших належать: АТЗТ "Агро-Союз", ТОВ "АМГ Агрохолдинг", ТОВ "Демис-Агро", ТОВ "Агро-Овен", Компанія "Аграрний Холдинг Авангард, KSG Agro, "Приват-АгроХолдинг" та ін. [6].

На базі 5 провідних агрохолдингів області: "Агро-Союз", "KSG-Агро", "Агро-Овен", "Демис-Агро", "Орільська" доцільно створити агрополіс.

Створення агрополісів в Україні і в Дніпропетровському регіоні зокрема доцільно здійснювати на засадах державно-приватного партнерства (ДПП): право власності на агрополіс залишається в руках у держави як власника землі, а управління, технічні, інвестиційні та науково-консультаційні ресурси — прерогатива приватних власників. Таким чином, необхідно створити на державному та регіональному рівні відповідні сприятливі умови для залучення прямих інвестицій, а саме: податкові пільги, прозорість правової бази, спеціальні фінансові пакети послуг, технічні умови та ін. Створення агрополісів має щільний зв'язок з територіальним розвитком регіону, і полягає у спільному розподілі обов'язків між органами місцевого самоврядування та керівництвом технополісу.

Література:

1. Головня Ю.І. Формування агропромислових кластерів як фактор інноваційного розвитку в посткризових умовах. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1921>
2. Енергія розвитку. Інформаційний вісник мережі регіональних центрів з інвестицій та розвитку. — К.: Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, березень, 2013. — 48 с.
3. Комплексна стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2015 року. Затверджено рішенням обласної ради від 24.06.2011 №132-7/VI. — Дніпропетровськ, 2011. — 89 с.
4. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3—15.
5. Орлик О.В. Кластери як інноваційна форма розвитку агропромислового виробництва. — Вісник соціально-економічних досліджень. — 2012. — Випуск 1 (44). — С. 258—265.
6. Статистичний щорічник Дніпропетровської області за 2012 рік / за ред. Шпільової О. М. — Дніпропетровськ, 2013. — 515 с.
7. Травянюк О.І. Методологічні підходи до визначення кластерної моделі регіонального розвитку / О.І. Тра-

вянюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07toimrr.htm>

8. Цадо Г. Механізм інтеграційної взаємодії регіональних соціально-економічних систем [Електронний ресурс] / Г. Цадо // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2011. — Вип. 2 (5). — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11thvses.pdf>

9. Djeflat A. (2009): Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development: Individual countries overview, background paper for the High-Level Conference "Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development", organised by the World Bank, the Tunisian Government and ISESCO, December 1—3, Carthage.

10. Vermeire B. & Gellynck X. (2009): "Developing a common strategic vision on the EU food industry within the Food Cluster", Research EU Focus, Vol. 2, 29.

References:

1. Golovnya, Yu. I. (2013), "Formation of agribusiness clusters as a factor of innovative development in post-crisis conditions", *Efektivna ekonomika*, vol.4, [online],
2. State Agency for Investment and National Projects of Ukraine (2013), *Enerhiia rozvytku. Informatsijnyj visnyk merezhi rehional'nykh tsentriv z investytsij ta rozvytku* [Energy development. Newsletter Network of Regional Center for Investment and Development], Ukr Projects, Kyiv, Ukraine.
3. Dnepropetrovsk Regional State Administration (2011), *Kompleksna stratehiia rozvytku Dnipropetrovs'koi oblasti na period do 2015 roku* [Complex strategy of development of Dnipropetrovsk region until 2015], Dnipropetrovsk, Ukraine.
4. Mel'nyk, Yu.F. and Sabluk, P.T. (2009), "Agro-industrial production in Ukraine: Lessons from 2008 and ways to support innovative development", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 3—15.
5. Orlyk, O.V. (2012), "Clusters as an innovative form development of agroindustrial production", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1, no. 44, pp. 258—265.
6. Shpil'ova, O.M. (2012), *Statystychnyj schorichnyk Dnipropetrovs'koi oblasti za 2012 rik* [Statistical Yearbook of Dnipropetrovsk region in 2012], Dnipropetrovsk, Ukraine.
7. Travianko, O.I. (2007), "Methodological approaches to cluster model of regional development", available at: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2007-1/txts/07toimrr.htm> (Accessed 4 January 2014).
8. Tsado, H. (2011), "The mechanism of integrational interaction regional socio-economic systems", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, [Online], vol. 2, no. 5, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11thvses.pdf> (Accessed 4 January 2014).
9. Djeflat, A. (2009), "Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development: Individual countries overview", background paper for the High-Level Conference "Building Knowledge Economies for job creation, increased competitiveness and balanced development", World Bank, the Tunisian Government and ISESCO, Carthage, Tunis.
10. Vermeire, B. and Gellynck, X. (2009), "Developing a common strategic vision on the EU food industry within the Food Cluster", *Research EU Focus*, vol. 2, p. 29.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

УДК 330.101.541

Гарибли Эмин Абил оглы,
д. ф. э., Бакинский Государственный Университет

ГЕНЕЗИС ГЕОЭКОНОМИКИ И ТЕНДЕНЦИИ МИРОХОЗЯЙСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Garibli Emin Abil,
Phd in economics, Baku State University

GENESIS GEOECONOMICS TRENDS AND DEVELOPMENT WORLDECONOMY

Понятие "геоэкономика" прочно вошла в современный научный и информационный лексикон. При этом существуют самые различные подходы относительно определения его сущности и форм проявления. Современное развитие международных экономических отношений даёт основание многим ученым утверждать о том, что век геополитики закончен и его заменяет геоэкономика. Однако под геоэкономикой следует, в первую очередь, понимать изменения, происходящие в мировой экономике под воздействием объективных процессов мирохозяйственного обобществления.

The concept of "geo-economics" firmly established in the modern scientific and information lexicon. Thus there are a variety of approaches to the definition of its nature and forms of expression. Modern development of international economic relations gives many scientists argue that the age of geopolitics over and replaces it geoeconomy. However, under the geo-economics should be, first of all, to understand the changes occurring in the world economy under the influence of global economic objective processes of socialization.

Ключевые слова: геоэкономика, мирохозяйство, экономическая инсультация, конкурентоспособность, турбокапитализм, институциональность, неинституциональность.

Key words: geo-economics, worldeconomy, economic insulyattion competitiveness, turbokapitalizm, institutional, neoinstitutional.

Геоэкономический анализ имеет свою предысторию. Еще в XIX веке известный немецкий экономист Фридрих Лист, обосновывая свою теорию "автаркии больших пространств", говорил о последствиях, к которым ведёт "повсеместное и тотальное установление принципа свободной торговли, максимальное снижение пошлин и способствование предельной рыночной либерализации" для реализации национальных экономических интересов. При этом он напрямую связывал эти явления со сложностями на практике развития наций и государства в мировой системе того времени [2]. В том же русле находятся и рассуждения Дж. М. Кейнса в его доктрине "экономической инсультации", то есть построении экономических систем по "островному принципу" ("инсула" на латинском означает "остров") [3].

Впервые термин геоэкономика использовал американский ученый Т.Реннер в 1942 году. Другой американский ученый — Эдвард Люттвак в своей статье "От геополитики в геоэкономике: логика конфликта, грамматика торговли", опубликованной в 1990 году, выделил геоэкономике как отдельную научную дисциплину. Именно он считается родоначальником геоэкономической теории, разработавшим теоретико-методологические основы "правильного использования политики и стратегии для увеличения конкурентоспособности государств". С точки зрения Люттвака, движущей силой ускоренного развития информационных технологий и глобализации является турбокапитализм [5]. В данном случае имеется в виду интенсивное развитие экономик, приводящее к социальным конфликтам как в развитых,

а также в развивающихся странах. Еще одним показателем наступления эры геоэкономики являются разразившиеся геоэкономические (торговые, валютные), войны. Однако, завоевания рынков, совершенствование методов внешней торговли Люттвак считал более приемлемым, чем наращивание военного потенциала. "В таком соперничестве, капитал, инвестированный в производство обеспеченный или направленный государством эквивалентен огню оружия. Совершенствование продукции с помощью субвенций эквивалентен бомбе на войне, но геоэкономика не эквивалентна меркантилизму и экономической войне. Причина появления данной дисциплины это проведения борьбы за экономические интересы между развитыми странами Запада" [6].

В отличие от Люттвака, Э.Г. Кочетов в своей концепции "освоения мирового экономического пространства" рассматривает геоэкономике как результат глобализации. Он рассматривает геоэкономике не как научную, а как прикладную дисциплину. По его мнению, в современном глобальном пространстве нельзя не учитывать геоэкономический атлас мира для того, чтобы защищать экономические интересы и достигать успехов в конкурентоспособности. Только в том случае, как он считает, страна сможет добиться устойчивого экономического роста, обеспечить пополнение своего бюджета за счет участия перераспределения мирового дохода [7].

На наш взгляд, Э.Г. Кочетов впервые дал чисто экономическое определение геоэкономики, отделив его от политической содержимого. Но другой исследователь проблемы А.И. Неклесса имеет другую позицию. Его

гексагональная модель основана на факторе слияния политики с экономикой в современном мире, и определяющим фактором в мире, по его мнению, является иерархия "геоэкономических интегралов" — комплекс экономической деятельности (финансово-правовых технологий, промышленности, производства сырья и т.д.), связанных, однако, по преимуществу с группой государств, с тем или иным географическим регионом. Геоэкономическим же инструментарием у Неклесса выступают такие глобальные финансово-правовые технологии, как мировая резервная валюта, глобальный долг, программы структурной адаптации и финансовой стабилизации, "вашингтонский консенсус", формирующаяся система управления национальными и региональными рисками, а в перспективе — глобальная эмиссионно-налоговая система" [8].

Во Франции активную разработку проблем геоэкономики проводит профессор Паскаль Лорот. Его публикация "Введение в геоэкономическую науку" увидела свет в 1999 году в журнале "Revue française de géoéconomie". По определению П. Лорота, геоэкономика анализирует экономическую стратегию государства, а также коммерческих предприятий в рамках политики, направленной на защиту внутренней (национальной) экономики. Одной из основных целей государства, по его мнению, является помощь отечественным предприятиям в их приобщении к новейшим технологиям и проникновении на мировые рынки сбыта. При этом автор подчеркивает важность проведения геоэкономической политики на микроэкономическом уровне. По его мнению, мощь, а значит и конкурентоспособность страны, в первую очередь зависит от силы национальных предприятий и от сферы их влияния. Кстати, этой позиции придерживаются и специалисты Всемирного Экономического Форума при составлении рейтинга по глобальному индексу конкурентоспособности мировых экономик. Конкурентоспособность компаний, инновационный потенциал, размер внутреннего рынка являются основными слагаемыми для определения конкурентоспособности страны.

В книге другого французского ученого Жака Аттали "Линии горизонта" предлагается концепция геоэкономических полюсов. Современное мировое сообщество, с точки зрения автора, состоит из рыночных отношений и информационных технологий, формирующихся на принципах "геоэкономики и имеет три центра — экономических пространств или финансово-промышленных зон: американское (Северная и Южная Америка), европейское (объединенная Европа) и Азиатско-Тихоокеанское (Япония, Тайвань, Сингапур и другие страны региона) пространство. Также как и профессор Лорот, Аттали подчеркивает актуальность проведения геоэкономической борьбы между сильными полюсами мировой экономики.

Итальянские ученые (К. Жан, П. Савона, С. Фиоре, Ф. Бруни) придерживаются несколько иных позиций, понимая под геоэкономикой "дисциплину, изучающую те аспекты международной конкуренции, где главными действующими лицами выступают не корпорации, трейсты или банки, а государства" [10].

Вызывают интерес исследования индийских специалистов (Жагдиш Шев и Ражендра Сисодиа), которые считают, что сегодняшняя геоэкономическая струк-

тура не совсем благоприятна для развивающихся стран. По их словам, развитые и слаборазвитые страны зависят друг от друга и если развитые государства имеют низкие темпы экономического роста, старение населения, но имеют высокий уровень социальной обеспеченности, то менее развитые страны имеют преимущественно молодое население и нуждаются в инвестициях, современных технологиях для достижения достойного будущего. По их мнению, в мировом хозяйстве между развитыми северными странами происходит "геоэкономическая холодная война", взамен которой предлагается геоэкономический трехполярный мир, где третьей стороной будут такие крупные развивающиеся страны как Индия, Китай [12].

Необходимо также отметить и другие теоретические воззрения о генезисе, факторах и тенденциях геоэкономических процессов. К ним можно отнести: институциональную по характеру "азиатскую драму" Гуннара Мюрдала; неинституциональный "иной путь" Эрнандо де Сото; "Концепцию неэквивалентного обмена" Артура Эмануэля; "мир-системный анализ" Имануила Валлерстайна; модель "вклада в человеческий капитал Роберта Солоу.

При всей их значимости, вышеуказанные теоретические исследования не приносят в геоэкономическую проблематику системных характеристик. Для этого, прежде всего надо разобраться в том, что привносит приставка "гéo" в данное понятие. Скорее всего, это означает, что мы имеем дело с экономическим пространством, охватывающим всю планету. Во-вторых, геоэкономика изучает национальные экономические интересы, реализующиеся в процессе международной конкуренции. В-третьих, геоэкономика изучает возможности, механизмы и формы воздействия национальных экономик на пространство мировой экономики и наоборот.

Существуют микро-, макро- и мегауровни геоэкономического взаимодействия. В их осуществлении активную роль играет государственная геоэкономическая стратегия и политика. О геоэкономической политике можно говорить, например, и в ходе разработки государственных программ развития, создании национальных кластеров в экономике, проведении внешнеэкономической политики и т. д.

При геоэкономическом анализе используются как объективные, так и субъективные факторы. Первая группа факторов дополняет и уточняет решения, принимаемые на официальном уровне, а прогнозы изменений в мировой экономике служат важной информационной базой для целей деятельности различных субъектов национальной, региональной и мировой экономики.

Таким образом, можно прийти к заключению, что объект геоэкономики — система национальных, региональных и субрегиональных экономических образований, включающая свободные экономические зоны, транспортно-коммуникационные коридоры и информационные порталы международного значения.

Субъектов геоэкономики достаточно много — это все те структуры, которые в той или иной степени в состоянии воздействовать на мирохозяйственные процессы. В современной геоэкономической ситуации не только отдельные производители, но целые страны лишены подобного потенциала. В поисках решения вопроса о

том, как предстать агентом влияния в геоэкономике, нет шаблонных ответов. Иногда они кроются в практике далёкого прошлого. В этой связи можно было бы использовать метод кольбертизма, название которого восходит к экономической доктрине министра финансов Франции Кольбера (1619—1683). В ней, как одной из разновидностей меркантилизма, рост доходов страны напрямую увязывался с созданием крупных мануфактур и увеличением вывоза промышленных товаров благодаря государственному вмешательству для стимулирования производственной активности, а также созданию межведомственных органов обеспечения безопасности экономики. Но существуют и новейшие варианты ответа на этот вопрос, которые, к примеру, предлагает метод геоэкономических войн.

Выбор модели влияния в геоэкономике вариателен. Но в методологическом плане он всегда связан со стратегическим подходом ко всем экономическим процессам сквозь призму внешних факторов.

ВЫВОДЫ

На сегодняшний день, геоэкономическая проблематика актуальна для всех стран и, конечно для Азербайджана, ставшего заметным участником мирохозяйственного процесса. Так, в опубликованном Всемирным Экономическим Форумом рейтинге по глобальному индексу конкурентоспособности мировых экономик на 2013—2014 годы, Азербайджан среди 148 стран мира занял 39-ое место. Сейчас азербайджанская экономика вступает в фазу диверсификации своего экспортного потенциала, промышленной модернизации, роста наукоемкого производства. Геоэкономический анализ позволяет выработать наиболее оптимальные и эффективные формы осуществления этого прогрессивного пути развития.

Литература:

1. Маринченко А.В. Геополитика [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://yourlib.net/content/view/11637/133>
2. Мямлин К.Е. "Экономика больших пространств" Фридриха Листа. Третий путь развития [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://reosh.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=290:l-r-&catid=1:jdiscms&Itemid=22
3. Джон Мейнард Кейнс "Национальная самообеспеченность" (1933) VI глава. — С. 130—160.
4. Лютвак Эдвард "From geo-politics to geo-economics: the logic of conflict, grammar of commerce", The National Interest, summer, 1990. — С. 17—23.
5. Лютвак Эдвард, Turbo capitalism: winners and losers in the global economy, Harper and Collins Publishers, New York, 1999. — С. 31—36.
6. Лютвак Эдвард, Turbo capitalism: winners and losers in the global economy, Harper and Collins Publishers, New York, 1999. — С.128—129.
7. Кочетов Э.Г. Геоэкономика: освоение мирового экономического пространства. — Москва: Норма, 2006. — 2—3, 6.
8. Неклесса А.И. Концептуальные основы геоэкономики [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics>, 18 X 2007, стр. 1.

9. Pascal Lorot, "Introduction — Pourquoi la geo-economie", in: Pascal Lorot (Sous la direction de), Introduction a la Geoeconomie, Economica, Paris, 1999, стр. 6.

10. Жака Аттали. Линии горизонта (1990). — С. 128.

11. Дергачев В.А. Глобальная геоэкономика (трансформация мирового экономического пространства). Научная монография. — Одесса: ИПРЭИ НАНУ, 2003. — 238 с.

12. Jagdish N. Shet, Rajendra S. Sisodia, Tectonic Shift — the Geo-Economic Realignment of Globalizing Markets, Response Books, A division of Sage Publication, New Delhi/Thousand Oaks/London, 2006. — С. 128.

13. Словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://anatomy_terms.academic.ru/63/geo. дата обращения 23.01.2014

14. Карло Жана, Паоло Савона. Геоэкономика. — М.: Ad Marginem, 1997 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://txtfileserv.ru/xbook_99157.html

Reference:

1. Marinchenko, A.V. (2014), Geo-politics, [Online], available at: <http://yourlib.net/content/view/11637/133> (Accessed 23 January 2014).
 2. Myamlin, K.E. (2014), "Large spaces economics" by Phrederic List. Therd way development, [Online], available at: http://reosh.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=290:l-r-&catid=1:jdiscms&Itemid=22 (Accessed 23 January 2014).
 3. Keynes, J. M. (1933), "National Self-Sufficiency", vol. VI, pp. 130—160.
 4. Lyutvak, E. (1990), "From geo-politics to geo-economics: the logic of conflict, grammar of commerce", The National Interest, summer, pp. 17—23.
 5. Lyutvak, E. (1999), Turbo capitalism: winners and losers in the global economy, Harper and Collins Publishers, New York, USA, pp. 31—36.
 6. Lyutvak, E. (1999), Turbo capitalism: winners and losers in the global economy, Harper and Collins Publishers, New York, USA, pp. 128—129.
 7. Kochetov, E. G. (2006), Geoeconomics: exploration of the world economic space, Norma, Moscow, Russia.
 8. Neklessa, A.I. (2007), Conceptual Foundations Geoeconomics, [Online], available at: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics> (Accessed 23 January 2014).
 9. Lorot, P. (1999), "Introduction — Pourquoi la geo-economie", Economica, Paris, France.
 10. Attali, Jacques (1990), Skyline, Paris, France.
 11. Dergachyov, V.A. (2003), Global geo-economics (the transformation of the world economic space), IPREI NANU, Odessa, Ukraine.
 12. Jagdish, N. S. and Rajendra, S. S. (2006), Tectonic Shift — the Geo-Economic Realignment of Globalizing Markets, Response Books, A division of Sage Publication, New Delhi Thousand Oaks, London, UK.
 13. Anatomy terms (2014), "GEO", available at: http://anatomy_terms.academic.ru/63/geo (Accessed 23 January 2014).
 14. Carlo, Jean and Paolo, Savona (1997), Geo-economics, [Online], available at: http://txtfileserv.ru/xbook_99157.html (Accessed 23 January 2014).
- Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

*Vагабзаде Нугяр Миргасым кызы,
диссертант, Институт экономики НАН Азербайджана*

ФУНКЦИИ УПРАВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИМ БАНКОМ

Nigar Vahabzade Mirqasim qizi,
Author of the Thesis of the Institute of Economics, ANAS

THE MANAGEMENT FUNCTIONS OF COMMERCIAL BANK

В статье отражены создание надлежащего управления в организации деятельности коммерческих банков, основной целью которого является получение максимального дохода, а также управленческие функции коммерческого банка. Кроме того, в статье широко интерпретируется организация учета и контроля в управлении банком, проведение анализа, подбор и размещение кадров.

The paper describes the proper construction of management in the organization of a commercial bank, main purpose of which is to obtain maximum income and at the same time, the administrative functions of the bank. Along with this, the paper broadly outlined the organization of accounting and control, testing, selection and placement of personnel in the management of the bank.

*Ключевые слова: управление банком, коммерческий банк, управление, банковская деятельность, анализ.
Key words: management of the bank, commercial bank, management, banking, analysis.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Цель исследования — получение максимального дохода посредством надлежащего управления коммерческими банками. Для этого, в первую очередь, необходимо определить управленческие функции коммерческого банка.

Методология исследования — сравнение, систематизация, перспективный анализ, обобщение.

Ограничения исследования — конфиденциальность или защита в качестве коммерческой тайны информации о процессе использования статистических данных о новшествах, создания новшеств.

Практическое значение исследования — предусматривается возможность использования в качестве соответствующего научного источника в направлении развития коммерческих банков в соответствии с принципами управления.

Оригинальность и научная новизна исследования — определение основных путей научного подхода к управлению и надлежащего использования профессионализма кадрового потенциала в деятельности коммерческих банков в современных условиях.

Коммерческие банки — это кредитные учреждения, совершающие кредитование промышленных, торговых и других предприятий главным образом за счет тех денежных капиталов, которые они получают в виде вкладов. По форме собственности они подразделяются на частные, акционерные, кооперативные и государственные. Коммерческий банк, как любое другое предприятие имеет определенный аппарат управления. На его организационную структуру, прежде всего, оказывает влияние характер банковской деятельности [4].

Управление коммерческим банком — процесс организации взаимодействия и регулирования деятельности различных подразделений коммерческого банка для достижения его основной цели — максимизации прибыли.

Управление банка формируется по следующему функциональному назначению:

— Кредитный комитет и Ревизионный комитет занимаются общими вопросами. Первый разрабатывает кредитную политику банка, второй проводит внешний образ и оценку деятельности банка;

— Управление планирования занимается организацией коммерческой деятельности и управлением банковской ликвидностью, рентабельностью, экономическим анализом и изучением кредитоспособности клиента, разработкой основ и планов коммерческой деятельности банков, маркетингом и связями с общественностью;

— Управление депозитных операций проводит депозитные операции и занимается эмиссией и размещением собственных ценных бумаг (акций, облигаций, векселей);

— Управление кредитных операций осуществляет краткосрочное и долгосрочное кредитование, кредитование населения, нетрадиционные банковские операции, связанные с населением; нетрадиционные банковские операции, связанные с кредитованием;

— Управление посреднических и других операций связано с проведением гарантийных операций и операций по доверенности, комиссионных операций, факторинговых, посреднических услуг, операций с ценными бумагами;

— Управление организации международных банковских операций осуществляет валютные и кредитные операции с привлечением валютных вкладов, покупку валюты, предоставление валютных кредитов, проведение международных расчетов.

— Учетно-операционное управление, включающее операционный отдел, отдел кассовых операций, расчетный отдел, занимается проведением расчетно-кассового обслуживания клиентов.

Организационную структуру банка разрабатывает Совет директоров банка, поэтому она может быть индивидуальной для каждого банка и зависеть от той совокупности банковских операций, которые выполняет банк. Однако в целом организационная структура может строиться по отраслевому или по территориальному призна-

ку, например отдел кредитования может включать отделы по кредитованию отдельных отраслей экономики и территориальных подразделений.

Деятельность коммерческих банков в Азербайджане расширяется, возникает ряд новых для азербайджанских банков операций, что находит отражение в организационной структуре, приводит к ее совершенствованию и возможности осуществлять возложенные на коммерческий банк функции [5, 9].

Управление происходит практически непрерывно, однако можно выделить повторяющиеся этапы его реализации, которые образуют непрерывный управленческий цикл, включающий следующие функции:

- планирование (прогнозирование) и организация;
- учет и контроль;
- анализ;
- принятие решения.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Анализ банковской деятельности — комплексное изучение показателей деятельности банка с целью выявления финансовой устойчивости, надежности, оценки его деловой активности и эффективности управления, степени защищенности от кредитных и других рисков.

В зависимости от целей анализа и применяемых инструментов различают количественный и качественный анализ. Количественный анализ регулирует величину и темпы изменений в структуре баланса банка, других объектов анализа, исследует отдельные факторы, вызывавшие эти изменения [6].

Количественный анализ основан на изучении абсолютных и относительных показателей, анализе трендов показателей, сравнительном анализе показателей.

Качественный анализ основан на использовании сложных, часто агрегированных показателей, выявлении и оценке тенденций, использовании приемов факторного анализа.

В зависимости от субъектов анализ можно разделить на внешний и внутренний. Внешний анализ предполагает изучение состояния контрагента на межбанковском рынке, финансового состояния клиентов банка на основании доступной информации: бухгалтерской и финансовой периодической отчетности, публикуемой отчетности, данных официальной статистики.

Внутренний анализ предполагает изучение состояния банка на основании данных не только синтетического, но и аналитического учета, использование данных внесистемного учета, возможность получения дополнительной информации и реальной оценки качества этой информации.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Управленческие функции коммерческих банков и регулирование процесса. Рассмотрим вышеперечисленные функции. Надо отметить, что планирование деятельности коммерческого банка отражает этап управленческого цикла, нацеленного на обеспечение общего понимания задач кредитной организации, стратегии и тактики для их решения, а также количества, качества и распределения ресурсов, выделяемых или имеющихся в распоряжении для выполнения этих задач. Для сохранения жизнеспособности и роли эффективного посредника банки должны разрабатывать конкурентные стратегии и планы для реализации этих стратегий. В текущей деятельности банки используют оперативные планы.

Оперативный план — это документ, который может быть использован на всех уровнях управления и на всех

уровнях персонала в банке. Он нацелен на обеспечение общего понимания задач кредитной организации, стратегии и тактики для их решения, а также количества, качества и распределения ресурсов, выделяемых и имеющихся в распоряжении для выполнения конкретных текущих задач в сроки, не превышающие одного месяца [5].

Процесс формирования и разработки плана не менее важен, чем сам план. Процесс планирования представляет собой определение границ (лимитов) количественных и качественных параметров целей, стоящих перед банком и его подразделениями.

Специфика банковской деятельности такова, что ее финансовая сторона постоянно находится под различными формами контроля: от ежедневного баланса до отчетности, представляемой в банк Азербайджана, от ручного контроля каждой операции до автоматизированного контроля различных параметров с использованием компьютерных систем. Эту же цель преследуют аудиторские проверки, ревизии, ежедневный и последующий контроль, комплексные и тематические инспекционные проверки [6].

Контроль представляет собой самый гибкий, самый подвижный элемент системы управления экономическим и структурами, поэтому очень важен элемент внутреннего учета, который обладает большей устойчивостью и постоянством. Учет призван дать руководству кредитной организации (и ее владельцам) точную и объективную картину положения дел в банке. Не обладая такой информацией, невозможно эффективно управлять организацией.

Управление персоналом. Важнейшими ресурсами в банке при прочих равных условиях являются люди, поэтому, прежде чем рассматривать подробно вопросы функций управления денежными ресурсами, определим понятие управления персоналом в банке [7].

Сущность экономики человеческих ресурсов банка заключается в том, что люди рассматриваются как достояние банка в конкурентной борьбе, которых надо размещать, мотивировать, развивать вместе с другими ресурсами, чтобы достичь стратегических целей. Экономика человеческих ресурсов банка охватывает все экономические взаимоотношения между банком и его работниками. Экономика человеческих ресурсов представляет собой более высокую стадию работы с людьми по сравнению с традиционной практикой отдела кадров. Кадровое обеспечение — элемент банковской инфраструктуры, включающий систему подготовки и переподготовки банковских кадров.

Надо отметить, что кадровая политика ориентируется на концепцию развития банка. Основным документом, содержащим направления кадровой политики, обычно является концепция управления персоналом банка. Основными направлениями деятельности кадровой службы является:

- планирование текущих и перспективных потребностей в персонале;
- формирование резерва на выдвижение;
- оценка персонала;
- разработка системы мотивации персонала;
- управление развитием персонала.

Планирование потребности в персонале осуществляется на основе расчета перспективных и текущих потребностей банка в трудовых ресурсах. Результатом планирования персонала является обоснование необходимости набора новых, дополнительных работников или сокращения имеющихся штатов, а также предложение о перемещении имеющегося персонала внутри банка.

Подбор персонала на вакантные должности производится кадровой службой совместно с руководителями структурных подразделений. С организационной стороны работа по подбору кадров включает два этапа: на первом ведутся поиски возможных кандидатов на вакантные должности, на втором — производится отбор наиболее подходящий кандидатур.

Оценка персонала сочетается одним из важнейших направлений кадрового менеджмента. Ее цель — определение степени соответствия профессиональных, деловых и личностных качеств работников и предъявляемым требованиям, оказание помощи в более полной реализации творческого потенциала, создание условий для продвижения по службе.

На основе результатов аттестации принимается решение о переводе на более высокую должность, о повышении должностных окладов, о необходимости обучения определенным вопросам, о включении в резерв для выдвижения на руководящие должности.

Система мотивации труда обеспечивает усиление заинтересованности каждого работника в результатах его труда и реализации в полной мере творческого потенциала создает условия для благоприятного социально-психологического капитала, предупреждает текучесть кадров и формирует стабильный кадровый состав.

Основной формой вознаграждения за труд является заработная плата, которая выступает в двух формах — основной и дополнительной. При разработке системы оплаты труда используют дифференцированный подход к каждой категории банковских работников.

ВЫВОДЫ

Результаты исследования — определение управленческих функций коммерческих банков, специфики банковской системы, посредством анализа банковской деятельности оценка совершенства ее финансового состояния, деловой активности и установление эффективности управления, степени защищенности от кредитного риска, а также иных рисков. В то же время были внесены предложения по достижению роста банковских доходов посредством надлежащего размещения и использования человеческих ресурсов в управлении коммерческими банками.

Экономическая и социальная эффективность политики в сфере экономики персонала банка взаимосвязаны, что объясняется следующими двумя причинами:

— социальную эффективность в виде стимулов для сотрудников можно обеспечить только тогда, когда существование банка является надежным и он получает прибыль;

— экономической эффективности можно добиться только в том случае, если сотрудники предоставят в распоряжение банка свою рабочую силу, что они обычно готовы сделать, только начиная с определенного уровня обеспечения их экономических и социальных потребностей.

Можно отметить, что дополняя друг друга, экономическая и социальная цели развития экономики персонала банка в то же самое время могут и конкурировать между собой. Поэтому необходимо определить соответствие между желаемыми степенями и достижениями. Достижение баланса интересов владельцев и сотрудников банка реально только тогда, когда заинтересованные стороны, одна из которых в большей мере стремится к достижению социальной, а другая — экономической цели, признают компромиссное решение приемлемым. В результате надо отметить, что деятельность коммерческого бан-

ка во многом зависит от банковских кадров, от профессионального уровня специалистов как руководящего состава, так и работников служб. Чтобы обеспечить качество работы, в банке должна быть сформирована сильная команда, способная создать и поддержать авторитет коммерческого банка.

Литература:

1. Жарковская Е.П., Арендс И.О. Банковское дело. — Москва: ОМЕГА-Л, 2011. — 294 с.
2. Банки и небанковские кредитные организации и их операции: учебник / Под ред. Е.Ф. Жукова. — М., 2011. — 528 с.
3. Банковское дело: учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 526 с.
4. Киреев В.Л., Козлова О.Л. Банковское дело. — Москва, 2012. — 239 с.
5. Управление деятельностью коммерческого банка. Учебник / Под ред.
6. Чернов А.В. Управленческий учет и анализ коммерческой деятельности. — М.: Финансы и статистика, 2001.
7. Управленческий учет в коммерческом банке. / Под ред. С.М. Шанигузова; И.А. Клочков, А.Г. Терехов, Ю.Н. Юденков. — М.: ФБК-ПРЕСС, 2002.
8. Молотников А.Е. Правовое регулирование рынка ценных бумаг. — Москва: Стартап, 2013. — 549 с.
9. Галанов В.А. Рынок ценных бумаг. — Москва, ИНФРА-М, 2012. — 378 с.
10. Фабочки Ф. Управление инвестициями. — М.: ИНФРА-М, 2000.
11. Маркова О.М., Мартыненко Н.Н., Рудакова О.С., Сергеева Н.В. Банковские операции. — Москва "Юрайт", 2012, 537 с.

References:

1. Jarkovskaia, E.P. (2011), Bankovskoe delo [Banking], OMEGA-L, Moscow, Russia.
 2. Zhukov, E.F. (2011), Banki i nebankovskie kreditnie organizatsii i ix operatsii [Banks and non-bank credit organizations and their operations], Moscow, Russia.
 3. Lavrushin, O.I. (2003), Bankovskoe delo [Banking], The finance and statistics, Moscow, Russia.
 4. Kireev, V.L. and Kozlova, O.L. (2012), Bankovskoe delo [Banking] Moscow, Russia.
 5. Lavrushin, O.I. (2002), Upravlenija dejatel'nost'ju kommercheskogo banka (Bankovskij menedzhment) [Management of activity of a commercial bank (Bank Management)], Jurist, Moscow, Russia.
 6. Chernov, A.V. (2011), Upravlencheskiy uchet i analiz kommercheskoy deyatel'nosti [Managerial accounting and business analysis], The finance and statistics, Moscow, Russia.
 7. Shaniguzov, S.M. (2002), Upravlencheskiy uchet v kommercheskom banke [Management accounting in commercial bank], FBK-PRESS, Moscow, Russia.
 8. Molotnikov, A.E. (2013), Pravovoe regulirovanie rinka truda sennikh bumag [Securities market law], Startup, Moscow, Russia.
 9. Galanov, V.A. (2012), Rinok sennikh bumag [Securities market], INFRA-M, Moscow, Russia.
 10. Fabocii, F. (2000), Upravlenie investitsiyami [Management of investments], INFRA-M, Moscow, Russia.
 11. Markova, O.M. Martynenko, N.N. Rudakova, O.S. and Sergeeva N.V. (2012), Bankovskie operatsii [Banking operations], Harvard Business Press, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 11.03.2014 р.

Г. І. Груба,
д. держ. упр., доцент, Народний депутат України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

G. Gruba,
PhD governance, associate professor, People's Deputy of Ukraine

PROVISION OF PUBLIC POLICY OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

Встановлено, що на сьогодні Україна не має цілісної системи управління інтелектуальною власністю. Є окремі елементи, які функціонують під організаційно-методичним керівництвом Державної служби інтелектуальної власності України, але на рівень регіонів ця система не розповсюджується. Це негативно впливає на розвиток державного регулювання інтелектуальної власності в Україні. Встановлено, що ці причини лише поглиблюють кризу системи державного управління інноваційною діяльністю в Україні, сприяють посиленню зарегульованості галузі з боку держави та неефективному використанню коштів Державного бюджету України.

Виявлені поширені явища українського ринку, пов'язані з неправомірним використанням об'єктів авторського права і суміжних прав, що призводить до зменшення бази оподаткування, погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості й занепаду вітчизняної індустрії, що базується на авторському праві і суміжних правах. Запропоновано удосконалити систему патентно-інформаційного забезпечення у сфері інтелектуальної власності в Україні з урахуванням світового досвіду.

It was established that Ukraine has an integrated system of intellectual property. There are some elements that operate under the organizational guidance of the State Intellectual Property Service of Ukraine, but at the regional level, the system does not apply. This negatively affects the development of state regulation of intellectual property in Ukraine. Found that these reasons only deepen the crisis of governance in innovation activity in Ukraine, enhances overregulation of the industry from state and inefficient use of funds from the State Budget of Ukraine.

Identified common Ukrainian market related to the misuse of copyright and related rights, which reduces the tax base, deteriorating international image of Ukraine, reducing its investment attractiveness and the decline of the domestic industry based on copyright and related rights. An improved system of patent information providing intellectual property in Ukraine on the basis of international experience.

Ключові слова: державна політика, сфера охорони інтелектуальної власності, бюджетні кошти, використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Key words: government policy, the scope of protection of intellectual property, budget, use of copyright and related rights.

ВСТУП

Забезпечення реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні характеризується відсутністю належної координації та недостатньою ефективністю у діяльності структур, які мають опікуватися питаннями розвитку інституту інтелектуальної власності, охороною і захистом її прав. Відповідні функції

сьогодні частково виконують Міністерство освіти і науки України, Державна служба інтелектуальної власності як його невід'ємна складова, Український інститут промислової власності. Крім того, функції щодо реалізації авторських і суміжних прав, здійснення заходів з захисту об'єктів інтелектуальної власності покладені також на Міністерство культури України. Все це нега-

тивно впливає на можливість своєчасного прийняття обґрунтованих рішень, адекватного реагування на виклики часу, вироблення комплексу назрілих інституційних, правових та економічних заходів щодо розвитку цивілізованого ринку інтелектуальної власності відповідно до національних цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика реалізації політики у сфері охорони інтелектуальної власності розглядається різними напрямками економічної науки та науки державного управління. Існуючі теорії, як правило, досліджують окремі види інтелектуальних ресурсів: науково-технічний прогрес, людський капітал, соціальний капітал, інтелектуальний капітал, інформацію, знання, нематеріальні ресурси. Фахівці у галузі стратегічного менеджменту виділяють інтелектуальні ресурси компанії її компетенції, або здатність (наприклад, здатність до дослідницької діяльності або виробництва недорогих товарів), які можуть бути підкріплені такими ресурсами і активами, як патенти, ліцензії, устаткування і т.і. Такі компетенції К. Прахалад і Г. Хамел називають ключовими і доводять, що саме вони є підставою формування конкурентних переваг.

Аналіз підходів до дослідження охорони інтелектуальної власності дозволяє їх умовно розділити за напрямками: економічні, управлінські, соціологічні, філософські, психологічні, інформаційно-технологічні. До економічних можна віднести наступні: теорії економічного зростання, еволюційну теорію економічних змін Нельсона і Уїнтера, теорію І. Шумпетера; до управлінських — концепції Р. Мінтцберга, теорії стратегічного менеджменту К. Прахалада, Г. Хамела, теорії когнітивного менеджменту Н. Холдена; до соціальних — теорії, що розглядають як основний генератор інтелектуальних ресурсів — людей і соціальні взаємодії між ними — теорія людського, соціального і інтелектуального капіталу.

Проблеми охорони інтелектуальної власності активно обговорюються останнім часом в науковій і науково-практичній літературі, проте механізми формування і використання охорони об'єктів інтелектуальної власності вимагають глибшого теоретичного осмислення, методологічної формалізації та обґрунтування їх вимірювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як наслідок неузгодженості дій міністерств і відомств, нескоординовано працюють їх підрозділи в регіонах. Так в ряді областей діють Центри науково-технічної та економічної інформації МОН України, Наукові центри НАН України і МОН України, регіональні відділення Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, за бюджетні кошти Держінвестицій створені нові регіональні центри інноваційного розвитку.

Так, Львівську, Тернопільську, а за деякими напрямками і Закарпатську області охоплює Львівський державний центр науково-технічної і економічної інформації (ЛьвЦНТЕІ) — провідна державна науково-інформаційна структура західного регіону України, що охоплює своєю діяльністю.

Діяльність центру спрямована, насамперед, на вивчення попиту і, на цій основі, задоволення потреб підприємств і організацій усіх форм власності, а також фізичних осіб, в науково-технічній та економічній інформації, на дослідження проблем і формування підходів щодо функціонування регіональних інформаційно-інноваційних структур в умовах економічних і політичних перетворень в Україні.

У ЛьвЦНТЕІ проводяться фундаментальні та прикладні дослідження з проблем розвитку інтелектуального потенціалу, організації науково-інноваційної та інформаційної діяльності, оцінки інвестиційної привабливості господарських об'єктів, регіональної науково-технічної політики. Зокрема центр був виконавцем проекту "Розробка наукової концепції формування технопарків і технополісів на Україні та її реалізація у західноукраїнському регіоні" (1992—1996 рр.) з Державної науково-технічної програми "Економічні та технологічні засади енерго- та ресурсозбереження: стратегія розвитку енергетики", проекту "Розробка методики розрахунку величини інтелектуальної власності державних підприємств, що підлягають приватизації з міжгалузевої науково-технічної" "Програми наукових досліджень у сфері приватизації" (1995 р.), ряду проектів, які фінансувалися з Фонду фундаментальних досліджень (1993—1994 рр.), а також розробником "Типового положення про регіональний (територіальний) центр науково-технічної і економічної інформації" (1995 р.) [1].

Проте дані дослідження не носять систематичний характер.

Сумський державний центр науково-технічної і економічної інформації — багатопрофільна організація, яка працює у сфері охорони інтелектуальної власності. У регіоні Сумський ЦНТЕІ займається інформаційно-аналітичним забезпеченням державної науково-технічної та інноваційної політики. Сумський ЦНТЕІ має можливість робити тематичні добірки патентних та інших джерел інформації по інформаційно-пошуковій базі даних, яка налічує більш ніж 1 мільйон 200 одиниць патентної інформації, включаючи першоджерела до охоронних документів, реферати ведучих держав світу.

Діяльність ЗАТ "Харківського центру науково-технічної та економічної інформації" спрямована на забезпечення науково-технічною та економічною інформацією підприємств, організацій і установ усіх галузей народного господарства регіону і України. Центр своєю діяльністю сприяє реалізації в регіоні науково-технічної та інноваційної політики, підвищенню ефективності виробництва, наукових досліджень і проектно-конструкторських розробок, якнайшвидшому використанню наукових досягнень у виробництві, а також підвищенню кваліфікації працівників підприємств та організацій усіх форм власності.

Крім цього, регіональні відділення Українського інституту науково-технічної та економічної інформації є в Запорізькій, Київській, Полтавській, Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях, проте, дані установи не здійснюють аналізу щодо розвитку інтелектуального капіталу по регіонах, а надають послуги у галузі інтелектуальної власності, наприклад, як Черкаський державний центр науки, інновацій та інформатизації: підготовка заявок для отримання охоронних документів

на винаходи і корисні моделі; підготовка заявок для отримання охоронних документів на промислові зразки; підготовка заявок для отримання охоронних документів на знаки для товарів і послуг; внесення змін до матеріалів заявки для отримання охоронного документу; ведення переписки з Патентним відомством в процесі розгляду заявки до отримання охоронного документу; підтримання чинності патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, продовження терміну дії свідоцтв на знаки для товарів і послуг; внесення змін до Державних реєстрів патентів на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та Державного реєстру свідоцтв на знаки для товарів і послуг проведення патентно-інформаційних пошуків; підготовка і реєстрація договорів передачі прав і ліцензійних договорів на об'єкти промислової власності; реєстрація об'єктів промислової власності в Росії та Білорусії; консультації з питань охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Отже, на сьогодні Україна не має цілісної системи управління інтелектуальною власністю. Є окремі елементи, які функціонують під організаційно-методичним керівництвом Державної служби інтелектуальної власності України, але на рівень регіонів ця система не розповсюджується. У 2003—2004 рр. були спроби створити на базі регіональних ЦНТЕІ регіональні представництва Державної служби інтелектуальної власності України, також уже давно ведуться розмови про створення відділень патентної бібліотеки, але ці розмови і плани не підкріплено реальним фінансуванням та конкретними планами роботи. Як результат, органи управління інтелектуальною власністю фактично взаємодіють з дуже обмеженим колом суб'єктів ринку інтелектуального капіталу. Відповідно, це негативно впливає на розвиток державного регулювання інтелектуальної власності в Україні.

Все це лише поглибило кризу системи державного управління інноваційною діяльністю в Україні, сприяло посиленню зарегульованості цієї галузі з боку держави та неефективному використанню коштів Державного бюджету України.

З метою систематизації та впорядкування функцій реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності у рамках компетенції одного центрального органу виконавчої влади, а також зменшення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з виробництвом дисків для лазерних систем зчитування, розроблено проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань у сфері інтелектуальної власності". На даний час проект Закону розглядається у Верховній Раді України.

На виконання Національного плану дій на 2011 р. щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010—2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава", затвердженого Указом Президента України від 27 квітня 2011 р. № 504, для уникнення додаткового навантаження на суб'єктів господарювання під час здійснення ними зовнішньоекономічної діяльності та скорочення кількості документів дозвільного характеру розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України "Про внесення

змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 623". Проект постанови передбачає скасування витягів з реєстру спеціальних ідентифікаційних кодів, нанесених на диски та/або матриці, що експортуються, або матриці, що імпортується [2].

Державною службою інтелектуальної власності схвалено Концепцію розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009—2014 роки. Головна мета Концепції — визначення шляхів подальшого розвитку та вдосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності, пріоритетами якої є максимально повне, своєчасне, якісне забезпечення фізичним та юридичним особам набуття і захисту прав інтелектуальної власності відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Концепцією розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2009—2014 роки передбачено наступний розвиток нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності:

- продовження адаптації національного законодавства до законодавства ЄС;

- приведення законодавства з питань інтелектуальної власності у відповідність до Цивільного кодексу України;

- приведення норм Цивільного кодексу України у відповідність з усталеними міжнародними нормами у сфері інтелектуальної власності;

- приведення у відповідність актів національного законодавства у сфері інтелектуальної власності між собою та із загальним законодавством України;

- забезпечення лібералізації, спрощення, прискорення, максимальної зручності для заявників процедур набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- забезпечення максимальної формалізації для підрозділів державної системи правової охорони інтелектуальної власності процедур щодо проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності та усіх правовідносин системи з особами, які отримують послуги щодо набуття, здійснення й захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- врахування при удосконаленні законодавства з питань інтелектуальної власності необхідності забезпечення діяльності закладів державної системи правової охорони інтелектуальної власності та суб'єктів права інтелектуальної власності в сучасних умовах інформаційно-суспільства й необхідності використання інформаційно-комп'ютерних та телекомунікаційних технологій;

- посилення дієвості й доступності правових і адміністративних механізмів захисту прав інтелектуальної власності;

- законодавче посилення захисту прав інтелектуальної власності, зокрема шляхом посилення відповідальності за порушення авторських прав;

- максимальне врахування у спеціальних законах у сфері інтелектуальної власності змін, що відбуваються в міжнародному праві, з одночасним забезпеченням охорони національних інтересів України;

- вивчення питання щодо доцільності розробки та прийняття законів про приєднання України до нових міжнародних договорів, зокрема до Європейської патентної конвенції, Лісабонської угоди щодо охорони географічних зазначень тощо;

- визначення прийнятих механізмів правової охорони нових об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема традиційних проявів культури/фольклору, традиційних знань, генетичних ресурсів тощо;

- вдосконалення правового регулювання економічних аспектів права інтелектуальної власності, в тому числі системи сплати зборів і мита за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, вдосконалення правових механізмів економічного стимулювання творчості тощо;

- удосконалення системи колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав та механізмів діяльності організацій колективного управління [3].

У 2007 р. розпочато переговорний процес щодо нового базового договору між Україною та Європейським Союзом, що потребуватиме передусім посилення захисту прав інтелектуальної власності. Крім того, передбачається, що майбутня Угода про Зону вільної торгівлі між Україною і Європейським Союзом (ЗВТ) міститиме окремий розділ "Інтелектуальна власність", який визначатиме базові принципи правової охорони інтелектуальної власності. Нарешті, наша держава має забезпечувати захист прав інтелектуальної власності відповідно до норм і стандартів СОТ, членом якої вона стала у травні 2008 р.

Зростаюча щороку кількість виданих охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності, підвищення активності правовласників щодо захисту своїх прав паралельно спричиняють збільшення кількості судових справ у цій сфері.

У свою чергу, велика завантаженість судів загальної юрисдикції, недостатня кількість суддів відповідної кваліфікації призводять до того, що справи розглядаються по кілька років. Тому на часі впровадження альтернативних способів розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності, зокрема медіації, та вивчення питання, пов'язаного із створенням в Україні спеціалізованого Патентного суду (Суду з питань інтелектуальної власності).

У рамках європейської інтеграції перед Україною постало питання щодо визначення доцільності й можливості приєднання нашої держави до Європейської патентної конвенції та членства України у Європейській патентній організації (ЄПО).

Також слід звернути увагу на Програму розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010—2014 роки, схвалену рішенням Колегії Державного департаменту інтелектуальної власності. Програма спрямована на реалізацію положень прийнятої Концепції розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності на 2010—2014 роки.

Метою розробки Програми є визначення комплексу заходів щодо подальшого розвитку державної системи у 2010—2014 роках, забезпечення підвищення ефективності її функціонування в сучасних умовах та створення засад для оптимізації супровідних процесів, а саме:

- забезпечення дієвого захисту правових, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів держави;

- забезпечення набуття, здійснення та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності на рівні економічно розвинутих країн, удосконалення механізмів реалізації норм чинного законодавства;

- забезпечення максимальної зручності для заявників процедури набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності шляхом її спрощення та прискорення діловодства;

- зменшення рівня піратства та недопущення розповсюдження контрафактної продукції;

- сприяння підвищенню науково-технічного потенціалу нації, конкурентоздатності національної економіки, її розвитку на інноваційній основі;

- сприяння покращенню інвестиційного клімату України, підтримка підприємництва;

- заохочення до більш ефективного використання малими та середніми підприємствами можливостей державної системи, підвищення рівня знань з питань інтелектуальної власності представників малого й середнього бізнесу;

- оновлення та вдосконалення системи освіти у сфері інтелектуальної власності, спрямованої на підвищення рівня інноваційної культури суспільства, активності використання набутих знань та результатів інтелектуальної діяльності;

- активізація розповсюдження знань, пов'язаних з інтелектуальною власністю;

- розширення міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, покращення іміджу України [3].

При цьому метою внесення змін до чинних нормативно-правових актів та розробки нових нормативно-правових актів є:

- реалізація визначених напрямів зовнішньої та внутрішньої політики нашої держави;

- адаптація національного законодавства до законодавства ЄС;

- врахування змін, що відбуваються в міжнародному праві, з одночасним забезпеченням національних інтересів України;

- виконання зобов'язань за міжнародними договорами, учасницею яких є Україна;

- врахування набутого досвіду та практики застосування законодавства у сфері інтелектуальної власності, у тому числі вдосконалення нормативно-правової бази щодо проведення експертизи заявок на об'єкти права інтелектуальної власності;

- узгодження національних нормативно-правових актів між собою;

- законодавче врегулювання питань, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, правовідносини щодо яких не врегульовані або недостатньо врегульовані спеціальним законодавством. Зокрема удосконалення правових норм щодо колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав; введення в господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності, створених з використанням коштів державного бюджету; оцінка прав інтелектуальної власності; забезпечення прав на комерційну таємницю.

Основними шляхами і засобами розв'язання проблеми правової охорони інтелектуальної власності згідно з Програмою визначено [2]:

- удосконалення нормативно-правової бази;
 - забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності (авторського права і суміжних прав, прав на об'єкти промислової власності);
 - удосконалення експертизи заявок на об'єкти права промислової власності;
 - патентно-інформаційне забезпечення у сфері інтелектуальної власності та забезпечення широкого доступу громадськості до інформації, пов'язаної з набуттям прав на об'єкти інтелектуальної власності;
 - розвиток міжнародного співробітництва та участь України в здійсненні міжнародної політики з метою підвищення міжнародного іміджу нашої держави та впливу України на міжнародні процеси у сфері інтелектуальної власності;
 - підготовка спеціалістів з питань інтелектуальної власності, поширення знань, формування в суспільстві високого рівня культури та освіти у сфері інтелектуальної власності.
- Очікуваними результатами виконання програми розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010—2014 роки є:
- забезпечення набуття та захисту прав інтелектуальної власності всіх учасників цивільних правовідносин на рівні економічно розвинених держав;
 - активне сприяння соціально-економічному розвитку України;
 - входження України як рівноправного партнера до Європейського Співтовариства;
 - покращення інвестиційного клімату України та підтримки підприємництва;
 - підвищення міжнародного іміджу нашої держави та активної участі України в усіх міжнародних процесах у сфері інтелектуальної власності;
 - підвищення рівня свідомості та правової культури українського суспільства у сфері інтелектуальної власності;
 - створення умов для реалізації конституційних прав громадян на доступність освіти у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності;
 - задоволення потреб національної економіки країни у фахівцях у сфері інтелектуальної власності;
 - підвищення якості та рівня підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів у сфері інтелектуальної власності, у тому числі працівників органів державної влади, місцевого самоврядування, суддів тощо;
 - запровадження нових напрямів науково-методичного забезпечення освітньої діяльності, пов'язаної з підготовкою кадрів у сфері інтелектуальної власності;
 - удосконалення механізмів сприяння підприємству, зокрема малому і середньому бізнесу [3].

ВИСНОВКИ

Отже, практика застосування національного законодавства виявила проблеми, пов'язані із розбудовою в Україні цивілізованого ринку об'єктів права інтелектуальної власності, передусім у сфері авторського права і суміжних прав. На жаль, все ще поширеним явищем українського ринку є неправомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав, що призво-

дить до зменшення бази оподаткування, погіршення міжнародного іміджу України, зниження її інвестиційної привабливості й занепаду вітчизняної індустрії, що базується на авторському праві і суміжних правах.

Складність вирішення цих проблем зумовлена багатьма об'єктивними причинами, які необхідно усунути, а саме: надприбутковість "піратського" бізнесу; недостатнім контролем з боку правоохоронних та контролюючих органів; неадекватно слабкою відповідальністю, передбаченою законодавством за неправомірне використання об'єктів авторського права і суміжних прав; низькою правовою культурою переважної більшості суспільства, що підтримує "піратство", купуючи дешеву неліцензійну продукцію.

Залишається неврегульованим також питання щодо розпорядження майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, створеними із залученням бюджетних коштів, включаючи такі, які стосуються сфери національної безпеки та оборони держави, що обмежує вплив держави на ефективність введення таких об'єктів у цивільний оборот. Оскільки права інтелектуальної власності є приватними правами, то це питання досить складне й потребує вирішення на законодавчому рівні.

Діяльність, пов'язана із створенням об'єктів права інтелектуальної власності, набуттям прав на них, здійсненням та захистом цих прав, потребує досконалої системи патентно-інформаційного забезпечення у сфері інтелектуальної власності в Україні з урахуванням світового досвіду та рекомендацій Всесвітньої організації інтелектуальної власності, світових тенденцій формування й використання інформаційних ресурсів (у тому числі комерційних баз даних), що надаються в глобальній мережі Інтернет.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eri.org.ua>
2. Річний звіт Державної служби інтелектуальної власності України за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf
3. Офіційний веб-сайт Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/year_reports.html

References:

1. Ofitsijnyj veb-sajt Instytutu rehional'nykh ta ievro-intehratsijnykh doslidzhen' [Official website of the Institute for Regional and Euro-Integration Studies], available at: <http://www.eri.org.ua>
2. Richnyj zvit Derzhavnoi sluzhby intelektual'noi vlasnosti Ukrainy za 2011 rik [Annual Report of the State Intellectual Property Service of Ukraine in 2011], available at: http://sips.gov.ua/i_upload/file/ukr.pdf
3. Ofitsijnyj veb-sajt Derzhavnoi sluzhby intelektual'noi vlasnosti Ukrainy [The official website of the State Intellectual Property Service of Ukraine], available at: http://sips.gov.ua/ua/year_reports.html

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

А. Ю. Якимчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ У СИСТЕМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ УКРАЇНИ

A. Yakymchuk,
PhD in Economics, Associate Professor of department of Public Administration and Local management, NUWMNRU, Rivne

THE STATE ENVIRONMENTAL MONITORING SYSTEM IN UKRAINIAN BIODIVERSITY PRESERVATION

Розглянуто основні положення здійснення державного екологічного моніторингу, як безперервного спостереження та обліку стану якості об'єктів — рослин, тварин, ландшафтів, факторів — хімічних, біологічних, фізичних. Моніторинг не передбачає управління якістю навколишнього середовища, а правильне, науково обгрунтоване управління можливе тільки при функціонуванні цієї системи. Визначено рівні проведення державного екологічного моніторингу. Вивчено повноваження та структуру органів здійснення державного моніторингу збереження біорізноманіття. Запропоновано шляхи удосконалення наукового проведення системи державного моніторингу збереження біорізноманіття України.

The substantive provisions of the state environmental monitoring as continuous monitoring and recording of the quality of objects — plants, animals, landscapes — the chemical, biological and physical have been learned. The monitoring does not provide quality control environment and proper, science-based management is only possible in the operation of the system. The levels of state environmental monitoring have been investigated. The structure and powers organs of state monitoring biodiversity have been learned. The main ways of improving the scientific conduct of state monitoring of biodiversity conservation in Ukraine have been ordered.

*Ключові слова: моніторинг, біорізноманіття, інструменти, менеджмент, збереження.
Key words: monitoring, biodiversity, tools, management, conservation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Моніторинг передбачає виявлення змін, а також оцінки: ефективності використання угідь, полів, ділянок; процесів, пов'язаних зі змінами родючості ґрунтів (розвиток водної та вітрової ерозії, втрата гумусу, погіршення структури ґрунту, заболочення і засолення), заростання сільськогосподарських угідь бур'янами, забруднення земель пестицидами, важкими металами, радіонуклідами та іншими токсичними речовинами.

Зникнення видів тварин і рослин через діяльність людини є однією з глобальних екологічних проблем. Першим кроком до її вирішення є споглядання (дослідження, стеження, моніторинг) за змінами чисельності та розповсюдженням видів. За його результатами будують природоохоронну діяльність — міжнародні та національні програми, практичні заходи тощо. За даними моніторингу оцінюють ефективність вжитих заходів, і у разі потреби здійснюють їх корегування.

Фауна України включає близько 45 тис. видів хребетних та безхребетних тварин, а також близько 18 тис. вищих рослин, мохів, водоростей, грибів та лишайників. Од-

нак про більшість видів дані щодо змін їх чисельності та розповсюдження дуже обмежені. В Україні ще і досі немає державної системи моніторингу стану біорізноманіття. Окрім цього, не одна держава не в змозі утримувати таку потужну систему, яка б дозволяла вивчати стан всіх видів рослин та тварин. Тому в розвинених країнах набули великого розвитку програми моніторингу, до яких на добровільних засадах, долучаються місцеві жителі. В деяких таких програмах беруть участь десятки тисяч волонтерів [1; 2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням здійснення моніторингу збереження біорізноманіття займалися Б. Данилишин, О. Мягченко, С. Дорогунцов, Н. Бондар, В. Коваль, С. Попович, Я. Мовчан, С. Генсірук та багато інших. Проте питанню удосконалення структури його наукового проведення на загальнодержавному рівні достатньої уваги не приділялося, що зумовило продовження наукових пошуків у цьому напрямі.

Таблиця 1. Структура державного екологічного моніторингу

№ з/п	Рівні моніторингу	Об'єкти	Показники
1	Локальний, або біоекологічний, санітарногігієнічний з обов'язковою фіксацією перевищень фонових показників	Приземне повітря, викиди	ГДК шкідливих речовин
		Поверхневі, ґрунтові води, скиди	Хімічні, біологічні фактори (ГДК ШР, шумозвукові, вібраційні впливи)
		Випромінювання (теплові, радіочастотного діапазону, радіоактивні)	Всі види, рівні випромінювань, небезпечних для людей, тварин, рослин
2	Регіональний, або геосистемний	Об'єкти, занесені до Червоної книги України, ландшафти природні, антропогенні	Популяційний склад видів, структури популяцій, продуктивність
3	Глобальний, або біосферний	Атмосфера, гідросфера, літосфера, стан їх компонентів, рослини, тварини, гриби, мікроорганізми	Тепловий, хімічний, біологічний баланси, стан об'єктів, кругообіги біогенних, абіогенних речовин

Джерело: [1].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Дослідити процес здійснення державного моніторингу стану збереження біорізноманіття, виявити основні недоліки, запропонувати ефективні наукові напрями його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Моніторинг (від латинського "контролювати", "наглядати") — це процес неперервного спостереження за об'єктами — повітрям, водами, рослинами, тваринами, землями. Цей термін з'явився в 1972 р. на Стокгольмській конференції ООН з охорони довкілля. При проведенні моніторингу важливо виділити підсистеми спостережень, реакції основних складових біосфери: абіотичної — геофізичний моніторинг та біотичної — біологічний.

Здійснюють такі види моніторингу: глобальний — пов'язаний з міжнародними науково-технічними програмами; національний — охоплює всю територію України; регіональний — на територіях, що характеризуються єдністю фізико-географічних, екологічних та економічних умов; локальний — на територіях нижче регіонального рівня, до територій окремих земельних ділянок і елементарних структур ландшафтно-екологічних комплексів.

Дуже важливим є моніторинг стану берегових ліній річок, морів, озер, заток, водосховищ, лиманів, гідротехнічних споруд; процесів, пов'язаних з утворенням ярів, зсувів, селевих потоків, карстових та інших явищ, бо це важливо для стану земель населених пунктів, територій, зайнятих нафтогазодобувними об'єктами, очисними спорудами, гноєсховищами, складами паливно-мастильних матеріалів, добрив, стоянками автотранспорту, захороненням токсичних промислових відходів і радіоактивних матеріалів, а також іншими промисловими об'єктами.

Щоб зберегти, тобто врятувати та відновити об'єкти, що можуть бути втрачені, необхідно знати місця їх знаходження, чисельність, тенденції до скорочення або навпаки — до збільшення.

Для цього і проводять моніторинг — безперервне спостереження та облік стану якості об'єктів — рослин, тварин, ландшафтів, факторів — хімічних, біологічних, фізичних. Моніторинг не передбачає управління якістю навколишнього середовища, а правильне, науково обґрунтоване управління можливе тільки при функціонуванні цієї системи. Функціонують спеціальні станції моніторингового спостереження. Найбільшою з них є Всесвітній центр моніторингу охорони природи, створений у 1981 р. До нього належать Міжнародний союз охорони природи та Всесвітній фонд дикої природи, Міжнародна інформаційна система з оточуючого середовища (створена в 1977 р.). Ці організації надають громадськості об'єктивну інформацію про стан довкілля, сприяють об'єднанню національних мереж екологічного моніторингу в міжнародну систему.

Важливе значення має глобальна система біосферних заповідників, які проводять так званий базовий моніторинг — відслідковують стан та прогноз природних явищ без антропогенних накладок; діагностичний — виявляє тенденції в біосферних змінах; прогностичний — за допомогою експерименту досліджують тенденції змін в абіотичному середовищі і прогнозують біологічні результати; кліматичний. У кожній групі виділяють кілька його рівнів, які наведено у таблиці 1.

Найпростіших моніторинг був започаткований ще у XVI ст. у Європі, коли зміни в природі стали вже очевидними й особливо великого розміру вони набули в середині XX століття. Вчені повною мірою зрозуміли глобальну небезпеку негативного впливу техногенних чинників на природу, її об'єкти, ресурси. Сучасні науковці підраховали, що кількість рідкісних рослин і тих, що перебувають під загрозою зникнення, або потребують охорони, нараховується біля 12 тис. видів. Тільки на території Європи, 2000 видів віднесені до рідкісних і таких, що зникають. Таким чином, кожний один п'ятий вид потребує охорони. За результатами моніторингу складають аналіз стану будь-якої території, який відображає відносини людини, суспільства з природою. На підставі таких даних складають карти екологічного змісту, які характеризують соціально-екологічні проблеми, як результат відносин людини з природою [1].

Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" (ст. 20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля (далі — ДСМД) та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Виконання цих функцій покладено на Мінприроди та інші центральні органи виконавчої влади, які є суб'єктами державної системи моніторингу довкілля, а також підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля.

Основні принципи функціонування ДСМД визначені постановою Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля" [2].

На даний час, у державній системі моніторингу довкілля функції і задачі спостережень та інформаційного забезпечення виконують 8 суб'єктів системи моніторингу: Мінприроди, МНС, МОЗ, Мінагрополітики, Мінжитлокомунгосп, Держводагенція України, Держлісагенція України, Держзмагенство України (рис. 1).

Науковий і практичний інтерес становить дослідження функціонування державної системи моніторингу довкілля. Кожний із суб'єктів ДСМД здійснює моніторинг тих об'єктів довкілля, що визначаються Положенням про державну систему моніторингу довкілля та порядками і положеннями про державний моніторинг окремих складових довкілля.

Основними нормативними актами, що регламентують моніторинг об'єктів довкілля є такі:

Рис. 1. Система моніторингу стану збереження біорізноманіття

— постанова Кабінету Міністрів України від 09.03.1999 № 343 "Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря";

— постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1996 № 815 "Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод";

— постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.1993 № 661 "Про затвердження Положення про моніторинг земель";

— постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2004 № 51 "Про затвердження Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення".

З метою координації діяльності міністерств та відомств, визначення основних принципів державної політики з питань розвитку системи моніторингу навколишнього середовища, забезпечення її функціонування на основі єдиного нормативно-методологічного забезпечення постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2001 № 1551 утворено Міжвідомчу комісію з питань моніторингу довкілля.

Мінприроди здійснює організаційно-технічне забезпечення роботи комісії та її профільних секцій. Існуюча система моніторингу довкілля базується на виконанні розподілених функцій її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем. Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну та технічну бази.

Функціонування ДСМД здійснюється на трьох рівнях, що розподіляються за територіальним принципом (табл. 1):

— загальнодержавний рівень, що охоплює пріоритетні напрями та завдання моніторингу в масштабах всієї країни;

— регіональний рівень, що охоплює пріоритетні напрями та завдання в масштабах територіального регіону;

— локальний рівень, що охоплює пріоритетні напрями та завдання моніторингу в масштабах окремих територій з підвищеним антропогенним навантаженням.

Розглянемо покомпонентний моніторинг якості довкілля. Наприклад, моніторинг якості повітря, здійснюється Державною гідрометеорологічною службою (МНС) у 53 містах України на 162 стаціонарних, двох маршрутних по-

стах спостережень та двох станціях транскордонного переносу. Ведуться спостереження за хімічним складом атмосферних опадів та за кислотністю опадів. Програма обов'язкового моніторингу якості атмосферного повітря включає сім забруднюючих речовин: пил, двоокис азоту (NO_2), двоокис сірки (SO_2), оксид вуглецю, формальдегід (H_2CO), свинець та бенз(а)пірен. Деякі станції здійснюють спостереження за додатковими забруднюючими речовинами. Проводиться аналіз наявності забруднюючих речовин в опадах та сніговому покриві.

Державна екологічна інспекція України здійснює вибірковий відбір проб на джерелах викидів. Вимірювання проводять за 65 параметрами. Санітарно-епідеміологічна служба (МОЗ) здійснює спостереження за якістю атмосферного повітря у житловій та рекреаційній зонах, зокрема поблизу основних доріг, санітарно-захисних зон та житлових будинків, на території шкіл, дошкільних установ та медичних закладів в містах та в робочій зоні. Крім того, здійснюється аналіз якості повітря у житловій зоні за скаргами мешканців.

Моніторинг стану вод суходолу здійснює Державна гідрометеорологічна служба (МНС) проводить моніторинг гідрохімічного стану вод на 151 водному об'єкті, а також здійснює гідробіологічні спостереження на 45 водних об'єктах. Отримуються дані за 46 параметрами, що дозволяють оцінити хімічний склад вод, біогенні параметри, наявність зважених часток та органічних речовин, основних забруднюючих речовин, важких металів та пестицидів. На 8 водних об'єктах проводяться спостереження за хронічною токсичністю води. Визначаються показники радіоактивного забруднення поверхневих вод. Державна екологічна інспекція відбирає проби води та отримує дані за 60 вимірюваними параметрами.

Державне агентство водних ресурсів України проводить моніторинг річок, водосховищ, каналів, зрошувальних систем і водойм у межах водогосподарських систем комплексного призначення, систем водопостачання, транскордонних водотоків та водойм у зонах впливу атомних електростанцій. Контроль якості води за фізичними та хімічними показниками здійснюється на 72 водосховищах, 164 річках, 14 зрошувальних системах, 1 лимані та 5 каналах комплексного призначення. Крім того, у рамках радіаційного моніторингу вод водогосподарськими організа-

ціями здійснюється контроль вмісту радіонуклідів у поверхневих водах.

Санітарно-епідеміологічна служба (МОЗ) проводить спостереження за джерелами централізованого та децентралізованого постачання питної води, а також місцями відпочинку вздовж річок та водосховищ.

Підприємствами Державної геологічної служби (Мінприроди) здійснюється моніторинг стану підземних вод. У місцях моніторингу проводиться оцінка рівня залягання підземних вод (наявність), їх природного геохімічного складу. Проводяться визначення 22 параметрів, в тому числі концентрації важких металів та пестицидів. Санітарно-епідеміологічна служба (МОЗ) здійснює хімічний аналіз підземних вод, які призначаються для питного споживання.

Моніторинг прибережних вод проводить Державна гідрометеорологічна служба (МНС), яка управляє мережею моніторингу стану прибережних вод, складається з станцій моніторингу у місцях скиду стічних вод та науково-дослідних станцій, що розташовані на прибережних територіях Чорного та Азовського морів. На існуючих станціях проводяться вимірювання від 16 до 26 гідрохімічних параметрів вод та донних відкладів.

Державні інспекції охорони Чорного та Азовського морів мають власні системи спостережень. До їх повноважень відносять щомісячні відбори проб та аналіз впливу джерел забруднення, які розташовані на узбережжі; моніторинг скидів з кораблів; забруднення від діяльності з пошуку та видобування нафти, газу і будівельних матеріалів на морському шельфі; нагляд за використанням живих ресурсів моря.

Державна санітарно-епідеміологічна служба (МОЗ) здійснює моніторинг якості морської води в зонах рекреаційного та оздоровчого водокористування.

Моніторинг стану ґрунтів забезпечує Державна гідрометеорологічна служба (МНС). Вона здійснює моніторинг забруднення ґрунтів сільськогосподарських земель пестицидами та важкими металами у населених пунктах. Проби відбираються раз у п'ять років, проби на важкі метали у містах Костянтинівка та Маріуполь відбираються щороку. Державна екологічна інспекція здійснює відбір проб на промислових майданчиках в межах країни. Загальна кількість параметрів, що вимірюють 27.

Установи МОЗ здійснюють моніторинг стану ґрунтів на територіях їх можливого негативного впливу на здоров'я населення. Найбільше охоплені території вирощення сільськогосподарської продукції, території в місцях застосування пестицидів, ґрунти в зоні житлових масивів, дитячих майданчиків та закладів. Досліджуються проби ґрунту в місцях зберігання токсичних відходів на території підприємств та поза територією підприємств у місцях їх складування або захоронення.

Мінагрополітики здійснює спостереження за ґрунтами сільськогосподарського використання, а також радіологічні, агрохімічні та токсикологічні визначення, контролює залишкову кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів.

Моніторинг показників стану біологічного різноманіття через обмеженість бюджетного фінансування здійснюється лише за видами, які представляють промисловий інтерес (дерева, риба, дичина). Підприємства Держкомлісгоспства України проводять моніторинг лісової рослинності у 24 областях країни. Здійснюється оцінка біомаси, пошкодження її біотичними та абіотичними чинниками; мисливської фауни, біорізноманіття; радіологічні визначення. Деякі дослідження здійснюються через надання міжнародної допомоги, або в рамках міжнародних програм.

Моніторинг радіаційного випромінювання проводить Державна гідрометеорологічна служба (МНС) шляхом щоденних замірів доз гамма-радіаційної експозиції (ГРЕ), осідання радіоактивних частинок з атмосфери та вмісту радіоактивного аерозолю в повітрі. Здійснюються заміри радіоактивного забруднення поверхневих вод на 8 водних об'єктах. Поблизу атомних електростанцій Державна гідрометеорологічна служба здійснює заміри радіоактивного забруднення поверхневих вод цезієм-137 у та забруднення ґрунтів. Лабораторії моніторингу Мінагрополітики проводять контроль у місцях концентрації радіоактивних речовин у ґрунтах та харчових продуктах. МНС здійснює моніторинг доз ГРЕ на 10 автоматизованих пунктах поблизу атомних електростанцій. У межах 30-кілометрової зони навколо Чорнобильської АЕС (зони відчуження), МНС здійснює спостереження за концентрацією радіонуклідів; радіонуклідами в атмосферних опадах, а також концентрацією "гарячих" частинок у повітрі. Міжнародна радіоекологічна лабораторія Чорнобильського центру атомної безпеки, радіоактивних відходів та радіоекології у Славутичі, здійснює моніторинг впливу радіації на біоту у зоні відчуження.

Крім того, суб'єктами ДСМД створені, або розробляються відомчі бази даних моніторингової інформації. Існуюча система інформаційної взаємодії відомчих підсистем моніторингу доквілля передбачає обмін інформацією на загальнодержавному та регіональному рівнях. Організаційна інтеграція суб'єктів моніторингу доквілля на всіх рівнях здійснюється Мінприроди та його територіальними органами. Для упорядкування процесу обміну інформацією за показниками і термінами надання екологічної інформації між Мінприроди та суб'єктами ДСМД укладено двохсторонні угоди про співробітництво у сфері моніторингу навколишнього природного середовища, до яких розроблені відповідні регламенти обміну екологічною інформацією.

Оперативна моніторингова інформація передається територіальними органами суб'єктів ДСМД до регіональних центрів моніторингу доквілля, або державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в регіонах.

Узагальнена аналітична інформація надається міністерствами та відомствами-суб'єктами ДСМД Мінприроди. Отримані дані передаються до Інформаційно-аналітичного центру Мінприроди та накопичується у банках екологічних даних. На основі отриманої щомісячної та щоквартальної інформації Мінприроди видається інформаційно-аналітичний огляд "Стан довкілля України", який розповсюджується серед зацікавлених користувачів.

Функціонування Інформаційно-аналітичного центру Мінприроди забезпечує інформаційний обмін з регіональними центрами моніторингу доквілля, суб'єктами державної системи моніторингу доквілля, створення уніфікованого банку екологічних даних, проведення комплексного аналізу стану довкілля тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1376 затверджено Державну цільову екологічну програму проведення моніторингу навколишнього природного середовища. Програма спрямована на поєднання зусиль усіх суб'єктів системи моніторингу щодо виключення дублювання та включення додаткових функцій з моніторингу, створення єдиної мережі спостережень після оптимізації її елементів та програм спостережень, вдосконалення технічного, методичного, метрологічного та наукового забезпечення функціонування єдиної мережі спостережень. З метою забезпечення інтеграції інформаційних ресурсів суб'єктів системи моніторингу доквілля передбачено створення та забезпечення функціонування єдиної автоматизованої підсистеми збору, оброблення, аналізу і збережен-

ня даних та інформації, отриманих в результаті здійснення моніторингу.

У межах Державної цільової екологічної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища, у тому числі, передбачено розширення мережі автоматизованих постів спостережень за забрудненням атмосферного повітря в екологічно небезпечних містах.

Україна, одна з держав, що має великий рекреаційний потенціал із значним біорізноманіттям. Тому вона може стати джерелом відновлення біорізноманіття у країнах Європи, де стан з його збереженням набагато гірший. Усвідомлюючи непересічне значення біорізноманіття для підтримання функціональної стійкості екосистем і оптимізації умов існування етносу України, а також для реалізації концепції сталого розвитку нашої держави на далеку перспективу, більше уваги слід приділити розкриттю механізмів формування біорізноманіття, з'ясуванню його функціональної та еволюційної ролі в підтриманні екологічної рівноваги біосфери, визначенню критичних параметрів різноманіття на різних щаблях організації живого.

Потребують більш ретельного обґрунтування методичні підходи щодо розрахунку ризиків існування популяцій окремих видів рослин і тварин, а також біотичних угруповань при різних рівнях антропогенного навантаження на екосистеми, з'ясування механізмів, що забезпечують стійкість біосистем у просторі й часі. На разі відомо, що під будь-якими механізмами у широкому сенсі цього слова, перш за все, розуміють причинно-наслідковий (каузальний) зв'язок. Тобто, щоб встановити механізми, які призводять до появи нової якості, треба перш за все визначити причину тієї чи іншої дії, того чи іншого явища. При цьому необхідно пам'ятати, що наслідком усього впливу передусім ціла низка змін, що, зумовлює ті чи інші порушення на рівні структурно-функціональної організації популяцій чи біотичних угруповань. Встановити та описати певні механізми, які забезпечують функціонування живих систем у природних умовах, дуже важко, але відслідкувати наслідки їхньої дії через зміну структурно-функціональної організації біосистем різних рівнів інтеграції в достатній мірі можливо.

У зв'язку з тим, що стійкість екосистем є функцією від біорізноманіття, а воно може істотно постраждати на переломах перебудови в Україні (приватизація землі тощо), вагомого значення набуває встановлення критичних значень біорізноманіття для конкретних екосистем. Все це викликає необхідність значно глибшої проробки питань стійкості біосистем різних рівнів інтеграції та екосистем в цілому під впливом природних і антропогенних чинників, встановлення можливих ризиків досягнення біосистемами критичних рівнів різноманіття в сучасних умовах, що має велике значення в контексті сталого соціально-економічного розвитку України.

Вивчення біологічного різноманіття — це не тільки і не стільки інвентаризація видів, що його складають, скільки нове, в певній мірі світоглядне бачення цієї глобальної для людства проблеми. Її вирішення пов'язане з переглядом та узгодженням економічних, екологічних і правничих аспектів на національному і міжнародному рівнях відповідно до концепції сталого розвитку; докорінними змінами у сферах виробництва та споживання; переходом на новітні екологічно безпечні технології; створенням національних програм з біорізноманіття як обов'язкового елементу державної політики; зміною пріоритетів у галузі класичних біологічних наук, які мають дати відповідь на питання, що таке біорізноманіття, виявити закономірності його структури, походження, еволюції, функцій; розробкою заходів щодо збереження з обґрунтуванням пріоритетів і критеріїв його невиснажливого багатоцільового використання, добору індикаторів для моніторингу тощо.

Для вирішення цих фундаментальних аспектів зазначеної проблеми необхідне глибоке й детальне вивчення феномена різноманіття, залучення широкого кола фахівців з природничих наук (екологів, ботаніків, зоологів, генетиків, географів, геологів, управлінців та ін.) для досліджень механізмів, що забезпечують підтримання різноманіття на різних рівнях організації живого. Але щоб знайти відповіді на деякі з цих питань, вже зараз необхідно намітити певні пріоритети, подальша розробка яких може призвести до розкриття фундаментальних механізмів формування біорізноманіття. Зокрема ще й досі не вирішено проблему нерівномірності еволюції, існують різні точки зору щодо причин і механізмів так званої "когерентної" та "некогерентної" еволюції, потребує більш глибокого вивчення та з'ясування неточності темпів еволюційного процесу на молекулярному, хромосомному і морфологічному рівнях і багато інших питань.

ВИСНОВКИ

Таким чином, державна система екологічного моніторингу України має складну та розгалужену структуру органів державної влади, комітетів та різноманітних природоохоронних організацій.

Основним недоліком здійснення державного моніторингу збереження біорізноманіття на сьогодні залишається обмеженість контролю лише за видами, які представляють промисловий інтерес (дерева, риба, дичина). Це зумовлено недостатністю держбюджетного фінансування та дією залишкового принципу.

Підприємства Держкомлісагенства України проводять моніторинг лісової рослинності у 24 областях країни. Здійснюється оцінка біомаси, пошкодження її біотичними та абіотичними чинниками; мисливської фауни, біорізноманіття; радіологічні визначення. Деякі дослідження здійснюються через надання міжнародної допомоги, або в рамках міжнародних програм.

Необхідно долучатися до досвіду розвинених країн, де набули великого розвитку програми моніторингу, до яких на добровільних засадах, приєднуються місцеві жителі. В деяких таких програмах беруть участь десятки тисяч волонтерів.

Ефективною державна система моніторингу збереження біорізноманіття може бути лише за умови наукової його організації, задіяння сучасних технологій дослідження, інноваційних розробок, вдосконалення роботи дослідних станцій та технічного переоснащення.

Усі ці затрати виправдані, оскільки біорізноманіття є незаперечною умовою існування людства.

Література:

1. Мягченко О.П. Основи екології. Підручник / О. Мягченко. — К.: Центр учбової літератури, 2010 р. — 312 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF>

References:

1. Miahchenko, O.P. (2010), *Osnovy ekolohii. Pidrushnyk [Foundations of Ecology]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Postanova KМУ (1998), "On Approval of the State Environmental Monitoring System", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/391-98-%D0%BF> (Accessed 19 February 2014).

Стаття надійшла до редакції 19.02.2014 р.

Е. Я. Вайсман,
здобувач, Національний університет водного господарства та природокористування

МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

E. Weisman,
competitor, National University of Water Management and Nature

MECHANISMS TO ATTRACT INVESTMENTS TO THE REGIONAL ECONOMY THROUGH PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

Розроблено механізм залучення інвестицій в економіку регіону на основі державно-приватного партнерства з визначенням основних принципів (цілеспрямованості; фінансування в міру виконання робіт, послуг; дотримання фінансової дисципліни), методів (самофінансування; акціонування; кредитне фінансування; бюджетне фінансування; змішане фінансування; проектне фінансування) та інструментів (кошти бюджетів; кошти господарюючих суб'єктів, в т.ч. на основі механізмів державно-приватного партнерства; тарифна політика; ресурсна ефективність; інфраструктурні облигації; кошти інститутів розвитку; кредитні ресурси комерційних вітчизняних та зарубіжних банків) є сучасним і затребуваним інструментом залучення інвестицій, за допомогою якого можна забезпечити подолання кризових явищ й вирішити багато нагальних соціально-економічних проблеми регіонів.

The mechanism of investment in the economy of the region on the basis of public-private partnership with the definition of the basic principles (commitment, funding as labor, services, financial discipline), methods (self-financing, corporatization, loan financing, government funding, and mixed financing, project financing) and tools (budget funds, funds of economic entities, including on the basis of public-private partnerships; tariff policy, resource efficiency, infrastructure bonds, funds development institutions, credit resources of domestic and foreign commercial banks) is a modern and popular tool attracting investment, with which you can provide to overcome the crisis and to solve many pressing socio-economic difficulties.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, інвестиційна політика, інвестиції, механізм, регіон, управління.

Key words: public-private partnerships, investment policy, investment mechanism, region, management.

ВСТУП

Державно-приватне партнерство (ДПП) визначено серед ключових механізмів реалізації політики модернізації економіки України, вирішення важливих соціально-економічних проблем. Висока ефективність ДПП як форми взаємодії держави та бізнесу доведена досвідом багатьох країн світу.

Сьогодні актуалізувались об'єктивні обставини для запровадження механізмів ДПП. Для реалізації масштабних модернізаційних проектів в різних секторах економіки потрібні значні інвестиційні ресурси, потужним джерелом яких може стати приватний бізнес. Водночас, в умовах післякризового розвитку зростає інтерес бізне-

су до державної підтримки, яка дозволить знизити ризики приватних інвестицій, підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій.

Широке запровадження ДПП передбачено Програмою економічних реформ на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава". Розвиток ДПП для залучення інвестицій визначено одним із основних напрямів реалізації Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні та Національних проектів.

Державно-приватне партнерство вже протягом двадцяти років є тим механізмом, з допомогою якого держави успішно вирішують завдання з ефективного

управління, модернізації та розвитку соціально важливих інфраструктурних об'єктів. Україна наразі знаходиться на початку практики впровадження ДПП-проектів в економічне та соціальне життя.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основною метою виникнення ДПП є фінансування капіталомістких або малоприбуткових видів економічної діяльності. Особливості ДПП в порівнянні з іншими механізмами фінансування полягають в тому, що дані партнери переслідують різні цілі, вирішують свої конкретні завдання, сторони мають різні мотивації. Держава зацікавлена в зростанні обсягів і поліпшенні якості послуг інфраструктурних і соціально орієнтованих галузей, що надаються населенню і економічним агентам. Приватний сектор прагне стабільно отримувати і збільшувати прибуток. Причому стратегічно мислячий бізнес вибудовує свої пріоритети в першу чергу не просто під розмір прибутків, а на основі стабільного здобуття доходів від проектів. При цьому обидві сторони зацікавлені в успішному здійсненні проектів в цілому. Проекти ДПП полегшують вихід на світові ринки капіталів, активізують залучення іноземних інвестицій в реальний сектор економіки. Особливе значення ДПП має для економіки регіонів, де на його основі відбувається розвиток місцевих ринків капіталу, товарів і послуг. Проте інтереси держави і бізнесу можуть не просто не збігатися, але і бути суперечливими, тому укладенню договору про партнерство повинні передувати переговори сторін, що балансують ці інтереси і цілі проектів.

При реалізації інвестиційних проектів на умовах ДПП держава залучає приватний бізнес для здійснення своїх власних завдань, які вона не може вирішити в рамках бюджетних обмежень і раціонально сформованих компетенцій. Зокрема в нашій системі держава відповідає за міську і транспортну інфраструктуру, за охорону здоров'я, освіту та соціальне забезпечення, безпеку та правопорядок, оборону, геологорозвідку тощо. У перерахованих сферах у держави безліч повноважень та інструментів управління. Одночасно значний попит і на підвищення якості послуг держави та ефективність їх надання. Враховуючи розміри зазначених галузей, їх подальший розвиток вкрай важливо для подолання кризи. Державно-приватне партнерство, на нашу думку, може вплинути на відновлення розвитку в цих галузях в умовах кризи. Тому попит на ДПП можливий дуже істотний.

Таким чином, у роботі ставиться завдання розробити механізм залучення інвестицій в економіку регіону на основі державно-приватного партнерства з визначенням основних принципів, методів та інструментів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Протягом 2009—2012 років проведено значну роботу з формування в Україні законодавчого підґрунтя для ДПП. Прийнято програму економічних реформ Президента України "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" на 2010—2014 рр. Прийнято "рамковий" Закон України "Про державно-приватне партнерство". Прийнято ряд спеціальних законів та підзаконних актів, що визначили процедуру реалізації ДПП-проектів.

Таким чином, в березні 2012 року остаточно сформована нормативно-правова база, необхідна для початку реалізації положень Закону України "Про державно-приватне партнерство".

Слід відзначити, що державна цільова економічна програма розвитку інвестиційної діяльності на 2011—2015 роки передбачає проведення активної державної політики із стимулювання розвитку інвестиційної діяльності в Україні, зокрема на засадах розвитку системи державних інвестицій, підвищення ефективності та посилення прозорості функціонування механізмів державно-приватного партнерства та стимулювання залучення приватних інвестицій у реальний сектор економіки.

Наразі розроблена Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013—2018 роки. В якій відмічається, що розвиток сучасної економіки обумовлює необхідність визначення ступеня втручання держави у функціонування ринків з метою забезпечення їх конкурентоспроможності. В умовах загострення глобальної економічної кризи приватний сектор набуває статусу рівноправного партнера держави у виконанні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни.

Потрібно відмітити, що Україна має певний досвід в реалізації проектів з ознаками ДПП — мова йде про договори концесії, оренди та спільної діяльності, що уклалися в державі до прийняття Закону України "Про державно-приватне партнерство" та визначення процедури для проектів ДПП.

В Україні на кінець червня (за 2 квартали 2013 року) у рамках державно-приватного партнерства розпочата реалізація 160 проектів. Вони реалізуються у різних сферах господарської діяльності, зокрема, 71 проект стосується водопостачання (44% від укладених угод), 32 — виробництва, транспортування і постачання тепла, 16 проектів — будівництва та експлуатації транспортної інфраструктури (в тому числі морських і річкових портів), 9 проектів реалізуються у сфері туризму, відпочинку, рекреації, культури та спорту, ще 8 — у галузі геологорозвідки та видобування корисних копалин, 7 проектів направлені на оброблення відходів, по 3 реалізуються у сферах охорони здоров'я та енергетики [2].

На сьогодні найпоширенішою формою співробітництва між державним та приватним секторами залишається концесія — взаємовигідний договір, коли держава передає бізнесу права на використання якогось об'єкта або майна. На цих умовах зараз в Україні укладено 77 договорів, в основному у сфері надання житлово-комунальних послуг, таких як забезпечення водопостачання жителів селищ (61 договір), виробництва та постачання тепла й електроенергії, забезпечення послуг зі збору і вивозу сміття, надання послуг у житлово-експлуатаційній сфері. Більшість з укладених договорів концесії реалізується на території АР Крим (56 договорів).

Ще 39 договорів державно-приватного партнерства — про спільну діяльність щодо об'єктів державної (комунальної) власності, з яких 16 укладено морськими торговельними портами. Крім того, на сьогодні 44 проекти реалізуються із застосуванням інших форм ДПП: укладено 42 договорів оренди та 2 — про пайову участь.

Заданими департаменту інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства Мінекономрозвитку, вже визначено 394 об'єкти комунальної власності, на яких планується реалізовувати проекти із засотуванням механізму державно-приватного партнерства.

Як відмічає, директор департаменту інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства Мінекономрозвитку Віктор Коваленко, "На сьогодні триває робота щодо визначення перспективних проектів та можливостей залучення інвестиційних ресурсів на умовах ДПП. Мінекономрозвитку продовжує працювати над створенням умов для розвитку державно-приватного партнерства. Наступним кроком буде прийняття Стратегії розвитку державно-приватного партнерства в Україні, де будуть окреслені основні завдання, характеристики та принципи для подальшого розвитку державно-приватного партнерства" [3].

Одним із ключових моментів щодо розвитку ДПП в Україні є створення в 2003 р. державного підприємства "Центр розвитку державно-приватного партнерства" зареєстроване як Державне підприємство "Інноваційний центр".

Основним напрямом діяльності підприємства є надання консультаційних послуг, організація, координація та виконання функцій державного партнера з питань здійснення державно-приватного партнерства в галузях житлово-комунального господарств та будівництва від імені Міністерства в межах делегованих повноважень та інших органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на підставі укладених договорів.

Підприємство сприяє залученню коштів інвесторів, кредитів міжнародних фінансових організацій та інших організацій для модернізації підприємств житлово-комунального господарства. Також надає допомогу у розробці інвестиційних програм стосовно об'єктів централізованого водопостачання і водовідведення та інформаційно-консультаційний супровід погодження таких програм у відповідних структурах.

У 2012 році ДП "Центр розвитку ДПП" провело ряд заходів, що сприяли просуванню ідеї державно-приватного партнерства у галузі ЖКГ. Протягом року було розроблено бізнес-плани та техніко-економічні обґрунтування для комунальних підприємств України під залучення кредитів міжнародних фінансових організацій. За підтримки Мінрегіону підприємством було розроблено та впроваджено перелік галузевих проектів ЖКГ.

Однак для успішної реалізації вже повноцінних ДПП-проектів, окрім законодавчої бази, необхідним є:

- високий рівень кваліфікації спеціалістів з боку державного партнера, які розроблятимуть проекти та управлятимуть їх реалізацією;
- відкритість органів місцевого самоврядування українських міст для співпраці в напрямку ДПП, їх ініціативність, а також належний рівень підготовки місцевих фахівців, які розроблятимуть проекти;
- інвестиційна привабливість проектів для приватних партнерів;
- організація роботи між державним та приватним партнером на паритетних засадах, із справедливим перерозподілом ризиків та гарантій;
- відкритий діалог з громадськістю, висвітлення інформації щодо проектів ДПП в ЗМІ.

ДПП є альтернативою прямому бюджетному фінансуванню капітальних вкладень [1]. Механізми ДПП реалізуються через базову конструкцію залучення позабюджетних інвестицій в розвиток різних видів суспільної інфраструктури та публічних послуг. Це означає, що держава, контролюючи галузі, пов'язані з інфраструктурою, державними або регіональними послугами, в змозі зробити більше в рамках наявних джерел, сформувати необхідний важіль. ДПП дозволяє залучати приватні ресурси в державні завдання, тому що держава бере участь в управлінні ризиками проекту. При цьому воно використовує свій великий специфічний та цінний ресурс — здатність у рамках правової системи та політичної стабільності формувати так званий "коридор майбутнього", який визначає збереження та зворотність приватних капіталовкладень.

Така структура ДПП має принципову відмінність від тієї моделі, яка до цих пір пропагувалася в країні, — зі складчиною держави та приватного бізнесу. При такій конструкції ДПП не виникає фінансового важеля, бо ніхто з її учасників взаємними ризиками не керує. Насправді ж ДПП має бути орієнтоване на поділ ризиків. Саме ця його здатність виходить на перший план для приватного бізнесу, особливо в умовах кризи. Як показала українська практика, в умовах кризи держава здатна знизити ризики для інвесторів, які вкладають гроші в спільні з державою проекти.

З точки зору держави об'єднання фінансових ресурсів державного та приватного секторів дозволяє вирішувати цілий ряд важливих завдань: підвищення ефективності розбудови і управління інфраструктури; максимізація, на вкладені ресурси; витрачання державних фінансових ресурсів в сучасних умовах задля їх економії в майбутньому; концентрація інвестицій у ключових для суспільства проектах; передача значної частини ризиків до приватного сектора; стимулювання інноваційної діяльності через механізми конкуренції [1].

Партнерство бізнесу і влади дозволяє істотно збільшити шанси на успіх при реалізації крупних проектів. Об'єднання ресурсів і справедливий розподіл ризиків між сторонами партнерства дозволяють активно залучати інвестиції для реалізації суспільно і соціально значущих проектів, багато з яких навряд чи могло бути реалізованим без об'єднання зусиль приватного і державного секторів.

Для досягнення ефективності взаємодії бізнесу та влади при реалізації інвестиційних проектів можуть використовуватися наступні моделі: поділ тягаря витрат при реалізації проектів, пов'язаних з пайовою участю держави коштами державного бюджету у фінансуванні; спільна діяльність при реалізації проектів, в яких держава на частковій основі бере участь у статутному капіталі лізингової компанії, що здійснює закупівлю нової техніки; створення експертно-орієнтованого вартісного ланцюжка при реалізації проектів, спрямованих на виробництво та експорт складних технологічних систем, в рамках яких адміністративні ресурси держави забезпечують надання гарантій приватному банку; субсидування з коштів державного бюджету процентної ставки за кредитом, узятому недержавною компанією; просування приватних проектів, спрямованих на реалізацію державних інтересів на створеній державою майданчику для пошуку та взаємодії

з іноземними партнерами, надання інформаційної та політичної підтримки в цій взаємодії.

Серед ключових факторів успіху ДПП виділяють: широкі можливості інвестування за рахунок наявності адекватних механізмів розподілу та пом'якшення ризику, а також фінансового структурування інвестиційного проекту; вільний та стійкий доступ до приватних інвестиційних ринків на адекватних умовах; можливість оптимізувати мобілізацію приватного капіталу на одиницю державних витрат (прямі інвестиції, субсидії, гарантії); наявність чітких, прозорих і підзвітних закупівельних правил; управління ризиком державного сектора економіки; наявність системи оцінки та моніторингу зобов'язань державного сектора за угодами про ДПП.

ДПП дозволяє не просто реалізовувати проект, але реалізовувати його якісно, вводити його в строк, без затримок, це дозволяє підвищити якість державних послуг населенню і значно збільшити ефективність управління інфраструктурою, що сприяє ефективному розвитку об'єктів державного майна. При цьому механізми ДПП дозволяють успішно використовувати досвід і професіоналізм приватного сектора при збереженні державного контролю над активами. Віддача в майбутньому на інвестиції в рамках ДПП значно вище, ніж при традиційних схемах реалізації тих або інших соціальних проектів. Це, у свою чергу, допомагає успішно здійснювати великі інфраструктурні проекти, які інакше навряд чи могли бути реалізовані в досяжному майбутньому. При цьому реалізація проектів ДПП дозволяє знижувати фінансове навантаження на платників податку і надає можливість доведення коштів до кінцевих споживачів [2].

Практика фінансування масштабних інфраструктурних проектів свідчить про важливість участі банків та небанківських фінансових установ у механізмі реалізації концепції ДПП. При цьому банки можуть брати участь у фінансуванні проектів ДПП, здійснювати оцінні процедури та відбір проектів, надавати інші послуги, тобто виступати безпосередніми учасниками проектів ДПП. При цьому експертиза проектів повинна бути одним з основних етапів системи оцінних процедур щодо відбору та ухвалення рішення про фінансування проектів ДПП. Методичні аспекти оцінки ефективності проектів ДПП повинні містити основні критерії ухвалення інвестиційних рішень за проектом, рекомендації щодо встановлення граничних значень для певних показників, їх диференціації залежно від рівня соціальної значущості проекту, умов його фінансування та інших факторів, а також з урахуванням інтересів усіх його учасників.

Як відмічає Гриценко Л.Л., розроблення ефективного фінансового механізму ДПП сприятиме активізації інвестиційної діяльності, фінансуванню інфраструктурних проектів, участі банків та небанківських фінансових установ у механізмі реалізації концепції ДПП, формуванню єдиної державної політики у сфері правового регулювання взаємодії державних і приватних партнерів та основних принципів його реалізації в Україні. Це, у свою чергу, забезпечить соціально-економічний та інноваційний розвиток країни в довгостроковій перспективі, що особливо важливо для реалізації стратегічних національних пріоритетів України [1].

Для практичного запровадження основних форм ДПП з метою залучення приватних інвестиційних ре-

сурсів для модернізації української економіки необхідне проведення цілеспрямованої послідовної державної політики розвитку ДПП. Вона має бути спрямована на формування сприятливого економічного та управлінського середовища для розроблення й реалізації проектів ДПП, а саме: удосконалення нормативно-правової бази регулювання відносин ДПП; удосконалення інституційного забезпечення розвитку ДПП; підвищення гарантій захисту інтересів державних та приватних партнерів ДПП у процесі розроблення, затвердження та реалізації проектів.

Методи та способи фінансування інвестиційних проектів регіону виступають як способи залучення інвестиційних ресурсів з метою забезпечення фінансової реалізованості проектів.

На нашу думку, в якості методів фінансування інвестиційних проектів можуть розглядатися наступні: самофінансування; акціонування й інші форми часткового фінансування; кредитне фінансування; фінансування місцевого, а також вищестоящих бюджетів; мішане фінансування; проектне фінансування.

Існують різні погляди з питання про склад методів фінансування інвестиційних проектів. Одне з основних розбіжностей пов'язано з розумінням визначення "проектне фінансування". Ми вважаємо, що дане визначення слід трактувати як цільове кредитування позичальника для реалізації інвестиційного проекту, при якому забезпеченням платіжних зобов'язань є грошові потоки, генеровані самим інвестиційним проектом, а також активи, придбані в рамках реалізації даного проекту.

Джерела фінансування інвестиційних проектів представляють собою грошові кошти, які використовуються як інвестиційний ресурс. На наш погляд, їх поділити можна на внутрішні (власний капітал) та зовнішні (залучений і позиковий капітал).

Внутрішнє фінансування (самофінансування) забезпечується за рахунок підприємства, який планує здійснення інвестиційного проекту. Воно передбачає використання власних коштів — статутного (акціонерного) капіталу, а також потоку коштів, що формується в ході діяльності підприємства, насамперед, чистого прибутку. При цьому формування коштів, призначених для реалізації інвестиційного проекту, має суворо цільовий характер, що досягається, зокрема шляхом виділення самостійного бюджету інвестиційного проекту.

Самофінансування може бути використано тільки для реалізації невеликих інвестиційних проектів. Капіталомісткі інвестиційні проекти, як правило, фінансуються за рахунок не тільки внутрішніх, але і зовнішніх джерел.

Зовнішнє фінансування передбачає використання зовнішніх джерел: коштів фінансових інститутів, нефінансових компаній, населення, держави, іноземних інвесторів, а також додаткових внесків грошових ресурсів засновників підприємства. Воно здійснюється шляхом мобілізації залучених (часткове фінансування) і позикових (кредитне фінансування) коштів.

Реалізація будь-якого інвестиційного проекту передбачає обґрунтування стратегії фінансування, аналіз альтернативних методів та джерел фінансування, ретельну розробку схеми фінансування.

Прийнята схема фінансування забезпечує:

— достатній обсяг інвестицій для реалізації інвестиційного проекту в цілому і на кожному кроці розрахункового періоду;

— оптимізацію структури джерел фінансування інвестицій, зниження капітальних витрат і ризику інвестиційного проекту.

Акціонування (а також пайові та інші внески до статутного капіталу) передбачає часткове фінансування інвестиційних проектів. Пайове фінансування інвестиційних проектів може здійснюватися в таких основних формах:

— проведення додаткової емісії акцій діючого підприємства, що є з організаційно-правовою формою акціонерним товариством, з метою фінансового забезпечення реалізації інвестиційного проекту;

— залучення додаткових коштів (інвестиційних внесків, вкладів, паїв) засновників діючого підприємства для реалізації інвестиційного проекту;

— створення нового підприємства, призначеного спеціально для реалізації інвестиційного проекту.

Бюджетне фінансування інвестиційних проектів проводиться, за допомогою фінансування в рамках цільових програм та фінансової підтримки. Воно передбачає використання бюджетних коштів у таких основних формах: інвестицій у статутні капітали діючих або знову створених підприємств, бюджетних кредитів, надання гарантій та субсидій.

В Україні фінансування інвестиційних проектів в рамках цільових програм пов'язано з державними інвестиційними програмами та регіональними цільовими інвестиційними програмами.

Під проектним фінансуванням у міжнародній практиці розуміється фінансування інвестиційних проектів, що характеризується особливим способом забезпечення повернення вкладень, в основі якого лежать інвестиційні якості самого проекту, ті доходи, які отримає створюване або реструктуроване підприємство в майбутньому. Специфічний механізм проектного фінансування включає аналіз технічних та економічних характеристик інвестиційного проекту та оцінку пов'язаних з ним ризиків, а базою повернення вкладених коштів є доходи проекту, що залишаються після покриття всіх витрат.

Особливістю цієї форми фінансування є також можливість суміщення різних видів капіталу: банківського, комерційного, державного, міжнародного. На відміну від традиційної кредитної угоди може бути здійснено розосередження ризику між учасниками інвестиційного проекту.

Залежно від обсягу переданих приватному партнеру повноважень власності, інвестиційних зобов'язань сторін, принципів поділу ризиків між партнерами, серед моделей проектного фінансування можна виділити наступні механізми:

1. Фінансування під майбутні поставки продукції.

2. BOT (build — operate — transfer) будівництво — експлуатація — передача.

3. BOOT (built — own — operate — transfer) будівництво — володіння — експлуатація — передача.

4. BTO (Build, Transfer, Operate) будівництво — передача — експлуатація.

5. BOO (Build, Own, Operate) будівництво — володіння — експлуатація.

6. BOMT (Build, Operate, Maintain, Transfer) будівництво — експлуатація — обслуговування — передача.

7. DBOOT (Design, Build, Own, Operate, Transfer) проектування — будівництво — володіння — експлуатація — передача.

8. DBFO (Design, Build, Finance, Operate) проектування — будівництво — фінансування — експлуатація.

З розглянутих класифікацій, можна зробити висновок, що механізм ДПП багатогранний при його реалізації. Для кожного об'єкта взаємовідносин між приватним бізнесом і державою можна вибрати свою прийнятну форму реалізації ДПП.

ВИСНОВКИ

Таким чином, запропонований механізм державно-приватного партнерства з визначенням основних принципів (цілеспрямованості; фінансування в міру виконання робіт, послуг; дотримання фінансової дисципліни), методів (самофінансування; акціонування; кредитне фінансування; бюджетне фінансування; змішане фінансування; проектне фінансування) та інструментів (кошти бюджетів; кошти господарюючих суб'єктів, в т.ч. на основі механізмів державно-приватного партнерства; тарифна політика; ресурсна ефективність; інфраструктурні облігації; кошти інститутів розвитку; кредитні ресурси комерційних вітчизняних та зарубіжних банків) є сучасним і затребуваним інструментом залучення інвестицій, за допомогою якого можна забезпечити подолання кризових явищ й вирішити багато нагальних соціально-економічних проблеми регіонів.

Механізми ДПП стануть основою для рівноправних відносин приватних та державних учасників довгострокових інвестиційних проектів (ЖКГ, мости, дороги, порти тощо), дозволять ефективно розподілити ризики, відповідальність, а також використовувати поєднання переваг підприємницької ініціативи та державного контролю.

Література:

1. Гриценко Л.Л. Концептуальні засади державно-приватного партнерства / Л.Л. Гриценко // Вісник СумДУ. Серія "Економіка". — 2012. — № 3. — С. 52—59.

2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>

3. Урядовий портал [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246571121&cat_id=244277212

References:

1. Gritsenko, L.L. (2012), "Conceptual foundations of public-private partnerships", Visnyk SumDU. Seriiia "Ekonomika", vol. 3, pp. 52—59.

2. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli [Ministry of Economic Development and Trade], available at: <http://www.me.gov.ua/>

3. Uriadovyy portal [Government portal], available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246571121&cat_id=244277212

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.

А. М. Пугач,
к. т. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет

СИСТЕМА НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВИМ ВИРОБНИЦТВОМ

A. Pugach,
Ph.D., Associate Professor, Dnepropetrovsk State Agrarian University

SYSTEM OF SCIENTIFIC SUPPORT GOVERNMENT AGROINDUSTRIAL PRODUCTION

Встановлено, що методологія обґрунтування наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом передбачає вдосконалення і узагальнення ідей і методів для їх практичного використання при вирішенні державних управлінських задач, а саме: узагальнення змісту і обсягу функцій, що підлягають виконанню; аналіз існуючого АПК; оцінка впливучинників і визначення можливих й пріоритетних заходів; розробка документів з планування, регулювання і контролю; встановлення можливих заходів з метою усунення виявленої невідповідності; визначення з числа можливих пріоритетних заходів і реалізовуваних відповідно до ресурсних обмежень; вироблення організаційно-методичних і програмних рекомендацій по порядку реалізації пріоритетних заходів в намічені терміни.

Доведено, що науково-методичний апарат має ґрунтуватися на загальних методологічних засадах. Для цього доцільно використовувати ряд основоположних принципів: принцип забезпечення методологічної єдності досліджень, що проводяться по обґрунтуванню наукового забезпечення державного управління АПК; принцип відповідності заходів характеру і масштабу впливучинників на АПК; збалансованість заходів і обсягу функцій; реалізація у встановлені терміни запланованих заходів; відповідність порядку реалізації заходів принципам методу програмного планування.

It was established that the methodology of scientific reasoning provide governance involves improving the agro-industrial production and synthesis of ideas and methods for their practical use in dealing with public administration tasks, including: summarizing the content and scope of the functions that must be observed; analysis of existing agribusiness, evaluation of the impact factors and identify possible and priority actions, the development of instruments for planning, management and control, establishing feasible measures to eliminate the detected nonconformity; determination of the number of possible priority actions and salable under resource constraints, develop organizational, methodological and policy recommendations in the order of priority activities as scheduled.

We prove that the scientific and methodological apparatus should be based on general methodological grounds. To do this, it is advisable to use a number of fundamental principles: the principle of methodological unity of research conducted by the scientific substantiation of providing governance apk, the principle of compliance measures the nature and scale factors impact on agriculture, the balance of action and volume functions, in a timely implementation of planned activities; compliance order implementing measures to the principles of program planning method.

*Ключові слова: система, наукове забезпечення, державне управління, агропромислове виробництво.
Key words: system, scientific support, state management, agro-industry.*

ВСТУП

На сьогодні існує багато досліджень, присвячених проблемам АПК. Основний зміст цих досліджень відзначається аналізом сучасного стану АПК, його минулого і пропозицій на майбутнє. Під системою наукового забезпечення розуміється сукупність взаємозв'язаних наукових методів, призначених для підготовки, ухвалення і

реалізації рішень відносно АПК України. В АПК виникає необхідність вирішення проблем, що відносяться до різних його сфер на різних рівнях. Для комплексного і взаємопов'язаного вирішення цих питань на науковій основі слід застосовувати системний підхід та їх розглядати як єдине ціле в рамках системи наукового забезпечення державного управління.

Проблеми процесів економічного зростання знайшли відображення в працях представників класичної школи політекономії А. Сміта, Д. Рікардо. Важливий внесок в теорію інноваційного зростання зроблені Й. Шумпетером, П. Уайтом, П. Леоном. В їх наукових працях вперше обгрунтовано поняття "інновації" і розкриті основні аспекти інноваційної діяльності як "впровадження в економічний виробничий цикл".

Розроблення теоретичних та методологічних засад управління інноваційними процесами здійснено В. Геєцем, Л. Нейковою, Д. Черваньовим. В аграрній сфері методологічні основи управління інноваційними процесами досліджувались О. Гудзинським, Б. Данилишиним, О. Дацієм, С. Іванютою, М. Коденською, П. Макаренком, П. Музиною, М. Садиковим, І. Топіхою, Л. Федуловою, А. Юзефовичем. В їх наукових працях розкрито економічні аспекти механізму управління інноваційними процесами в аграрному виробництві. Однак завдання інноваційної політики та роль держави в їх виконанні залишаються невизначеними, оскільки дотепер не обгрунтовано концептуальні підходи щодо системи наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом.

ЗАВДАННЯ

Завданням статті є:

- дослідити методичні підходи до обгрунтування наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом;
- визначити принципи реалізації науково-методичного апарату дослідження державного управління агропромисловим виробництвом.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перехід АПК України на ринкові відносини зажадав зміни командно-адміністративних методів управління на економічні методи із застосуванням методів дослідження операцій, що вимагають вирішення складніших задач державного управління в АПК.

У цих умовах виникає об'єктивна необхідність системного наукового забезпечення державного управління АПК, розробки науково-обгрунтованого інструментарію, направлено на дослідження проблем продовольчої безпеки країни, прогнозування розвитку АПК при різноманітних сценаріях аграрної політики, оцінки заходів по захисту внутрішнього ринку і наслідків від вступу України у СОТ, виявлення впливу АПК на розвиток всієї економіки, оцінки впливу диспаритету цін і виробленню заходів по його подоланню.

Аграрний сектор в економіці будь-якої країни займає особливе місце. Специфічність ролі, відведеної сільському господарству, обумовлюється виробництвом продуктів харчування як основи життєдіяльності людей і відтворення робочої сили, виробництвом сировини для багатьох видів споживчих товарів і продукції виробничого призначення.

Виробництво продукції можна представити у вигляді виробничого процесу від початку оранки землі до отримання кінцевого результату у вигляді хліба. На жаль, використовувані показники не вписуються в цей процес, і, таким чином, відсутня можливість проводити кількісну оцінку впливу на кінцевий результат процесу основних і оборотних коштів, показників землі тощо.

По суті, рівень розвитку сільського господарства багато в чому визначає рівень економічної безпеки країни. На початку 1980-х рр. у науковий і виробничий обіг було введено поняття АПК, що є сукупністю галузей національного господарства, зайнятих виробництвом продукції, її зберіганням, переробкою і доведенням її до споживача.

Розглядаючи сільське господарство в комплексі з суміжними галузями, не можна не відзначити, що крім стратегічної зацікавленості держави в забезпеченні нормального (оптимального) функціонування аграрного сектора, є і визначена ринкова доцільність існування і розвитку сільського господарства — кожне робоче місце, створене в сільському господарстві, обумовлює створення декількох робочих місць в суміжних галузях, а будь-які структурні зрушення в АПК неминуче спричиняють за собою відповідні зміни в багатьох галузях, починаючи від машинобудування і закінчуючи ринковою торгівлею.

Наукове управління вимагає застосування системного і комплексного підходів при вирішенні проблем. Об'єкт управління розглядається як єдине ціле, і в рамках цього цілого комплексно і одночасно оцінюється ступінь впливу всіх можливих чинників на кінцеві результати об'єкту управління. Відповідно до характеру і масштабу цього впливу розробляються заходи соціального, економічного, технічного, організаційного, управлінського і законодавчо-нормативного характеру для зміни впливу чинника у необхідному напрямі.

Радикальна економічна реформа протягом минулих років не привела до позитивних результатів в соціально-економічній сфері. Головним наслідком, породженим вольовими рішеннями, є вибір способів переходу від командно-адміністративної системи до ринкових відносин. При виборі способів переходу переважали економічний догматизм і необгрунтованість державного управління в перехідний період. Наприклад, всупереч догматичним очікуванням поживавлення економіки при зниженні рівня інфляції насправді має одночасно із зниженням інфляції до нульового рівня зменшення інвестицій в промислове і сільськогосподарське виробництво і падіння обсягу матеріального виробництва.

Прикладами принципових помилок в державному управлінні служать способи здійснення лібералізації цін, роздрядження власності і надання свободи зовнішньої торгівлі. Сюди ж слід віднести податкову політику, яка не сприяє розвитку малого і середнього підприємства у сфері матеріального виробництва. Доказом такої необгрунтованості служать результати в соціально-економічній сфері та в інших сферах внутрішньої і зовнішньої політики, одержані в результаті проведених реформ.

Якби до початку здійснення реформ було проведено всебічне наукове прогнозування очікуваних соціально-економічних процесів та їх кінцевих результатів, то способи проведення радикальної економічної реформи треба було вибирати інші, менш важкі для громадян, що соціально захищаються, без колосального збагачення невеликої меншості населення на основі спекулятивного прибутку поза матеріальним виробництвом і "загарбницькою" приватизацією промисловості.

Для виключення помилок принципового значення в майбутньому необхідно перейти від суб'єктивного (вольового) і волюнтаристського управління до наукового управління. Має бути сформована наукова основа рішень, що приймаються органами влади та управління.

При поточному і перспективному управлінні адміністраціям АПК доводиться вирішувати численні і складні задачі при взаємодії з сусідніми ланками. Не виникає жодного сумніву у тому, що такого роду задачі грамотно і раціональним чином можна вирішувати на науковій основі, але для цього необхідне наукове забезпечення підготовки і реалізації рішень.

Принциповою вимогою до науково обгрунтованого вирішення задач аналізу і синтезу АПК є отримання раціональних значень характеристик і показників АПК та обгрунтування найефективніших і економічних шляхів зближення значень характеристик АПК.

АПК характеризується складною структурою і великою фізичною різноманітністю входних до неї елементів. Науково-методичний апарат обгрунтування раціональних АПК в цілях урахування цієї різноманітності має ґрунтуватися на загальних методологічних засадах. Для цього доцільно використовувати ряд основоположних принципів і системний підхід.

До основоположних принципів відноситимемо наступні:

- принцип забезпечення методологічної єдності досліджень, що проводяться по обгрунтуванню АПК різної фізичної природи;
- принцип відповідності заходів характеру і масштабу впливу чинників на АПК;
- збалансованість заходів і обсягу задач (функцій);
- реалізація у встановлені терміни запланованих заходів;
- відповідність порядку реалізації заходів принципам методу програмного планування.

Вказані принципи необхідно враховувати при сумісному розгляді і у взаємозв'язку впливу чинників і заходів, направлених на зміну цього впливу.

На користь забезпечення принципу методологічної єдності при обгрунтуванні АПК здійснюється:

- постановка проблеми обгрунтування основних напрямів розвитку АПК;
- розробка основних понять і систематизація початкових умов, пов'язаних з вирішенням вказаної проблеми;
- розробка принципів, які повинні бути прийняті за основу при обгрунтуванні раціональних АПК;
- обгрунтування критеріїв оптимальності (цілових функцій), використовуваних при визначенні раціональних АПК;
- обгрунтування комплексу показників, що характеризують стан і перспективи розвитку АПК і форм їх представлення;
- оцінка ефективності АПК і його об'єктів, а також вироблення рекомендацій щодо її підвищення;
- використання загальних методичних підходів на користь оптимізації та оцінки ефективності і порівняльного аналізу заходів на різних рівнях;
- розробка шляхів використання методу програмного планування для реалізації заходів;

— визначення шляхів розвитку методів вирішення даної проблеми [1].

Другим основоположним принципом є принцип динамічної рівноваги, який полягає у тому, що з урахуванням дії чинників повинні реалізовуватися відповідні заходи. Крім того, мають здійснюватися заходи з урахуванням всіх можливих метеорологічних умов. Відповідно до цього принципу при зростанні масштабу наслідків повинна зростати здатність системи заходів щодо ліквідації цих наслідків. Наприклад, заходи, пов'язані з силами і засобами, повинні враховувати зміст і обсяг вирішуваних задач.

Відповідно до третього принципу у АПК не повинно бути "вузьких місць" у виконанні функцій і робіт відносно окремих чинників. Інакше кажучи, повинен бути рівностабільний розвиток всіх елементів АПК. Тому АПК має розвиватися відповідно до змісту і обсягу функцій (робіт), що покладаються на цей АПК. Наявність заходів в системі, забезпечуючих виконання всіх можливих функцій або робіт, це одна з необхідних умов.

Принцип оптимальної спадкоємності заходів ґрунтується на тому, що безперервний розвиток елементів АПК обов'язково припускає заміну їх новими елементами в необхідні терміни.

У зв'язку з тим, що результати обгрунтування основних напрямів розвитку АПК повинні знайти реалізацію в програмах, то АПК на даний період має визначатися у передбаченні урахування вимог методу програмного планування: ув'язка заходів із задачами (роботами) на планований період і можливостями їх реалізації в цей період, ув'язка заходів на етапі розробки, виробництва і експлуатації по ресурсах, виконавцях і термінах, безперервне в часі уточнення результатів планування за попередній період і отримання нових результатів на подальший період, широке використання методів техніко-економічної оцінки за критерієм "ефективність — витрати — час" [2].

На користь забезпечення методичної єдності при обгрунтуванні раціональних АПК повинен враховуватися ряд базових вимог загального характеру:

- характеристики і показники АПК повинні визначатися на основі системного підходу і бути єдиною системою з виділенням підсистем на кожному рівні ієрархії, а в рамках одного рівня ґрупуватися по процесах;
- вказані характеристики і показники мають бути реалізовані в намічені терміни по ресурсах, технічно і організаційно;
- АПК для функціонування в надзвичайних ситуаціях має визначатися в результаті оптимізації його показників і характеристик для умов ліквідації стихійних лих, аварій і катастроф.

Вимоги системного підходу стосовно державного управління АПК мають наступний сенс.

1. АПК як об'єкт управління необхідно розглядати як єдине ціле відносно зовнішніх і внутрішніх умов. При обгрунтуванні наукових засад управління АПК повинні враховуватися зовнішні умови, до яких відноситься вплив чинників на АПК. Вимога цілісності до АПК відносно внутрішніх умов означає, що його складові повинні бути взаємопов'язані як в рамках одного рівня, так і різних рівнів. Це досягається шляхом вирішення загальної оптимізаційної задачі, що охоплює визначен-

ня раціональних значень характеристик і показників всіх рівнів АПК.

2. При обґрунтуванні системи наукового забезпечення АПК необхідно виходити з ієрархічної структури. Ієрархічність структури є об'єктивною властивістю і має враховуватися при одночасному визначенні раціональних значень характеристик і показників сфер АПК за рівнями ієрархії.

3. У науково обґрунтованій системі управління значення характеристик і показників АПК в цілому і його сфер мають визначатися в результаті вирішення загальної для АПК задачі оптимізації, виходячи із заданих функцій та умов їх виконання.

4. Ієрархічність структури задачі оптимізації зумовлює обов'язкове однакове урахування взаємних зв'язків "по вертикалі" і "по горизонталі" на всіх рівнях ієрархії. Це повинне забезпечуватися відповідною процедурою визначення раціональних значень характеристик і показників системи.

5. Системі управління та її елементам властива зміна у просторі та часі, що об'єктивно виражається у формі процесів. При цьому самі процеси та їх окремі етапи (операції) знаходяться в ієрархічному підпорядкуванні. Це дає змогу і обумовлює розгляд на кожному рівні ієрархії основних процесів і процесів їх забезпечення і обслуговування. Тут слід підкреслити, що реалізація заходів забезпечує відновлення протікання процесів.

6. Будь-які системи є відносно локальними і мають обмеження.

При визначенні раціональних значень характеристик і показників повинні також враховуватися додаткові вимоги до складових частин і елементів АПК. Вироблення цих вимог має здійснюватися з урахуванням тенденцій зміни чинників, а також досягнень у сфері державного управління, економіки, науки і техніки, що сприяють створенню і реалізації ефективних заходів.

Вказані принципи повинні враховуватися при виробленні єдиної крізної системи вимог за рівнями ієрархії.

Разом з вказаним, виробляються вимоги до обслуговуючого персоналу, засобів і процесів, пов'язаних з роботами. Початковою основою при виробленні вимог є результати впливу чинників, зміст і обсяг робіт по зміні цього впливу.

За наслідками оцінки ступеня впливу чинників повинні визначатися вимоги до ефективності заходів. Ці вимоги служать основою для визначення або уточнення змісту і обсягу задач для засобів, що залучаються до їх виконання на кожному з рівнів ієрархії.

АПК функціонує у просторі та часі, що можна об'єктивно виразити за допомогою процесів, що відбуваються в АПК. Включення до розгляду таких процесів дає змогу:

- за допомогою процесів з'являється можливість одночасно описати функціонування АПК в цілому, а також її складових елементів;

- оцінити ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх умов, а також чинників на кінцеві результати процесів, а останні виразити вихідними показниками АПК і складових частин;

- визначити можливі і пріоритетні заходи, направлені на зміну ступеня впливу чинників.

Зазначені процедури складають основу рішення задачі аналізу.

Вище наголошувалося, що при обґрунтуванні системи управління АПК і його сфер процеси мають основоположне значення [3]. Через ці процеси проявляється найважливіша властивість системи управління АПК і його складових частин — зміна у просторі та часі. Цю властивість відображатимемо через стан системи, що розглядається як методологічне поняття. Стан системи характеризуватимемо як етапи процесу функціонування системи в цілому і описуватимемо сукупністю величин, що змінюються у просторі та часі. Якщо на фіксований момент часу в сукупності розглядати вказані величини, то утворюється ряд можливих значень випадкових величин. Звідси витікає, що визначуваний показник результативності процесу повинен мати випадковий характер і виражатися за допомогою законів розподілу кінцевого результату процесу.

Принципи системного підходу можна і потрібно використовувати для аналізу процесів. Для фіксованого рівня ієрархії процеси, що відбуваються на цьому рівні необхідно розглядати як єдине ціле, як систему процесів, що мають ієрархічну структуру.

При реалізації забезпечуючого або обслуговуючого процесу на його виході одержуємо також "продукцію" процесу (наприклад, за певний проміжок часу кількість доставлених одиниць сировини, матеріалу, води, електроенергії тощо).

Наведений матеріал показує, що обґрунтування системи наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом пов'язане з необхідністю розгляду досить великої кількості питань.

Складним методологічним питанням є встановлення вимог до змісту і обґрунтування аграрної системи (агропромислового комплексу). Для цього перш за все необхідно мати сучасний науково-методичний апарат обґрунтування систем. Такий дослідницький апарат був розроблений у ряді галузей. Для агропромислового комплексу до упровадження ринкових відносин не був створений необхідний механізм досліджень.

При визначенні вимог до рівня розвитку галузевих і територіальних ланок АПК за основу приймався досягнутий рівень, а не потреби населення в товарах і послугах. Управлінські рішення на загальнонаціональному і регіональному рівнях ухвалювалися в основному евристичним методом на основі особистого досвіду та інтуїції. У разі голосування бюлетеннями, натисненням кнопок суб'єктивні властивості евристичного методу залишалися у силі, тим паче, що управлінські задачі достатньо складні, і для підготовки рішення необхідна наукова основа і використання процедури вирішення задач оптимізації. Не знайшовши широкого практичного застосування програмний метод планування.

Факти показують, принцип планування від досягнутого рівня як основи управління приводив до нераціонального розвитку галузей, що входять до складу окремих сфер АПК.

З переходом на ринкові відносини в АПК відбулося стрімке падіння виробництва продукції та забезпечення цього виробництва. При обмежених ресурсах, що виділяються на АПК, потрібен їх раціональний розподіл на сфері АПК. Необхідно було замість "вольового управління" створити систему наукового забезпечення державного управління агропромисловим комплексом та розподілу обмежених ресурси.

На жаль, АПК не розглядався системно, як єдине ціле. Звідси виникли такі недоліки, як непропорційний розвиток сфер АПК, автономний розподіл грошових коштів по сферах АПК та їх підприємствах, встановлювалися волюнтаристським методом ціни на товари і послуги АПК, заробітна плата і рівень соціального забезпечення тощо. Це особливо посилювалося після масової приватизації і утворення посередницьких підприємств. Регулярні виробничі зв'язки промисловості і АПК практично припинилися. Науковий супровід галузей АПК і галузей інших комплексів на користь АПК практично припинився.

У "застійні часи" знайшли широке застосування наукове обґрунтування перспектив розвитку галузей за участю головних НДІ і спеціалізованих організацій своєї галузі і інших галузей. Вживані методи досліджень можуть бути використані для дослідження другої сфери АПК, а також для деяких процесів забезпечення і обслуговування третьої сфери АПК. При рішенні проблем розвитку зразків засобів праці прикладна наука накопичила великий резерв методів і практичних прийомів щодо програмного методу планування. Цей метод може бути використаний для планування розвитку техніки другої сфери АПК.

Проте застосування програмного методу планування вимагає використання всіма організаціями-співвиконавцями єдиної початкової інформації, однакових форм програмних документів, однакових за формою показників ефективності і витрат планованих (пріоритетних) заходів, а також однакових методик їх обчислення.

Помилки і недоліки в АПК були наслідком ухвалення непередуманих суб'єктивних рішень. Це положення можна змінити при переході до системи управління на науковій основі.

ВИСНОВКИ

У результаті порівняльного аналізу вимог до змісту і обґрунтування системи наукового забезпечення управління АПК і виконаних по цій проблемі сформульовано ряд складних питань принципового характеру, підлягаючих дослідженню.

Нове в наших методологічних положеннях полягає у тому, що зроблені раніше методологічні розробки, що відображали специфіку окремих проблем агропромислового виробництва пов'язані відповідно з принципами системного підходу з позиції виконання задач у сфері рослинництва й тваринництва. Ця ув'язка не є механічним по'єднанням окремих складових частин АПК, а потребує розроблення загальних положень, на основі яких мають проводитися дослідження і узагальнюватися їх результати на користь обґрунтування системи АПК. Такі методологічні положення відображені в основних показниках системи, змісті і обсязі задач, сукупності основоположних принципів, вимогах, обмеженнях при виборі цільових функцій і методах досліджень. В результаті визначилася методологія обґрунтування системи як складного процесу послідовного вирішення різних за характером взаємопов'язаних задач.

Для забезпечення нормальної життєдіяльності людини у взаємовідносинах з сім'єю, суспільством, державою і світовою спільнотою виникає необхідність приймати органам державної влади та управління рішен-

ня, які повинні задовольняти певним вимогам, що виходять з необхідності наукового обґрунтування. Прості задачі людина вирішує виходячи з своїх теоретичних знань і життєвого досвіду. Для отримання об'єктивного рішення складніших задач, до яких відносяться управлінські задачі, необхідні спеціальні методи з використанням сучасних обчислювальних засобів.

Оскільки державне управління по суті зводиться до безперервного вирішення задач оптимізації поточного і перспективного характеру, то в результаті оптимізації знаходяться команди управління, тобто заходи, які доцільно реалізувати на практиці. Представляє значний практичний інтерес визначення пріоритетних заходів для фіксованих ресурсних обмежень. Залежно від обсягу асигнувань змінюватиметься склад пріоритетних заходів, які включаються в програму управління АПК, якщо це дозволяє зробити наявний обсяг асигнувань.

При розробці програмних пропозицій перш за все наголошується на необхідності головної наукової організації. Ця організація разом з організаціями-співвиконавцями повинна забезпечити методологічну єдність, єдність методологічних положень за визначенням ефективності заходів і витрат на їх реалізацію, однакову початкову інформацію і єдині форми програмних документів.

Як видно з вищесказаного, держава міцно увійшла до нашого життя і є невід'ємною її складовою при будь-якій, будь то директивно-планова (що, саме собою зрозуміло) або ринкова системах. Ніхто в даний час не ставить під сумнів питання про його необхідність і спірним моментом є лише міра державного втручання, а по суті справи інтенсивність використання тих або інших методів державного управління АПК як системи економіки, які ми і пропонуємо розглянути на наступному етапі нашого дослідження.

Література:

1. Плеханов Д.О. Необхідність державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки / Д.О. Плеханов // АгроСвіт. — 2007. — № 12. — С. 19—24.
2. Олійник Д.С. Необхідність та напрямки бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні / Д.С. Олійник // Наукові праці НДФІ. — 2002. — № 4 (19). — С. 13—19.
3. Макаренко П.М. До напрямів теоретичних досліджень ринкового розвитку економіки сільського господарства / П.М. Макаренко // Економіка АПК. — 2006. — № 7. — С. 48—52.

References:

1. Plekhanov, D.O. (2007), "The need for state regulation of the agricultural sector", *AhroSvit*, vol. 12, pp. 19—24.
2. Oliynyk, D.S. (2002), "The need for and direction of budget support agricultural production in Ukraine", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 4 (19), pp. 13—19.
3. Makarenko, P.M. (2006), "By areas of theoretical studies of market economy development of agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 48—52.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2014 р.

О. Б. Дзюнь,
начальник відділу стратегії розвитку ринків фінансових послуг,
Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

O. Dzyun

CONSUMER PROTECTION OF NON-BANKING FINANCIAL SERVICES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

У статті досліджуються основні проблеми захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг та визначаються шляхи реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг з метою недопущення порушення їх законних прав та інтересів.

The article considers the main consumer protection issues of non-bank financial services and identifies ways of reforming the system of consumer protection in financial services in order to prevent violation of their legitimate rights and interests.

Ключові слова: фінансові послуги, небанківський фінансовий сектор, споживачі фінансових послуг, система захисту, права споживачів, інформаційна прозорість, омбудсмен.

Key words: financial services, non-banking financial sector, consumers of financial services, system protection, consumer rights, information transparency, the ombudsman.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток небанківського фінансового сектора є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки країни. Добре функціонуючий страховий ринок, розвинені небанківські кредитні установи, пенсійні фонди та інші фінансові установи сприяють стабільному та прогнозованому розвитку усіх економічних процесів у суспільстві. В економічно розвинутих країнах, акумулюючи значні обсяги коштів, небанківські фінансові установи слугують потужним джерелом інвестицій в економіку та займають вагомі позиції поряд з банківськими структурами. У багатьох країнах світу рівень розвитку небанківського фінансового сектора і фінансових ринків у цілому є індикатором зрілості ринкових відносин.

Разом з тим, у структурі українського фінансового сектора частка небанківського сегмента залишається невинновдано малою та не перевищує 8 % загального обсягу активів фінансових установ. Однією з причин такої ситуації є недовіра населення до небанківських фінансових інститутів, небажання використовувати їх як інструмент забезпечення збереження заощаджень та підвищення рівня добробуту, що зумовлено низьким рівнем фінансової обізнаності та слабким захистом прав споживачів під час отримання і використання небанківської фінансової послуги. Ось чому велика частка заощаджень населення знаходиться поза межами фінансового сектора країни.

Наслідком цього є неможливість активно використовувати вільні кошти населення як інвестиційні ресурси, що можуть спрямовуватися на розвиток економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці приділяють досить значну увагу різноманітним аспектам розвитку ринків фінансових послуг. Дана тема розглядається у працях Василика О.Д., Гальчинського А.С., Геєця В.М., Карліна М.І., Сохацької О.М., Школьника І.О. та багатьох інших. Разом з тим, у вітчизняних наукових працях питання захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг у системі державного управління ще не є об'єктом ґрунтовних досліджень. Водночас останніми роками даній темі присвячено багато уваги Програмою розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення концептуальних напрямів реформування системи захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг з метою недопущення порушення їх законних прав та інтересів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом останніх років спостерігається зростання кількості споживачів небанківських фінансових послуг та установ, що надають такі послуги. Так, якщо станом 01.01.2011 у Державному реєстрі фінансових установ налічувалося 1980 небанківських фінансових установ, то станом на 01.01.2013 їх кількість становила 2041. А у порівнянні з початком 2005 року кількість небанківських фінансових установ у Державному реєстрі фінансових установ зросла у півтора рази [1, 2].

Як свідчить досвід інших країн, стрімкий розвиток пропозицій ринків фінансових послуг в умовах недосконалої правової бази та відповідно недостатнього забезпечення захисту прав споживачів може призвести до недовіри до таких ринків і, як наслідок, зниження попиту на запропоновані ними послуги. У період фінансової кризи проблема захисту прав споживачів набула особливої гостроти і актуальності [3]. Тому більшість країн розробляють стратегії (концепції, програми) захисту прав споживачів фінансових послуг, метою яких є удосконалення системи захисту прав таких споживачів та забезпечення її ефективності, підвищення рівня фінансової грамотності та обізнаності населення.

На саміті "Великої двадцятки", який відбувся у Сеулі в листопаді 2010 року, голови держав висловили прохання, щоб Рада фінансової стабільності спільно з Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та іншими міжнародними організаціями вивчила варіанти зміцнення захисту прав споживачів та доповіла про результати на саміті у листопаді 2011 року. Під керівництвом ОЕСР були розроблені загальні принципи захисту прав споживачів фінансових послуг призначені для того, щоб допомогти країнам "Великої двадцятки" та іншим зацікавленим країнам підвищити захист прав споживачів фінансових послуг.

Принципи, схвалені міністрами фінансів та головами центральних банків на зустрічі країн "Великої двадцятки" 14 — 15 жовтня 2011 року, зводяться до таких:

- створення спеціальних законодавчих та регуляторних засад щодо захисту прав споживачів фінансових послуг;
- створення системи спеціальних органів щодо нагляду за захистом прав споживачів фінансових послуг;
- забезпечення відповідального, неупередженого та справедливого ставлення до всіх категорій споживачів фінансових послуг;
- забезпечення розкриття інформації та прозорості при наданні фінансових послуг;
- сприяння фінансовій освіті та обізнаності споживачів фінансових послуг у отриманні навичок, знань та впевненості щодо розуміння ризиків та можливостей, пов'язаних із фінансовими послугами;
- забезпечення відповідальної ділової поведінки осіб, які надають фінансові послуги, та їх уповноважених представників (агентів);
- забезпечення захисту грошових коштів та інших активів споживачів від шахрайства та зловживань;
- забезпечення захисту персональних даних та приватності споживачів фінансових послуг;
- створення ефективного механізму вирішення спорів щодо надання фінансових послуг;
- сприяння конкуренції у сфері надання фінансових послуг.

За висновками ОЕСР у всьому світі відслідковується посилення уваги до захисту прав споживачів фінансових послуг, яке пояснюється особливостями сучасних фінансових продуктів та послуг, які передбачають можливість істотного перекладення ризиків, що виникають, саме на споживачів. Належний захист прав споживачів фінансових послуг повинен сприяти усвідомленню такими споживачами всіх умов надання фінансових послуг, рішення про отримання яких вони приймають, а також зниженню ризиків діяльності фінансових установ, поведінка яких на ринку є вираженою та економічно обґрунтованою.

Україна не стала винятком. Урядом прийняті акти, які забезпечують поступовий розвиток системи державного управління у частині захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема тих, які користуються послугами небанківських фінансових установ, а саме:

- розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 1026-р "Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні";
- розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.01.2010 № 135-р "Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні";
- розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 № 867-р "Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки".

На сьогодні продовжується реалізація Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні. Водночас виклики, які постали наразі, вже не охоплюються реалізацією зазначеного докумен-

та та їх вирішення трансформувалося у Стратегію реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки [4].

Саме Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки окреслює основні проблеми, які існують на сьогодні у сфері захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, у тому числі тих, які користуються небанківськими фінансовими послугами, та підсумовує, що сучасний стан відносин між різними категоріями учасників ринків фінансових послуг в Україні не забезпечує повноцінного функціонування таких ринків, не може забезпечити їх сталого розвитку, не в повній мірі дотримуються загальні принципи захисту прав споживачів фінансових послуг, рекомендовані ОЕСР.

Так, система законодавчого забезпечення функціонування ринків фінансових послуг в Україні створена без урахування потреби захисту прав споживачів фінансових послуг. Базове законодавство щодо захисту прав споживачів на належному рівні не враховує особливості надання фінансових послуг, а нормативно-правові акти органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, містять лише окремі елементи захисту прав споживачів, і їх застосування є неефективним.

Інституційна інфраструктура щодо захисту прав споживачів фінансових послуг є недосконалою. В Україні цими питаннями окремо займаються: Національний банк України — для ринку банківських послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку — для ринків цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів); Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг — для інших ринків фінансових послуг; Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, яка наділена відповідними повноваженнями щодо забезпечення захисту прав споживачів усіх видів продукції та послуг, у тому числі фінансових.

Наявні механізми вирішення конфліктів, які виникають між споживачами та надавачами фінансових послуг, є неефективними та потребують додаткових витрат. Практика прийняття судових рішень у сфері надання фінансових послуг є непослідовною, оскільки існують факти винесення судами діаметрально протилежних рішень за аналогічними позовами.

На ринках фінансових послуг в Україні спостерігається низький рівень інформаційної прозорості. Надавачі фінансових послуг не надають повної, достовірної, доступної та порівняльної інформації про вартість і умови надання таких послуг, пов'язані з ними ризики та переваги, тоді як споживачі фінансових послуг намагаються маніпулювати інформацією про власний фінансово-майновий стан та зобов'язання фінансового характеру з метою отримання таких послуг або уникнення пов'язаної з ними майнової відповідальності.

Крім того, результати проведених в Україні соціологічних досліджень свідчать про низький рівень фінансової грамотності та обізнаності громадян, які змушені самостійно здобувати знання щодо фінансових установ та послуг, що ними надаються. Населення недостатньою мірою володіє базовими основами фінансових знань і загальною інформацією про свої права та обов'язки як

споживачів фінансових послуг. Іноді фінансові установи використовують загальний низький рівень обізнаності населення щодо фінансових послуг для перекладення більшості всіх ризиків надання таких послуг на їх споживачів, що призвело до негативного ставлення населення до фінансових ринків та їх професійних учасників, недовіри до фінансових установ, небажання використовувати їх як інструмент забезпечення збереження заощаджень та підвищення рівня добробуту. Проведення пенсійної реформи, реформи системи медичного та соціального забезпечення не сприймається населенням, у тому числі внаслідок відсутності знань, необхідних для неупередженої оцінки фінансових складових реформ.

На даний час інформація щодо фінансових послуг пропонується переважно у вигляді різноманітних рекламних та інших подібних продуктів, контроль за об'єктивністю і достовірністю яких недостатній, а механізм спростування наведеної в них інформації відсутній.

Ділова практика установ, що надають фінансові послуги, не завжди базується на високих стандартах надання таких послуг. В Україні недостатньо застосовуються такі механізми регулювання стандартів надання фінансових послуг, як добровільні кодекси (кодекси етики), що зумовлює зниження рівня довіри до фінансового сектору. Недотримання окремими установами стандартів надання населенню фінансових послуг негативно впливає на репутацію установ, які таких стандартів дотримуються, у зв'язку з формуванням у споживачів загального негативного ставлення до всіх надавачів таких послуг.

Допоміжна діяльність на ринках фінансових послуг, що пов'язана з інтересами фізичних осіб, також потребує вдосконалення, оскільки на сьогодні залишаються невирішеними на законодавчому рівні питання правового статусу та забезпечення діяльності колекторських установ із реструктуризації боргів і відступлення (відчуження) банками небанківським установам права вимоги за кредитами, наданими фізичним особам. Крім того, не в повній мірі використовується потенціал бюро кредитних історій, які за умови належного нормативно-правового регулювання можуть стати незалежними постачальниками інформації не лише про сумлінність виконання фізичними особами зобов'язань фінансового характеру, а і про фінансовий стан та кредитоспроможність фізичних осіб, тобто виконувати функції, подібні до функцій рейтингових агентств для юридичних осіб.

Права споживача фінансових послуг у частині відмови від подальшого отримання послуги не є аналогічними правам споживача інших послуг. Так, для споживачів фінансових послуг, крім послуги кредитування, такого права не передбачено, а щодо зазначеної послуги його реалізація забезпечується неефективно. Єдиною можливістю відмовитися від подальшого отримання фінансової послуги є дострокове припинення договору про надання такої послуги. При цьому споживач несе втрати, оскільки у разі відмови від послуги, надання якої передбачається протягом певного періоду, він, як правило, сплачує повну вартість такої послуги на момент відмови, що фактично є штрафною санкцією. Крім того, для фінансових установ усталеною практикою є фор-

мулювання правочинів про надання фінансових послуг у спосіб, який дає їм змогу змінювати формат надання послуг без згоди споживача та позбавляє його можливості достроково відмовитися від такого формату надання послуги без застосування штрафних санкцій [4].

У зв'язку з тим, що наявна система захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг не має системного характеру та може негативно вплинути на подальший розвиток національної економіки, Стратегією реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки визначаються основні завдання, виконання яких забезпечить підвищення рівня захисту прав споживачів фінансових послуг, а саме:

- забезпечення необхідного нормативно-правового регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг;

- удосконалення інституційної інфраструктури щодо захисту прав споживачів фінансових послуг;

- підвищення рівня інформаційної прозорості, фінансової грамотності та обізнаності споживачів фінансових послуг, виконання вимог щодо розкриття інформації на ринках фінансових послуг;

- розроблення ефективного і доступного механізму врегулювання спорів між надавачами та споживачами фінансових послуг;

- розширення доступу споживачів до інформації про фінансові послуги з метою забезпечення можливості вільного та належного їх вибору;

- розроблення механізму захисту споживачів від ризиків, пов'язаних з отриманням фінансових послуг [4].

Отже, можна стверджувати, що поставлені Стратегією реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки основні завдання відповідають загальним принципам захисту прав споживачів фінансових послуг, визначених ОЕСР.

Для забезпечення нормативно-правового регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг передбачається, насамперед, визначити мету державного регулювання ринків фінансових послуг як забезпечення неухильного дотримання вимог щодо захисту прав споживачів таких послуг. При цьому потребує удосконалення законодавство, що регламентує права споживачів та механізм їх захисту, шляхом приведення його у відповідність з європейськими стандартами та рекомендаціями ОЕСР, у тому числі необхідно внести зміни до нормативно-правових актів органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, з метою уніфікації вимог до діяльності фінансових установ, що надають однакові фінансові послуги фізичним особам.

У рамках удосконалення інституційної структури системи державного управління у частині захисту прав споживачів фінансових послуг здійснюватиметься запровадження дієвих механізмів державного регулювання процесів забезпечення та координації здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг, а також координації діяльності державних регуляторних органів у зазначеній сфері. Оскільки державне регулювання фінансового сектора України здійснюється декількома регуляторами, забезпечення координації їх дій має на меті комплексне урахування можливих наслідків таких дій на весь фінансовий сектор.

З метою підвищення рівня інформаційної прозорості, фінансової грамотності та обізнаності споживачів фінансових послуг і виконання вимог щодо розкриття інформації на ринках фінансових послуг вживатимуться заходи щодо внесення змін до актів законодавства в частині встановлення безумовної вимоги забезпечення дотримання прав споживачів на повну та достовірну інформацію щодо послуги, її повної ціни та складових такої вартості, пов'язаних з такою послугою ризиків і відповідальності, а також права споживача відмовитися від подальшого її отримання. Також необхідно вжити заходів, які сприятимуть:

- удосконаленню механізму здійснення контролю державними регуляторними органами за рекламою та наданням іншої публічної інформації, що розповсюджується фінансовими установами, з метою недопущення введення в оману споживачів та нав'язливого пропонування фінансових послуг;

- вивченню передового світового досвіду щодо механізмів забезпечення розроблення, постійної актуалізації та поширення інформаційних матеріалів для фізичних осіб із стислим та простим викладенням інформації про зміст фінансових послуг, основні ризики, права та обов'язки споживача, що виникають у результаті отримання такої послуги;

- інвентаризації наявних навчальних програм у частині формування фінансових знань і навичок та запровадження до програм основної та старшої школи навчального предмета "Фінансова грамотність";

- використанню передового світового досвіду щодо підготовки та виконання національної програми освіти споживачів фінансових послуг;

- створенню спеціальних електронних ресурсів та бібліотек з метою забезпечення доступу населення до необхідної інформації щодо фінансових установ та послуг;

- залученню теле- і радіокомпаній, операторів мобільного зв'язку і забезпеченню висвітлення у засобах масової інформації програм фінансової просвіти.

Для розроблення ефективного і доступного механізму врегулювання спорів між надавачами та споживачами фінансових послуг передбачається вивчення передового світового досвіду функціонування служби фінансового уповноваженого (омбудсмена) чи медіаторів до здійснення спроб урегулювання конфліктів, насамперед у випадках, що мають істотне значення для особи.

У рамках розширення можливостей споживачів фінансових послуг щодо отримання таких послуг з метою забезпечення можливості вільного та належного їх вибору передбачається вивчення передового світового досвіду щодо застосування ефективного механізму відмови споживача від подальшого отримання фінансової послуги та запровадження такого механізму щодо окремих фінансових послуг.

Крім того, необхідно сприяти саморегульним організаціям професійних учасників ринків фінансових послуг у розробленні стандартів (кодексів) поведінки на ринках фінансових послуг для добровільного застосування фінансовими установами, а також сприяти таким організаціям у вжитті належних заходів до установ, які не дотримуються етичних стандартів роботи з населенням.

Потребує вирішення на законодавчому рівні питання щодо існування шахрайських схем роботи з коштами на ринках фінансових послуг та проведення роз'яснювальної роботи стосовно небезпеки участі в таких схемах, а також встановлення заборони щодо використання некоректних методів роботи із споживачами фінансових послуг, порушення права приватного життя та здійснення інших заходів, що принижують людську гідність. Крім того, необхідно ввести законодавчі вимоги щодо недопущення та невідкладного припинення надання фінансових послуг юридичними та фізичними особами, що не мають на це права та надання яких не передбачене в установленому порядку.

Також Стратегією реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки з метою удосконалення механізму захисту споживачів фінансових послуг від ризиків, пов'язаних з отриманням таких послуг, передбачається створення системи державних та солідарних гарантій для споживачів фінансових послуг на випадок неспроможності фінансової установи, з якою укладений відповідний договір, виконувати взяті нею за таким договором зобов'язання. Варто зазначити, що саме небанківський фінансовий сектор потребує створення таких гарантійних схем.

Системне упровадження положень Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки здійснюватиметься шляхом виконання плану заходів щодо її реалізації, починаючи з 2014 року та очікується, що результатом стане створення сприятливих умов для поліпшення ділового клімату на ринках фінансових послуг у частині надання таких послуг населенню; збільшення надходжень заощаджень населення до фінансової системи держави, що може стати довгостроковим ресурсом для фінансування економічного зростання та розвитку; збільшення довіри до ринків фінансових послуг, зокрема збільшення обсягів активів небанківських фінансових установ (недержавних пенсійних фондів, страхових компаній тощо); створення додаткових робочих місць шляхом формування нових та розширення діючих мереж установ, що надають фінансові послуги; зростання добробуту громадян у результаті свідомого використання можливостей, що пропонуються ринками фінансових послуг; зниження соціального навантаження на державні фінанси, зокрема, у сфері охорони здоров'я (у результаті розвитку страхової медицини) та пенсійного забезпечення (у результаті розвитку послуг з накопичувального пенсійного забезпечення); ліквідація проявів недобросовісної поведінки на ринках фінансових послуг щодо споживачів — фізичних осіб [4].

ВИСНОВКИ

Розв'язання проблеми захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг у системі державного управління набуває важливого значення як соціально значущої проблеми шляхом застосування комплексного підходу у поєднанні законодавчих, організаційних та економічних заходів, що дасть змогу посилити захист прав споживачів фінансових послуг,

спонукати споживачів приймати виважені та відповідальні рішення щодо своїх фінансів, докорінно змінити ситуацію у сприйнятті громадськістю фінансового сектору, підвищити роль небанківських фінансових установ для акумуляції сукупних національних накопичень та їх спрямування в реальний сектор економіки.

Основними напрямками, які забезпечать ефективне реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг в Україні, має бути втілення загальних принципів захисту прав споживачів фінансових послуг, рекомендованих ОЕСР.

Очікуваний результат від комплексного реформування системи захисту прав та інтересів споживачів небанківських фінансових послуг, наявність якої поряд із заходами, направленими на додаткову капіталізацію фінансових інститутів та покращення управління ризиками, сприятиме посиленню стійкості небанківського фінансового сектору України та фінансової стабільності економіки.

Література:

1. Річний звіт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nfp.gov.ua
2. Річні звіти про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, за 2004—2010 роки. Режим доступу: www.nfp.gov.ua
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 № 1026-р "Про схвалення Концепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1026-2009-%D1%80
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 № 867-р "Про схвалення Стратегії реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2012—2017 роки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/867-2012-%D1%80

References:

1. National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2013), "Annual Report for 2012" available at: www.nfp.gov.ua (Accessed 4 Jan 2014).
 2. National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2011), "Annual reports for the years 2004 — 2010" available at: www.nfp.gov.ua (Accessed 4 Jan 2014).
 3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Order "On approval of the concept of consumer protection non-banking financial services in Ukraine" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/en/1026-2009-%D1%80> (Accessed 4 Jan 2014).
 4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Order "On approval of the strategy for reform of consumer protection in financial services markets in the years 2012—2017" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/en/867-2012-%D1%80> (Accessed 4 Jan 2014).
- Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.*

А. І. Камінський,
здобувач, Національний університет водного господарства та природокористування

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

A. Kaminsky,
competitor, National University of Water Management and Nature

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF REGIONAL INNOVATION SYSTEMS IN MODERN CONDITIONS

Окреслено та оцінено сучасний стан і перспективи розвитку інституційного забезпечення державного управління розвитком регіональної інноваційної системи в сучасних умовах. Визначено функції та компетенції державних структур, що мають відношення до організації інноваційної діяльності в Україні. Встановлено фактори, які безпосередньо впливають на неефективність адміністративно-організаційної структури державного управління науково-технічною та інноваційною діяльністю. Запропоновано шляхи удосконалення структури управління науково-технічним та інноваційним регіональним розвитком в Україні.

Outlined and assessed the current state and prospects of development of institutional support for public administration development of regional innovation systems in modern terms. The functions and responsibilities of government agencies relating to the organization of innovative activity in Ukraine. The factors that influence the ineffectiveness of administrative and organizational structure of the state of the science, technology and innovation activities. Ways of improving the structure of the science and technology innovation and regional development in Ukraine.

Ключові слова: регіональна інноваційна система, інституційне забезпечення, державне управління, регіональний розвиток, адміністративно-організаційна структура.

Key words: regional Innovation System, institutional support, governance, regional development, administrative and organizational structure.

ВСТУП

У цілій низці нормативних документів України останніх років перехід до інноваційної моделі розвитку визначений як основна стратегічна мета, на досягнення якої повинні бути направлені зусилля органів центральної та регіональної влади, спрямована активність суб'єктів господарювання, організацій, науки і бізнесових структур, усіх суспільних інститутів. У першу чергу це стосується регіонів із високою концентрацією науково-технічного та промислового потенціалу. Відтак без впровадження дієвого інституційного забезпечення розвитку інноваційної діяльності успіхи у цьому напрямі будуть лишатись незначними. Йдеться, з одного боку, про існування відповідних державних органів: міністерств, державних комітетів, управлінь, а з іншого — про закони, норми, правила, стандарти інноваційно-впроваджувальних процесів.

Тому питання створення оптимальної системи органів державного регулювання науково-технічною та інноваційною діяльністю є актуальним для України в сучасних умовах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Держава як один із основних суб'єктів інноваційної діяльності має забезпечувати впровадження інноваційних процесів у національну економіку та встановлювати досконале правове регулювання відносин у цій сфері. Її призначення повинно полягати в створенні умов для реалізації нормативно-правового поля інноваційної діяльності в регіоні, врегулюванні погоджених і цілеспрямованих дій суб'єктів інноваційної сфери, налагодженні взаємодії всіх підсистем регіональної інноваційної системи.

Однак на сьогодні в Україні не визначені основні засади державної політики з питань забезпечення роз-

витку регіональної інноваційної системи. Державне регулювання розвитку регіональної інноваційної системи за такими напрямками, як формування інституційного забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності, програмно-цільове фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, підтримка підприємницької діяльності у сфері інноваційної діяльності та трансферу технологій, здійснюється неефективно, дії центральних органів виконавчої влади не координуються.

У зв'язку з цим, безсумнівно, необхідно звернути увагу на поліпшення інститутів, які регулюють інноваційні процеси в країні та мають керувати формуванням ефективної регіональної інноваційної системи. Тобто існує потреба у інституційно-управлінських змінах, під якими будемо розуміти необхідні зміни в органах управління та регулювання інноваційної системи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сутність державного управління розвитком регіональної інноваційної системи полягає в цілеспрямованому впливі органів державного управління на економічні інтереси інститутів інноваційної сфери.

Зокрема державне регулювання інноваційної діяльності в регіонах здійснюється шляхом: визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня; формування і реалізації регіональних програм; створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансової підтримки виконання інноваційних проектів; стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримки функціонування й розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Варто зазначити, що регулювання інноваційних процесів у регіонах може здійснюватися на різних рівнях управління державою різними державними структурами — від Верховної Ради до органів виконавчої влади на місцях. Участь державних органів по регулюванню інновацій обумовлена тими функціями, які вони виконують у загальній системі управління економікою країни. До найважливіших з них відносяться:

— Координація інноваційної діяльності. Перед державою виникає завдання визначити загальні стратегічні орієнтири інноваційних процесів. З метою їхнього досягнення держава сприяє кооперації й взаємодії різноманітних інститутів у здійсненні інновацій. Державні структури формують єдиний технологічний простір, що забезпечує сумісність нововведень. Крім того, актуальними завданнями є координація в тимчасовому аспекті, яка б синхронізувала нововведення по технологічних ланцюжках і стадіям науково-інноваційного циклу, а також зм'якшення циклічності інвестиційних і інноваційних процесів.

— Стимулювання інновацій. Центральне місце тут займають заохочення конкуренції, різноманітні фінансові субсидії й пільги учасникам інноваційних процесів. Велике значення має часткове або повне державне стра-

хування інноваційних ризиків. Держава здатна здійснювати "інноваційний тиск" на господарюючих суб'єктів введенням санкцій за випуск застарілої продукції або використання застарілих технологій.

— Створення правової бази для інноваційних процесів. Важливим є не тільки формування необхідного законодавства, що з'єднає його стабільність і своєчасне коректування відповідно до суспільних і технологічних змін, але й створення реально діючих механізмів, які забезпечать його дотримання.

— Кадрове забезпечення інновацій. Зміст програм навчання в державних навчальних закладах повинен сприяти як розвитку творчого потенціалу генераторів інновацій, так і сприйнятливості фахівців до нововведень. Необхідно прагнути до досягнення збалансованості універсальних і спеціальних знань, а також уявлень про комерціалізацію інновацій. Важливо в кожному сформувати навички до постійної самоосвіти протягом всього активного життя.

— Формування науково-інноваційної інфраструктури. Держава забезпечує створення відповідного законодавчого поля й формування інфраструктури ринку інновацій.

— Інституціональне забезпечення інноваційних процесів. Тут, насамперед, виділяється створення державних організацій й підрозділів, що виконують науково-дослідні розробки і здійснюють нововведення в галузях державного сектора економіки. Держава також сприяє поширенню в економіці організаційних структур, найбільш ефективних з погляду продукування й впровадження інновацій;

— Регулювання соціальної й екологічної направленості інновацій. З одного боку, держава визнана надавати особливу підтримку нововведенням, що забезпечують соціальну стабільність і підтримку екологічної рівноваги, а з іншого боку — тільки на державному рівні можливо запобігти негативним впливам і нейтралізувати їхні наслідки [2].

У межах функцій виділяють також і компетенції державних структур, що мають відношення до організації інноваційної діяльності в Україні. У цьому контексті особливий інтерес становить діяльність Верховної Ради України, яка визначає єдину державну політику в сфері інноваційної діяльності, шляхом: створення законодавчої бази для сфери інноваційної діяльності; затвердження пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; визначення обсягу асигнувань для фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Кабінет Міністрів України забезпечує: розроблення державних програм науково-технологічного розвитку; створення ефективної інфраструктури у сфері інноваційної діяльності; розроблення й затвердження порядку організації й проведення державної науково-технічної експертизи; створення державних національних наукових центрів з найважливіших для країни комплексних науково-технічних напрямів.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності здійснює: координування робіт у сфері інноваційної діяльності інших центральних органів виконавчої влади; реєстрацію інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів; підготовку і подання пропо-

зицій щодо створення спеціалізованих державних інноваційних фінансово-кредитних установ; організацію підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інноваційної діяльності.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим відповідно до своїх компетенцій: затверджує регіональні інноваційні програми, що кредитуються з відповідних бюджетів; визначає кошти відповідних бюджетів для фінансової підтримки регіональних інноваційних програм; доручає органам державного управління їх фінансування через державні інноваційні фінансово-кредитні установи і контролює їх фінансування [3].

На регіональному рівні такі компетенції покладаються на обласну державну адміністрацію, обласну раду, представництво спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, громадські ради та інші установи. Так, обласна державна адміністрація та обласна рада розробляють регіональні інноваційні програми і проекти, вирішують питання щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня, залучають підприємства, установи та організації до розв'язання проблем інноваційного розвитку регіону тощо. Обласними державними адміністраціями та обласними радами приймаються рішення, спрямовані на інноваційний розвиток регіонів. Зокрема ними розробляються Програми інноваційного та науково-технічного розвитку; Стратегії розвитку, якими передбачаються організаційні заходи щодо активізації інноваційної діяльності в регіоні.

Державне управління інноваційною діяльністю в Україні здійснюють також консультативно-дорадчі органи управління, в тому числі: Міжвідомча комісія з питань науково-технологічної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України; Комісія з організації та діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів; Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень; Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України [1].

При цьому, доречно акцентувати увагу на тому, що з метою забезпечення координації управлінської діяльності в науково-технологічній та інноваційній сфері на всіх рівнях національного господарства, відбулась реорганізація Державного комітету України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку в Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації. Основними задачами Агентства є: координація діяльності органів державного управління, організацій у сферах наукової, науково-технологічної й інноваційної діяльності; удосконалювання структури науково-технологічного потенціалу країни й підвищення ефективності його використання; проведення єдиної державної політики у сфері міжнародного науково-технологічного співробітництва; забезпечення контролю над виконанням законодавства України із питань розвитку наукової, науково-технологічної, інноваційної діяльності, а також цільовим використанням коштів державного бюджету, що виділяються на фінансування наукової, науково-технологічної й інноваційної діяльності в країні та міжнародного науково-технологічного співробітництва; здійснення контролю за ходом виконання науково-технічних регіональних програм, інноваційних проектів, а

також освоєння результатів завершених науково-дослідних, дослідно-конструкторських і дослідно-технологічних робіт; інформування громадськості з питань діяльності органів державного управління в науковій сфері, наукових організацій та інше.

Регіональні інноваційні системи формуються під егідою регіональних наукових центрів Національної академії наук України. Вони мають достатній досвід координації наукових досліджень у регіонах, зв'язку науки з виробництвом.

Отже, в Україні частково вже створено систему відповідних органів державного управління інноваційним розвитком на загальнодержавному рівні. Однак інституціональні структури регіонального рівня перебувають у стадії становлення. З одного боку, після розпаду Радянського Союзу регіональні органи влади одержали додаткові повноваження й економічні можливості в контексті інноваційного розвитку. З другого боку, у процесі формування регіональних органів влади і самоврядування виникла помітна незбалансованість владних повноважень. Відтак гальмування процесу створення цілісної системи управління розвитком регіональної інноваційної системи пов'язане з постійними змінами у розподілі функціональних повноважень, розпорошенні відповідальності державних органів влади як представників держави за проведення політики в інноваційній сфері.

Аналіз процесу координації, ролі, відповідальності у сфері керування інноваційною політикою в межах регіональної інноваційної системи показує, що належний рівень координації спостерігається в країнах, які практикують тісні зв'язки й постійні обговорення з координаційними органами за участю всіх зацікавлених осіб і організацій.

Окрім загальних інституціональних причин недостатньої інноваційної активності регіонів, необхідно особливо підкреслити слабкість регіонального управління внаслідок недосконалості законодавства.

Серед системних проблем, які стримують інноваційну діяльність, — здійснення державного управління нею без чіткої сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, вибудованого державного менеджменту її реалізації, послідовної й виваженої зовнішньої та внутрішньо-економічної політики.

Таким чином, комплексний аналіз проблем розбудови в Україні регіональної інноваційної системи, дозволяє зробити висновок, що однією з головних причин незадовільних результатів у цій справі є відсутність сучасної організаційної структури управління науково-технологічною та інноваційною діяльністю, що включала б усі рівні ієрархії (державний, галузевий та регіональний) господарського комплексу і являла собою ефективну систему, побудовану за принципами сучасного державного управління, адміністративного та інноваційного менеджменту.

До того ж, в Україні переважає слабка управлінська структура реалізації державних програм. Недосконалість процедур щодо визначення пріоритетів спричинила фінансування великої кількості нестратегічних проектів, які слабо відповідають програмним цілям. Більше того, державні наукові й технологічні програми сприймаються як загальні програми завдяки низькому рівню

інноваційної культури багатьох українських урядових службовців.

До того ж, неефективність адміністративно-організаційної структури державного управління науково-технічною та інноваційною діяльністю проявляється в тому, що:

1. Чинна структура управління науково-технічною та інноваційною сферами має велику кількість елементів, взаємодія та загальна координація яких не забезпечена відповідним організаційним підпорядкуванням, а також системним і комплексним розподілом повноважень.

2. Міністерство освіти і науки України не повною мірою забезпечує виконання покладених на нього функцій головного органу з питань формування та реалізації інноваційної політики в Україні, зокрема не запроваджено дієвого моніторингу та системи звітності щодо виконання суб'єктами підприємницької діяльності, крім технопарків, інноваційних проектів, відсутні фінансові важелі впливу на інноваційні процеси.

3. Міністерство промислової політики України не забезпечує належний моніторинг розвитку промислового потенціалу з метою формування державної політики щодо пріоритетної підтримки високоукладних галузей промисловості.

4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України не забезпечує інноваційної спрямованості усіх напрямів економічної політики, які розробляються та реалізуються в країні, що передбачає проведення комплексу заходів у податковій, бюджетній, грошово-кредитній та зовнішньоекономічній сферах.

5. Національна академія наук України належним чином не залучається до процесу формування та реалізації інноваційної політики держави. Її участь в інноваційному процесі чинним законодавством чітко не визначено.

6. Повільно розгортається діяльність підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях та на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів промислової власності.

7. Неприятливою для проведення послідовної науково-технічної та інноваційної політики стала постійна реорганізація органів державного управління науковою діяльністю.

8. Залишається нереалізованим положення Закону України "Про інноваційну діяльність" щодо організаційної системи управління інноваційними процесами, зокрема створення уповноважених і регіональних установ.

Таким чином, наявна структура державного управління науково-технічною та інноваційною сферами не забезпечує реалізацію державної науково-технічної та інноваційної політики. Органи державної та місцевої влади разом з іншими суб'єктами інноваційної системи не встановлюють між собою системно-функціональних зв'язків.

Організаційно-адміністративне забезпечення діяльності по створенню інноваційної системи регіонів, на нашу думку, треба вибудовувати, виходячи з того, що: створення регіональних інноваційних систем — це тривалий процес, у розвитку якого дуже важливі безпе-

рервність і послідовність; на початкових етапах розбудови основними суб'єктами активності тут мають бути органи державної і місцевої влади; достатньо ефективними інструментами організаційно-адміністративного забезпечення виконання регіональних Програм є діяльність Робочих групи, складених за ознаками професійності і зацікавленості учасників, і покладання персональної відповідальності за результати роботи таких груп на представників місцевого органу влади; одним з елементів добре вибудованої організаційно-адміністративної схеми є обов'язковий аналіз результатів планових робіт і підготовка періодичних публічних звітів про стан їх виконання/невиконання.

Інституційне забезпечення інноваційної діяльності передбачає удосконалення та прийняття послідовних законопроектів, які активізують і стимулюють розвиток інноваційних процесів у цілому, визначають механізми підвищення ефективності національних систем регулювання прав інтелектуальної власності, встановлення правового поля для розвитку центрів сприяння трансферу та комерціалізації технологій — інноваційних структур.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що принципи та структура управління науково-технічним та інноваційним регіональним розвитком в Україні потребують формування системи органів державного регулювання, сприятливої для активізації інноваційних факторів забезпечення конкурентоспроможності.

Сьогодні можна констатувати, що для України залишається проблемою створення такої організаційної структури, яка б дозволила усунути дію політико-психологічних факторів і перешкод при досягненні консенсусу між основними учасниками процесу управління інноваційним розвитком. Відтак на рівні держави завжди повинний існувати штабний орган (Міністерство або Державний комітет), у якому мають прийматися основні рішення з питань інноваційної політики і який забезпечить координацію різних інститутів, залучених в процес державного управління розвитком регіональної інноваційної системи. Отже, варто централізувати політику держави в інноваційній сфері в межах єдиного компетентного органу виконавчої влади.

На наш погляд, доцільно було б створити Міжвідомчу раду з питань з питань інноваційного розвитку, яку б очолював Прем'єр-Міністр України. За такої системи управління роль уряду переміститься в бік розробки і координації інноваційної політики, а не її проведення.

Потребує оптимізації система управління науково-технічним та інноваційним розвитком. Так, створене Міністерство освіти і науки України є надмірно комплексним. На нашу думку, необхідно створити Міністерство науки та інноваційного розвитку України, що більшою мірою буде відповідати пріоритетам соціально-економічного розвитку України. Таке міністерство має координувати дії всіх інших органів влади щодо здійснення науково-технічної та інноваційної політики, а також визначати необхідні для цього фінансові, матеріальні, кадрові, інформаційні та інші ресурси.

З метою повноцінного та рівномірного розвитку регіональної інноваційної системи пропонуємо вдосконалити структуру регіональних та місцевих органів

влади в Україні. Для цього на регіональному та місцевому рівнях рекомендується створити спеціалізовані Агентства з питань науково-технічного та інноваційного розвитку, метою яких буде розробка регіональної інноваційної політики, управління та контроль за досягненнями пріоритетів інноваційного розвитку регіону, а також координація наукового та виробничого потенціалів регіону. На мезорівні Агентства з питань науково-технічного та інноваційного розвитку зможуть врахувати місцеву специфіку: оцінити науково-технічний потенціал та ресурси, які потрібні для інноваційного розвитку, визначити попит підприємств на новачії, а також наявний виробничо-технологічний потенціал для їх впровадження та комерціалізації. Це забезпечить кращу керованість інноваційного процесу, підвищить рівень інноваційної активності та остаточно закріпить інноваційний напрямок розвитку на регіональному рівні.

Доцільно організувати при державних регіональних адміністраціях відповідні структури зі сприяння науковій, науково-технічній та інноваційній діяльності, зокрема з розвитку трансферу наукового і науково-технічного продукту в регіоні та за його межами; створити центри комерціалізації технологій, інформаційно-консалтингові центри високих технологій, інформаційно-аналітичні центри управління інвестиційними і комерційними ризиками, фонди підтримки венчурного підприємництва та малого бізнесу у сфері високих технологій, методичні та навчальні структури тощо.

На нашу думку, система державного управління у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності потребує систематизації державних управлінських функцій у цій сфері, адекватного їх перерозподілу між органами виконавчої влади, реалізації напрацьованих раніше заходів та норм законодавства щодо стимулювання інноваційної діяльності, дію яких призупинено.

У сучасних умовах для досягнення істотних позитивних зрушень у цьому напрямі потрібно: вдосконалити інституційні основи державної науково-технічної та інноваційної політики шляхом систематичного і послідовного впровадження функціональних принципів державного управління інноваційною діяльністю; орієнтувати політику органів влади різних рівнів на активну взаємодію і співробітництво як між собою, так і з підприємництвами та науковими і бізнес-освітніми секторами економіки територій.

Слід визнати, що ідеальним є варіант, коли регіон самостійно визначає інструменти, які можуть забезпечити його інноваційний розвиток. Враховуючи постійне прискорення процесів в усіх сферах суспільного життя, потрібні швидкі та адекватні реакції влади на них, відтак відповідні рішення мають прийматись на рівні, ближчому до інноваційних суб'єктів, що є ще одним з доказів необхідності проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи та здійснення децентралізації.

Безперечно, реалізація вищевказаних заходів дозволить підвищити ефективність державного управління розвитком регіональної інноваційної системи.

Таким чином, ефективність функціонування регіональних інноваційних систем, на нашу думку, залежить від багатьох чинників та їх взаємодії, а саме: структур,

що створюють і генерують знання і втілюють їх в розробки; державних інститутів на які покладені функції фінансової і правової підтримки інноваційної діяльності в регіоні; організацій, які здійснюють фінансування інновацій; місцевих органів виконавчої влади у сфері регулювання інноваційних процесів та контролю за функціонуванням наукоємних підприємств; структур, які на регіональному рівні формують сприятливі умови для продукування інновацій; підприємств різних форм власності, що виробляють та реалізують інноваційну продукцію.

ВИСНОВКИ

Важливою частиною регіональної інноваційної системи виступає інституційне середовище як сукупність державних органів, законодавчих актів, норм та правил, що детермінують форми, методи та інтенсивність взаємодії всіх суб'єктів ринку, які займаються інноваційною діяльністю, з іншими сегментами національної економіки.

Проведений аналіз сфери інституційного забезпечення регіональної інноваційної системи свідчить про її кризовий стан. Сьогодні в Україні немає добре скоординованої і всеохоплюючої системи управління інноваційними процесами. Державна політика у сфері інноваційного розвитку характеризується поки-що непослідовністю, відсутністю чіткої концепції інноваційних пріоритетів держави і єдиного центру управління та регулювання інноваційною діяльністю.

Слід зазначити, що державне управління інноваційною діяльністю традиційно тяжіє до галузевих засад, тоді, на нашу думку, потрібно системно й послідовно впроваджувати функціональні.

Література:

1. Валюх А.М. Створення організаційної моделі управління системою регіональної інноваційної діяльності / А.М. Валюх // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. — 2003. — Вип. 1 (20). — С. 492—497.
2. Волосяк М.В. Підвищення ефективності регіонального управління інноваційним розвитком / М.В. Волосяк // Економіст. — 2006. — №8. — С. 58—62.
3. Гаман М.В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід [монографія] / М.В. Гаман. — К.: Вікторія, 2007. — 312 с.

References:

1. Valyukh, A. (2003), "An organizational model management system of regional innovation activities", Visnyk Ukrain's'koho derzhavnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia, vol. 1 (20), pp. 492—497.
2. Volosyuk, M. (2006), "Improving the effectiveness of regional development of innovative", Ekonomist, vol. 8, pp. 58—62.
3. Gaman, M. (2007), Derzhavne upravlinnia innovatsiiamy: Ukraina ta zarubizhnyj dosvid [Public management innovation: Ukraine and international experience], Victoria, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014 р.

О. Д. Фірсова,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ "ЗДОРОВ'Я-2020"

О. Firsova,
Postgraduate student, National Academy of Public Administration, Kyiv

CURRENT ISSUES OF IMPLEMENTATION OF THE HEALTH 2020 EUROPEAN STRATEGY

У статті досліджено засади європейської політики "Здоров'я-2020", розглянуто типи стратегічного керівництва в інтересах здоров'я. Проаналізовано шляхи впливу на соціальні детермінанти здоров'я та доцільність інвестицій у заходи профілактики.

The "Health 2020" policy framework and governance for health are examined in the article. Impact on social determinants of health and advisability of investment in prevention are analysed.

Ключові слова: охорона здоров'я, політика "Здоров'я-2020", стратегічне керівництво в інтересах здоров'я, соціальні детермінанти здоров'я.

Key words: public health, "Health 2020" policy, governance for health, social determinants of health.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуючі проблеми охорони здоров'я — нерівність у забезпеченні здоров'я населення, постійно зростаючий тягар неінфекційних хвороб — є непростими для вирішення, мають багатоаспектний комплексний характер, і потребують переосмислення змісту та стратегії здоровоохоронної діяльності суспільства. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виступає як ініціатор зміни парадигми в охороні здоров'я на глобальному рівні. У відповідь на сучасні виклики та загрози для країн Європейського регіону ВООЗ розробила нову політику "Здоров'я-2020", звернену до всіх структур державного управління і всього суспільства, які роблять внесок в охорону здоров'я. Для вирішення проблем громадського здоров'я необхідно проводити заходи щодо усунення негативного впливу соціальних детермінант здоров'я, скорочення поширеності чинників ризику, впровадження сучасних стратегій профілактики та формування здорового способу життя.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У 2013 році інформаційну базу, що знаходиться в основі політики "Здоров'я-2020", доповнили звіт про соціальні детермінанти здоров'я і відмінності у показниках здоров'я у Європейському регіоні; спільна публікація Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і Лондонської школи економіки, присвячена економічному обґрунтуванню заходів зміцнення здоров'я та профілактики захворювань; дослідження з питань стратегічного керівництва в інтересах здоров'я у XXI столітті [3; 4; 2].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є огляд останніх публікацій, у яких висвітлені основні засади європейської політики "Здоров'я-2020", проаналізувати шляхи впливу на соціальні детермінанти здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Політика "Здоров'я-2020" розроблена ВООЗ як стратегія активних дій та інновацій у національній політиці в охороні здоров'я для вирішення проблем громадського здоров'я населення Європейського регіону. Метою нової політики проголошено поліпшення здоров'я і підвищення рівня благополуччя населення, скорочення нерівності стосовно здоров'я і забезпечення стійкості систем охорони здоров'я, орієнтованих на людину [1, с. 11]. Політика "Здоров'я-2020" базується на цінностях, задекларованих у Статуті ВООЗ: визнання і захист права людини у сфері здоров'я, принципи солідарності, соціальної справедливості, універсальності, право участі у прийнятті рішень, захист людської гідності, автономності, відсутність дискримінації, гендерна рівність, прозорість, підзвітність.

У політиці "Здоров'я-2020" враховуються економічні та фінансові аспекти здоров'я і систем охорони здоров'я. За останні 30 років змінилися погляди на галузь охорони здоров'я, яка тепер є однією з найбільших у світі і характеризується швидким темпом розвитку. У країнах з високим рівнем доходів з нею асоціюється більше 10% валового внутрішнього продукту і в ній зосереджено близько 10% робочої сили [1, с. 62].

У Європейському регіоні ВООЗ за останні десятиліття відзначено покращення показників здоров'я населення, однак цього досягнуто не скрізь і не у рівній мірі для всіх громадян. Очікувана тривалість життя в країнах є однією з ознак відмінностей стосовно здоров'я в регіоні. Різниця в показниках очікуваної тривалості життя при народженні між країнами з найнижчими і найвищими рівнями становить 17 років у чоловіків і 12 років у жінок [3, с. 2]. Відмінності щодо здоров'я між соціальними групами вважаються несправедливими, якщо їх можна уникнути розумними засобами. Прояви несправедливості та нерівності стосовно здоров'я (health inequities) виникають через обставини, в яких люди зростають, живуть, працюють і старіють, а також системи,

Таблиця 1. Рекомендації для дій, спрямованих на соціальні детермінанти

Тема	Рекомендації	Заходи
Інвестування у здоров'я на всіх етапах життя	Забезпечити кожній дитині найбільш сприятливий життєвий старт. Забезпечити умови для належного догляду за дітьми та їх виховання, для формування сприятливих сімейних відносин при дотриманні гендерної рівності, для надання адекватної соціальної підтримки та захисту здоров'я. Знизити тягар виробничого травматизму, професійних захворювань Усувати причини соціальної ізоляції	Забезпечити доступні, недорогі і високоякісні послуги охорони сексуального та репродуктивного здоров'я. Розробити стратегії, спрямовані на скорочення соціальних і економічних несправедливостей, повинні відповідати інтересам жінок дітородного віку та сімей з дітьми раннього віку. Забезпечити цінову доступність служб по догляду за дітьми. Програми покращення ситуації на ринку праці. Заходи впливу на процеси, що спричиняють соціальне відчуження (ситуація, в якій індивіди та групи не мають можливості користуватися соціальними правами)
Суспільство в цілому	Підвищити рівень соціального захисту відповідно до потреб. Створити дієві механізми, що дають людям, які зазнали несправедливості, можливість брати участь у прийнятті рішень. Розбудова на місцевому рівні партнерств з тими, кого зачіпають несправедливості і процеси соціального відторгнення, за активної участі громадянського суспільства.	Заходи по зміцненню соціальної солідарності. Використовувати інфраструктурні ресурси, такі як школи, медичні та громадські центри, як базу для організації діяльності різних інших служб. У природоохоронних стратегіях віддавати пріоритет заходам, що допомагають покращувати здоров'я усіх, хто зазнає несправедливості, зокрема маргіналізовані верстви населення (бездомні, біженці) або уразливі групи (молодь і літні люди)
Контекст на макрорівні	Захищати сфери соціального забезпечення та охорони здоров'я від скорочень фінансування, продиктованих заходами суворої економії. Планування на довгострокову перспективу та захист інтересів майбутніх поколінь шляхом виявлення зв'язків між екологічними, соціальними та економічними факторами і всіма стратегіями і практичними діями.	Домагатися, щоб при розгляді заходів економії в умовах кризи враховували позицію міністрів охорони здоров'я та соціального захисту, а на міжнародному рівні – думки ВООЗ, Дитячого фонду ООН, Міжнародної організації праці та Світового банку. Включати в екологічні стратегії на всіх рівнях оцінки справедливості стосовно здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь. Забезпечити цінову доступність та сталість підтримки здорового харчування
Системи стратегічного керівництва	Підвищити рівень стратегічного керівництва щодо соціальних детермінант здоров'я та забезпечення справедливості здоров'я. Розробити всебічний, міжсекторальний механізм обліку довгострокового характеру профілактики і лікування порушень здоров'я на принципах справедливості. Організувати регулярну звітність і громадський розгляд питань несправедливості стосовно здоров'я та його соціальних детермінант на всіх рівнях стратегічного керівництва (міжнародному, національному і місцевому)	Створювати партнерства на всіх рівнях державного управління. Скорочувати шкідливе вживання алкоголю, наприклад шляхом введення податку на алкогольні напої, пропорційного до змісту спирту. Ініціювати заходи щодо зниження в раціоні вмісту жирів, особливо трансжирних кислот, і обмежувати споживання продуктів швидкого харчування. Здійснювати моніторинг як соціальних детермінант здоров'я на всіх етапах життя, так і соціального та географічного розподілу показників здоров'я

створені для протидії захворюванням. Соціально-економічні, політичні, екологічні та культурні чинники, які зумовлюють масштаб і характер проявів несправедливості стосовно здоров'я, відомі як соціальні детермінанти здоров'я. Зауважимо, що на багато з цих детермінант можна ефективно впливати, вирішуючи завдання в інших галузях (освіта, транспорт, соціальне забезпечення, довкілля, містобудування, житловий сектор тощо).

У 2005 р. створила Комісію ВООЗ з соціальних детермінант здоров'я, основне завдання якої — зібрати, проаналізувати і подати фактичні дані про те, що можна зробити для забезпечення справедливості стосовно здоров'я і посилення всесвітнього руху за її досягнення. В опублікованому в 2013 р. звіті наведено дані про реальну можливість забезпечити рівноправність в охороні здоров'я шляхом забезпечення загального доступу до якісних послуг медико-санітарної допомоги і належного взаємозв'язку з соціальною політикою [3]. Послідовні дії повинні бути розроблені щодо усіх детермінант здоров'я, в усіх галузях, і мають бути спрямовані як на ліквідацію структурної несправедливості, так і на зростання благополуччя.

Рекомендації, що містяться у звіті, згруповані за 4 темами і мають практичний і цілеспрямований характер (табл. 1). Необхідно здійснювати поступові кроки, які охоплюють всі етапи життя (раннє дитинство, працездатний вік і старість), мають більший соціальний вплив

(соціальний захист, забезпечення стійкості місцевих спільнот, подолання соціального відторгнення), більший контекст (економіка, довкілля), та для реалізації яких потребують нові системи керівництва (стратегічне керівництво в інтересах здоров'я, профілактики, лікування, доказова база і моніторинг).

Фактичні дані свідчать, що значне скорочення розриву в показниках здоров'я, безумовно, може бути досягнуто. Для цього необхідні, насамперед, налаштовані на такі зміни політична воля і громадська свідомість як на глобальному, так і на регіональному і національному рівнях.

Для досягнення хорошого здоров'я і рівноправності щодо здоров'я вкрай важливо забезпечити доступ до медичної допомоги і її надання. Система медичного обслуговування сама по собі є соціальною детермінантою здоров'я, на неї впливають інші соціальні детермінанти, на які й вона, у свою чергу, має вплив. Гендерні аспекти, освіта, професія, дохід, етнічна приналежність і місце проживання — все це тісно пов'язано з доступом людей до медичної допомоги, реальним досвідом її отримання і набутими в результаті перевагами. Такі фактори, як соціально-економічний статус і соціальна підтримка уособлюють доступ до ресурсів, влади, коштів, вагомих для захисту і зміцнення здоров'я.

Важливою складовою нової політики є стратегічне керівництво в інтересах здоров'я (governance for health) — дії

органів державного управління та інших структур, спрямовані на керівництво спільнотами, країнами або групами країн у їх зусиллях щодо досягнення здоров'я як невід'ємної складової благополуччя, із застосуванням як "загальнодержавного підходу" (whole-of-government approach), так і принципу "участі всього суспільства" (whole-of-society approach) [1, с. 16]. Відбувається процес переходу від моделі стратегічного керівництва, в центрі якої перебуває держава, до моделі співпраці, за якої стратегічне керівництво є продуктом спільної діяльності широкого кола суб'єктів, що діють на рівні держави і на рівні суспільства (міністерства, парламенти, організації, комісії, комерційні підприємства, громадяни, громадські об'єднання та ЗМІ) [1, с. 82]. Таке стратегічне керівництво в інтересах здоров'я розосереджено по горизонталі. Для виконання стратегічних завдань політики передбачається співпраця усіх причетних структур зі збільшенням сумарного внеску на основі партнерства, встановлення загальних пріоритетів, удосконалення стратегічного управління в інтересах здоров'я і розширення участі зацікавлених сторін, прискорення впровадження інноваційних підходів завдяки лідерству. Необхідно зміцнити лідерство державного сектора у справедливому фінансуванні систем надання медичної допомоги із забезпеченням загального доступу до допомоги незалежно від платоспроможності; створити і зміцнити кадри охорони здоров'я і розширити можливість дій за соціальними детермінантами здоров'я.

1. Kickbush і D. Gleicher виокремлюють п'ять типів стратегічного керівництва в інтересах здоров'я [2, с. 53]:

1. Керівництво через налагодження співпраці.

2. Керівництво через залучення громадян. Однією з рушійних сил є технологія, зокрема, об'єднані в мережі соціальні ЗМІ, які дають громадянам можливість впливати на діяльність державних органів і системи охорони здоров'я.

3. Керівництво шляхом поєднання регламентування та переконання. Стратегічне керівництво стає багаторівневим і більше адаптивним; традиційні ієрархічні засоби управління доповнюються такими механізмами як "м'яка влада" і "м'яке право" (керівництво через переконання, альянси, мережі). Стають поширеними ієрархічні багаторівневі нормативні документи, які охоплюють рівні від глобального до місцевого, наприклад, Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну.

4. Керівництво шляхом залучення незалежних установ та експертних органів. Зростає значення цих структур у забезпеченні підзвітності сектору охорони здоров'я з таких питань, як недоторканність приватного життя, оцінка ризику, контроль якості, оцінка технологій охорони здоров'я.

5. Керівництво за допомогою адаптивних стратегій і передбачення надзвичайних ситуацій. Децентралізація прийняття рішень та утворення соціальних мереж допомагають зацікавленим сторонам оперативно і по-новому реагувати на непередбачені події.

Ознайомлення з положеннями політики різних зацікавлених сторін з усіх секторів є першим компонентом з комплексу заходів. Досягнення успіху залежить від дій, спрямованих на усі детермінанти здоров'я одночасно, і ці дії вимагають стратегічного керівництва і

лідерства в сфері охорони здоров'я [1]. Відповідальність за охорону здоров'я і його соціальні детермінанти лежить на всьому суспільстві. Нові комунікативні технології, зокрема соціальні онлайн мережі, представляють нові форми участі, прозорості та підзвітності. Зауважимо, що комунікаційна взаємодія різних секторів країни на всіх рівнях державного управління і населення є стрижневим елементом реалізації політики "Здоров'я-2020".

Медико-санітарна грамотність (health literacy) населення стала вагомим фактором. Людина з адекватним рівнем грамотності в питаннях здоров'я має можливість взяти на себе відповідальність за власне здоров'я.

Зміцнення організаційних структур та потенціалу передбачає підготовку кадрів, здатних аналізувати і здійснювати заходи щодо покращення громадського здоров'я, створювати інноваційні мережі для втілення нової політики. "Європейський план дій щодо зміцнення потенціалу і послуг охорони громадського здоров'я" містить перелік заходів, спрямованих на розвиток охорони громадського здоров'я, з яких пріоритетними визначили: зміцнення системи первинної медичної допомоги, збільшення обсягу інвестицій в зміцнення здоров'я та профілактику захворювань (на їх користь свідчать переконливі економічні аргументи) [1]. Показники діяльності галузі охорони здоров'я та економічні показники стали взаємопов'язаними. Інвестиції у соціальний захист (у тому числі здоров'я) додаткових \$ 100 на душу населення зумовлюють зниження смертності на 1,19%. Тоді як зростання ВВП у кількості додаткових \$ 100 на душу населення призводить до скорочення смертності на 0,11% [5].

Сьогодні уряди країн ОЕСР витрачають на профілактику хвороб тільки 3 % бюджету здоров'яохоронної галузі [1, с. 39]. Хоча профілактика неінфекційних захворювань у 2,7 разів менш затратна, ніж лікування хворих. При цьому здоровий спосіб життя населення є більш ефективним у 5 разів, ніж лікувально-діагностична діяльність системи охорони здоров'я в плані збереження та зміцнення здоров'я населення. Інвестиції у заходи профілактики травматизму та насильства приносять вигоду всьому суспільству. Наприклад, 1 євро, вкладений у дитячі автокрісла, дозволяє заощадити 32 євро, у мотоциклах — 16 євро, в пристрої пожежної сигналізації — 69 євро, в програмі просвіти батьків з питання про насильство над дітьми — 19 євро, в профілактичне консультування педіатрами — 10 євро [1, с. 119].

Удосконалення моніторингу та системи оцінювання. Медико-санітарна інформація — це важливий стратегічний ресурс для планування, реалізації та оцінки в галузі охорони здоров'я, а подальший розвиток інформаційних систем охорони здоров'я є першочерговою потребою у всіх країнах Європейського регіону. Крім того, реалізація політики "Здоров'я-2020" потребує вдосконалення доказової бази для дій, необхідні епідеміологічні системи для підтримки проведення оцінки потреб, системи для інформування про результати надання допомоги, механізми щодо сприяння втіленню фактичних знань в дії. Нарощування потенціалу моніторингу передбачає використання "підходу відкритих джерел", налагоджування діалогу з питань охорони здоров'я між країнами та регіонами.

ВООЗ працює над створенням платформи для моніторингу цільових орієнтирів і індикаторів політики "Здоров'я-2020". Визначені цільові орієнтири як кількісного, так і якісного характеру, що відповідають принципу "SMART" (Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound), тобто повинні бути конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними і мати певні часові рамки. Ці орієнтири розроблені за такими напрямками: тягар хвороб та фактори ризику; здорові люди, благополуччя і детермінанти; стратегічне керівництво та системи охорони здоров'я [1, с. 74]. Запропоновано сім принципів формування і втілення нової політики в охороні здоров'я: комплексний прогностичний аналіз; обговорення за широкої участі зацікавлених сторін; створення сприятливих умов для самоорганізації та об'єднання в соціальні мережі; децентралізація прийняття рішень; систематичний перегляд політики для внесення коректив [1, с. 175].

З 2012 року, коли була затверджена політика "Здоров'я-2020", низка європейських держав вже забезпечили необхідні умови для її втілення, розробили національні стратегії на її основі. Все більшого значення набувають співпраця на глобальному рівні і вирішення медико-санітарних проблем транскордонного характеру, а також поліпшення координації у тих країнах, де відповідальність за суспільну охорону здоров'я децентралізована і делегована на територіальні рівні державного управління.

На сьогодні створено дві мережі ВООЗ, які об'єднують органи державного управління: мережа "Регіони здоров'я", що працює на субнаціональному рівні у 22 країнах, і мережа "Здорові міста", об'єднує міста у 30 європейських державах для здійснення політики на територіальному рівні. Саме місцеві органи влади володіють реальною можливістю впливати на детермінанти і нерівності стосовно здоров'я.

Дані досвіду провідних країн Європи вказують на визначальну роль громадського здоров'я в усуненні факторів негативного впливу соціальних детермінант та зниження потреби населення в медичній допомозі.

На сьогодні в Україні відсутня система громадського здоров'я і на державному та місцевих рівнях не створюються умови для забезпечення здорового способу життя серед широких верств населення. Відсутній комплексний міжсекторальний підхід та зацікавленість бізнесових структур і керівників місцевих органів влади щодо зниження негативного впливу соціальних детермінант на стан здоров'я населення.

З метою забезпечення виконання в Україні стратегії ВООЗ "Здоров'я-2020" розроблено та подано на розгляд Верховною Радою України у грудні 2013 року Проект Закону України "Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я-2020: український вимір". Передбачається, що у виконанні Програми братимуть участь 18 міністерств, 16 агентств, служб та комітетів і підпорядковані їм установи, організації та заклади.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Стратегія "Здоров'я-2020" орієнтує країни Європейського регіону ВООЗ на конкретні дії у відповідь на нові виклики і загрози громадському здоров'ю шляхом

створення та реалізації гнучкої інноваційної політики, яка забезпечує зниження системних ризиків інфекційних і хронічних неінфекційних захворювань, поліпшення здоров'я населення. Основа політики побудована на доказовій базі та пройшла всебічну критичну оцінку експертів. У ній містяться аргументи, що обґрунтовують необхідність інвестицій в охорону здоров'я та створення такого суспільства, в якому цінується здоров'я.

Подальші дослідження будуть присвячені вивченню шляхів адаптації стратегії "Здоров'я-2020" до умов галузі охорони здоров'я України.

Література:

1. Здоров'я-2020. Основы политики и стратегия для XXI века. — Копенгаген, Европейское региональное бюро ВОЗ, 2013, 224 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/health-2020.-a-european-policy-framework-and-strategy-for-the-21st-century>
2. Kickbush I., Gleicher D. Governance for health in the 21st century. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/governance-for-health-in-the-21st-century>
3. Marmot M. Report on social determinants of health and the health divide in the WHO European Region. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ucl.ac.uk/public-policy/Policy_news/SDH_in_Europe.pdf
4. Merkur S., Sassi F., McDaid D. Promoting health, preventing disease: is there an economic case? Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2013.
5. Stuckler D et al. Budget crises, health, and social welfare programmes. BMJ, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bmj.com/content/340/bmj.c3311>

References:

1. World Health Organization (2013), Health 2020. A European policy framework and strategy for the 21st century, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, available at: <http://www.euro.who.int/en/publications/abstracts/health-2020.-a-european-policy-framework-and-strategy-for-the-21st-century> (Accessed 14 Jan 2014).
2. Kickbush, I. Gleicher, D. (2012), Governance for health in the 21st century, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
3. Marmot, M. (2013), Report on social determinants of health and the health divide in the WHO European Region, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, available at: http://www.ucl.ac.uk/public-policy/Policy_news/SDH_in_Europe.pdf (Accessed 14 Jan 2014).
4. Merkur, S. Sassi, F. McDaid, D. (2013), Promoting health, preventing disease: is there an economic case? Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
5. Stuckler, D. et al. (2010), "Budget crises, health, and social welfare programmes", BMJ, [Online] available at: <http://www.bmj.com/content/340/bmj.c3311> (Accessed 14 Jan 2014).

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014 р.

Д. А. Баранова,
здобувач, Академія муніципального управління

ІНСТРУМЕНТИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

D. Baranova,
competitor, Academy of Municipal Management

TOOLS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

Встановлено високий рівень правопорушень у фінансовій сфері, що додає нерозв'язаних проблем в організації системи державного фінансового контролю, який існує. Визначено інструменти державного фінансового контролю в Україні. Досліджено стратегічні напрями розвитку системи державного фінансового контролю, що полягають у гармонійному розвитку складових елементів та усуненні диспропорцій і деформацій у системі державного фінансового контролю, з подальшим впровадженням та застосуванням визначених напрямів розвитку у концептуальній моделі цілісної системи державного фінансового контролю, за допомогою механізмів державного управління.

The high level of crime in the financial sector, which adds unsolved problems of the system of financial control that exists. Definitely instruments of state financial control in Ukraine. Studied strategic development of public internal financial control, which is to the harmonious development of components and eliminating distortions and deformations in the state financial control, followed by the introduction and use of specified areas in the conceptual model of an integrated system of state financial control, through the mechanisms of governance.

Ключові слова: інструменти, розвиток системи, державний фінансовий контроль.

Key words: tools, system development, the state financial control.

ВСТУП

У зв'язку з наявністю у вітчизняному законодавстві вад тривалий час залишалися поза державним фінансовим контролем окремі важливі для держави сфери діяльності та неповному охопленню державних фінансових ресурсів.

Визначена диспропорція стосується формування й виконання дохідної частини бюджетів усіх рівнів; діяльності таких органів державного і комунального сектору, як державні та комунальні підприємства, акціонерні, холдингові компанії, інші суб'єкти господарювання, у статутному фонді яких більш як 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі та суб'єктам комунальної власності, інші підприємства, установи та організації, які використовують державне та комунальне майно; цільового використання коштів, що залишаються в розпорядженні суб'єктів підприємницької діяльності у разі надання їм податкових пільг; формування і використання коштів та майна державних цільових фондів.

Бюджетні кошти, які на момент перерахування з рахунків бюджетних установ за договорами цивільно-правового характеру втрачають статус бюджетних, переходять у розряд непідконтрольних для інспектування.

Найменш врегульованим видом державного фінансового контролю в Україні залишається державний внутрішній фінансовий контроль. На теперішній час зазначений вид контролю не має достатнього наукового, інформаційно-технічного, методологічного та кадрово-

го забезпечення. В Україні на законодавчому рівні не визначено сутність та процедури контролю в діяльності органів державного й комунального сектору.

У побудові системи державного фінансового контролю повною мірою реалізуються контрольна функція державних фінансів та виконання державою своїх владних повноважень, тому організація державного фінансового контролю є обов'язковим складовим елементом державного управління суспільними фінансовими коштами.

Питання державного фінансового контролю займають істотне місце в роботах зарубіжних вчених з проблем бюджетної, грошово-кредитної політики, фінансів. Серед них треба виділити праці таких фахівців, як Р. Адаме, Е. Арене, Ф. Дефліз, Г.Р. Дженік, Дж. Лоббека, В.М. Дж. Робертсон, О.Теймі, М.Б. Хірш.

Основою дослідження в значній мірі стали праці зарубіжних та вітчизняних вчених, які розглядали методологію оцінки ефективності витрат в громадському секторі. Серед них А. Аткинсон, В. Ойкен, Дж. М. Кейнс, М. Фрідман, Дж. Біокенен, Дж. Стігліц, Е. Хансен, Ф. Хайєк, К. Ерроу, У. Шарп, Е. Тоффлер, Л.І. Якобсон та ін. Саме ці автори приділили найбільшу увагу проблемам соціально-економічного зростання, пошуку оптимальних механізмів фінансування та бюджетування, оцінки ефективності державних витрат.

Разом з тим ряд найважливіших питань теорії і практики фінансового контролю все ще залишаються недостатньо розробленими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням статті є:

- визначити інструменти державного фінансового контролю в Україні;
- розробити стратегічні напрями розвитку системи державного фінансового контролю.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вивчення чинних нормативно-правових актів, зокрема міжнародних, якими регулюють здійснення контрольних повноважень окремо по кожному елементу системи державного фінансового контролю а також пропозиції, що викладені у концепціях та стратегіях розвитку, які знайшли відображення в прийнятих або розроблених проектах нормативно-правових актів, з цього приводу, за авторською думкою це необхідні кроки щодо досягнення поставленої мети, тому:

- по-перше, було узагальнено досвід міжнародних організацій з питань фінансового контролю, таких як Міжнародної організації вищих контрольних органів INTOSAI та однією з її регіональних організацій — EUROSAI, а також Вищих органів фінансового контролю держав — учасників Співдружності Незалежних Держав [1];

- по-друге, проаналізовано організацію державного фінансового контролю у Російській Федерації [2];

- по-третє, узагальнено здійснення контрольних повноважень у сфері фінансів різноманітними суб'єктами державної влади, згідно з чинними нормативно-правовими актами [3];

- по-четверте, досліджено розроблені вітчизняні Концепції, Стратегії та законопроекти стосовно розвитку та удосконалення системи державного фінансового контролю та його окремих суб'єктів [4].

За результатами дослідження вищезгаданих документів систематизовано напрями визначення стратегічного розвитку державного фінансового контролю.

Першим напрямом стосовно визначення стратегічного розвитку державного фінансового контролю стала розробка "Стратегії розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади", затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2003 р. № 1156, (далі — Стратегія) [5].

Згаданий документ став першим кроком у напрямі формування шляхів удосконалення державного фінансового контролю. У цьому документі визнано, що організація та функціонування чіткої системи фінансового контролю є одним з основних напрямів державної фінансової політики [5].

На цей час, за Стратегією, державний фінансовий контроль здійснюється вповноваженими центральними органами виконавчої влади (далі — суб'єкти державного фінансового контролю) та контрольно-ревізійними підрозділами, що функціонують у структурі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (далі — контрольно-ревізійні підрозділи) [5].

У Стратегії зазначається, що існуюча система державного фінансового контролю не дає Кабінету Міністрів України змоги повною мірою проводити глибокий аналіз та оцінку системи державного управління в окремих сферах соціально-економічної діяльності [5].

Основними причинами такого становища є недосконале нормативно-правове поле, недостатня ефективність контролю, орієнтація на здійснення його у формі ревізій та перевірок після завершення фінансово-господарських

операцій — усе це не забезпечує належного усунення виявлених правопорушень, націленості суб'єктів державного фінансового контролю на запобігання правопорушенням, а також високого рівня координації та обміну інформацією [5].

Наслідком цього є досить високий рівень правопорушень у фінансовій сфері, що додає нерозв'язаних проблем в організації системи державного фінансового контролю, що існує [5].

Зазначеною Стратегією, з метою підвищення дієвості державного контролю спрямованого на зміцнення фінансової дисципліни в управлінні державними ресурсами, визнано основні напрями реалізації державної політики в сфері державного фінансового контролю, а саме:

- формування цілісної системи контролю, шляхом визначення всіх складових системи контролю з вичерпним переліком центральних органів виконавчої влади, які вповноважені здійснювати фінансовий контроль у визначеній сфері, об'єктів та видів фінансового контролю, у тому числі налагодження ефективного функціонування внутрішнього фінансового контролю в системі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та покращення їх взаємодії із суб'єктами державного фінансового контролю;

- розвиток нормативно-правової бази діяльності суб'єктів державного фінансового контролю, що забезпечить: перехід від контролю, який здійснюється після завершення фінансово-господарських операцій, до контролю, який передуює прийняттю управлінського рішення, або здійснюється на стадії його виконання; запровадження нових форм контролю; визначення чітких процедур контролю, які забезпечать його безперервність та ефективність на всіх стадіях бюджетного процесу, і запровадження механізму дієвого впливу суб'єктів контролю на хід відшкодування незаконних і нецільових витрат бюджетних коштів; визначення чітких процедур контролю, які забезпечать його безперервність та ефективність на всіх стадіях бюджетного процесу, і запровадження механізму дієвого впливу суб'єктів контролю на хід відшкодування незаконних і нецільових витрат бюджетних коштів; започаткування ведення обліку коштів, що залишаються в розпорядженні суб'єктів господарювання у зв'язку з наданням їм пільг з оподаткування, та забезпечення контролю за використанням цих коштів; покладення функцій контролю за виконанням суб'єктами господарювання договірних зобов'язань, що погашаються за рахунок бюджетних коштів, на суб'єктів державного фінансового контролю, які здійснюють контроль за цільовим та ефективним витрачанням бюджетних коштів; підвищення професійного рівня головних бухгалтерів (керівників фінансово-економічних служб, головних розпорядників бюджетних коштів; покладення функцій контролю за ефективним використанням державного майна та управлінням державною часткою у статутних фондах акціонерних товариств на спеціально уповноважений суб'єкт державного фінансового контролю; покладення функцій контролю за ефективною реалізацією економічних і соціальних проектів, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями, на спеціально уповноваженого суб'єкта державного фінансового контролю, який не залежить від процесу реалізації цих проектів; посилення дієвості митного контролю шляхом закріплення за митними органами права проводити перевірки фінансово-господарської діяльності юридичних осіб з питань дотри-

мання митного законодавства та з інших питань, що стосуються митної справи, в тому числі після завершення митного оформлення товарів поза митним контролем; встановлення адміністративної відповідальності за порушення встановленого порядку закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти та надання відповідним суб'єктам державного фінансового контролю повноважень щодо накладення адміністративних стягнень;

— удосконалення наукового, інформаційно-технічного та кадрового забезпечення, що сприятиме: впровадженню в практичну діяльність суб'єктів державного фінансового контролю передового вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері фінансового контролю; розробленню та реалізації сучасних інформаційно-технічних проектів, організації на їх базі оперативного обміну інформацією між суб'єктами державного фінансового контролю; задоволенню потреб суб'єктів державного фінансового контролю та контрольно-ревізійних підрозділів щодо підготовки та підвищення кваліфікації кадрів [5].

Очікувані результати за визначеними Стратегією напрямками зокрема є: визначення структури системи фінансового контролю та його мети, основних засад діяльності суб'єктів фінансового контролю, завдань і шляхів державного регулювання у сфері фінансового контролю; визначення чітких процедур фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу та механізму дієвого впливу суб'єктів державного фінансового контролю на процес відшкодування незаконних і нецільових витрат бюджетних коштів; конкретизація повноважень органів державної контрольно-ревізійної служби щодо здійснення контролю за використанням підприємствами, установами та організаціями бюджетних коштів, державного майна; підвищення ефективності попереднього та поточного контролю; підвищення ефективності державного фінансового контролю, посилення його профілактичної спрямованості; забезпечення ефективного використання державного майна та прозорого управління державною часткою у статутних фондах акціонерних товариств; забезпечення ефективного та прозорого управління державними активами, визначення суб'єктів, об'єктів, процедури та порядку контролю у цій сфері; підвищення відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності щодо виконання договірних зобов'язань, що погашаються за рахунок бюджетних коштів, ефективного витрачання бюджетних коштів; підвищення ефективності використання бюджетних коштів розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, підвищення ефективності поточного контролю; забезпечення належної реалізації економічних і соціальних проектів, які підтримуються міжнародними фінансовими організаціями, ефективного залучення та витрачання коштів на цю мету; підвищення відповідальності розпорядників бюджетних за порушення встановленого порядку закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти; підвищення дієвості та ефективності митного контролю, реалізація повноважень митних органів стосовно контролю за сплатою акцизного збору та податку на додану вартість, ввізного мита, інших податків і зборів (обов'язкових платежів), які відповідно до законів справляються під час ввезення (пересилання) товарів і предметів на митну територію України або вивезення (пересилання) товарів за межі митної території України; підвищення ефективності боргових запозичень органів місцевого

самоврядування, захист прав інвесторів; законодавче врегулювання контрольних функцій Державного казначейства, посилення попереднього та поточного контролю обліку планових показників, зобов'язань і бухгалтерської звітності розпорядників та отримувачів бюджетних коштів; належне методологічне забезпечення діяльності суб'єктів державного фінансового контролю та контрольно-ревізійних підрозділів; підвищення ефективності державного фінансового контролю, узгодженості в діях органів, які ним займаються; задоволення потреб у підготовці кадрів та підвищенні їх кваліфікації [5].

Другим напрямом, щодо визначення стратегічного розвитку державного фінансового контролю, стало прийняття "Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2015 року", схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2005 р. № 158 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 1347-р), (далі — Концепція) [6].

Під час вивчення та дослідження змісту Концепції з'ясовано наступне. Підвищення ефективності використання державних фінансів, яке має вирішальне значення для економічного розвитку України та суспільного добробуту, можливо досягти, шляхом системного вдосконалення діяльності органів державного й комунального сектору, підвищення рівня культури державного управління, де таким важливим інструментом державного управління, що дає змогу досягти виконання зазначених завдань та зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних із діяльністю органів державного й комунального сектору, є державний внутрішній фінансовий контроль. Побудова ефективного державного внутрішнього фінансового контролю сприяє формуванню якісного державного управління потреб та пріоритетів суспільства й держави.

Концепцією передбачено вирішення питань організації та функціонування державного внутрішнього фінансового контролю в системі органів державного й комунального сектору шляхом:

- визначення понятійної бази державного внутрішнього фінансового контролю;
- проведення аналізу системи державного внутрішнього фінансового контролю;
- визначення основних завдань із реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю;
- визначення стратегічних напрямів та основних етапів розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [6].

Нижче потрібно більш детально розглянути вищенаведені шляхи [6].

Щодо понятійної бази державного внутрішнього фінансового контролю, то державний внутрішній фінансовий контроль повинен забезпечити належне (законне, економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами й розглядається як сукупність трьох складових: внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації.

Базовим принципом державного внутрішнього фінансового контролю повинно стати чітке розмежування внутрішнього контролю й внутрішнього аудиту, тому необхідно проаналізувати запропоновані складові частини.

Розглянемо першу складову державного внутрішнього фінансового контролю — внутрішній контроль. Він є інструментом управління, що дає змогу керівництву органів державного й комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Метою цього процесу є

забезпечення: достатньої впевненості керівництва зазначених органів у досягненні належного рівня економії, ефективності й результативності відповідно до завдань органів; достовірності фінансової, статистичної й управлінської звітності; виконання встановлених законодавством та керівництвом норм і правил; захисту активів від втрат.

Отже, внутрішній контроль — це управлінський контроль, який допомагає керівництву в управлінні й виконанні завдань на постійній основі. Тому внутрішній контроль не повинен розглядатися як окрема система органів державного й комунального сектору.

Внутрішній контроль також повинен давати змогу викладати управлінське судження та виявляти ініціативу з метою підвищення ефективності й результативності діяльності, а також зниження витрат.

Контроль здійснюється в процесі діяльності органів державного й комунального сектору й поділяється на:

- попередній контроль, що передуює прийняттю управлінського рішення чи здійсненню фінансово-господарської операції;

- поточний контроль, що здійснюється в процесі виконання управлінського рішення чи проведення фінансово-господарської операції;

- подальший контроль, що здійснюється після виконання управлінського рішення чи фінансово-господарської операції.

Щодо внутрішнього аудиту як другої складової державного внутрішнього фінансового контролю, то він реалізується через діяльність із надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного в досягненні органами державного й комунального сектору мети та функціонуванні системи управління в спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій.

Внутрішній аудит повинен визначати, яким чином здійснюється внутрішній контроль, включаючи способи попереднього контролю.

Метою внутрішнього аудиту є надання незалежних та об'єктивних рекомендацій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності органів державного й комунального секторів, підвищення ефективності процесів управління, сприяння досягненню мети такими органами.

Внутрішній аудит може проводитися централізовано — органами державної контрольно-ревізійної служби та децентралізовано — уповноваженим самостійним підрозділом, підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного чи комунального сектору, але функціонально незалежним від нього, у самому органі або в межах його системи управління.

Концепцією, з метою усунення недоліків у функціонуванні системи державного внутрішнього фінансового контролю передбачається змінити пріоритети та запровадити її сучасну модель та визначаються основні завдання з реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю, якими є:

- визначення з урахуванням сучасних умов розвитку України та норм і правил ЄС нових засад організації державного внутрішнього фінансового контролю, що базується на відповідальності керівника;

- створення єдиного правового поля для розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю як складової частини державного управління та внесення відповідних змін до законодавства. Чітке виз-

начення на законодавчому рівні суті державного внутрішнього фінансового контролю дасть змогу оптимізувати й збалансувати організаційні структури контролю, відокремити підрозділи з інспектування, у тому числі ті, що здійснюють його за зверненнями правоохоронних органів, від підрозділів внутрішнього аудиту, а підрозділи внутрішнього аудиту — від внутрішнього контролю та не допустити дублювання контрольних функцій. Це сприятиме зміні пріоритетів — від інспектування із застосуванням санкцій за допущені правопорушення до внутрішнього контролю, спрямованого на запобігання правопорушенням, і надання внутрішніми аудиторами незалежних та об'єктивних рекомендацій, навіть зі збереженням органу централізованого внутрішнього аудиту. Необхідність збереження органу централізованого внутрішнього аудиту буде визначатися з урахуванням, зокрема, стану розвитку й спроможності служб внутрішнього аудиту в органах державного й комунального сектору, у тому числі в системі управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; потреби в здійсненні аудиту ефективності реалізації економічних і соціальних проектів, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями, аудиту ефективності виконання програмних документів із питань соціально-економічного розвитку, у тому числі державних цільових програм;

- визначення Мінфіну України органом, уповноваженим здійснювати нагляд за станом реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю, спрямовувати та координувати централізований внутрішній аудит, а Головкин на період реформування — органом гармонізації внутрішнього контролю й внутрішнього аудиту;

- створення умов для ефективного функціонування системи внутрішнього контролю в органах державного й комунального сектору;

- утворення служб внутрішнього аудиту органами державного й комунального сектору, зокрема міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими розпорядниками бюджетних коштів (за рішенням головного розпорядника), державними цільовими фондами за рахунок загальної чисельності працівників центральних органів виконавчої влади, державних цільових фондів та їх територіальних органів; державними й комунальними підприємствами, акціонерними й холдинговими компаніями, іншими суб'єктами господарювання, у статутному фонді яких більш як 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі та суб'єктам комунальної власності, за рахунок загальної чисельності працівників таких органів;

- правове забезпечення гарантування незалежності, соціального захисту й відповідальності внутрішніх аудиторів органів державного й комунального сектору;

- визначення з урахуванням європейського досвіду методології здійснення внутрішнього контролю й внутрішнього аудиту з метою деталізації та уніфікації контрольних процедур, затвердження Кодексу етики внутрішнього аудитора;

- удосконалення кадрового забезпечення служб внутрішнього аудиту, розроблення навчальних програм внутрішнього аудиту та програм сертифікації аудиторів з урахуванням міжнародного досвіду; покращення матеріально-технічного й фінансового забезпечення функціонування системи внутрішнього аудиту;

— створення належної інформаційно-комунікаційної інфраструктури, налагодження зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації.

У самій Концепції та й у Плані заходів щодо реалізації Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2015 року, який затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 1347-р, викладено основні етапи розвитку державного внутрішнього фінансового контролю [6].

Процес реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю потребує певного часу та зусиль усіх його учасників. При цьому слід урахувати як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори ризику, що можуть гальмувати зазначений процес. Тому реформування системи державного внутрішнього фінансового контролю передбачається провести протягом одинадцяти років трьома етапами.

Першочерговим та найголовнішим етапом вважається проведення заходів щодо розроблення нормативно-правового та методологічного забезпечення належного функціонування державного внутрішнього фінансового контролю, а саме:

- проекту Закону України "Про державний внутрішній фінансовий контроль";
- порядку звітування про здійснення внутрішнього контролю;
- стандартів внутрішнього контролю.

Виконання наведених заходів повинно призвести до результатів, щодо визначення нових концептуальних засад організації державного внутрішнього фінансового контролю.

Третім напрямом розвитку системи державного фінансового контролю є дії спрямовані до передбачених у Концепції заходів, з боку Державної контрольно-ревізійної служби в Україні, як однієї з уповноважених інституцій, щодо розроблення нормативно-правового та методологічного забезпечення належного функціонування державного внутрішнього фінансового контролю.

У змісті розроблених проектів нормативно-правових актів є положення, з яким не можна погодитися, що полягає у тому, що базовим принципом обрано поділ та розмежування внутрішнього державного фінансового контролю (відомчого контролю) на внутрішній контроль і внутрішній аудит, утворенням відповідних окремих структурних підрозділів.

У цьому разі виникає підміна видів та методів здійснення контролю, тобто аудит як метод контролю пропонується виділити в окремий вид внутрішнього фінансового контролю, а також з'являється структурний надлишок з причини створення окремих підрозділів аудиту.

ВИСНОВКИ

Основні напрями розвитку системи державного фінансового контролю полягають у гармонійному розвитку складових елементів та усуненні диспропорцій і деформацій у системі державного фінансового контролю, а саме:

- є подальший розвиток теоретико-методологічних засад цілісності системи державного фінансового контролю, шляхом визначення її формотворчих елементів і структурних зв'язків та ієрархічних сполучень між ними;
- пов'язано з інституційним розвитком державних фінансів, що полягає у гармонізації чинного нормативно-правового середовища;

— спрямований на розробку стратегії системи державного фінансового контролю шляхом перетворення сучасних наукових здобутків теоретико-методологічного дослідження системи державного фінансового контролю у інституційні засади державних фінансів для гармонізації чинного нормативно-правового середовища.

Література:

1. Высшие органы финансового контроля и контроль за исполнением государственного бюджета: рекомендации V Конгресса EUROSАI, 27—31 мая 2002 г., г. Москва [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.eurosai.org/VC/rus/Recomendaciones-rus.pdf>
2. Бюджетный кодекс Российской Федерации от 31 июля 1998 г. № 145-ФЗ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://base.garant.ru/12112604-029.htm#par1765>
3. Бюджетный Кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931>
4. Про державний внутрішній фінансовий контроль: проект Закону України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/51285;jsessionid=ED29DD6B3E1F9C5-EF12C85EB50A44916>
5. Стратегія розвитку системи державного фінансового контролю, що здійснюється органами виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лип. 2003 р. № 1156 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1156-2003-%EF>
6. Про внесення змін до Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю та затвердження плану заходів щодо її реалізації на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовт. 2008 р. № 1347-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1347-2008-%F0>

References:

1. Rekomendacii V Kongressa EUROSАI (2002), "SAIs and control over the execution of the state budget" [Online], available at: <http://www.eurosai.org/VC/rus/Recomendaciones-rus.pdf>
2. Budget Code of the Russian Federation (1998), [Online], available at: <http://base.garant.ru/12112604-029.htm#par1765>
3. Budget Code of the Russian Federation (2010), [Online], available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931>
4. Proekt Zakonu Ukraïni (2010), "Reigning Pro vnutrishniy finansovy control" [Online], available at: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/51285;jsessionid=ED29DD6B3E1F9C5-EF12C85EB50A44916>
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni (2003), "The development strategy of the state financial control exercised by the executive" [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1156-2003-%EF>
6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy (2008), "On Amendments to the concept of public internal financial control and approval of a plan for its implementation for the period until 2017 " [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1347-2008-%F0>

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014 р.

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ГОЛОВНИХ ЧИННИКІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВИДОБУТКУ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННИХ РЕСУРСІВ

L. Malanchyk,

Assistant, National University of Water Management and Natural Resources (Rivne)

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS THE MAIN FACTORS OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF THE USE AND PRODUCTION OF MINERAL RESOURCES

У статті наведено аналіз використання мінерально-сировинних ресурсів провідних країн Європи та світу. Обґрунтовано головні чинники державного управління у сфері використання всього потенціалу гірничодобувної галузі.

This article offers an analysis of the use of mineral — raw materials leading countries of Europe and the world. Proved the key factors of public administration in the use of the full potential of the mining sector.

*Ключові слова: мінеральні ресурси, гірнича промисловість, державне управління, державна політика.
Key words: mineral resources, mining, public administration, public policy.*

Державне управління у сфері використання мінеральних ресурсів є одним із способів організації діяльності відповідних органів з метою забезпечення, відтворення та раціонального використання мінеральних ресурсів.

Європейський досвід свідчить, що основу економіки та промислового прогресу будь-якої держави становлять видобуток і використання мінеральних ресурсів, які переважно знаходяться в надрах. Україна має практично всі види мінеральних ресурсів для розвитку національної економіки, але внаслідок інтенсивного видобування корисних копалин стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей піддається суттєвій техногенній небезпеці, яка призводить до екологічної кризи, а видобуток деяких видів корисних копалин зменшується [1].

Аналізуючи дані видобутку корисних копалин в деяких країнах світу, можна побачити, що видобуток корисних копалин у розрахунку на 1000 кв. км суші аналізується лише щодо країн двох альтернативних груп: по-перше, освоєних і заселених більш-менш рівномірно (Великобританія, Німеччина, США, Україна, Франція); по-друге, тих, більшість території яких становлять практично не освоєні і не заселені землі (Казахстан, Канада, Росія та Японія). Тим часом кількісні характеристики запасів корисних копалин останніх чотирьох країн є умовними і непоказовими. Тут не враховано країни, які є основними виробниками нафти і газу (зокрема Кувейт, Катар, Венесуела, Нідерланди), залізних руд (Бразилія, Ліберія, ПАР, Швеція, Люксембург), марганцевих руд (Бразилія, Габон, ПАР, Індія) і т.д. Зокрема показники України, Росії і Казахстану щодо запасів заліза і марганцю штучно завищені через те, що аналізується видобуток не самих цих металів, а їх руд [2].

Гірничу промисловість в Європі. Видобуток залізної руди на території країни незначний. Експлуатуються рудні поклади підземним способом на глибині до 1 км. Система

розробки камерна і підповерхового обвалення. Відбійка руди відбувається буропідричним способом. У Німеччині з 1962 року спостерігається постійне зниження рівня видобутку залізних руд, що пов'язано з можливістю отримання більш дешевих імпортованих руд. Разом з тим, Німеччина займала в кінці ХХ ст. 5-е місце у світі з виробництва сталі, попри те що після досягнутого в 1973 максимального обсягу виробництва багато металургійних заводів були закриті. Головний район концентрації чорної металургії — захід Рурського кам'яновугільного басейну, куди імпортований залізничний надходить по Рейну з Роттердаму. Менш великі металургійні центри з невизначеними перспективами розвитку розташовані в Саарі і в Нижній Саксонії (Зальцгіттер). Виробництво високоякісних легированих сталей зосереджене в Крефельді і інших центрах на периферії Рурського району. У 2001 німецька чорна металургія виробила 29,18 млн т чавунних болванок (5,4% до 2000) і 44,80 сирової сталі (3,4% до 2000) [3].

Видобуток руд кольорових металів. Обсяги видобутку поліметалічних руд в зв'язку з обмеженістю ресурсів порівняно невеликі, хоч країна є провідним продуцентом кольорових металів у Західній Європі. В останні десятиліття ХХ ст. розробляються 3 родовища (Раммельсберг, Бад-Грунд і Мегген), на яких добувається близько 1,7 млн т руди і одержують концентрати, що містять крім свинцю і цинку, також мідь, срібло і золото. Експлуатуються родовища підземним способом. Система розробки камерна із заставним і подальшим відроблянням ціликів. Висота поверху 40 м. Камери довжиною 60 м і шириною 10 м нарізуються вкряст рудного тіла і відпрацьовуються знизу вгору. Відбійка буропідричним способом. Руди переробляють на заводах, розташованих поблизу рудників.

Гірничу промисловість Польщі. Гірничу промисловість займає важливе місце в економіці країни. В кінці ХХ ст. з

видобутку кам'яного і бурого вугілля, мідної руди, сірки, кам'яної солі, а також ряду інших, Польща займала одне з провідних місць у світі (табл. 1, 2 і 3). Загалом добувається близько 400 млн т сировини, з цієї кількості 40% становить кам'яне вугілля, 35% пісок і гравій, а також буре вугілля і вапняк. Частка гірничої промисловості у ВВП становить 2,3% (на 2010—12 рр.). У ній зайнято 27 1600 чол. На початку XXI ст. простежується тенденція до загального зменшення видобутку мінеральної сировини в Польщі. Виняток складають (2001 до 2010): нафта (+16,3%), мідна руда (+6%), срібло (+4%) і природний газ (+4,2%). Загалом збут мінеральної сировини у 2009/2010 зменшився на 4,9%. При цьому, частка гірничодобувної галузі в індустріальному збуті загалом залишилася стабільною — на рівні 5,6%.

Світові ресурси і запаси міді. Світові ресурси міді на континентах оцінюються Геологічною службою США в 1,6 млрд т. Основна їх частина (65%) знаходиться в Північній і Південній Америці, 15% — в Європі, 11% — в Азії, 4,5% — в Африці і 4,5% — в Австралії і Океанії. Ресурси міді в рудних утвореннях на дні океанів до глибини 6000 м становлять 700 млн т при середньому вмісті міді до 1%. Світові запаси міді розміщені в 95 країнах. Підтверджені запаси 18 країн, в кожній з яких вони перевищують 10 млн т, становлять 85,7% світових. Ще 18 країн володіють підтвердженими запасами менше 10, але понад 1 млн т, їх частка в світових запасах становить лише 10,5%.

На 2010 р. загальні світові запаси міді оцінювалися у 894,98 млн т, підтверджені — 664,2 млн т з них на Американський континент (Чилі, США, Перу) припадає 452,2 млн т (50,5%) загальних і 338,5 (51%) підтверджених запасів, на Азію (Китай, Казахстан, Індонезія і т.д.) — відповідно 264,9 (305) і 192,2 (29%), Африку (Конго, Замбія, ПАР і ін.) підтверджені — 55 млн т (8,3%), Європу (Польща, Болгарія та ін.) — 47,7 млн т (7,2%), Австралію і Океанію — 30,9 млн т (4,7%).

Унікальні родовища мають запаси більше 5 млн т міді (Теніенте, Чукамата в Чилі і ін.), дуже великі — 5—1 млн т, середні — 1—0,2 млн т. і дрібні — менше 0,2 млн т міді. Багаті руди містять Cu 3—2,5%, рядові — 2,5—1% і бідні — менше 0,5%. Серед промислових родовищ міді виділяються: магматичні, карбонатитові, скарнові, плутоногенні гідротермальні, вулканогенні гідротермальні, колчеданні і стратиформні типи.

В Австралії розташоване унікальне мідне родовище гідротермального типу Олімпік Дам з запасами 32 млн т. Підтверджені запаси міді Росії, дані про які в цій країні вважаються конфіденційними, оцінюються західними експертами в 20 млн т, загальні — 30 млн т, тобто значна частина розвіданих запасів РФ належить до нерентабельних.

Виділяють дев'ять геолого-промислових типів мідних родовищ, з яких основними є три: міднопорфірові, що становлять 61,9% світових підтверджених запасів; стратиформні в мідистих пісковицях і сланцях (22,5%); мідноколчеданні і колчеданно-поліметалічні (8,4%). Міднопорфірові родовища, що грають головну роль в запасах і видобутку таких країн, як Чилі, США, Перу, Мексика, Індонезія, Іран, Філіппіни і ін., мають великі і гігантські масштаби, відрізняються комплексним складом руд, їх високою технологічністю, придатні для розробки великими кар'єрами або підземними гірничими виробками із застосуванням масового обвалення і використанням потужної техніки. У стратиформ-

Таблиця 1. Гірничо-промисловість Польщі у 2012 р., частка та її місце у світі

Корисна копалина або продукт	Видобуток (виробництво)	Частка у світі, %	Місце у світі
Кам'яне вугілля	116,0 млн т	3,3	7
Буре вугілля	62,8 млн т	6,9	4
Рафінована мідь	441,0 тис. т	3,2	9
Цинк	173,0 тис. т	2,3	18
Олово	64,3 тис. т	-	-
Сірка самородна	1,4 млн т	2,7	8
Кам'яна сіль	4,0 млн т	-	-

них родовищах зосереджені значні запаси міді Замбії, Демократичної Республіки Конго, Польщі, Казахстану, Австралії, Афганістану. Більшість колчеданних родовищ розташована в Канаді, Австралії, Казахстані, Японії, Іспанії. До другорядних геолого-промислових типів родовищ міді відносять: скарнові (3,2% світових підтверджених запасів), мідно-нікелеві магматичні (1,8%), жильні сульфідно-кварцові (1%), міднорудні карбонатитові (0,9), ванадієво-залізо-мідні в габроїдах (0,3%), мідноцеолітові в мигдалекам'яних вулканітах (менше 0,1%).

У кінці XX ст. розроблялися осадові родовища Північно-Судетської мульди і Передсудетської монокліналі, що утворюють Легніцко-Глогувський міднорудний район, який складає основу сировинної бази мідної промисловості Казахстану. Розробка родовищ цього району розпочата в 1963 р. Розробки ведуться підземним способом на глибині близько 1000 м. При збагаченні мідної руди використовують дроблення в кульових млинах, флотацію, фільтрацію, згущення. Галузь повністю задовольняє потреби народного господарства країни в міді і частково експортує цей продукт.

За оцінкою Геологічної служби США в 2010 р. (в дужках дані за 2009 р.) в Польщі видобуто 480 (464) тис. т Cu в руді (9-е місце після Чилі, США, Індонезії, Австралії, Канади, Перу, Росії, Китаю), у світі за той же час видобуто 13,082 (12,6) млн т Cu в руді. За даними [5] у 2010 р вироблено 1,8 млн т мідних концентратів, 529 рафінованої міді (проти 518 тис. т в 2010), 498,0 тис. т електролітичної міді (проти 486,0 тис. т в 2010). Мідна руда була видобута на

Таблиця 2. Видобуток руди та виплавка металів у 2010 р.

Мінеральна сировина та металопродукція	Обсяг, тис. т
Сира сталь	8770
Феромарганець	65
Ферохром	4
Алюміній	47
Свинець/видобуток	61
Свинець/виплавка	70
Цинк/видобуток	153
Цинк/виплавка	178
Мідь/видобуток	461
Мідь/рафінована	470
Золото, кг	409
Срібло, кг	1096

Таблиця 3. Динаміка видобутку основних мінералів і виробництва металів в Польщі, тис. т.

Мінерали і метали	2009	2010	2011
Кам'яне вугілля	112 000	103 172	103 97
Буре вугілля	60 800	59 460	59 541
Нафта	425	653	759
Природний газ (млн м куб.)	4 741	4 952	5 175
Чавунні болванки	5 233	6 492	5 440
Прокат (сталь)	6 917	7 700	6 680
Сира сталь	8 848	10 504	8 814
Свинцево-цинкова руда	5 088	4 500	4 600
Свинець (рафінований)	64,0	45,4	47,5
Цинк	177	161	164
- в т. ч. електролітичний цинк	66,5	н/д	н/д
Алюміній	46,5	46,9	44,72
Мідна руда	28 388	28 503	30 227
Мідь (концентрат)	Н/д	1 755	1 834
Мідь (рафінована)	496	518	529
- в т. ч. електролітична мідь	470	486	498
Срібло (т)	1 096	1 144	1 190
Сірка (100%)	1 247	1 480	1 066
Сіль (всі види)	4 212	4 307	4 000
- в т. ч. кам'яна сіль	923	849	786
- сіль випарена	725	735	730
Цемент	15 555	15 046	11 918

трьох великих підземних рудниках — Лубін (Lubin), Полковіце — Серощовіце (Polkowice-Sieroszowice) і Рудна (Rudna) та перероблена на мідеплавильних заводах в Легніці і Глогув.

Україна має розвідані запаси мідних руд. Відомо понад 150 рудопроявів міді (найбільше — Прутівське, Волинь), зокрема можливості виявлення промислових руд пов'язані з самородною мідною мінералізацією у траповій формації Волинського рудного району, де визначилися як найперспективніші Рафалівський та Гірницький рудні вузли. У інтервалі глибин 200—600 м прогнозні ресурси міді категорій Р1+Р2+Р3 складають близько 28 млн т при середньому вмісті Cu 1%. Супутня мінералізація — золота і платиноїдів. Крім того, перспективними є рудопрояви Донбасу в межах південно-західного крила Бахмутської котловини. Мідно-колчеданні рудопрояви поширені у зеленокам'яних вулканічних породах архею у Середньо-придніпровському мегаблоці, залізо-мідні рудопрояви — у Криворізько-Кременчуцькій зоні і т.д. [4].

Про поклади самородної міді на Волині та Поліссі геологи повідомляли й раніше. Свого часу польські геологи вважали досить привабливою ділянку поблизу сіл Великий і Малий Мидськ (назви сіл уже про щось говорять) у Костопільському районі Рівненщини і протягом 1927—1937 років минулого століття проводили там дослідження. Нині пошуки міді ведуть у смузі, що простяглася від Славути на Хмельниччині через усю Рівненщину до Рафалівки і далі до Камінь-Каширського, що у Волинській області. Слід зазначити, що у світі відомі лише два родовища саме такої міді — поблизу Великих Озер у США та в Китаї.

ВИСНОВКИ

Обґрунтовано, що головним чинником ефективного використання всього потенціалу гірничодобувної галузі країн Євросоюзу є формування національної, міжнародної економіко-екологічної стратегії, яка ставить за свою мету створення і ефективне функціонування необхідних і достатніх інституційних механізмів з еколого-економічної полі-

тики для забезпечення стійкого розвитку, що обумовлено прогресуючим загостренням глобальних, національних і регіональних екологічних і соціальних проблем, які не можуть бути вирішені в межах традиційних соціо-економічних підходів.

Основним принципом істотного зниження антропогенного і техногенного навантаження на оточуюче середовище, припинення процесів її деградації є зміна існуючої практики ведення виробничої діяльності в гірництві, відмовлення від "нульової" вартості природних ресурсів, що є фінансовою передумовою щодо збалансованості соціально-економічного розвитку, що є дуже важливим моментом для України на шляху Євроінтеграції.

Критерієм стійкого розвитку суспільства країн Європи повинен стати не поточний приріст обсягів гірничого виробництва, а потенціал його зростання в умовах переходу до прискореного поліпшення якісних показників навколишнього природного середовища, що є підґрунтям екологізації природокористування.

Література:

1. Хвесик М.А., Збагєрська Н.В. Проблеми економічної оцінки природних ресурсів // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. — 2001. — № 3. — С. 3—11.
2. Голуб А.А., Трукова Е.Б. Економіка природних ресурсів. — М.: "Аспект Прес", 2008. — 318 с.
3. Масловська Л. Регіональний аспект трансформації природокористування у контексті сталого розвитку // Економіка України. — № 2. — 2002. — С. 64—69.
4. Трегобчук В.М., Хвесик М.А. Екологічні проблеми і шляхи їх комплексного розв'язання // Економіка України. — 2007 р. — № 1. — С. 32—36.
5. Жук П.В. Шляхи удосконалення регіональної екологічної політики // Зб. наук. праць "Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра". — Луцьк. — 2008. — С. 197—199.
6. Шемяков О. Правове регулювання користування надрами для цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин // Право України. — 2010. — № 1. — С. 76—81.

References:

1. Khvesyk, M.A. and Zbahers'ka, N.V. (2001), "Problems of economic valuation of natural resources", *Ekologhiia dovkillia ta bezpeka zhyttiedial'nosti*, vol. 3, pp. 3—11.
2. Holub, A.A. and Trukova, E.B. (2008), *Ekonomika pryrodnykh resursiv* [Economics of natural resource], "Aspekt Pres", Moscow, Russia.
3. Maslovs'ka, L. (2002), "The regional dimension of transformation nature management in the context of sustainable development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 64—69.
4. Trehobchuk, V.M. and Khvesyk, M.A. (2007), "Environmental problems and ways of their complex solve", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 32—36.
5. Zhuk, P.V. (2008), "Ways of improving regional environmental policy", *Zb. nauk. prats' "ukrains'ke Polissia: vchora, s'ohodni, zavtra"*, pp. 197—199.
6. Shemiakov, O. (2010), "Legal regulation of subsoil use for purposes not associated with mining operations", *Pravo Ukrainy*, vol. 1, pp. 76—81.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.